

Харківська академія неперервної освіти

Джерело

педагогічних інновацій

*Література та мистецтво:
ідеї інтегрованого навчання*

Науково-методичний журнал
Випуск № 4(44)

Харків
2023

Схвалено вченою радою Харківської академії неперервної освіти
(протокол № 2 від 08.06.2023 р.)

Головний редактор:

Покроєва Л. Д., доктор філософії, доцент, ректор Харківської академії неперервної освіти, заслужений працівник освіти України

Відповідальні:

Посмітна Ю.А., завідувач Центру методичної та аналітичної роботи Харківської академії неперервної освіти;

Клімова С.В., методист Центру методичної та аналітичної роботи Харківської академії неперервної освіти;

Писаренко Т.І., методист Центру інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти;

Семисошенко С.В., методист Центру інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти

Журнал видається КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».
Серія ХК № 2065-806Р, зареєстровано Головним управлінням юстиції
у Харківській області 22 січня 2013 р.

Джерело педагогічних інновацій. Література та мистецтво: ідеї інтегрованого навчання. Науково-методичний журнал. – Випуск № 4(44). – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2023. – 196 с.

За підбір і вірогідність фактичного матеріалу, точність цитування та посилань відповідають автори статей.

© Харківська академія неперервної освіти

Зміст

Вступ. Ідея інтеграції в освіті як найбільш ефективна для сучасного етапу розвитку національної школи <i>Покроєва Любов</i>	6
Розділ 1. Теоретичний та практичний аспекти інтеграції як наукового й педагогічного феномену: основні ідеї інтегрованого навчання в мовно-літературній та мистецькій освітній галузі	10
Інтеграція в мовно-літературній освіті: принципи, виклики, перспективи <i>Ткач Поліна</i>	10
Формування нового освітнього середовища шляхом інтеграції: модельні програми, підходи, методи, технології <i>Румянцева-Лахтіна Оксана</i>	17
Мистецька інтеграція: актуальні виклики та перспективи сучасної освіти <i>Просіна Ольга</i>	21
Інтеграція в сучасній шкільній літературній освіті: програмове, навчально-методичне забезпечення, компетентнісний потенціал <i>Яценко Таміла</i>	26
Про мотиви вчителів щодо впровадження інтегрованих курсів у мовно-літературній освітній галузі <i>Старагіна Ірина</i>	34
Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) в умовах воєнного стану <i>Ніколенко Ольга, Богосвятська Анна-Марія</i>	39
Інтегровані уроки чи інтегровані дисципліни: українська література в школі <i>Левченко Наталія</i>	45
Розділ 2. Від інтегрованих уроків до інтегрованих курсів	52
Інтеграція літератури та мистецтва в умовах упровадження Нової української школи <i>Косенко Катерина</i>	52
Формування творчого читача на уроках зарубіжної літератури за оновленими програмами <i>Андропова Людмила, Водолажченко Наталія</i>	55
Міжмистецькі зв'язки як джерело емоційно-естетичного впливу на формування художніх смаків, духовних цінностей та загальнолюдського світогляду здобувачів освіти <i>Гнатенко Надія</i>	60
Знахідки й переваги інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) на прикладі модельної навчальної програми для закладів загальної середньої освіти <i>Янченко Юлія</i>	66
Розвиток емоційно-ціннісного ставлення дітей до навчання на засадах упровадження ідей інтегрованого навчання <i>Булгакова Валентина, Гоженко Вікторія</i>	70
Ефективність використання інтерактивних форм і методів роботи під час організації інтегрованого навчання в мовно-літературній та мистецькій освітній галузі <i>Боброва Віра, Саган Галина</i>	75

Розділ 3. Інноваційні та компетентнісні виміри інтегрованого навчання	87
Проектна технологія як ефективний засіб інтеграції та впровадження елементів STEM-освіти вчителем української мови й літератури: практична складова <i>Радченко Юлія</i>	87
Вірні чи позбавлені відчуття страху? Анімалістичний дискурс: дивовижний світ спілкування людини й тварини у творах М. Вінграновського, М. Морозенко, Е. Сетона-Томпсона <i>Фурманова Олена</i>	92
Використання технології інтегрованого навчання на уроках української мови для розвитку загальнокультурної компетентності <i>Хавіна Сусанна</i>	96
Інтегроване навчання як модель активізації інтелектуальної діяльності школярів <i>Задорожня Людмила</i>	101
Пізнання цілісної картини світу через інтегроване навчання української мови, літератури, народної творчості <i>Гончаренко Любов</i>	105
Розвиток емоційно-ціннісного ставлення дітей до навчання на засадах упровадження ідей інтеграції <i>Овчиннікова Ірина</i>	107
Інтеграція як засіб формування соціокультурної компетентності здобувачів освіти на уроках української мови: практичний аспект <i>Гармашова Інна</i>	112
Компетентнісний потенціал інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури, німецької мови. Внутрішньопредметна та міжпредметна інтеграція <i>Беспала Марія</i>	117
Інтегровані уроки української літератури в 6-7 класах <i>Шевченко Юлія</i>	123
Режисерське бачення повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». Образи, традиції, міфи <i>Нерушенко Оксана</i>	127
Інтегрований урок як засіб активізації пізнавальної діяльності на прикладі вивчення творчості Якова Щоголіва <i>Хаустова Світлана</i>	132
Взаємозв'язок мистецтва: дослідження процесів інтермедіальності між літературою та кіно на уроках 8 класу <i>Філатова Наталія, Вергун Тетяна</i>	137
Розділ 4. Педагогічна практика організації інтегрованого навчання в українській школі	142
Конструювання змісту навчання на засадах інтеграції та проблеми формування інтегрованого мислення учнів <i>Клімова Світлана</i>	142
Інтеграція зарубіжної літератури та інших видів мистецтва як умова формування творчої, креативної та всебічно розвиненої особистості (з досвіду роботи) <i>Трипольська Ольга, Савченко Ніна</i>	148
Інтегрований курс української та зарубіжної літератур (з досвіду роботи) <i>Коваленко Валентина</i>	153

Поглиблення знань про нову драму на основі компаративного аналізу творів М. Метерлінка «Синій птах» і Лесі Українки «Лісова пісня» <i>Сєрикова Ірина, Юр'єва Олена</i>	156
Інтеграція на сучасному уроці української літератури та історії <i>Студенцова Наталія</i>	160
Упровадження ідей інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури <i>Чуб Тамара</i>	164
«Шістдесятництво» як культурологічне й соціальне явище (інтегрований урок історії та української літератури) <i>Ляшенко Тетяна</i>	171
Формування цілісного світогляду учнів на уроках української мови та літератури засобами інтеграції <i>Мірошніченко Леся</i>	177
Інтегрований підхід до навчання молодших школярів <i>Шульга Віталія</i>	183
Особливості організації освітнього процесу в дистанційному форматі за допомогою цифрових освітніх інструментів Google та створення тематичних блоків навчальних матеріалів із предмета «Мистецтво» з використанням застосунку Google Sites <i>Веклич Юрій</i>	188
Науковець-письменник – педагогам: інтеграція науки й освіти <i>Писаренко Тетяна, Семисошенко Севіль</i>	191

Ідея інтеграції в освіті як найбільш ефективна для сучасного етапу розвитку національної школи

У сучасному суспільстві відбуваються стрімкі зміни, які стосуються різних сфер його життя. Характерною ознакою сьогодення є інноваційність. Відповідно відбуваються зрушення і в освіті.

З урахуванням ролі та місця освіти в суспільстві, яка є одним із оптимальних, інтенсивних способів входження людини в соціум, у стратегічних завданнях реформування змісту освіти в Україні передбачено необхідність побудови освітнього процесу на засадах інтегративного підходу, організації його як цілеспрямованого процесу навчання та виховання в інтересах особистості, суспільства, держави.

Зокрема Концепція «Нова українська школа» визначає зміст освіти, що заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації молоді в суспільстві; стрижневим принципом оновлення змісту й методів навчання визначено інтеграцію. Ідея інтеграції в освіті є значним здобутком дидактики, оскільки за умови її успішного методичного впровадження уможливується створення в учнів цілісного уявлення про об'єкт, що вивчається, так само, як і про навколишній світ узагалі.

Аналіз сучасних досліджень показує стійкий інтерес учених до проблеми інтеграції в освіті протягом тривалого часу. Відомою в педагогіці стала дидактична категорія «міжпредметні зв'язки». У дослідженнях Н. Варакути, Л. Вороніної, П. Груздева, В. Максимової, В. Сухомлинського та інших науковців акцентувалася увага на двох взаємопов'язаних тенденціях у розвитку ідеї міжпредметних зв'язків – інтеграції та координації предметних знань. Сьогодні питаннями інтеграції знань, інтегрованого підходу до навчання, сутності інтеграції, її форм і видів пронизані праці Г. Бабенка, Н. Бібік, О. Гончарук, Н. Коваль, І. Козловської, Л. Руденко, Н. Стяглик та ін.

Найбільше інтеграція як дидактичний засіб приваблює тим, що за її допомогою можливо створити в учнів цілісну картину світу, адже інтегроване навчання дозволяє розкривати навчальну тему комплексно, із залученням різних напрямів освітньої діяльності. При цьому процес синтезування набутих знань спроможний сформувати в дітей уміння надзвичайно глибоко вивчати явище, охоплювати його з усіх точок зору, навчитися критично мислити, творчо діяти.

У сучасній школі інтеграція здійснюється різними шляхами:

- створення інтегрованих курсів – навчальних предметів, які адаптують для вивчення та інтегрують знання декількох наук або видів мистецтв (природничих – «Природознавство», суспільствознавчих – «Я у Світі», біологічних – «Основи здоров'я», музичне й образотворче мистецтво – «Мистецтво» та ін.);
- розроблення нових форм уроків (урок із міжпредметними зв'язками, інтегрований урок, бінарний урок);
- упровадження навчальних проєктів;
- організація тематичних днів і тижнів.

Ідея інтегрованого навчання актуальна ще й тому, що з її успішною методичною реалізацією передбачається досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентоздатної, спроможної забезпечити кожній людині самостійно досягти тієї чи іншої життєвої цілі, творчо самостверджуватись у різних соціальних сферах. ***Інтегроване навчання є однією з найперспективніших інновацій, яка закладає нові умови діяльності вчителів і учнів, має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу.***

Водночас реальний процес розвитку освіти ілюструє протиріччя між високим рівнем затребуваності суспільством ідей інтегрованого навчання та відсутністю

належного досвіду його впровадження. У таких умовах особливо важливим завданням є **вдосконалення професійної майстерності вчителів із питань інтегрованого навчання дітей на різних рівнях: від вивчення теорії, самоосвіти, методичної роботи в школі й до підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти.**

Відповідно до цих завдань у КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» взаємодія з педагогічними працівниками здійснюється в контексті сучасних освітніх реалій, формування у здобувачів освіти необхідних компетентностей, одним із засобів яких є інтеграція навчальних дисциплін. Незважаючи на наявні проблеми, які пов'язані з реаліями російської агресії та дистанційним навчанням і стосуються, зокрема, упровадження інтегрованих курсів за новими модельними навчальними програмами, уже сьогодні є очевидним, що саме інтегроване навчання закладає нові умови діяльності вчителів і учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих прийомів навчання, справжньою школою співпраці та взаємодії, що допомагає здобувачам освіти й педагогам разом просуватися до спільної мети.

Відповідно до цього мета багатьох заходів, які проводяться в КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», спрямована на донесення для вчителів можливостей і переваг інтегрованого навчання, пов'язана з формуванням в учнів умінь бачити взаємозв'язки всіх аспектів навколишнього світу, що зрештою стає для них звичкою, яка буде допомагати протягом усього їхнього життя. У науково-методичній роботі акцентується увага, що інтегрований урок є дуже цікавою формою навчання та водночас складною багатогранною конструкцією, оскільки вимагає не просто відповідної підготовки вчителя, а й уміння творчо працювати, створюючи цікавий пізнавальний навчальний продукт. Тому заходи для педагогічної громадськості передбачають широкі аспекти вдосконалення їх фахової майстерності в цьому напрямі.

Зокрема, тільки у 2023/2024 навчальному році розгляду проблем інтегрованого навчання в Академії були присвячені такі пролонговані заходи: методично-творча майстерня «Організація творчої діяльності учнів щодо використання жанрового та тематичного багатства сучасної літератури рідного краю на засадах інтегрованого підходу в навчанні», воркшоп «Використання компаративного методу на уроках зарубіжної літератури», модульний онлайн-тренінг учителя-предметника «Інтеграція ключових умінь XXI століття в навчальні предмети Нової української школи», професійний діалог «Творчий потенціал текстів «нової природи» в мистецькому просторі закладу освіти». А також це й заходи щодо навчання педагогів вимірювання та подолання освітніх втрат і розривів: «Використання інструментів міжнародних досліджень якості освіти PISA, ДоСЕН і загальнодержавних зовнішніх моніторингових досліджень для вимірювання та компенсації втрат і розривів у формуванні читацької грамотності учнів», «Подолання освітніх втрат з української мови і літератури. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в реаліях сьогодення».

Особлива увага в підвищенні фахової майстерності приділяється підготовці вчителів до впровадження принципів інтеграції згідно з ідеями НУШ на таких заходах: воркшоп для вчителів української мови та літератури «Особливості навчання української мови в умовах Нової української школи: методичний та практичний аспекти», численних зустрічах з учителями щодо впровадження інтегрованих модельних навчальних програм, інноваційних освітніх практик і методик відповідно до викликів сьогодення в мистецькій та мовно-літературній освітніх галузях.

Таким чином, є очевидним, що інтегроване навчання створює нові умови для навчального діалогу вчителів і учнів, є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності. Разом із тим інтеграція зобов'язує до використання різноманітних дієвих форм навчання, які забезпечують ефективність сприйняття учнями навчального

матеріалу, стає для всіх її учасників **школою активної взаємодії**, що допомагає разом просуватися до наміченої цілі.

На сьогодні ситуація в освіті складається таким чином, що вчителі реалізують зміст навчання Нової української школи у складних умовах подолання освітніх втрат, зумовлених спочатку тривалими карантинами, а надалі й до цього часу – військовою агресією росії на території нашої держави та її жахливими наслідками на звільнених територіях. Упровадження дистанційної та змішаної форм навчання найбільше заважає активному впровадженню інтегрованих програм, **але якщо ми хочемо досягти формування ключових компетентностей як інтегрованих утворень, то, безперечно, найбільше цьому будуть сприяти саме інтегровані курси.**

Інтегровані курси як спосіб інтеграції змісту освіти актуальні ще й тому, що в реальному житті дуже рідко дитина стикається із ситуаціями, які є монопредметними. Наприклад, у відомому міжнародному моніторинговому дослідженні PISA завдання, що пропонуються для школярів, не пов'язані з конкретними навчальними предметами або освітніми галузями, а натомість потребують інтегрованого бачення проблеми, мають практико-зорієнтований характер, базуються на виявленні пізнавального й життєвого досвіду дитини. Таким чином, інтеграція покликана сприяти подоланню фрагментарності та мозаїчності знань учнів, забезпечує оволодіння комплексними знаннями, системою універсальних людських цінностей, слугує формуванню системно-цілісного світогляду. На інтегрованих уроках формуються такі компетентності: ціннісно-сміслові, загальнокультурні, інформаційні, комунікативні.

Отже, ще довше збереження монопредметного підходу в освіті, безперечно, буде призводити до неготовності українських дітей інтегруватися в освітній простір будь-якої європейської країни, а в більш дальній перспективі – до низької конкурентоспроможності на світовому ринку праці.

Можливі різні форми інтеграції: повне злиття навчального матеріалу в єдиному предметі/у єдиній темі тощо, тобто *інтеграція за змістом* – тематичний підхід; *інтеграція на рівні способів дій (навичок)* – діяльнісний підхід. Інтегрування за змістом, тобто за тематичним підходом, може, наприклад, об'єднувати такі предмети: українська мова, українська та зарубіжна література; українська та зарубіжна література; література та мистецтво тощо.

Для ефективного проведення інтегрованих уроків необхідним є дотримання певних умов:

- правильне визначення об'єкта вивчення, ретельний відбір змісту уроку;
- високі професійні якості педагогів, що забезпечать творчу співпрацю вчителя і учнів при підготовці уроку;
- включення самоосвіти учнів у навчальний процес;
- використання методів проблемного навчання, активізація розумової діяльності на всіх етапах уроку;
- продумане поєднання індивідуальних і групових форм роботи;
- обов'язкове врахування вікових психологічних особливостей учнів.

Практична реалізація ідеї інтегрованого навчання має також додатковий ефект, що сприяє розвитку емоційно-ціннісного ставлення дітей до навчання, оскільки навчальний матеріал на міжпредметній основі, на взаємозв'язках із повсякденною діяльністю людини є запорукою успішного формування не тільки предметних компетентностей учнів, але й ключових, зокрема умінь вчитися та застосовувати набуті знання. Для вчителя важливо провести інтегрований урок без перевантаження дітей враженнями, щоб він підпорядковувався головній меті, а не був безладною мозаїкою окремих картин.

Від інтеграції необхідно відрізнити короткі вкраплення в урок відомостей з інших предметів. У такому разі йдеться про міжпредметні зв'язки, застосування яких сприяє

глибшому сприйманню та осмисленню навчального матеріалу, розвитку ерудиції школярів.

Точка дотику різних навчальних предметів має важливе моральне значення, допомагає формуванню світогляду учнів, ставленню до навколишнього світу, природи, суспільства, самих себе. Діти вчаться бачити гармонію кольорів, ліній, безпосередньо торкаючись предмета вивчення; у них пробуджується любов та інтерес до краси навколишнього світу. Учитель на свій розсуд може використовувати на уроці твори живопису, літератури, музики, що сприяє зняттю напруженості, перевантаженості, стомлюваності за рахунок переходу на різні види діяльності.

Інтегровані уроки сприяють ініціюванню творчості, забезпечуючи розвиток у дітей творчого мислення, пізнавального інтересу, формування наукового світогляду, бажання до самостійного здобуття знань. Учні на інтегрованих уроках активно включаються в діяльність, беруть участь у розв'язанні нових для себе пізнавальних і практичних завдань. Отже, інтеграція навчальних предметів дає їм можливість розвивати свої здібності, опановувати програму в доступному темпі, підвищує мотивацію до сприйняття нових знань і закріплення попередніх.

Глибокі творчі думки науковців і вчителів, які запропонували матеріали до цього видання «Джерела педагогічних інновацій», свідчать про неперервний поступ, пошуки нового в освіті. Свої роздуми над проблемами покращення якості освіти з питань інтегрованого навчання висвітлили науковці, автори модельних навчальних програм, викладачі закладів вищої освіти, учителі закладів загальної середньої освіти. Зміст цього випуску науково-методичного журналу відображує, як ідеї інтегрованого навчання допомагають педагогічним працівникам по-новому бачити свій предмет, більш чітко усвідомлювати його співвідношення з іншими науками, сприяють поєднанню можливостей різних навчальних дисциплін у створенні цілісних уявлень учнів про світ, суспільство, науку, мистецтво, літературу.

*Любов ПОКРОЄВА, доктор філософії, доцент,
заслужений працівник освіти України*

Теоретичний та практичний аспекти інтеграції як наукового й педагогічного феномену: основні ідеї інтегрованого навчання в мовно-літературній та мистецькій освітній галузі

Інтеграція в мовно-літературній освіті: принципи, виклики, перспективи

Ткач Поліна, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій Національної академії Національної гвардії України, доцент кафедри методики навчання мов і літератури Харківської академії неперервної освіти

Стаття присвячена проблемі запровадження інтегрованого навчання в мовно-літературній освіті з метою формування компетентного мовця і читача. Розглянуто концептуальні засади компетентнісного підходу в межах нової української школи, а також результати міжнародного дослідження PISA в галузі читання. Наведено приклади завдань, які дозволяють у межах однієї теми досягти майже всіх результатів навчання на матеріалі 1 художнього тексту і 1-2 медіатекстів.

***Ключові слова:** компетентнісний підхід, інтеграція, Міжнародне дослідження якості освіти PISA, інтегрований мовно-літературний курс, модельна навчальна програма, види інтеграції в навчальному процесі.*

Сучасне життя характеризується технологічністю, надлишковістю інформації та викликами, пов'язаними з глобалізацією у світовому масштабі й ізоляцією на особистісному рівні. Онлайн-освіта, необхідність якої викликала епідемія коронавірусу в усьому світі, стала новою реальністю, а в Україні через війну триває досі. Усе це ставить перед освітянами нові вимоги й виклики. Адже освіта сучасності більше не може обмежуватися наданням знань. Відомий вислів «Той, хто володіє інформацією, володіє світом» набуває нового сенсу, бо інформацією володіють усі, хто здатен опанувати нехитру технологію користування Гуглом, а успішними стають ті, хто вміє критично осмислювати, оцінювати і створювати інформацію.

Взаємозалежність успішності й уміння працювати з інформацією помітили вже давно. Ще у 2000 році країни ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) вперше провели міжнародне тестування PISA (Programme for International Student Assessment, Програма міжнародного оцінювання учнів), мета якого порівняти ефективність освітніх систем різних країн, виявити освітні прогалини та запозичити дієві практики. Важливо, що дослідження має на меті визначити не суму теоретичних знань, а рівень компетентностей, тобто оцінити здатність учнів застосовувати вміння, отримані в школі, у різних життєвих ситуаціях, зокрема використовувати й розумно пов'язувати знання та інформацію, якими вони володіють, аби мати успіх в інформаційному суспільстві. Як зазначено в Національному звіті за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018, такий підхід зумовлений тим, що в сучасному світі для досягнення людиною успіху в житті набагато важливіше вміти ефективно застосовувати те, що вона знає, аніж володіти значним багажем знань і не вміти ним належно розпоряджатися [1, с. 18].

У 2018 році Україна вперше взяла участь у дослідженні PISA, і отримані результати довели правильність і необхідність переходу до компетентнісного навчання, який лежить в основі Нової української школи і на чому будуються зміни, що вже розпочалися в початковій школі. Компетентнісний підхід до навчання – це спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є ключові (загальні для всіх) і спеціальні (професійні, предметні) компетентності тих, хто навчається [2].

Компетентнісно орієнтовані завдання PISA визначають, наскільки 15-річні підлітки володіють трьома ключовими компетентностями (грамотностями): читацькою, математичною, природничо-науковою. Отже, читацька компетентність визначена як одна з трьох основних для конкурентоспроможної людини в сучасному світі. При цьому в Національному звіті зазначено, що Україна отримала відносно невисокі результати, зокрема і з читання. Однією з причин цього визначено недостатню увагу до проблем становлення компетентнісної парадигми освіти з її акцентом на реальних практичних, життєвих проблемах, які актуальні для учнів і мотивують їх у навчанні [1, с. 7].

Відповідно до компетентнісного підходу Нової української школи в Державному стандарті базової середньої освіти однією з компетентностей визначено вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння здійснювати усну та письмову комунікацію, здобувати та опрацьовувати інформацію, використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей [3]. Також Стандартом визначені наскрізні вміння для всіх ключових компетентностей, одним із яких є читати з розумінням. Проте, як не дивно, у школі немає жодної дисципліни, яка опікувалась би проблемою читання. Після оприлюднення Національного звіту PISA-2018 на сайті Освіторії виклали інтерв'ю співавторки програми PISAD (PISA for Development) Лучії Трамонте, у передмові до якого було влучно зауважено, що ми звикли сприймати читання як предмет, який викладають у початковій школі, натомість дослідження PISA у 2018 році показало, що 26 % українських учнів не досягли базового рівня в читанні [4]. Справді, у межах шкільного курсу «Української мови» розглядаються тексти як підґрунтя для вивчення особливостей мови, наприклад, у модельній програмі з української мови для 7-9 класів основним завданням курсу визначено «навчити вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами української мови» [5]. Завданням курсу «Українська література» є «ознайомлення учнів/учениць із високохудожніми творами класичної та сучасної української літератури різних родів, жанрів, мистецьких напрямів і течій; розвиток художнього сприймання навколишнього світу; формування вмінь аналізувати та інтерпретувати художні твори з урахуванням їх жанрової специфіки, історичного, соціокультурного, мистецького контексту та світоглядної позиції письменника/письменниці; оволодіння теоретико-літературними поняттями для цілісного осмислення художніх творів; поглиблення вмінь самостійної дослідницької діяльності; розвиток творчих здібностей, усного й писемного мовлення; удосконалення навичок виразного читання; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків; підвищення рівня загальної культури учнів/учениць» [6]. Натомість рамковий документ PISA з оцінювання читацької грамотності 15-річних учнів визначає, що навички читання передбачають пошук, відбір, тлумачення, інтегрування й оцінювання інформації з усього наявного масиву текстів, пов'язаних із ситуаціями, що можуть виникати в реальному житті, за межами школи [7, с. 4]. Варто зауважити, що в межах дослідження PISA в галузі читання не перевіряється знання мови – навіть більше, за інструкцією експерти, що перевіряють відкриті завдання, мають ігнорувати орфографічні й граматичні помилки, якщо вони не впливають значною мірою на розуміння відповіді, оскільки оцінювання читацької грамотності не передбачає перевірки письма. Так само не оцінюється знання літератури – лише здатність працювати з інформацією в тексті (текстах). Безперечно, це зовсім не означає, що навички

правильного письма або знання літератури втратили свою актуальність, проте вони не можуть існувати самі по собі, відірвані від життя. Їх сенс у тому, щоб у взаємодії вони надавали людині можливість досягати успіху.

Таким чином, компетентнісний підхід створює передумови для інтегрованого навчання. Адже інтеграція мови й літератури в навчальному процесі – це реалізація цілісного підходу до тексту з виявленням внутрішніх (фонетика, лексика, граматики тощо) і зовнішніх (сенси, тематика, проблематика тощо) зв'язків між усіма складниками одного тексту й різних текстів між собою в просторі світової культури [8].

Інтегрований підхід в освіті задекларований в останніх керівних документах щодо освіти, зокрема в Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової [9] і базової освіти [3].

Можна говорити про різні види інтеграції в навчальному процесі. Це може бути послідовна (тематична чи внутрішньопредметна) інтеграція – встановлення зв'язків між блоками навчальної інформації (чи окремими темами) у межах окремого навчального предмета в межах однієї галузі. Нова українська школа сприяє реалізації міжпредметної інтеграції – внутрішньогалузевої, тобто поєднання змісту предметів однієї освітньої галузі, або міжгалузевої, коли передбачено одночасне опанування предметів різних галузей [10] (наприклад, курс «Драматургія і театр»). При цьому внутрішньогалузева інтеграція може базуватися на основі досягнення тотожних груп загальних результатів, наприклад, інтегрований курс літератур, або на основі досягнення всіх груп загальних результатів (наприклад, інтегрований мовно-літературний курс).

Інтеграція визначається як процес взаємодії двох або більше систем із метою створення нової, яка набуває нових характеристик завдяки зміні властивостей та зв'язків її елементів. Саме з метою створення такої нової системи було розроблено модельні навчальні програми «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Старагіна І. П., Новосолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О., Волошенюк О. В.) [11] та «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Старагіна І. П., Новосолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О.) [8].

Метою інтегрованого мовно-літературного курсу (українська мова, українська та зарубіжні літератури) є розвиток компетентних мовців і читачів, які демонструють комунікативну вправність, читацьку та мовленнєву спроможність, мовну й літературну обізнаність, здатні застосувати навчальні здобутки в життєвих ситуаціях, виявляючи ціннісне ставлення до слова, особистості, родини, суспільства, України, світу.

Серед пріоритетів викладання інтегрованого курсу в 5-6 класах визначено: інтеграцію різних видів мовленнєвої діяльності; закладення основ дослідницької діяльності в роботі з мовними та літературними явищами; прагматичну спрямованість видів навчальної діяльності та пропонованого змісту; задоволення потреб школярів у взаємодії зі словом і за допомогою слова з іншими для досягнення особистісних і спільних цілей; забезпечення творчої самореалізації, академічної свободи учня та становлення його особистості як компетентного мовця і читача, зокрема через прилучення до загальнолюдських, національних культурних цінностей, читання творів української та зарубіжних літератур [11]. При цьому інтеграція побудована на поєднанні та взаємопроникненні базових знань, загальних умінь та власних інтересів і потреб учнів / учениць, видів мовленнєвої діяльності, знань із різних розділів мовознавства, мовних і літературних явищ у процесі аналізу художнього твору, української та зарубіжних літератур, візуальних, звукових / аудіо- та цифрових матеріалів.

Пріоритетом викладання інтегрованого курсу в 7-9 класах є, зокрема, забезпечення мотивованої мовленнєвої діяльності учнів і учениць в умовах дослідження взаємозв'язків між мовними явищами, мовними та літературними явищами з опорою на те, що «мова – це система», а «література – це мова в дії». При цьому розширюються можливості учнів щодо обміну враженнями від прочитаних творів української та зарубіжних літератур та іншого культурного досвіду в умовах самостійного вибору текстів (художніх, нехудожніх, медіатекстів) у бібліотеках чи різноманітних надійних цифрових джерелах [8].

Особливістю програм є реалізація текстоцентричного підходу й комунікативного підходу до вивчення мови, за якого той самий текст стає основою для його аналізу, інтерпретації, оцінювання тощо, тобто і для читацької діяльності, і для розгортання видів діяльності, пов'язаних із процесом усного та писемного мовлення, а також опанування необхідних для цього знань. Ідеться про комплекс видів діяльності, використання яких дає змогу розв'язувати на одному уроці завдання і мовної, і літературної освіти.

Пропонований зміст структуровано відповідно до базових знань за групами: «Комунікація», «Інформація», «Мовні засоби», «Текст», «Літературний твір». Базові знання в розділах мають різний ступінь деталізації, що забезпечує принцип академічної свободи вчителя на етапі створення навчальної програми. Водночас пропонований зміст певного розділу дає цілісне уявлення про розгортання предметного змісту в інтегрованому курсі на основі актуалізації здобутих на попередньому етапі знань, набутих умінь і сформованих ставлень (повторення), узагальнення, систематизації для забезпечення навчального поступу.

Наведемо приклад інтеграції за підручником «Українська мова, українська та зарубіжна літератури: інтегрований курс НУШ 5 клас» [12]. Для цього розглянемо розділ І «Пізнаю різноманіття світу». Проблемні питання теми 4 «Запозичую і збагачую» визначено так:

- Як слово допомагає людині жити?
- Чи збагачують нас запозичення?
- Де письменники беруть сюжети для своїх творів?
- Які існують найбільші об'єднання літературних творів?
- Що таке медіатекст?

Для теми сформульовано нові поняття для кожної групи базових знань:

Комунікація: масова комунікація.

Інформація: трейлер.

Мовні засоби: іншомовні слова.

Текст: інструкція, офіційно-діловий стиль, медіатекст, інтерв'ю.

Літературний твір: переказ, міф, оригінал, літературні роди (епос, лірика, драма).

У межах навчального модуля визначено такі рубрики видів діяльності:

- Наукова лабораторія
- Творча студія
- Польові дослідження
- Практикум
- Форум читачів і глядачів
- Дискусійний майданчик
- Мірило поступу

У кожній рубриці запропоновані завдання, спрямовані на досягнення очікуваних результатів навчання. Розглянемо деякі з цих завдань і їх очікувані результати. У рубриці «Дискусійний майданчик»:

Завдання: А. Уяви, що дівчинка Теффі, відома тобі за оповіданням *Редьярда Кіплінга «Як було написано першого листа»*, почала ставити батькам такі запитання: А

як виник світ? А звідки з'явилися люди? А як сходить сонце? А звідки береться вітер? А чому приходить зима? А скільки зірок на небі і хто їх туди почепив? А чому гримить грім?

Чи однаково відповіли б на ці запитання батьки Теффі та людина ХХІ століття? Обґрунтуй свою думку.

Очікувані результати навчання: визначає основні порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми, пов'язуючи їх із життєвим досвідом; робить висновки на основі аналізу тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту).

Завдання: Б. Напиши коротку історію про те, як утворилася наша планета Земля і як на ній виникло життя, уявляючи, що ти розповідаєш це Теффі. Використай запропонований початок:

Спочатку не було нічого: ні землі, ні неба, ні дерев, ні тварин, ні людей. Навіть часу не було. А потім...

Представ свою історію однокласникам і однокласницям.

Очікувані результати навчання: створює та самостійно презентує в простий спосіб тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) на визначену тематику; добирає потрібні мовні засоби, дотримується основних мовних норм; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм; аналізує та вдосконалює зміст написаного, доповнює окремі його частини відповідно до теми та мети висловлювання; взаємодіє зі співрозмовниками, супроводжуючи власне мовлення окремими вербальними та невербальними засобами для досягнення комунікативної мети.

Завдання: В. Обговоріть у класі різні варіанти походження світу, які запропонували у своїх історіях друзі та подруги. Визначте спільне й відмінне в цих історіях, а також те, що в них є реальним, а що – вигаданим.

Чи могли люди, які жили кілька тисяч років тому, оперувати звичними для нас поняттями, створюючи власні історії? Чого в історіях прадавніх людей було більше – фактів чи вигадок? З якою метою люди створювали історії про походження світу, а з якою – складали про це казки? Обґрунтуйте відповіді.

Очікувані результати навчання: використовує вербальні та невербальні засоби для ефективної комунікації зі співрозмовниками; дотримується норм у виборі мовленнєвих засобів; уважно слухає монологічні/діалогічні висловлювання, зважаючи на мету й умови спілкування, особливості текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів); знаходить у почутому повідомленні (зокрема художньому тексті, медіатексті) відповіді на поставлені запитання; аргументовано зіставляє почуте з життєвим досвідом.

Завдання: Прочитай у хрестоматії виділені початки усних оповідей – **міфів**, що їх у давнину розказували люди, які жили на різних територіях нашої планети. Що спільного між цими міфами? Чи є щось подібне між сучасними науковими теоріями виникнення світу та поглядами давніх людей?

Очікувані результати навчання: піддає сумніву інформацію з тексту (зокрема художнього тексту, медіатексту) на підставі розрізнення фактів і суджень про факти; визначає основні порушені в тексті (зокрема художньому тексті, медіатексті) проблеми, пов'язуючи їх із життєвим досвідом.

Завдання: Розглянь на карті-схемі ті території, де в давнину були створені міфи, наведені в Хрестоматії. Поміркуй, чому в різних куточках світу з'явилися схожі історії.

Очікувані результати навчання: інтегрує інформацію, подану в різні способи (словесну, графічну, числову тощо) у межах одного або кількох текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів).

У рубриці «**Форум читачів і глядачів**»:

Завдання: Прочитай у хрестоматії текст «*Давня легенда австралійських аборигенів про «створення світу» виявилася правдою*» і зроби припущення, чи дійсно давні люди могли покласти в основу своїх історій реальні явища та події.

Очікувані результати навчання: читає тексти різних функціональних стилів і мовленнєвих жанрів у різний спосіб (оглядово, вибірково тощо) відповідно до мети читання.

Завдання: Запиши, чому автор статті використовує слова *легенда* і *переказ* як синоніми.

Очікувані результати навчання: виокремлює та розрізняє мовні одиниці різних рівнів (звуки, частини слова, слова, форми слова, словосполучення, речення, тексти); порівнює та зіставляє мовні одиниці різних рівнів за визначеними ознаками; записує власні міркування або інформацію з інших джерел.

У рубриці «**Творча студія**»:

Завдання: Прочитай у Хрестоматії інструкцію з підготовки презентації та створи презентацію на тему «*Мій досвід знайомства з давніми міфами*» з дотриманням наведених правил і порад.

Очікувані результати навчання: читає тексти різних функціональних стилів і мовленнєвих жанрів у різний спосіб (оглядово, вибірково тощо) відповідно до мети читання; створює письмові тексти (зокрема художні тексти, медіатексти) визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід; оформлює власне висловлення, ураховуючи основні засади академічної доброчесності; виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм.

У рубриці «**Практикум**»:

Завдання:

А. Прочитай слова, які тобі траплялися впродовж цього тижня. За якою ознакою можна їх об'єднати? Постав у них наголоси, водночас уставляючи на місці пропусків букви *e*, *u* або *i*. У разі сумнівів щодо того чи того слова звертайся до орфографічного словника.

Р..дьярд, К..пл..нг, Т..фф., т..мп..ратура, м..льйон, амер..канський, д..тальний, Австрал..я, р..зультат, Бюдж-Б..м, В..ктор..я, м..фологія, т..р..тор..я, функц..я, фах..вець

Б. Прочитай слова іншомовного походження, які траплялися тобі в текстах, звертаючи увагу на букви **и** та **і**. Визнач, чи є якісь закономірності в їх уживанні, зважаючи на те, де вони розташовані в слові, які букви є перед ними і після них.

абориген, археологія, галактика, інформація, колектив, комунікативний, мільярд, міфологічний, оригінал, теорія, Теффі, традиція

Спираючись на «правило дев'ятки», заповни пропуски в записаних словах:

бул..нг, бут..к, в..заж..ст, граф..ті, д..зайн, д..сконт, д..сплей, дайв..нг, каст..нг, п..цер..я, пр..ор..тет, р..мейк, р..нгтон, с..квел, суш.., т..нейджер, тюн..нг, ч..зкейк, ч..лі, ч..пси

Очікувані результати навчання: виокремлює та розрізняє мовні одиниці різних рівнів (звуки, частини слова, слова, форми слова, словосполучення, речення, тексти); порівнює та зіставляє мовні одиниці різних рівнів за визначеними ознаками.

Таким чином, інтегрований мовно-літературний курс дозволяє в межах лише однієї теми досягти майже всіх груп результатів, зазначених у Державному стандарті, зокрема:

- сприймає, виокремлює, аналізує, інтерпретує і оцінює усну інформацію;
- перетворює інформацію з почутого повідомлення в різні форми повідомлень;
- висловлює та обстоює власні погляди, ідеї, переконання;
- сприймає, аналізує, інтерпретує й оцінює текст;
- перетворює текстову інформацію;
- створює письмові висловлювання;
- редагує письмові тексти;
- досліджує мовні явища.

Важливо, що матеріалом для завдань слугує один художній текст і кілька медіатекстів, що дає можливість глибоко дослідити тексти в усіх аспектах і не розпорошує увагу учнівства. А отже, інтегрований підхід до вивчення мови й літератури дозволяє учням і ученицям стати компетентними читачами та мовцями й отримати всі навички, необхідні для успішного навчання, а також їх життєвої реалізації.

Список використаних джерел

1. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ: УЦОЯО, 2019. 439 с. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf
2. Шиян О. Методичні рекомендації щодо розроблення концепції впровадження компетентнісного підходу до навчання у закладі професійної (професійно-технічної) освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2022/02/21/EU4Skills.metodychni.reccom.17.02.2022.pdf>
3. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavni-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
4. Чому діти втрачають інтерес до навчання? *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/experience/chomu-dity-vtrachayut-interes-do-navchannya/>
5. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т.Д.). 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9.klas.Zabolotnyy.ta.in.02.08.2023.pdf>
6. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А.). 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.literatura.7-9-kl.Yatsenko.ta.in.26.07.2023-1.pdf>
7. PISA: читацька грамотність (уклад.: Т. С. Вакуленко, С. В. Ломакович, В. М. Терещенко). К. : УЦОЯО, 2017. 123 с. URL: http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/PISA_Reading.pdf

8. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Старагіна І.П. та ін.). 2023. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2023/Model_navch_prohr_5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/16.08.2023/Intehrovanyy_movno-literaturnyy_kurs-ukr.mova.ukr.ta.zarub.literatury.7-9.kl.Starahina.ta.in.16.08.2023.pdf
9. Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
10. Пометун О., Гупан Н. Методологія створення інтегрованого курсу з історії та громадянської освіти для 5-го класу (на прикладі модельної програми й підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). *Проблеми сучасного підручника*. 2022. № 28. С.115–132. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-28-115-132>
11. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Старагіна І.П. та ін.). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2021/14.07/Model_navch_prohr_5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Intehr_movn-lit.kurs-ukr.mova.ukr.ta.zar.lit.5-6.kl.Starahina.ta.in.04.10.pdf
12. Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О., Волошенюк О. В. Українська мова, українська та зарубіжна літератури: інтегрований курс НУШ 5 клас. У 2-х частинах. Київ: Генеза, 2022. URL: <https://www.geneza.ua/product/1096>.

Формування нового освітнього середовища шляхом інтеграції: модельні програми, підходи, методи, технології

*Румянцева-Лактіна Оксана, викладач кафедри
методики навчання мов і літератури
Харківської академії неперервної освіти*

У статті актуалізується ідея інтегрованого навчання та умови її успішної методичної реалізації, що сприяє впровадженню якісної освіти. Визначаються різновиди інтеграції в мовно-літературній освітній галузі, описані підходи щодо реалізації інтегративного навчання, які ілюструються різними прикладами.

Ключові слова: *формування нового освітнього середовища, індивідуальний творчий потенціал особистості, інтеграційні процеси в освіті, різновиди інтеграції в мовно-літературній освітній галузі, проєктна діяльність на інтегрованих уроках літератури.*

Освітнє середовище – це система в галузі освіти, де перетинаються всі учасники освітнього процесу (здобувачі освіти, батьки, педагоги).

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «...метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [4], тому формування нового освітнього середовища повинно бути спрямоване на використання та активізацію творчого потенціалу учнів.

У контексті гуманістичної парадигми, що спирається на розвивальний підхід, у цілях освіти пріоритетне місце посідає розкриття індивідуального творчого потенціалу особистості.

Метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень [3].

Учителі отримують новий виклик – навчитися навчати по-новому, адаптуватися до нової ролі в навчальному середовищі – бути не лише лектором або тьютором, а й повноцінним членом дослідницької команди, науковим керівником, інколи менеджером навчального процесу та фасилітатором. На це справді потрібен час, і досвід успішних країн показує, що все реально за умови тісної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу. Надзвичайно важко бути «білими воронами» і бути відкритими до світу, пам'ятаючи, що найближча зона розвитку розташована поза межами звичної зони комфорту.

Зміна парадигми сучасної освіти спрямована на інтеграційні процеси, що в мовно-літературній галузі останнім часом посідають важливе місце, оскільки спрямовані на реалізацію нових освітніх ідеалів – формування цілісної системи знань і вмінь особистості, розвиток її творчих здібностей та потенційних можливостей.

Вивченням проблеми інтеграції займалися такі педагоги, як І. Я. Лернер, В. О. Онищук, В. Ф. Паламарчук, М. М. Скаткін, В. О. Сухомлинський та інші. Ідея інтегрованого навчання актуальна, оскільки з її успішною методичною реалізацією передбачається досягнення мети якісної освіти.

Сучасні педагоги й науковці, проводячи свої дослідження та розроблюючи навчальні програми, указують на те, що використання міждисциплінарних зв'язків у навчанні має вагоме значення. Бенджамін Блум, розвиваючи свою Таксономію навчальних цілей (Taxonomy of Educational Objectives) указував на те, що необхідно вплітати «інтегративні нитки» до навчального плану, щоб сприяти зв'язкам між предметними галузями [2].

Інтеграція мовно-літературної освітньої галузі передбачає такі різновиди:

- тематична інтеграція (зокрема міжпредметні зв'язки) у межах однієї галузі;
- інтегрований курс у межах однієї галузі, який будується на основі тотожності груп загальних результатів (наприклад, інтегрований курс літератур);
- інтегрований курс у межах однієї галузі, який будується на основі всіх груп загальних результатів (наприклад, мовно-літературний курс);
- міжгалузева інтеграція (наприклад, курс «Драматургія і театр»).

Інтеграція в мовно-літературній галузі розвиває спільні для всіх компетентностей вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми. Тому інтегроване навчання передбачає методологічну перебудову навчального процесу на основі особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів.

Сучасний інтегрований урок повинен носити творчий характер. Потрібно шукати більш ефективні підходи пояснення нового й повторення вивченого матеріалу. Засвоєння знань, формування умінь і навичок на уроці – це нелегкий процес. Виникають різні

задачі, шляхи, способи і форми вивчення навчального матеріалу, що вимагає багатогранності видів уроку та різних його варіантів. Під час підготовки до таких уроків треба конкретизувати вимоги до їх планування та організації проведення.

Як приклад інтеграції літератур (української і зарубіжної) може бути урок-дослідження. Пропонуємо спланувати урок на тему «Літературні жанри. Байка», у ході підготовки до якого учням пропонується провести дослідження через проблемне питання. Здобувачам освіти необхідно висвітлити такі питання:

- дослідити зміст байки Л. Глібова «Вовк та Ягня» і твори авторів зарубіжних літератур, виявляючи їхню подібність;
- відповісти на проблемне питання: чому ці твори є подібними?

Під час опрацювання теми «Вивчення міфів і легенд» доцільно порівняти міфи й легенди українців і міфи й легенди інших народів світу. До такого уроку-дослідження, на нашу думку, необхідно долучити й мовний компонент: дослідити, чому в мовленні ми вживаємо слова «міф» і «міт», бо це питання є наразі актуальним і стосується змін чинної редакції українського правопису.

Цікавим підходом щодо реалізації інтегративного навчання є вивчення ситуації з позиції спостерігача. Так, наприклад, можна запропонувати учням послухати вірш Поля Верлена «Осінь пісня» французькою мовою та варіацію цього ж вірша Ліни Костенко «Осіній день», дослідити звуковий ряд (алітерації та асонанси в поезіях), дібрати музику до цих творів.

Інтеграцією через діяльність і реалізацією діяльнісного підходу на уроках мовно-літературної освітньої галузі може бути метод проєктів, який вважається одним із найперспективніших методів навчання, адже створює умови для творчої самореалізації тих, хто здобуває знання самостійно. Цей метод підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку інтелектуальних здібностей і формує навички пошуково-дослідницької роботи.

Прикладом проєктної діяльності на інтегрованих уроках літератури може бути розробка міні-проєкту: «Казка І. Франка “Фарбований лис” та індійська народна казка “Фарбований шакал”». Орієнтовні питання проєкту можуть бути такими:

1 група. Герої казки. Уявіть, що ви, як і головний герой лис опинилися в подібній ситуації. Що ви будете робити для того, щоб вижити?

2 група. Художники. Вам, як художникам, запропонували виконати малюнок до казки «Фарбований лис». Що б ви зобразили? Опишіть свою ілюстрацію, використовуючи мистецтво слова.

3 група. Письменники. Ви зустріли фарбованого лиса. Опишіть його зовнішній вигляд і ваші почуття від зустрічі.

4 група. Дослідники. Дослідіть, що є спільного й відмінного в індійській народній казці та літературній казці І. Франка. Чому народна казка надихнула письменника на створення подібного сюжету?

5 група. Журналісти. Інтерв'ю з головним героєм.

Таким чином, інтегроване навчання в умовах формування сучасного освітнього середовища поєднує:

- базові знання, загальні уміння та власні інтереси й потреби;
- види мовленнєвої діяльності;
- знання з різних розділів мовознавства;
- мовні та літературні явища в процесі аналізу художнього твору;
- українську та зарубіжні літератури;
- візуальні, звукові / аудіо- та цифрові матеріали.

Тематична інтеграція передбачає опанування нового змісту, тобто процес пов'язування нової інформації з відомою. Завдяки цьому в учнів виникають нові

уявлення на основі вже набутих знань та уявлень. Завдання вчителя – підтримувати учнівську ініціативність і самостійність у пошуковій діяльності, надавати допомогу в розширенні та реструктуризації вже набутих знань під впливом одержаної нової інформації.

У підручнику «Українська мова, українська та зарубіжна літератури» інтегрований курс НУШ 5 клас (авт.: Старагіна І.П., Новосьолова В.І., Терещенко В.М., Романенко Ю.О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О., Волошенюк О. В.) запропоновано заповнити кола Вена за текстами казок «Мудра дівчина» та «Розумна донька скотаря». На основі відомої інформації (уже опрацьованого тексту української казки «Мудра дівчина») учні порівнюють два художні образи – Марусі та Фатіми за допомогою прийому критичного мислення «Кола Вена».

Цей прийом використовується для зіставлення, порівняння, знаходження спільних рис, явищ, ознак у поняттях, образах тощо. Діаграма будується у вигляді двох кіл, які частково перетинаються, утворюючи спільний простір. У частині кіл, що не перетнулися, записуємо інформацію, якою досліджуваний матеріал відрізняється, у спільному просторі – ознаки, які для них є спільними або подібними.

Учням варто запропонувати слова чи словосполучення для довідки, які можна вибрати для характеристики героїнь цих казок і відображають риси їхньої вдачі.

Завдання: користуючись словами для довідок, виявити спільні та індивідуальні риси характеру героїв і вписати їх у відповідні сектори діаграми.

Отже, сучасне освітнє середовище покликано залучати учнів до активної, динамічної, спрямованої на певний результат індивідуальної та самостійної інтелектуально-творчої праці шляхом інтеграції предметів мовно-літературної освітньої галузі, орієнтованої на ефективний і повноцінний розвиток особистості, коли в кожного здобувача освіти є можливість «відшукати» й «виявити» себе.

Список використаних джерел

1. Використання модельних навчальних програм в освітньому процесі гімназії: методичні рекомендації. Автори : Голуб Н. Б., Васильєва Д. В., Засєкіна Т. М., Науменко С. О., Туташинський В. І., Яценко Т. О. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 48 с.
2. Гапонова С. В. Взаємопов'язане навчання видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання іноземної мови. *Іноземні мови*. 2009. № 2. С. 13 – 16.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/MJohEVv>.
4. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/ua-sch2016/>. 40 с.
5. Українська мова, українська та зарубіжна літератури: інтегрований курс НУШ 5 клас (авт.: Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П.Б., Панченков А. О., Волошенюк О. В.). 1 і 2 частина. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1651-ukr-ta-zarubizhna-5-klas-staragina.html>

Мистецька інтеграція: актуальні виклики та перспективи сучасної освіти

*Просіна Ольга, кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри філософії і освіти
дорослих ЦПО ДЗВО «Університет менеджменту
освіти» НАПН України*

У цій статті досліджується значущість інтегрованого підходу в освіті, що сприяє розвитку ключових і предметних компетентностей учнів. Наводяться конкретні приклади практичного застосування інтегрованого підходу в процесі викладання мистецтва та підкреслюється його важлива роль у поглибленні розуміння та сприйняття мистецтва. Також зазначається взаємозв'язок між інтегрованим підходом і розвитком креативності учнів. Пропонуються підходи й методи, що можуть бути корисними для вчителів, які прагнуть покращити процес навчання та розвивати кругозір учнів через мистецтво.

***Ключові слова:** інтеграція, інтегроване навчання, мистецтво, ключові та предметні компетентності, синергетика, творчість.*

У третьому десятилітті 21 століття відзначається виразна необхідність у вагомих реформах в освітній сфері. В умовах війни особливо набула актуальності необхідність оновлення змісту освіти на всіх її рівнях. Упровадження інтеграційних підходів залишається декілька десятиліть ключовим напрямом загального розвитку освіти та є шляхом для втілення оновлених завдань. Ці завдання спрямовано на досягнення та реалізацію багатьох принципів освіти: від формування цілісної картини світу й планетарного мислення до здатності об'єднувати в єдину систему різноманітні галузеві питання. Також вони орієнтовані на національну спрямованість освіти, що передбачає інтеграцію освітнього процесу з національною історією, традиціями та культурою.

У практичній сфері реалізації ідей інтеграції в освітньому процесі виникли визначені складнощі, які примусили зупинитися й аналізувати існуючі виклики. Зокрема, відзначається, що вчителі музичного та образотворчого мистецтва демонструють тенденцію активно підтримувати традиційну форму предметно-орієнтованого навчання. Це може свідчити про їхнє переконання у необхідності зосередитися на глибокому розкритті лише власних дисциплінарних аспектів, ігноруючи можливість широкого перегляду сутності власного предмета в контексті інших сфер знань.

При цьому спостерігається, що ця категорія педагогів недостатньо відчуває потребу в переосмисленні парадигми викладання на користь більш комплексного підходу. Вони витримують стійку позицію на користь вивчення конкретних, глибоко спеціалізованих елементів, не бажаючи виявляти гнучкість у розгляді альтернативних методів і поглядів на педагогічну діяльність.

Цей відсутній інтерес до переосмислення мети й форми навчання також проявляється в опозиції до впровадження міжпредметної інтеграції. Освітняни цього профілю вказують на недоцільність побудови поняттєвих зв'язків між предметами навчання, що, на їхню думку, може відволікти увагу від глибокого осмислення власної дисципліни. Таке прагнення зберегти status quo навчання говорить про необхідність проникнення ідеї інтеграції та поглибленого аналізу впливу цього підходу на розвиток когнітивних і творчих здібностей учнів.

Отже, в контексті сучасного освітнього ландшафту потрібно акцентувати увагу на важливості оновлення педагогічного підходу та забезпеченні його відповідності вимогам сучасності. Це передбачає активний діалог із педагогами щодо перегляду традиційних стереотипів і відкриття нових методологій, які сприяють глибокому та всебічному розвитку здобувачів освіти.

Наразі є необхідність вирішувати ці проблеми, пропонуючи додаткові навчальні можливості для педагогів, орієнтовані на інтеграцію різних дисциплін. Також важливо акцентувати увагу на інтегративному підході під час підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. Це допоможе забезпечити якісний рівень освіти, що відповідає сучасним вимогам і сприяє глибокому розвитку учнів.

Інтеграція, як педагогічна категорія, є мірою впорядкованості й цілісності освіти. На її дослідження спрямовують зусилля відомі вчені в галузі дидактики (С. Гончаренко, О. Данилюк, І. Козловська, О. Савченко, Т. Засєкіна та ін.), у сфері мистецької освіти – загальної (Т. Крижанівська, Л. Масол, Л. Савенкова, Г. Шевченко та ін.) і професійної (О. Бузова, Л. Кондрацька, Т. Стратан, О. Щолокова та ін.).

Український філософ В. Лутай зазначає, що на позиціях інтеграційного підходу естетика і культурологія здобули можливість по-новому осмислити закономірності процесу історичного розвитку художньої культури, естетичної свідомості суспільства, кожного виду і жанру мистецтв [3].

Філософським підґрунтям і передумовою інтеграційних процесів в освіті вчені вважають синергетичний підхід.

Завдяки великим відкриттям другої половини ХХ ст. в галузі природничих наук у 70-х роках виникає новий міждисциплінарний науковий напрям «синергетика» (термін «синергетика» (з давньогрецької – «спільна дія») запропонованого німецьким фізиком Г. Хакеном), який переконливо підтверджує спільність закономірностей і принципів самоорганізації найрізноманітніших складних макросистем – фізичних, хімічних, біологічних, технічних, економічних, соціальних. Сучасна наукова картина світу й досягнення синергетики відкривають широкі можливості для моделювання освітніх процесів за допомогою методів і підходів, що традиційно застосовувалися до природничих і точних наук.

Специфіка методології міждисциплінарного знання полягає у верховенстві інтеграційних, синтезуючих тенденцій. Такий підхід сприяє відновленню цілісних уявлень про світ, картини світу як єдиного процесу. Інтеграція знань на основі міждисциплінарних зв'язків дає можливість охопити лінійні зв'язки по горизонталі та точкові по вертикалі, уловити не тільки послідовність, але й одночасність цих зв'язків і відтворити на новому, вищому рівні цілісне бачення будь-яких проблем, ситуацій, явищ у всій багатогранності, багатоаспектності.

Оскільки синергетика – галузь знань, яка ґрунтується на нелінійному мисленні й міждисциплінарних дослідженнях проблем самоорганізації в природі та суспільстві, то вона дозволяє сучасній науці опанувати принципово нові підходи до світорозуміння, нетрадиційного пояснення складних явищ і парадоксів розвитку буття, які стали актуальними в реаліях інформаційного суспільства. Безумовно, явище синергетизму, синергетики та синергетичного підходу виявляється і в освіті, що зумовлює його вивчення науковцями-освітянами.

В. Лутай зазначає, що сучасна філософія освіти, яка розробляється на основі синергетичного підходу, відіграє важливу методологічну роль у новому поєднанні всіх предметів освітянської діяльності, у розробленні такої нової концепції педагогічної діяльності, де навчання природничих і гуманітарних предметів буде органічно пов'язане між собою, де ці предмети будуть суттєво взаємопроникати один в інший [3, с. 136].

Отже, синергетична методологія описує систему, де ціле має властивості, відсутні в його частинах (холістський підхід: «ціле більше, ніж сума його частин»). Це твердження можна доповнити, зазначивши, що предметом синергетичного аналізу є процеси самоорганізації, дезорганізації, реорганізації розвиваючих систем, що дозволило відкрити закономірність взаємовідношень «порядку і хаосу», нелінійний характер розвитку подій, які посилено виявляються в ситуації хаосу, інші процеси.

Аналіз наукових праць дозволяє нам розглядати інтеграцію в освіті як загальнонаукову методологію.

До цього часу науковці ще не дійшли консенсусу щодо визначення терміна «інтеграція». Для нашого дослідження ми приймаємо актуальне та вже існуюче визначення інтеграції, запропоноване Л. Масол, яке вказує, що «інтеграція – це стан внутрішньої цілісності, зв'язаності диференційованих частин і функцій системи, а також процес, що веде до такого стану. Інтеграція – утворення або відновлення цілісності, вища форма взаємодії, тому що вона передбачає не лише взаємовплив і взаємозв'язок, а й взаємопроникнення елементів» [4, с. 8] «Інтеграція постає передусім як організація знання, спрямована на одержання чи виробництво максимуму інформації при мінімальних витратах» – стверджує професор С. Ф. Клепко [1, с. 13].

Інтеграційні процеси, які ввійшли в оновлений зміст освіти та стали пріоритетним напрямом у його реалізації в Новій українській школі, спрямовуються на досягнення та реалізацію багатьох принципів освіти – це й формування цілісної картини світу, планетарного мислення, уміння об'єднати в єдину цілісну систему вузькі галузеві проблеми, принцип національної спрямованості освіти, що передбачає інтеграцію освіти з національною історією, традиціями, українською культурою, принцип відкритості освіти, який зумовлює інтеграцію у світові освітні простори.

Головною вимогою до сучасної людини, яка живе у світі глобальних змін та інтеграційних процесів, надзвичайно стрімкого розвитку техніки та інформаційних ресурсів, є вміння творити, креативність.

«Під час творчості вона є найбільш інтегрованою, цілісною, односпрямованою, повністю організованою, підкореною об'єкту, що її захопив. Таким чином, креативна система є цілісною (гештальтною) якістю особистості... Частиною процесу інтеграції особистості є повертання до безсвідомого і передсвідомого, особливо відносно до первісних процесів (поетичного, метафоричного, містичного, первісного, архаїчного, дитячого)» [7].

Які наслідки інтегрованого навчання?

- Результатом інтегративного процесу є система;
- збереження індивідуальних властивостей елементів інтегрованих знань дає змогу структурувати знання як за предметним, так і за проблемним принципом;
- функціональні залежності між параметрами інтегрованої системи є нелінійними;
- обсяг інтегрованих знань менший за обсяг елементів знань, що інтегруються;
- залежно від умов знання проявляються предметний або інтегративний характер (дуалізм знань), що зумовлює збереження індивідуальних ознак елементів;
- під час формування інтегративної системи елемент якісно змінюється, виконуючи «роботу входу» в структуру системи [2].

Треба зазначити, що для інтеграції мистецьких предметів є загальні для природи мистецтва закономірності: ритм, гармонійність, пропорційність, рівновага, симетрія та асиметрія, динаміка та статика, контраст і нюанс. Для безпосереднього сприйняття будь-якого виду мистецтва інтегруючими категоріями є: емоції, почуття, пафос, афекти, образ. Для інтелектуального осмислення мистецьких творів інтегруючими категоріями є: форма, композиція, жанр, стиль, напрям.

У таблиці 1.1 наводимо слуховізуальні відповідності між музичним і образотворчим мистецтвом, що допомагають створити більш повне та глибоке розуміння

обох видів мистецтва, розширювати сприйняття мистецтва, поглиблювати емоційний досвід, сприяють розвитку креативності.

Таблиця 1.1

**Слуховізуальні відповідності між музичним
і образотворчим мистецтвом**

Музичне мистецтво	Образотворче мистецтво
динаміка музики	динаміка «жесту» (рух у глибину, зміна яскравості)
мелодійний розвиток	динаміка пластики, малюнка
темп музики	швидкість руху і трансформації візуальних образів
метр, ритм	акценти в динаміці візуальної пластики
тембровий розвиток	кольоровий розвиток пластики
зміна тональності	розвиток колориту картини або кольорових планів
зміна ладу	прояснення колориту
змінення регістрів	зміна розміру і концентрації світла

Тож, ключовим поняттям для нас є інтегроване навчання.

Під інтегрованим навчанням предметів мистецького циклу ми розуміємо організацію педагогічного процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає розвиток творчого мислення учнів і здійснюється завдяки систематизації знань зі споріднених предметів мистецького циклу та сприяє формуванню цілісної художньої картини світу особистості.

Змінити вузькопредметну логіку вчителя дуже важко, але виходити за рамки свого предмета вимагає сучасний світ.

Сьогодні є приклади, коли колективи авторів підручників починають структурувати зміст таким чином, щоб вибудовувалася «предметно-інтегративна система», де легко встановлюються аналогії, взаємозв'язки та прибираються зайві повторення.

Розглянемо конкретні приклади, які допомагають краще зрозуміти впровадження інтегрованого підходу в навчання.

Як можна сформувати вміння відчувати стилі? Наприклад, у групах учні можуть створити макет школи в готичному стилі, скласти програму концерту, в якому буде представлена музика відповідного стилю, розробити дизайн запрошень і програми на цей концерт. Суть полягає в тому, щоб не просто вивчати стилі, але й діяти в межах мистецтва, щоб емоційно пережити та відчути цей стиль.

Сформувати компетентні в учнів як предметні, так і ключові можна через цілеспрямовані та професійно впроваджені сучасні підходи до навчання. Для того щоб навчити відчувати стилі у 8 класі, треба крок за кроком учити учнів розрізняти мову мистецтва з 1 класу. Є методики, наприклад, для музичного мистецтва, які дозволяють у грі оволодіти основою музичного мовлення, імпровізацією, навчитися розрізняти засоби музичної виразності, уміти інтерпретувати художні образи мистецьких творів тощо.

Важливо зауважити, що на мистецьких уроках учні слухають музику, розглядають картини, аналізують фільми, щоб розкрити мову мистецтва та відчути його глибину. Одночасно, на відміну від інших предметів, де мистецтво використовується як ілюстрація, у мистецькому навчанні мова самого мистецтва стає головним засобом передачі та вираження ідей.

Одним із прикладів, яким легко вразити дітей і мотивувати до вивчення мови музичного мистецтва може бути пісня М. Леонтовича «Щедрик». На будь-яких сучасних гаджетах можна легко відтворити чотиризвучний мотив лише на трьох клавішах, на

якому і побудований увесь твір, який люблять у всьому світі. Це вразить учнів, зацікавить їх – такі практичні кроки дають можливість відчутти мистецтво «зсередини».

А потім учитель може захопити дітей цікавою розповіддю: розказати, що «Щедрик» М. Леонтович писав 6 років, пісня мала неймовірний успіх у Києві в Різдвяних концертах хору студентів Свято-Володимирського університету в 1916 р. (за старим стилем 25 грудня 1916 р., тобто за новим стилем 7 січня 1917 р.), диригував хором Олександр Кошиць. Цей виступ став для «Щедрика» першим у сходженні до світової слави.

І далі розкрити в чому ж магія «Щедрика»: головне зерно твору – чотиризвучний мотив, він повторюється *ostinato* з проведенням у всіх партіях 68 разів! Ці зерна – ніби блискотливі перлинки, розсипані в просторі. Мотив із 4-х звуків із серії так званих «народних примітивів» з прадавніх часів сприймався нашими пращурами, ще язичниками, мов магічна формула, що заворожувала, гіпнотизувала людину. Головним психологічним фактором дії цієї «магії» була безперервність повторюваності мотиву.

Говоримо про формування ключових компетентностей Розглянемо приклад розвитку мовної компетенції, продовжуючи говорити про «Щедрик». Ця пісня стала не тільки відомим музичним твором, але й прикладом того, як мова й культурні впливи можуть зберегтися та трансформуватися в іншому середовищі.

На початку ХХ ст., після тріумфальної ходи світами разом із капелою під керівництвом Олександра Кошиця наш «Щедрик» отримав англomовну версію тексту.

Це не переклад з української, а цілком оригінальний вірш, відповідний жанру колядок, і співалося в ньому про різдвяні дзвони: «Hark how the bells» / «Виразно чути дзвіночки». У 1930-ті роки його склав диригент-хормейстер, учитель музики Пітер Вільховський, а надруковано вперше слова з музикою в США у 1936 р. фірмою «Carl Fisher, Inc.» під назвою «Carol of the Bells» – «Колядка дзвіночків». Названий хормейстер при створенні нових слів свідомо обрав загально зрозумілий для американської ментальності символ зимового свята – різдвяні срібні дзвіночки й пов'язані з ними картини засніженого чарівного лісу, санчат із дарунками... Думка виявилася слушною! Слова прижилися на новому національному й континентальному ґрунті. Навіть більше – з часом «Колядку дзвіночків» американці стали вважати власною народною творчістю:

Hark how the bells
Sweet silver bells
All seem to say
Throw cares away...

Український «Щедрик» в англomовній версії звучить дещо «hard» – твердіше й більш дієво (особливо такий характер помітно в зарубіжних інструментальних або вокально-інструментальних транскрипціях).

Якщо на кожному уроці мистецтва знаходити дієві та сучасні методи навчання, то учнів легко надихнути на опанування мови мистецтва, що стане основою для переживання мистецтва на рівні почуттів через глибоке проникнення в сутність творів.

У цій статті ми частково дослідили тему мистецької інтеграції в сучасній освіті. Мистецтво відіграє важливу роль у розвитку особистості, розширює кругозір учнів, розвиває їхню творчість і креативність. Використання мистецької інтеграції в навчальному процесі має свої виклики і перспективи.

Однією з головних переваг мистецької інтеграції є здатність об'єднувати різні предмети і створювати предметно-інтегративні системи, які сприяють більш глибокому розумінню матеріалу. Інтеграція мистецтва в навчання допомагає учням бачити зв'язки між різними галузями знань і розвиває їхні творчі здібності.

Також ми відзначили важливість формування ключових компетентностей через мистецьку інтеграцію.

Проте, на шляху до успішної мистецької інтеграції стоять певні виклики, такі як необхідність у професійно підготовлених учителях, доступ до відповідних ресурсів і матеріалів, а також урахування індивідуальних потреб учнів. Важливо створювати умови для вільного вираження творчих ідей та експериментів.

У підсумку наголосимо, що мистецька інтеграція є важливим напрямом у сучасній освіті, який дозволяє сприяти глибокому розвитку особистості, формуванню ключових компетентностей та розкриттю творчого потенціалу учнів. Професійний підхід до впровадження мистецької інтеграції може допомогти подолати виклики й досягти позитивних результатів у навчанні та розвитку молодого покоління.

Список використаних джерел

1. Клепко С. Ф. Інтегративна освіта і поліморфізм знання. Київ-Полтава-Харків: ПОПОПП, 1998. 360 с.
2. Козловська І. Теоретичні і методичні основи викладання загальнотехнічних і спеціальних дисциплін: інтегративний підхід: монографія. За ред. Ірини Козловської та Клаудюца Леніка. Львів: Євросвіт, 2003.
3. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти : навч. посібник / В. С. Лутай. – К. : Центр «Магістр» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
4. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта : теорія і практика : монографія / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
5. Просіна О. Інтегроване навчання як педагогічна категорія та його специфіка у викладанні предметів мистецького циклу. *Педагогіка та психологія*. 2017. С. 33–38.
6. Komarovska O., Prosina O. МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ВЕКТОРИ РЕФОРМУВАННЯ. Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. 2020. Т. 2, № 1. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2020-2-1-3-3> (дата звернення: 01.09.2023).
7. Maslow A. H. The farther reaches of human nature. Harmondsworth : Penguin Books, 1973. URL: <https://www.slideshare.net/imbangjtrenggana/abraham-h-maslow-the-farther-reaches-of-human-nature-penguin-nonclassics-1993>

Інтеграція в сучасній шкільній літературній освіті: програмове, навчально-методичне забезпечення, компетентнісний потенціал

*Яценко Таміла, головний науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
доктор. пед. наук, старший. наук. сп.*

У статті розглядаються умови реалізації цілей інтегрованого навчання через зміст інтегрованого курсу літератур, який реалізовано в чинних підручниках, охарактеризовані рубрики підручника, у змістовому наповненні яких закладено читацькоцентричний принцип опрацювання навчального тексту, що сприяє формуванню компетентного учня-читача, шляхи формування в учнів умінь дослідницької діяльності, тематична спорідненість змістового наповнення навчальних тем різних розділів. Розглядаються шляхи реалізації компетентісно орієнтованої моделі шкільного навчання літератури на засадах інтегрованого підходу засобами формування ключових компетентностей щодо вільного володіння державною мовою, ключової екологічної компетентності, ключової компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій, ключової інформаційно-комунікаційної компетентності, ключових громадянської та соціальної компетентностей.

Ключові слова: *інтегрований підхід у навчанні, цілісне уявлення про світовий літературний процес, тематично-стильова інтеграція, методична інтеграція, діяльнісна інтеграція, хронологічно-стильовий принцип інтегрованого курсу літератур, жанрово-родова специфіка творів, читацькоцентричний принцип опрацювання навчального тексту, тематична спорідненість, формування ключових компетентностей.*

Вивчення літератури в закладах загальної середньої освіти на засадах інтегрованого підходу зумовлено як сучасними освітніми завданнями, так і вимогами нового Державного стандарту базової середньої освіти (2020). Об'єднання споріднених предметів шкільного літературного курсу забезпечуватиме оптимізацію освітнього процесу, створення єдиного тематичного простору, уникнення дублювання (повторення і різнотлумачення) навчальної інформації у змісті української літератури та зарубіжної літератури як окремих навчальних предметів. Системно, взаємопов'язано й послідовно представлений учителем навчальний матеріал сприятиме формуванню в учнів Нової української школи цілісного уявлення про світовий літературний процес, невід'ємною та унікальною частиною якого є українська художня література.

Інтеграція реалізується на основі: спорідненості тематики, жанрово-родової специфіки творів, художніх напрямів і стилів в українській і зарубіжній літературі (*тематично-стильова інтеграція*); спільних методів і прийомів навчання української та зарубіжної літератури (*методична інтеграція*); спільних видів навчальної діяльності у процесі вивчення української та зарубіжної літератури (*діяльнісна інтеграція*); уніфікації тлумачень понять теорії літератури.

Для продуктивної реалізації інтегрованого підходу в шкільній літературній освіті на засадах компетентнісного підходу та відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти в Інституті педагогіки НАПН України розроблено зміст і підготовлено навчально-методичне забезпечення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5-6 класів і 7-9 класів [5].

Для 5-7 класів зміст інтегрованого курсу літератур побудовано за *тематично-жанровим принципом* із дотриманням *хронологічної послідовності* щодо письменницьких персоналій у межах тематичного розділу. Опрацювання навчального матеріалу з його поступовим ускладненням на основі ідейно-тематичних і жанрових зв'язків зумовлене віковими особливостями художнього сприймання учнями цієї вікової категорії.

Для текстуального розгляду в 5-6 класах рекомендовано: фольклорні твори (короткі жанри, казки, народні пісні); казки Ш. Перро, Г. К. Андерсена, О. Вайльда, І. Франка, Лесі Українки; лірика Т. Шевченка, Р. Бернса; байки Езопа, Ж. де Лафонтена, Є. Гребінки; проза Ч. Дікенса, Марка Твена, Е. Портер, Льюїса Керролла, І. Нечуя-Левицького, М. Вінграновського та ін. Також запропоновано твори сучасних українських і зарубіжних письменників: В. Шевчука «Чотири сестри», Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика», Вс. Нестайка «Чарівні окуляри», З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», Г. Кирпи «Мова моя», «Мій тато став зіркою», Т. Майданович «Країна Українія», М. Морозенко «Вірність Хатіко», О. Сайко «Гаманець», Б. Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії», О. Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика», І. Андрусяка «28 днів із життя Бурундука», П. Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу», Т. Флетчера «Різдвозавр та Зимова Відьма», М. МакДоналд «Джуді Муді та НЕнудне літо» та ін.

Для вивчення в 7 класі рекомендовано пісенну лірику, твори про історичне минуле України та інших країн Європи, українську ідентичність, художні тексти, що допомагають ідентифікувати себе як юних українців і водночас європейців, твори про формування характеру та життєві випробування особистості, про красу людських відносин, твори воєнної тематики. Також представлено літературні твори, що викликають жвавий читацький і пізнавальний інтерес семикласників, а саме: детективні, пригодницькі, фантастичні та гумористичні твори, про розкриття підліткових тем, зокрема перше кохання, взаємини з ровесниками й людьми старшого покоління тощо.

Для текстуального розгляду рекомендовано твори, що ввійшли до «золотого» фонду української та зарубіжної класики для читання учнями старшого підліткового

віку: лірика Т. Шевченка, Б. Лепкого, В. Симоненка, Л. Костенко, епічні твори В. Скотта, І. Франка, В. Винниченка, А. Чайковського, А. Дімарова, Г. Тютюнника, Джека Лондона, О. Генрі, Е. По, А. Конан Дойла та ін. Також рекомендовано твори сучасних українських і зарубіжних письменників, зокрема Г. Пагутяк, А. Кокотюхи, Н. Малетич, К. Штанко, Р. Рігза та ін.

У 8-9 класах вивчення інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) ґрунтується на *хронологічно-стильовому принципі з урахуванням жанрово-родової специфіки творів*. У програму 8 класу введено за хронологією художні тексти відповідної історичної доби в духовній українській і зарубіжній культурі, зокрема твори античної літератури (Гомер, Есхіл та ін.), літератури доби Середньовіччя (Володимир Мономах, Омар Хаям, Данте Аліґ'єрі), Ренесансу (Ф. Петрарка, В. Шекспір, М. де Сервантес), бароко та класицизму (П. Кальдерон, С. Климівський, І. Величковський, Жан Батист Мольєр, Г. Квітка-Основ'яненко), просвітництва (Д. Дефо, Дж. Свіфт).

На основі ідейно-тематичного співвідношення у 8 класі запропоновано розгляд художніх творів класики в *проекції із творами сучасної літератури*. Такі тематичні паралелі вмотивовано врахуванням пізнавальних і читацьких інтересів сучасних учнів, які матимуть змогу прослідкувати художнє осягнення конкретної історичної доби та характерів її відомих представників у сучасних творах української та зарубіжної літератури. Для цього в програмі представлено твори сучасних письменників, що вирізняються цікавим сюжетом, довершеною художністю щодо змалювання певної історичної доби. Зокрема, поезія Д. Кременя, Л. Костенко, проза І. Білика, Р. Іванченко, В. Чемериса, В. Близнеця, В. Рутківського, М. Морозенко, В. Шевчука, Т. Шевальє.

Літературні паралелі між творами класичної і сучасної української та зарубіжної літератури також простежено на жанрово-тематичному рівні, зокрема у вивченні Біблії та її мотивів у художній літературі, жанрів історичних пісень, балад, патріотичної та громадянської лірики тощо.

У 9 класі виокремлено такі розділи: «Романтична й реалістична проза XIX століття», «Романтична й реалістична драматургія XIX – початку XX століття», «Із літератури раннього модернізму», «Із літератури пізнього модернізму», «Із кримськотатарської літератури», «Панорама сучасної поезії», «Сучасна молодіжна проза», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

Критеріями добору художніх творів, що репрезентують означені історико-культурні періоди, є їх відповідність віковим особливостям художнього сприйняття старшими підлітками для формування загального уявлення про розвиток світового літературного процесу XIX–XXI століття. Завершується інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) у 9 класі поезією та прозою сучасних українських і зарубіжних письменників, рекомендованою саме для цієї вікової категорії читачів. Запропоновані твори також розкривають жанрово-тематичне розмаїття сучасної молодіжної прози: психологічна повість, фантастична повість, роман у листах, тревелог, міське фентезі тощо.

Уперше до програм шкільного курсу літератури введено твори кримськотатарської літератури, а також рубрику «Найцікавіше з літературних новинок», що орієнтує на системне проведення уроків ознайомлення з творами сучасної української та зарубіжної літератури за вибором учителя та учнів.

Зміст інтегрованого курсу літератур реалізовано в чинних підручниках «Література (українська та зарубіжна)» для 5 класу, «Література (українська та зарубіжна)» для 6 класу (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» та підручнику «Література (українська та зарубіжна)» для 7 (пілот НУШ) класу [3; 4]. В основу

концепції підручників покладено ідеї компетентнісного, діяльнісного підходів, читацькоцентричний і текстоцентричний принципи.

Орієнтиром для пізнання високохудожнього світу творів української та зарубіжної літератур на шляху формування компетентного учня-читача є рубрики, у змістовому наповненні яких закладено *читацькоцентричний принцип* опрацювання навчального тексту. Так, у рубриці «Читацький путівник» доступно для учнів цієї вікової групи конкретизовано обсяг тих предметних знань і читацьких умінь, які вони повинні здобути та якими мають оволодіти у процесі опрацювання конкретної навчальної теми.

Художній текст є першоелементом структури підручників, відтак учні спершу ознайомлюються з текстом твору. У рубриці «Поміркуй!», що розміщена на полях художніх творів, запропоновані запитання репродуктивного й частково-пошукового характеру для виявлення рівня осмислення учнями-читачами твору.

Для актуалізації знань учнів передбачено рубрику «Ти вже знаєш». Її важливість зумовлена також психологічним підтекстом, оскільки актуалізація знань учнів позитивно налаштовує їх на роботу з текстом художнього твору.

Навчальний матеріал рубрики «Літературознавчий клуб», що пропонується після прочитання твору та роботи над його текстом, сприяє формуванню в учнів уявлення про автора літературного твору як людину, митця, громадянина.

Достовірність фактів, освітньо-виховна значущість біографічного матеріалу, відповідність віковим особливостям сприймання і пізнавальним можливостям учнів визначають сутність цієї рубрики літературознавчого характеру. Так, у процесі вивчення творчості американського письменника Марка Твена вказано, що в основу повісті «Пригоди Тома Соєра» покладено історію життя юних років самого письменника. Наведено переконливі приклади дитячих пригод майбутнього письменника, що знайшли відображення й у творі, розказано про долю та характери його друзів, яких втілено в персонажах твору. Відтак учням стає зрозумілим поняття *автобіографічний твір*.

Ефективним засобом реалізації мистецького контексту є дидактико-методичний потенціал рубрики підручників «У колі мистецтв», де акцентовано на зіставленні творів української та зарубіжної літератури з творами інших видів мистецтва.

Формуванню в учнів умінь дослідницької діяльності ефективно сприяє виконання творчих завдань, індивідуальних чи групових читацьких проєктів, рекомендованих у рубриці «Читай і досліджуй!». Наприклад: «В Україні подібну до Робіна Гуда славу шляхетних розбійників мають Олекса Довбуш і Устим Кармелюк. Дізнайся про цих народних героїв, порівняй їхні вчинки з діяннями Робіна Гуда. Підготуй цікаву презентацію свого дослідження».

Системність щодо *інтеграції* прослідковується в усіх тематичних розділах означених підручників.

Конкретизуємо прикладами. *Тематична інтеграція* прослідковується у процесі вивчення в 5 класі казок. Запропоновано виконання такого дослідницького завдання з рубрики «Читай і досліджуй!»: «Панчатантра» значно вплинула на творчість українського письменника Івана Франка. Підготуй невеличке повідомлення про переосмислення казок «Панчатантри» Іваном Франком».

Тематичну спорідненість засвідчує навчальний матеріал рубрики «У колі мистецтв» до навчальної теми щодо вивчення казки І. Франка «Фарбований Лис»: «Казка «Фарбований Лис» своєю появою завдячує індійському народному мистецтву. І. Франко вказував, що за основу для своєї казки він узяв індійську народну казку «Фарбований шакал», що входить до збірки давньоіндійських казок про тварин, байок, притч, яка має назву «Панчатантра». До цієї мудрої давньої книги, як ти вже знаєш, звертався не лише І. Франко, а й Л. Глібов, створюючи свої байки».

Рубрика «Ти вже знаєш» до тематичного розділу «Дивовижний світ природи» актуалізує знання учнів 5 класу про пейзаж у художніх творах і його види: «Пригадай чудові картини зміни пір року, зображені В. Шевчуком у казці «Чотири сестри», пейзаж підводного світу в «Русалоньці» Г. К. Андерсена». Запитання рубрики «Поміркуй!» також орієнтовані на інтеграцію: «Художнє слово Р. Бернса особливо припало до душі українцям. Як ти гадаєш, чому? Т. Шевченко називав його «поетом народним і великим». Чим схожі долі, тематики творів, художні манери цих двох митців?»

У процесі вивчення казки М. Вінграновського «Гусенятко» акцентуємо увагу п'ятикласників на тому, що вони вже знають «поетичні та прозові твори про природу. Краса природи зачарувала тебе в поезіях шотландця Роберта Бернса та українця Павла Тичини, захопленням і співчуттям пройнято оповідання про відважного бультер'єра канадійця Ернеста Сетона-Томпсона «Снап», гармонія світу людини та природи утверджується в повісті-казці «Мауглі» англійського письменника Джозефа Редьярда Кіплінга».

У рубриці «Підсумуй!» запропоновано завдання *інтегративного характеру*: «Порівняй ставлення автора та героїв твору до тварин в оповіданні М. Вінграновського «Гусенятко» та в оповіданні Е. Сетона-Томпсона «Снап».

Текстуальне вивчення оповідання «Хатіко» сучасної української письменниці М. Морозенко розпочинається рубрикою «Ти вже вмієш», де передбачено завдання на реалізацію *інтегрованого підходу*. На прикладі оповідання Е. Сетона-Томпсона «Снап» п'ятикласники повинні визначати ознаки анімалістичного твору, довести, що оповідання М. Морозенко «Хатіко» також має ознаки анімалістичного, подумати, що спільного між героями цих творів і чим вони відрізняються.

У процесі вивчення в 6 класі творів розділу «Міфи народів світу» запитання рубрики «Поміркуй!» актуалізують предметні знання шестикласників про міфи й орієнтують на *тематичні паралелі*: «Пригадай міф про Берекіну, відомий тобі з п'ятого класу. Кого з героїв праукраїнської міфології нагадав тобі Прометей? Свою думку обґрунтуй».

Про *тематичну спорідненість* під час опрацювання міфології йдеться і в рубриці «У колі мистецтв». Навчальна інформація про безсмертний подвиг Прометея, що знайшов художнє відображення у творах різних видів мистецтва, зокрема трагедії давньогрецького драматурга Есхіла, поезії англійського поета Дж. Байрона, українських поетів Т. Шевченка, М. Рильського, поетеси Л. Костенко, музиці німецьких композиторів Р. Вагнера (симфонічна поема «Прометей») та Людвіга ван Бетховена (балет «Творіння Прометея») сприяє розвитку ключової культурної компетентності учнів.

У творчому завданні рубрики «Читай і досліджуй!» акцентовано на п'ятому подвигу Геракла, що поклав початок появі Олімпійських ігор, та запропоновано після текстуального опрацювання цього міфу підготувати повідомлення на одну з тем: «Історія олімпійських ігор» або «Українські спортсмени – олімпійські чемпіони».

Тематичний розділ «Народні пісні», що вивчається в 6 класі, розроблено з урахуванням *інтеграції* як сутнісної ознаки презентації навчального матеріалу. У «Мовній скарбничці» зазначається, що свято Івана Купала відзначають різні народи: «У литовців цей день називається Saulės – День Сонця, у латвійців – День Яніса та Ліго, у болгар – Єньов день». Для закріплення вивченого шестикласникам запропоновано дати відповіді на запитання рубрики «Підсумуй!»: «Про які схожі звичаї та традиції різних народів тобі стало відомо? Чому, на твою думку, різні народи мають багато спільного у фольклорі?».

Тематична спорідненість чітко увиразнюється в змістовому наповненні навчальних тем тематичного розділу «Мудрість байки» у 6 класі. Виконання

дослідницького завдання рубрики «Читай і досліджуй!» засвідчує, що до Езопових байок зверталися байкарі різних національних літератур: «Досліди, як переосмислювали сюжети Езопа у своїх творах українські байкарі П. Гулак-Артемівський, С. Руданський, Є. Гребінка, Г. Сковорода, Л. Глібов». Для осмислення тематичних паралелей рекомендовано підсумкове завдання: «Що спільного між байками Гребінки, Лафонтена та Езопа?».

Тематична інтеграція прослідковується в 6 класі в розділі «Різдвяні дива». Рубрика «Читацький путівник» налаштовує шестикласників довідатись про те, як святкували Різдво в давнину, зі сторінок повісті українського письменника М. Гоголя «Ніч перед Різдвом» і повісті «Різдвяна пісня в прозі» англійського письменника Ч. Дікенса. Магія Різдва, незвичайні перетворення та пригоди напередодні цього свята захоплять увагу учнів, коли вони прочитають твори І. Жиленко, Б. Матіяш, О. Гавроша та Т. Флетчера.

Дидактико-методичний потенціал інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) забезпечує можливість формування наскрізних умінь, *читацької та ключових компетентностей* учнів.

Реалізація компетентнісно орієнтованої моделі шкільного навчання літератури на засадах інтегрованого підходу передбачає формування *ключової компетентності учнів щодо вільного володіння державною мовою*. Для її формування передбачено рубрику «Мовна скарбничка», змістове наповнення якої спрямоване на розвиток компетентних учнів-мовців, уміння усно і письмово висловлювати свої думки й почуття, чітко й аргументовано пояснювати факти. Наприклад, у підручнику 5 класу в рубриці «Мовна скарбничка» подано таке завдання: «Пригадай, що таке пряме та переносне значення слова. Зверни увагу, що слова в прислів'ях і приказках уживаються як у прямому, так і в переносному значеннях. Наведи приклади використання слів у творах малих жанрів фольклору в різних значеннях».

У 6 класі під час текстуального опрацювання праукраїнських міфів для їх осмисленого розуміння та збагачення словникового запасу важливо пояснити учням/ученицям значення архаїзмів (покуть, коровай, лик, клуня, трапеза). У процесі вивчення поезії М. Ткача «Моя Україна» акцентовано увагу шестикласників на понятті «звертання» та запропоновано пояснити їх сутність і знаки пунктуації в тексті вірша.

Навчальний матеріал підручника 5 класу ефективно сприяє формуванню в учнів/учениць *ключової компетентності «Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами»*. Так, вивчаючи казку братів Грімм «Пані Метелиця», п'ятикласники мають змогу ознайомитися з пізнавальною інформацією рубрики «Мовна скарбничка» та виконати таке завдання: «У Німеччині в сніжну погоду можна почути вислів: «Гульда (так часом називають пані Метелицю) стелить ліжко». Знайди в казці пояснення цьому вислову».

Під час вивчення в 5 класі казки «Аліса в країні Див» запропоновано тлумачення імені автора твору: «Письменник гарно володів іноземними мовами. Саме завдяки таким знанням з'явився і знаменитий псевдонім Доджсона – результат хитромудрої головоломки, придуманої ним. Ім'я Charles Lutwidge він спочатку переклав латиною. Вийшло Carolus Ludovicus. А вже це ім'я знову переклав англійською, переставивши слова місцями. Так і з'явився Lewis Carroll – Льюїс Керролл».

У 6 класі формування в учнів *ключової компетентності «Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами»* передбачено, зокрема, у рубриці «Читай і досліджуй!» тематичного розділу «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні»: «Якщо ти вивчаєш англійську мову, то прочитай англійську переробку тексту пісні «Щедрик», зіскануй QR-код і довідайся про історію її створення. Які образи,

символи Різдва згадано в цій версії? Що споріднює цю пісню-переробку з українським оригіналом?»

Формуванню *ключової математичної компетентності*, що визначається як здатність застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті, сприяє навчальний матеріал підручника 5 класу.

Виконання нескладних обчислень допоможе учням чітко уявити реальні відстані у звичних для сприйняття українськими читачами одиницях вимірювання. Як-от: «В оповіданні Е. Сетона-Томпсона «Снап. Історія бультер'єра» міри довжини подано не у звичних для нас кілометрах, метрах чи сантиметрах, а в інших одиницях вимірювання. Так, ярд – це британська й американська міра довжини, що дорівнює 91,44 см, а фут – британська й американська міра довжини, що дорівнює 30,48 см. Знайди в тексті оповідання речення, у яких відстань вказано у футах, ярдах і милях. Обчисли зазначену відстань у кілометрах і метрах. Зачитай змінені тобою речення».

Ключова компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій передбачає формування наукового світогляду учнів. Виконання завдання пізнавально-пошукового характеру в процесі ознайомлення в 5 класі з творчістю датського казкаря Г. К. Андерсена також спонукає формуванню ключової компетентності учнів у галузі природничих наук: «Знайди Данію на мапі Європи й уявно проклади маршрут, яким можна дістатися з України до батьківщини письменника».

У 6 класі продовжуємо формування наукового світогляду учнів, що в основі *ключової компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій*. Науково-фантастичний твір сучасної української письменниці Неди Неждани «Зоряна мандрівка» посилює дидактичні можливості для розвитку цієї ключової компетентності.

Вихованню у школярів любові до природи, розуміння необхідності охороняти її сприяють художні твори, текстуальне опрацювання яких орієнтує на формування *ключової екологічної компетентності*. Твори для 5 класу, зокрема тематичного розділу «Дивовижний світ природи», мають потужний дидактико-методичний потенціал для послідовного формування цієї компетентності. Так, на усвідомлення необхідності охорони природи та важливості її збереження орієнтоване завдання, рекомендоване для осмислення казки Г. К. Андерсена «Русалонька»: «Як ти гадаєш, які деталі підводного світу, описані автором, є реальними, а які фантастичними, казковими? Подивись пізнавальне відео «Морські мешканці» та перевір свої припущення».

У рубриці «Читай і досліджуй!» під час вивчення в 5 класі поезії П. Тичини запропоновано виконання творчого завдання: «А чи знаєш ти, що є майже 300 видів дзвоників? Ці чудові квіти бувають лісові, польові, гірські. Підготуй для однокласників/однокласниць презентацію про ці квіти, супроводжуй її виразним читанням вірша Павла Тичини».

На уроках вивчення в 6 класі гумористичної пригодницької повісті М. МакДоналд «Джуді Муді й НЕнудне літо» формуванню ключової екологічної компетентності сприятимуть завдання рубрики «Читай і досліджуй!»: «Об'єднайтеся з однокласниками й однокласницями в команди та дослідіть природу й клімат островів Борнео, куди подорожувала Еймі; Балі, де побувала тітка Опал. Щодо джерел дослідження проконсультуйтеся з учителем/вчителькою курсу «Пізнаємо природу» або ж «Довкілля». Зіскануй QR-код та дізнайся цікаві факти про острови Борнео та Балі».

Упевнено й відповідально використовувати цифрові технології в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності – це вміння, формування яких акумульовано в *ключовій інформаційно-комунікаційній компетентності*. Наприклад, у підручнику для 6 класу для глибокого засвоєння навчального матеріалу передбачено застосування цифрових сервісів. У процесі вивчення

повісті Лесі Ворониної «Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку № 9» вказано на можливості цифрового ресурсу «Mind Map» і рекомендовано за його допомогою укласти карту пригод головного героя твору.

Виховання любові до України, рідного краю, пошанування історичних постатей – борців за національну незалежність – в основі визначень *ключових громадянської та соціальної компетентностей*. Формуванню цих ключових компетентностей п'ятикласників сприяє робота над оповіданням З. Мензатюк «Мій тато став зіркою». Зокрема, навчальний матеріал рубрики «Мовна скарбничка» спонукає до роздумів про гідність як важливу рису характеру людини.

Змістове наповнення рубрики «У колі мистецтв» навчальної теми, присвяченої вивченню в 5 класі оповідання О. Сайко «Гаманець», також є зразком формування активної громадянської позиції учнів на прикладі творчості художниці Є. Гапчинської.

Формуванню *ключових громадянської та соціальної компетентностей* учнів 6 класу сприяють художні твори програмових тематичних розділів «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні», а також навчальний матеріал і методичний апарат до них.

Підручники мають виразну *культурологічну спрямованість*. На формування *ключової культурної компетентності* учнів орієнтує наскрізна рубрика «У колі мистецтв». Так, під час опрацювання в 5 класі вступної навчальної теми про значущість читання і книжок у житті людини акцентується на важливості й інших видів мистецтва. Наприклад, «Розглянь картини, де зображено дітей, які читають книги. Що, на твою думку, спільного між полотнами французького художника кінця XIX – початку XX ст. О. Ренуара, української художниці середини XX ст. Т. Яблонської та творами сучасних митця/мисткині – української художниці Є. Гапчинської та американського художника Дж. Дейлі? Який висновок про значення книги в житті дітей різних епох ти можеш зробити?».

Під час вивчення в 6 класі поезії І. Жиленко для візуалізації віршів новорічно-різдвяної тематики рекомендовано розгляд картин відомих художників – українського митця XX ст. М. Глуценка та французького майстра XIX ст. К. Моне: «Що спільного між поезією І. Жиленко та живописом художників?»

На основі інтегрованого підходу до означених підручників розроблено навчальні посібники, в основі яких технології формувального оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів [1; 2].

Отже, новий зміст шкільної літературної освіти та навчальне забезпечення засвідчують реалізацію інноваційних підходів до організації освітнього процесу в реаліях Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Література (українська та зарубіжна). Зошит моїх досягнень
2. 5 кл. : у 2-х частинах. Авт.: Таміла Яценко, Ірина Тригуб, Галина Івашина. Київ : Грамота, 2023. Частина 1. 64 с. Частина 2. 64 с.
3. Література (українська та зарубіжна). Зошит моїх досягнень
4. 6 кл. : у 2-х частинах. Авт.: Таміла Яценко, Ірина Тригуб, Галина Івашина. Київ : Грамота, 2023. Частина 1. 64 с. Частина 2. 64 с.
5. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А. Література (українська і зарубіжна): підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти: у 2-х частинах. Київ: ВД «Освіта», 2022. Частина І. 240 с.; Частина ІІ. 240 с.
6. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А. Література (українська і зарубіжна): підруч. для 6 кл. закл. заг. серед. освіти: у 2-х частинах. Київ: ВД «Освіта», 2023. Частина І. 240 с.; Частина. ІІ. 240 с.
7. Яценко Т. О., Тригуб І. А. Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи : модельна навчальна програма. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 62 с.

Про мотиви вчителів щодо впровадження інтегрованих курсів у мовно-літературній освітній галузі

Старагіна Ірина, кандидат психологічних наук,
Команда підтримки реформ
при Міністерстві освіти і науки України

У статті здійснений аналіз поточної ситуації з впровадження інтегрованих курсів у мовно-літературній освітній галузі (мовно-літературний курс, курс літератур, міжгалузевий курс «Драматургія і театр»). Особливу увагу приділено модельній навчальній програмі мовно-літературного курсу, розгляду пропонованого в ній підходу до інтеграції. Схарактеризовані мотиви, які виступають перешкодою для роботи вчителя за цією модельною навчальною програмою, або, навпаки, посилюють інтерес до впровадження інтегрованого курсу.

Ключові слова: академічна свобода, інтегрований мовно-літературний курс, мотив, модельна навчальна програма.

Оновлення освітніх стандартів є невід’ємним складником освітньої політики будь-якої розвиненої сучасної держави. В Україні в попередні три десятиліття поява нових стандартів середньої освіти, як правило, не викликала такої суспільної дискусії, як це відбувається зараз. Причини такого жвавого інтересу в суспільстві до освітніх стандартів слід ретельно аналізувати науковцям, політикам, освітянам, але можна зробити передбачення, що це пов’язано зі зростанням у суспільстві потреби якомога швидше позбутися колоніальної спадщини й посісти рівноправне місце в спільноті країн Європейського Союзу (ЄС). Нові освітні стандарти початкової (2018) і базової середньої освіти (2020) відкрили шлях до широкого впровадження інтегрованого навчання, представленого в освіті європейських країн. Слід зазначити, що інтеграція іде рука в руку з компетентнісним підходом і може мати різні прояви – від урахування потреб здобувачів освіти певної школи в освітній програмі закладу освіти до врахування потреб учнів і учениць певного класу в навчальній програмі з певного предмета; від урахування міжпредметних зв’язків під час викладання певного предмета до створення внутрішньогалузевих і міжгалузевих курсів. Ідея інтегрованих курсів, зокрема в мовно-літературній галузі, викликала тривалі дискусії в учительському середовищі ще на етапі розробки освітніх стандартів, не вщухають ці дискусії і на даному етапі, коли інтегровані курси з’явилися в розкладах занять закладів освіти.

Метою цієї статті є спроба проаналізувати певні проблеми, пов’язані з впровадженням інтегрованих курсів у мовно-літературній освітній галузі на рівні базової середньої освіти, зокрема мотиви вчителів, що спонукають їх або перешкоджають впроваджувати інтегровані курси.

Обговорімо спочатку ситуацію з навчальними предметами в базовій середній освіті в країнах ЄС. У курикулумах представлено два варіанти реалізації мовно-літературної освітньої галузі. Перший варіант – це один навчальний предмет, назва якого або співпадає з назвою державної / офіційної мови (наприклад, «Німецька мова», як у Німеччині та Австрії, «Сучасна грецька мова» у Греції, «Англійська мова» та «Ірландська мова» в Ірландії, «Польська мова» у Польщі тощо), або об’єднує в назві мову і літературу (наприклад, «Болгарська мова і література» у Болгарії або «Рідна мова і література» у Фінляндії). Другий варіант – це два окремі навчальні предмети, наприклад, як в Естонії: «Естонська мова» та «Література». Слід зазначити, що перший варіант охоплює переважну більшість країн (майже 80%) [1]. Можливість поєднувати мовну та літературну освіту в межах одного навчального предмета базується на комунікативному та текстоцентричному підходах до вивчення мови і методах активного навчання. Наприклад, в ірландському курикулумі зазначено, що на уроці учні «стають

залученими та здійснюють різні мовні навички: аудіювання, читання, говоріння, усна взаємодія та письмо. Вони обговорюють, порівнюють і досліджують різноманітні тексти, у тому числі художні, розвиваючи свої комунікативні, мисленнєві та критичні навички. Учні проникливо та з уявою читають літературу не лише на уроках, а й для власного задоволення» [2].

Незалежно від того, чи включає назва предмета згадку про літературу, чи не включає (мається на увазі назва «Рідна мова і література», як у Фінляндії, чи «Гельська мова» в Ірландії), серед груп результатів навчання в курикулумі обов'язково представлені група або кілька груп із результатами, спрямованими на розуміння, аналіз, інтерпретацію текстів (і це не лише художні тексти, а й нехудожні тексти, медіатексти). При цьому наголошується на наявності в учнів можливостей вибору текстів для читання, організації неперервного самостійного читання. Так, у фінському курикулумі серед цілей щодо групи результатів навчання «Інтерпретація текстів» сказано: «запропонувати учневі / учениці усілякі можливості вибору, використання, інтерпретації та оцінки різноманітних художніх, нехудожніх та медіатекстів» [3, с. 335]. У курикулумі зазначено, що «учні читають молодіжну літературу, класику, сучасну літературу, а також нон-фікшн. Їм пропонується активно та різноманітно користуватися послугами бібліотеки» [3, с. 335].

Варіант, коли мовно-літературна освітня галузь реалізується через окремі предмети «Мова» та «Література», є в незначній кількості країн ЄС, які мають певне історичне минуле: вони або входили до складу СРСР (наприклад, Естонія), або були країнами-учасниками Варшавського Договору, як, наприклад, Угорщина, і мали тісні стосунки з СРСР. Відомо, що вивченню літератури в самому СРСР та країнах, які знаходилися під його ідеологічним впливом, надавалося велике значення. Предмет «Література» в умовах колоніальної політики СРСР дозволяв державі регламентувати перелік творів, які мають вивчатися в школі, контролювати напрямок здійснення вчителем і учнями аналізу твору та в такий спосіб впливати на свідомість школярів, не просто виховуючи, а саме формуючи «радянську людину». При цьому вивчення мови було формалізованим, мало структурне спрямування, коли особлива увага приділялася граматичному рівню та правопису. Загальновідомо, що диктування та вправляння з визначення частин мови, відмінків тощо переважало в навчанні над вільним висловлюванням. Після розпаду СРСР, Чехословаччини, Югославії та припинення дії Варшавського Договору комуністична ідеологія перестала відігравати визначальну роль у програмах навчального предмета «Література». Збереження окремих предметів «Мова» та «Література» в курикулумах пострадянських країн, і в Україні також, є явищем, яке тримається більше на радянському стереотипі, ніж на раціональному обґрунтуванні. Можна передбачити, що зміна структурного підходу до вивчення мови на комунікативний, розвиток наскрізного уміння «читати з розумінням» засобами всіх освітніх галузей, посилення ролі учнівського вибору книги для читання та практика самостійного читання – все це приведе до відмови від кількох навчальних предметів і здійснення мовної та літературної освіти в межах одного предмета.

Зазначимо, що створені на основі нового стандарту базової середньої освіти модельні навчальні програми інтегрованого мовно-літературного курсу (українська мова, українська та зарубіжні літератури) [4], інтегрованого курсу літератур (українська та зарубіжні літератури) [5], міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр» (українська та зарубіжні літератури, мистецтво) [6] отримали гриф «Рекомендовано» МОН України (2021) для використання в 5 – 6 класах, але поки що не знайшли широкої підтримки в учительській спільноті. При цьому найменше вчителями підтриманий інтегрований мовно-літературний курс.

Велике занепокоєння щодо впровадження інтегрованого мовно-літературного курсу й частково інтегрованого курсу літератур викликає в учителів питання становлення ідентичності, розвитку національної свідомості, виховання патріотичної позиції школярів. Це свідчить про те, що одним із провідних мотивів у діяльності вчителя-філолога є мотив *трансляції національних цінностей*. Зазначимо, що коли ми говоримо про мотиви, то маємо на увазі внутрішню рушійну силу, яка спонукає людину до діяльності. І коли вчитель натрапляє на широкомасштабну критику (зазначимо, що абсолютно безпідставну) інтегрованого мовно-літературного курсу як чогось неукраїнського, чужорідного, не спроможного забезпечити патріотичне виховання, то вчитель, глибоко не занурюючись у природу такої критики, приймає рішення продовжувати триматися традиційного підходу до викладання окремих предметів «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література».

У зв'язку з цим важливо звернути увагу на досвід країн ЄС, де мовна і літературна освіта представлені в одному предметі. Так, у фінському курикулумі в групі результатів навчання «Розуміння мови, літератури та культури» серед інших цілей прописані такі цілі: «... заохотити учня / ученицю розширити своє сприйняття літератури та культури, ознайомити його / її з історією літератури, сучасною літературою та різними літературними жанрами, а також допомогти учневі / учениці зрозуміти значення літератури і культуру в його чи її власному житті та забезпечити його чи її можливостями для обміну враженнями від прочитаного та іншого культурного досвіду; скеровувати учня до ознайомлення із самим собою та культурним розмаїттям Фінляндії, історією та особливостями фінської мови, допомогти учню / учениці зрозуміти значення рідної мови й усвідомити власну мовну та культурну ідентичність, а також спонукати учня стати активним користувачем і творцем культури» [3, с. 337]. В ірландському курикулумі також приділено увагу розвитку національної свідомості та становленню ідентичності в процесі вивчення гельської мови: «Мова є вікном, крізь яке вони можуть паралельно дивитися на свою історичну та сучасну культуру та ідентичність і усвідомлювати важливість особистого володіння мовою. Учні виявляють повагу до мови, якою розмовляють вдома, до місцевого використання мови та до літературних практик поза школою. Роздумуючи та вивчаючи ірландську мову й елементи ірландської культури, студенти усвідомлюють культуру мовної спільноти та культуру своєї місцевої спільноти. Це часто спонукає студентів задуматися про своє власне місце у світі та думати про культурну ідентичність на ширшій основі» [2].

Безумовно, у межах спеціального дослідження можна розглянути всі національні курикулуми країн ЄС, але прикладу цих двох курикулумів – фінського та ірландського – достатньо, щоб стверджувати, що питання ідентичності, національної свідомості, патріотичної позиції школярів у країнах ЄС вирішують у межах одного інтегрованого навчального курсу. Зрозуміло, що для подолання недовіри в середовищі українських педагогів до інтеграції в мовно-літературній освітній галузі знадобиться тривала робота з учительською філологічною спільнотою з роз'яснення вчителям того, як національні цінності представлені в інтегрованому мовно-літературному курсі, як інтегрований курс забезпечує патріотичне виховання школярів і сприяє становленню їхньої національної ідентичності.

Розглянемо інші вчительські мотиви, які можуть впливати на прийняття рішення щодо впровадження інтегрованого мовно-літературного курсу в навчальному процесі.

Візьмімо *мотив компетентного викладання предмета*. До речі, саме цей мотив учительства різко актуалізувався в ході полеміки навколо нового стандарту базової середньої освіти, коли опоненти критикували ідеї інтеграції та вимагали, щоб у стандарті були зафіксовані навчальні предмети мовно-літературної галузі, зокрема «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література». Сфокусованість учителя на

власних знаннях із певного предмета, напрацьована роками методична база можуть виступити негативними чинниками в прийнятті рішення щодо впровадження модельної навчальної програми інтегрованого мовно-літературного курсу. Цікаво зазначити, що вибір учителями модельних навчальних програм для пілотування показав, що однакова методологічна база таких предметів, як українська і зарубіжні літератури, забезпечила більш лояльне ставлення вчителів до інтегрованого курсу літератур, ніж до інтегрованого мовно-літературного курсу.

Інша ситуація спостерігається, коли вчителем рухають *мотив особистісної самореалізації, мотив творчості, мотив новаторства*. Саме ці мотиви дозволяють учителеві розширювати межі власних компетентностей. Згадаймо про академічну свободу, яка дає вчителю право добирати тексти та створювати навчальну програму, де конкретизувати визначені в модельній навчальній програмі базові знання та види навчальної діяльності. Безумовно, якщо для вчителя в його професійній практиці звичкою є дія в чітко визначених рамках (затверджений перелік текстів, дотримання методичних рекомендацій з календарно-тематичним плануванням і навчання за рекомендованим підручником), то в ситуації, коли треба вибирати і брати на себе відповідальність за цей вибір, такий учитель не проявить інтерес до впровадження інноваційного курсу.

Розглянемо більш детально, про яку інтеграцію йдеться в модельній навчальній програмі інтегрованого мовно-літературного курсу (автори: І. Старагіна, В. Новосьолова, В. Терещенко, Ю. Романенко, М. Блажко, П. Ткач, А. Панченков, О. Волошенюк). Інтеграція мови і літератури в пропонованій модельній навчальній програмі – це реалізація цілісного підходу до тексту з виявленням внутрішніх (лексика, граматики, фонетика тощо) і зовнішніх (смісли, тематика, проблематика тощо) зв'язків між усіма частинами тексту і текстів між собою в просторі світової культури. Курс передбачає як особистісну, так і предметно-змістову інтеграцію. *Особистісна інтеграція* проявляється в тому, що отримання базових знань і вдосконалення умінь, описаних як результати навчання в Державному стандарті, у процесі навчання є мотивованими інтересами й потребами учнів. Щодо предметно-змістової інтеграції, то основою її, насамперед, виступає інтеграція різних видів мовленнєвої діяльності. Реалізація в курсі текстоцентричного підходу робить той самий текст основою як для його аналізу, інтерпретації, оцінювання тощо, тобто для читацької діяльності, так і для розгортання видів діяльності, пов'язаних із процесом усного та писемного мовлення, а також опанування необхідних для цього знань. Йдеться про комплекс видів діяльності, використання яких дає змогу розв'язувати на одному занятті завдання і мовної, і літературної освіти.

Також у курсі послідовно забезпечується взаємозв'язок і взаємодоповнення вивчення мовних і літературних явищ. Наприклад, вивчення фонетики тісно пов'язане з розглядом функціональних можливостей звуків для художнього образотворення («Засоби художньої виразності, пов'язані з голосними звуками»; «Засоби художньої виразності, пов'язані з приголосними звуками»; «Засоби художньої виразності, засновані на використанні приголосних і голосних звуків»), мовні аспекти опису як типу мовлення передбачено поглиблювати з одночасним дослідженням функціоналу описів у художніх творах тощо.

Розкриття взаємозв'язку української та зарубіжних літератур забезпечується в курсі, по-перше, тим, що для розділів і тем дібрані твори різних літератур; по-друге, тим, що в межах розділів і тем передбачено вивчення творів, які репрезентують різні літератури, поряд, що забезпечуватиме зіставне вивчення цих творів, тобто дослідження як рис подібності, так і рис унікальності; по-третє, тим, що в межах пропонованого змісту передбачено відведення уваги спеціальним аспектам на зразок «Читацький досвід

(уподобання й взірцева художня література; національне та загальнолюдське)), «Історичний і культурний контекст. Актуальна національна та загальнолюдська, зокрема морально-етична, проблематика в опрацьовуваних творах» та ін.

Змістова інтеграція реалізується через інтеграцію різних розділів мовознавства. Йдеться про те, що вивчення української мови передбачає одночасне дослідження явищ різних мовних рівнів (фонетика, лексика, словотвір, морфологія, синтаксис), пов'язане з певним літературним твором, який читають учні та учениці. Основою для цього виступає практико-орієнтована спрямованість завдань як специфічна особливість компетентнісного підходу, а також міжрівневі внутрішньосистемні зв'язки. Також змістова інтеграція проявляється і в роботі з текстами, де візуальні, звукові / аудіо- та цифрові матеріали використовуються нарівні з друкованими матеріалами.

Повертаючись до питання розширення вчителем меж власних компетентностей, слід зазначити, що за новим стандартом від учителя очікується не лише самовдосконалення в межах певної освітньої галузі, а й у межах різних галузей (наприклад, для викладання міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр»). Цікаво зазначити, що до міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр» вчителі виявляють більше інтересу й готовності його впроваджувати, ніж до інтегрованого мовно-літературного курсу.

Філософія Нової української школи, крім академічної свободи вчителя, про яку ми говорили вище, пов'язана зі свободою учнів. Учнівська свобода проявляється в праві учня на запит до вчителя щодо задоволення власних освітніх потреб. Саме усвідомлення вчителем цих потреб і впливатиме, наприклад, на вибір теми для навчальної дискусії чи текстів для читання, на визначення кількості годин на ту чи іншу тему тощо. Безумовно, якщо для вчителя в його практиці серед провідних є мотиви *самоствердження, домінування* (старшого над молодшим, «умілого» над «невмілим»), то в такому разі діалогічні, тобто «суб'єкт-суб'єктні», стосунки між вчителем та учнями [7] унеможлиблюються, учні не будуть озвучувати свої потреби, а вчитель якось ураховувати в навчанні учнівські запити. Для вчителя з такими мотивами професійної діяльності учень є лише об'єктом його впливу. І, на жаль, ці мотиви теж не приведуть учителя до впровадження інтегрованих курсів. Водночас, мотив *підтримки учнівської ініціативності та самостійності* може відкрити вчителю потенціал мовно-літературного інтегрованого курсу з його акцентом на активних методах навчання.

У ході здійсненого аналізу ми розглянули низку вчительських мотивів у професійній діяльності – *мотив трансляції національних цінностей, мотив компетентного викладання предмета, мотив особистісної самореалізації, мотив педагогічної творчості, мотив новаторства, мотив самоствердження, мотив домінування, мотив підтримки учнівської ініціативності та самостійності*, – які позитивно або негативно впливають на прийняття вчителем рішення щодо впровадження інтегрованого мовно-літературного курсу. Зазначимо, що на ставлення вчителів до впровадження інновацій негативно впливає низька заробітна плата порівняно з оплатою праці в країнах ЄС, певна невизначеність щодо шляхів подолання освітніх втрат, спричинених тривалою пандемією та війною, відсутність законодавчих рішень щодо впровадження інтегрованих курсів (наприклад, відсутність нових норм щодо поділу класу на групи для вивчення української мови). На нашу думку, тільки комплексне рішення, пов'язане як з урахуванням вчительських мотивів, так і підвищенням у суспільстві авторитету професії вчителя, може сприяти більшому залученню вчителів до впровадження інновацій, зокрема інтегрованого мовно-літературного курсу.

У педагогічній практиці дуже поширено створювати портрет здобувача освіти певного рівня. *Спробуймо як підсумок сказаного вище створити портрет сучасного вчителя, який вмотивовано впроваджує інтегрований мовно-літературний курс.* Це

фахівець, який прагне неперервно вдосконалювати власні компетентності, відкритий до нового досвіду та творчості, толерантний до академічної свободи та вибору учнями власних освітніх траєкторій, приймає невизначеність, не боїться брати відповідальність за власні рішення, здатний ініціювати учнів до творчості, цінує учнівську думку та розглядає дискусію як форму розвитку учнівсько-учительської спільноти, докладає зусилля до розвитку учнівських hard skills та soft skills, ставиться до учня як до співавтора процесу навчання.

Список використаних джерел

1. European Commission. Eurydice. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems>
2. Curriculum online. Gaeilge. URL: <https://www.curriculumonline.ie/Junior-Cycle/Junior-Cycle-Subjects/Gaeilge/Rationale/>
3. The Finnish National Board of Education. National Core Curriculum for Basic Education, 2014.
4. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи. Автори: Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М.Б., Ткач П.Б., Панченков А.О., Волошенко О.В. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Intehr.movn-lit.kurs-ukr.mova.ukr.ta.zar.lit.5-6.kl.Starahina.ta.in.04.10.pdf>
5. Модельна навчальна програма «Драматургія і театр. 5-6 класи». Автори: Старагіна І. П., Чужинова І. Ю., Івасюк О. М. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Mist.osv.gal/Dramat.teatr.5-6.kl.Starahina.ta.in.14.07.pdf>
6. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи». Автори: Яценко Т. О., Тригуб І. А. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Intehr.kurs.lit.ukr.ta.zar.5-6.kl.Yatsenko.Tryhub.15.07.pdf>
7. Старагіна І. П., Сосницька Н. П., Барабаш О. Д. Діалогічний тип педагогічної діяльності як умова саморозвитку та безперервної самоосвіти вчителя. *Система розвивального навчання Ельконіна – Давидова в шкільній практиці*: науково-методичний збірник. Харків, 2012. С. 114 – 119.

Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної) в умовах воєнного стану

Ніколенко Ольга, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, авторка підручників і посібників для закладів загальної середньої освіти, модельних програм «Зарубіжна література. 5-9 класи» (2021, зі змінами 2023), «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» (2023),

Богосвятська Анна-Марія, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарної освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, співавторка модельної програми «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» (2023).

Автори розглядають необхідність розроблення якісного навчально-методичного забезпечення для Нової української школи, переваги інтегрованого підходу у вивченні літератури, зокрема місце інтегрованого курсу «Література (українська та зарубіжна)» в мовно-літературній галузі та в контексті інших освітніх галузей.

***Ключові слова:** актуальність інтеграції в освіті, основні принципи інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної), мистецтво порівняльного аналізу у викладанні інтегрованого курсу літератур, історичний і соціальний контексти вивчення літератури.*

В умовах викликів глобального світу в Україні триває процес реформування загальної середньої освіти. Відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (2020) змінилися зміст і структура загальної середньої освіти, що відтепер спрямована на формування ключових компетентностей. Водночас учителі отримали більше академічної свободи, вони можуть вільно обирати модельні навчальні програми для кожного циклу навчання (5-6 класи – адаптаційний цикл, 7-9 класи – цикл предметного навчання), підручники, форми і методи роботи, а також навчальні предмети або інтегровані курси. Учителі мають можливість перерозподіляти години на навчальні предмети або інтегровані курси й змінювати зміст (до 20%) модельних навчальних програм, зважаючи на специфіку наповнення класу та забезпечення ресурсами. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба в розробленні якісного навчально-методичного забезпечення для Нової української школи, зокрема модельної навчальної програми й підручників для інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для другого циклу середньої освіти (7-9 класи).

Актуальність інтеграції в освіті. У сучасних умовах воєнного стану освіта, як і всі сфери життя українського суспільства, зазнала сильних змін. За даними Міністерства освіти і науки України, станом на серпень 2023-го внаслідок вторгнення та повномасштабної війни зруйновано понад 3500 шкіл. Як зазначає Г. Новосад, близько 800 тисяч школярів змушені були різко змінити форму здобуття освіти з денної на дистанційну та сімейну [4]. Велика кількість українських учителів полишили рідні домівки і викладають в обмежених умовах праці. Тож однією з провідних тенденцій забезпечення якісної середньої освіти в умовах воєнного стану і запитом від держави є упровадження інтегрованих курсів.

Поняття інтеграції давно знайоме освітянам – це об'єднання в ціле будь-яких частин, елементів. Коли ми говоримо про інтеграцію щодо викладання літератури, маємо на увазі **процес взаємодії, взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозближення різних національних літератур, результатом якого є утворення нової цілісної системи**, яка набуває інших властивостей та взаємозв'язків, а також формування в учнів цілісної картини світу.

Інтеграція забезпечує системний підхід і заощаджує час учителів і учнів, надаючи можливість уникати повторного вивчення тих самих теоретичних понять, культурних епох, мистецьких напрямів тощо, переходячи одразу до практичного їх пізнання на прикладі текстів української та зарубіжної літератур. Інтегрований підхід до викладання допомагає учням поглянути на твори різних країн і побачити, у чому вони подібні або чим відрізняються, простежити, як письменники з різних країн вплинули один на одного, порівняти твори, подібні за жанром, проблематикою, темою. Якщо матеріал викладатиме один учитель системно, послідовно, то в учнів сформується уявлення про єдиний світовий літературний процес, важливою та особливою частиною якого є українська література.

Модельна навчальна програма інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 7-9 класів «Червона рута» (автори О. Ніколенко, Л. Мацевко-Бекерська, Т. Качак, А.-М. Богосвятська, Н. Рудніцька, В. Туряниця) є новим кроком у впровадженні інтегрованого навчання в закладах середньої освіти України.

Роль української та зарубіжної літератури у формуванні покоління свідомих громадян України. Художня література має величезний духовний потенціал. Вона не лише дає людині знання про світ, природу, історію, а й формує ставлення, переконання, життєві цінності, мораль особистості. Без книжок не може розвиватися й процвітати

жодна цивілізована держава. Тому художня література посідає важливе місце в системі загальної середньої освіти України, що спрямована на розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їхньої соціалізації та громадянської активності, любові та відповідального ставлення до українських національних цінностей і поваги до культурних надбань світу, потреби служіння Україні та українському народу протягом подальшого життя та професійної діяльності.

Українська література дає учням відчуття причетності до історичної долі українського народу, продовження справи багатьох поколінь патріотів, які виборювали свободу й незалежність України, усвідомлення національної ідентичності, гордості за свою націю і Батьківщину. Водночас найкращі художні твори зарубіжних країн сприяють формуванню широкого світогляду особистості, її входженню в сучасний суспільний простір, міжкультурному діалогу. У зв'язку з розширенням міжнародних контактів України, її орієнтацією на приєднання до Європейського Союзу зростає значення прилучення учнів до культурних здобутків зарубіжних країн, на тлі яких краще виявляється самобутність українського народу, утвердження і примноження цінностей якого мають бути пріоритетом для свідомих громадян України. Художня література (українська, зарубіжна) є важливим чинником духовного розвитку української нації, виховання молодого покоління патріотів, відданих національним ідеалам і водночас відкритих до здобутків інших країн і народів.

Місце інтегрованого курсу «Література (українська та зарубіжна)» в мовно-літературній галузі та в контексті інших освітніх галузей. Інтегрований курс «Література (українська та зарубіжна)» є складником *мовно-літературної* галузі. Він виконує важливу українознавчу й націєтворчу роль. Викладання інтегрованого курсу здійснюється українською мовою. Предметом вивчення інтегрованого курсу є художні твори українських письменників, а також художні твори зарубіжних авторів у найкращих українських перекладах із урахуванням здобутків української перекладацької школи. Відповідно інтегрований курс «Література (українська та зарубіжна)», окрім формування читацьких умінь і навичок, сприяє підвищенню рівня володіння державною мовою, формуванню якостей компетентного мовця.

Художня література є частиною культури людства і специфічною (естетичною) формою відображення життя, тому «Література (українська та зарубіжна)» потребує особливого підходу у викладанні – як предмета, що має справу з мистецтвом слова і духовною сферою особистості. Водночас для ефективного вивчення художньої літератури необхідно залучення знань, умінь, навичок, що формуються в процесі засвоєння учнями інших галузей: *соціальної та здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької та ін.*

Як зазначено в пояснювальній записці до модельної навчальної програми «Червона рута» для 7–9 класів, **головною метою інтегрованого курсу «Література (українська та зарубіжна)»** є формування в учнів любові до читання художніх творів українських і зарубіжних письменників, стійкого інтересу до мистецтва слова України та людства, виховання покоління свідомих громадян України, які шанують і обстоюють національні цінності, використовують культурні здобутки інших країн для особистісного зростання й самореалізації.

Завдання вивчення інтегрованого курсу «Література (українська та зарубіжна)» в 7-9 класах:

- прилучити учнів до найкращих надбань художньої літератури (класичної та сучасної) України та інших країн світу;
- сформувати компетентних мовців і читачів, здатних творчо сприймати, критично оцінювати й насолоджуватися художніми творами;

- створити атмосферу зацікавленого й творчого читання, критичного мислення та ефективного спілкування на підставі прочитаних художніх текстів та/або медіатекстів (зокрема із застосуванням цифрових технологій);
- навчити школярів естетично сприймати літературні твори, виявляти їхню художню своєрідність, розглядати в контексті розвитку української та загальнолюдської культури;
- розвивати в учнів уміння й навички зіставлення художніх творів (українських і зарубіжних), оригіналів (тими мовами, які учні вивчають у школі) і українських перекладів твору, різних українських перекладів одного твору;
- збагатити емоційно-ціннісний досвід учнів шляхом їх залучення до скарбниці мистецтва слова України та світу;
- навчити молодь використовувати духовний потенціал української літератури і творів зарубіжних країн для вирішення життєвих ситуацій, національного та культурного самовираження, творчої самореалізації.

Основними принципами інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) є інтегративний (об'єднання літературних явищ, подій, художніх творів із метою цілісного вивчення та актуалізації їх змісту для учнів на тлі національного й світового літературного процесу, у контексті української культури та культур інших країн, у взаємодії, взаємодоповненні й діалозі культур); **компаративний** (зіставлення літературних творів (або їх елементів) українських і зарубіжних авторів, оригіналів і перекладів (українською мовою), різних перекладів (українською мовою) одного твору, національної специфіки літературних напрямів, течій, стилів тощо; типологічне вивчення творів в аспекті спільного та відмінностей тем, проблем, сюжетів, образів, поетикальних особливостей; дослідження генетичних і контактних зв'язків української та зарубіжних літератур); **україноцентричний** (українська література і культура є домінантою модельної програми, у якій українські здобутки мистецтва слова увиразнені на тлі набутків і духовного взаємозбагачення різних народів і міжнародного спілкування); **принцип «єдності у різноманітті»** (гасло Євросоюзу «Єдність у різноманітті», Європейські рекомендації в галузі освіти суголосні завданням вивчення інтегрованого курсу літератури (української та зарубіжної) з урахуванням актуального національного змісту мистецтва слова і водночас визнання культурного різноманіття країн і народів, деяких спільних світових процесів, загальнолюдських демократичних цінностей) та інші [5].

При виборі творів враховані теперішні виклики, ситуація війни, а також потреба культурно-історичної репрезентації України у світі. Це забезпечило у змістовому контексті програми тематику героїчного пафосу, історичного минулого, злободенних тем, людинознавчих проблем, морального вибору, внутрішнього сум'яття, зради, сили духу, мотивів відповідальності та життєствердності.

У програмі інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) «Червона рута» для 7-9 класів органічно поєднані твори класики й сучасності. У **рубриці «Літературний міст у сьогодення»** учителі знайдуть широкі можливості для того, щоб здійснити перехід від визнаних шедеврів української та зарубіжних літератур до популярних творів сучасних авторів України та інших країн.

Мистецтво порівняльного аналізу у викладанні інтегрованого курсу літератур. Порівняльний аналіз – справжній квиток у захоплюючу подорож навколо світу, крізь час і між культурами, не виходячи зі свого класу. Порівнювати літературні твори різних культур – це не лише вказувати на відмінності та схожість у сюжеті, обстановці чи персонажах. Йдеться про занурення в глибинні теми, цінності, конфлікти та людський досвід, які представляють ці твори, віднайдення спільних ниток, які

поєднують, здавалося б, різні твори, і розуміння унікальних елементів, які їх відрізняють. Такий аналіз наближає учнів до розуміння людського досвіду в усій його складності та різноманітності.

У літературі **теми** – це основні повідомлення, фундаментальні та універсальні події, життєві явища. Хоча культурні епохи можуть бути різними, певні теми, такі як кохання, дружба, свобода, героїзм, любов до рідної землі, дивовижний світ дитинства, вплетені в тканину різноманітних літературних творів, кожна з яких відображає унікальний культурний контекст.

Візьмемо як приклад **тему особистої відповідальності в літературі**. В оповіданні українського класика Євгена Гуцала «У синьому небі я висію ліс...» юний герой **Миколка Коструба, мудрий і жвавий хлопчик, наділений неймовірною фантазією і спостережливістю. Він шукає гармонію між мрією і буденністю у чарівному світі природи. Герой міркує, де краще – на небі чи на землі, і його душа прагне побудувати ідеальний куточок світу в синьому небі. Це певна втеча від відповідальності земного буття.** На відміну від цього оповідання, у повісті Януша Корчака «Пригоди короля Мацюся» зображено так само юного героя, який бажає змінити світ на краще і навіть готовий розпрощатися з життям заради того, щоб перетворити свої мрії про більш упорядкований для дітей світ у дійсність. Мацюсь вважає, що діти мають свої права, і засновує у своєму королівстві дитячий парламент, який ухвалює справжні закони. Щоправда, майже всі реформи юного короля зазнають краху через неідеальність світу. У країні починається війна, Мацюся ув'язнюють і засилають на безлюдний острів як вигнанця. Обидва твори досліджують тему відповідальності, але в різних культурних та історичних контекстах.

Аналізувати літературні твори – це майже як розшукувати скарби, якими є глибинні повідомлення від автора – **літературні засоби**, такі як **символізм, образність, метафора та іронія**. Завдання вчителя та учнів – порівняти та знайти спільне і відмінне в літературних засобах у письменників, що належать до різних країн, культур, вірувань, розкрити глибинні повідомлення, приховані в цих образах, символах, метафорах.

Для прикладу розглянемо повість українського письменника Віктора Близнеця «Звук павутинки», у назву якої винесено один із провідних символів твору. Звук павутинки втілює дивовижність і красу світу, вміння відкрити його для себе. Автор ніби закликає нас залишатися в душі назавжди дітьми, сприймати довколишній світ незвичайним, кольоровим і сповненим чудес. Далі учні мають можливість порівняти символіку павутинки в різних творах, вивчаючи після повісті В. Близнеця новелу японського письменника Акутаґави Рюноске «Павутинка». Срібляста нитка у східній філософії – це нитка, яка тримає життя людини. А павутина з позицій буддизму – символ сходження, підйому, нитка Долі, за допомогою якої павук – Великий Ткач – прив'язує людей до павутини життя, шлях до спасіння душі. Узагальнюючи порівняльний аналіз творів, учитель і учні можуть зробити висновок, що, незважаючи на культурні відмінності, і Віктор Близнець, і Акутаґава Рюноске використовують символ павутинки для дослідження універсального людського досвіду. Такий підхід виховує повагу до різних культур.

Література, незалежно від її національного походження, не створюється у вакуумі. Вона впливає зі складної тканини **історичних і соціальних контекстів**, які формують погляди письменників та їхні творчі результати. Кожен літературний твір є відображенням часу, місця та культури, у яких він був створений. **Вивчення цих контекстів відіграє ключову роль у розумінні та інтеграції національних літератур з усього світу.** **Соціальний контекст** пропонує життєво важливе розуміння цінностей, вірувань, традицій і звичаїв, які характеризують суспільство. Цей процес, хоч і

кропіткий, має вирішальне значення для учнів, щоб вони могли визнати й оцінити універсальність людського досвіду.

Щоб повною мірою досягнути суті літературного твору, необхідно перенестися в епоху, у яку він був створений. **Історичний контекст** створює тло, на якому розгортається оповідь. Він може включати важливі події, стан соціальних, політичних і економічних справ. Наприклад, читаючи історичний роман «*Айвенго*» Вальтера Скотта, важливо розуміти контекст середньовічних подій XII століття: битву при Гастингсі, штурм замку Торкілстон, протиставлення саксів, корінного населення Англії, загарбникам – норманам. Подібним чином, щоб оцінити нюанси в історичній повісті «*Захар Беркут*» Івана Франка, необхідне розуміння історичного контексту епохи XIII століття в Україні, коли карпатські племена боролися проти нашествия монголів на рідну землю. Історичні персонажі також присутні в обох текстах: у В. Скотта – Річард Левине Серце, принц Джон, в І. Франка – Данило Романович (Галицький), Батий. Повість і роман поєднані темою національно-визвольної боротьби, тож мають схожу проблематику: захист рідної землі, моральні цінності, вибір, кохання, вірність, зрада і самопожертва. Далі учні мають можливість у рубриці «Літературний міст у сьогодні» проаналізувати твори, де надійний щит і меч перехоплює сучасне покоління – лицарі та лицареси нового часу: Іван Сила (Олександр Гаврош «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу»), Катніс Евердін (Сюзанна Коллінз «Голодні ігри») та ін.

Порівняльний аналіз має забезпечити повчальну дискусію про вибрані твори, проливаючи світло на їхню подібність і відмінності, а також відкриваючи щось більше про культури, які вони представляють, або універсальні теми, які вони досліджують.

Інноваційні методи навчання. Актуальність інтегрованого навчання зумовлена також необхідністю реформатування традиційних підходів до навчання. Один із найскладніших аспектів викладання предмета «Література (українська та зарубіжна)» – зробити цей курс привабливим для учнів. Ефективним способом залучення до читання є впровадження **інноваційних методів навчання**. Інтерактивні прийоми, **групові дискусії, рольові ігри, творчі проекти** допомагають зробити літературу більш захоплюючою:

- узяти участь у гарячих дебатах щодо морального вибору героя твору;
- дослідити літературний текст крізь призму іншої культури;
- зробити порівняльний аналіз двох літературних творів різних культур, знайти спільне та відмінне між ними;
- підібрати музичний твір, який передає настрій поетичного твору;
- розіграти сцену з твору, поставивши себе на місце головного героя;
- поміркувати, хто із сучасних акторів чи актрис міг би зіграти персонажів у фільмі, екранізованому за прочитаним твором;
- записати з головним персонажем твору подкаст (аудіопрограму, що поширюється в інтернеті), продумати всі деталі: назву епізоду, мелодію заставки, цікавий факт про персонажа, список запитань до героя подкасту, висновки, до яких потрібно прийти.

Дієвими під час вивчення літератури є також практичні вправи з **життєвими ситуаціями**: вирішуючи їх, учні розуміють, де саме в житті вони стикаються із ситуаціями, які вивчаються на уроці. Наприклад, аналізуючи тему «Література проти війни», учні готують розповідь про українських героїв, які боронять нашу землю. Під час вивчення оповідання Є. Гуцала «У синьому небі я висію ліс...» міркують над питаннями: як посилити зв'язок сучасної людини з природою, чи може фантазія окремої особистості змінити світ?

Медіатексти та мультимедійні ресурси, такі як фільми, музика й образотворче мистецтво, є іншими ефективними інструментами для покращення оцінки учнями

художньої літератури, розуміння нюансів епохи, сюжету та персонажів. Наприклад, після прочитання повісті І. Франка «Захар Беркут» учні можуть переглянути сучасну однойменну екранізацію 2019 року (*режисери Дж. Вінн, А. Сеїтаблаєв, США-Україна*) і після цього влаштувати обговорення в класі, порівнюючи книгу та кінострічку, досліджуючи, які візуальні та слухові елементи фільму були використані, щоб оживити текст.

Такі прийоми стимулюють активне навчання та заохочують учнів заглиблюватись у літературний текст.

Слова Тараса Шевченка «Учіться, читайте, І чужому научайтесь, Й свого не цурайтесь...» не втратили своєї актуальності й нині. Тому навчальний предмет «Література (українська та зарубіжна)» є необхідним і обов'язковим у системі загальної середньої освіти України.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів № 898 від 30 вересня 2020 р. // Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannyaдержавних-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoyi-osviti-i300920-898?fbclid=IwAR32j9maQIQornNC0HsCZuMCF1vkxqivngaf5WkUHJFhwUA25XHVKKGxdg>
2. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник. Уклад. : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
3. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник МОН. К., 2023. 64 с. // Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>
4. Новосад Г. Чотири роки без освіти. Як росія нищить українські школи та що з цим робити // Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/9/7414761/>
5. Модельна навчальна програма для 7-9 класів закладів середньої освіти з українською мовою навчання «Література (українська та зарубіжна). Інтегрований курс». Авт. Ніколенко О. М. та ін. // Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Intehrovanyy.kurs.literatur-ukrayinskoyi.ta.zarubizhnoyi-7-9.kl.Nikolenko.ta.in.26.07.2023.pdf>

Інтегровані уроки чи інтегровані дисципліни: українська література в школі

*Левченко Наталія, доктор філологічних наук,
професор кафедри української літератури та
журналістики імені професора Леоніда Ушкалова
Харківського національного педагогічного
університету ім. Г. С. Сковороди*

У статті розглядаються причини трансформування парадигми основ гуманітарних наук, визначаються конкретні проблеми, що супроводжують цей процес, пропонуються шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: нова парадигма основ гуманітарних наук, інтегрований курс літератур, українська ідентичність, синхронізований підхід вивчення шкільних курсів.

У зв'язку з глобалізацією цивілізаційних процесів у світі зростає роль освіти. Нова постантропологічна естетика складає основу широкого спектру теоретичних, наукових концепцій і художніх практик, що покликані нести ідею критичної переоцінки визначення ролі людини в гібридній реальності природної і цифрової площин, яка є протиположною гуманізму й антропоцентризму. Нові онтології стають підґрунтям нових

антропологій, специфічною особливістю яких є визнання симетричності людського і нелюдського [14, с. 138]. Нова естетика в площині об'єктно орієнтованої онтології прагне виявлення співвідношень між об'єктами, але насправді нова естетика, на думку Яна Богоста, «все ж є естетикою людською, але з перспективою відкриття нелюдської; естетика, що з'ясовує, як саме інші об'єкти й істоти, світовідчуття і досвід яких для нас неосяжні, стикаються зі світом, і як вони розвивають власну естетику [13].

У таких складних обставинах освіта в певному сенсі має стати запобіжником перетворення людини із суб'єкта на об'єкт буття, її децентралізації як трансверсальної сутності, що повністю занурена в мережу нелюдських стосунків, «ключем до навчання і розуміння того, як долати сучасні виклики, зокрема сприяти активній громадянській позиції і бажанню працювати» [10, с. 92].

Як наслідок, змушена була трансформуватися парадигма основ гуманітарних наук, що спонукало поглиблення важливості й значимості філології не лише в професійній, але й загальній освіті з огляду на те, що філологічна освіта закладає основи пізнання, пояснення, розуміння не лише гуманітарних, а й природничих наук і цифрових технологій. Вона є комунікативним підґрунтям у символічних, містичних, знакових системах семіотики й герменевтики, заснованих на антропоцентричних поглядах у науці, соціальних відносинах, суспільній і політичній діяльності. Зосередження на філології як на осерді гуманітарного й природничого знання активізувало концепти антропоцентризму, зокрема інтеграцію когнітивних і комунікативних методів вивчення мови й літератури. Відповідаючи на глобальні сучасні виклики, філологічна освіта має формувати особистість з інноваційним типом мислення, відкриту до безперервного саморозвитку з перспективою блискавичної позитивної реакції на повсякчасні, стрімкі світові зміни.

З метою осучаснення шкільних програм у новій українській школі активно пілотується викладання інтегрованого курсу, який містить у собі українську мову, українську та зарубіжні літератури. Він спрямований на продовження розвитку комунікативних здібностей, закладених у молодшій школі, на формування універсального, критичного та творчого мислення, ментального та емоційного інтелекту, формування наскрізних умінь і ключових компетентностей учнів, виховання здатності ефективно застосовувати набуті знання для практичної самореалізації.

У пояснювальній записці до рекомендованої Міністерством освіти і науки України експериментальної програми інтегрованого мовно-літературного курсу пріоритетами його викладання називаються: «Інтеграція різних видів мовленнєвої діяльності; закладення основ дослідницької діяльності в роботі з мовними та літературними явищами; прагматична спрямованість видів навчальної діяльності та пропонованого змісту; задоволення потреб школярів у взаємодії зі словом і за допомогою слова з іншими для досягнення особистісних і спільних цілей; забезпечення творчої самореалізації, академічної свободи учня та становлення його особистості як компетентного мовця і читача, зокрема через прилучення до загальнолюдських, національних культурних цінностей, читання творів української та зарубіжних літератур.

Програму побудовано відповідно до ключових підходів сучасної освіти (компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, текстоцентричного) з урахуванням принципів дитиноцентризму; взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку; демократизації й гуманізації, україноцентризму та полікультурності змісту; діалогізму; системності; науковості; наступності та логічної послідовності; доступності й практичної спрямованості навчання; варіативності та диференціації; узгодження цілей, очікуваних результатів навчання, змісту та орієнтованих видів навчальної діяльності» [6, с. 4].

Названі пріоритети цілком і повністю відповідали б сучасним викликам глобального світу, якби українську реальність не відкоригувала сучасна російсько-українська війна, на яку і загальна, і спеціальна філологічна освіта змушена реагувати з огляду на те, що на реалії війни блискавично й масово зреагувало мистецтво. Наведу лише два приклади.

Група «Антитіла» зняла кліп на створену про війну і на війні пісню «Фортеця Бахмут» [1], у якому все – від військової форми на виконавцях, які зі зброєю в руках захищали незалежність України, до локацій, картин і учасників боїв – є реальним, немає жодного штучно награного кадру.

Результатом журналістсько-волонтерської діяльності Леоніда Логвиненка з перших днів російсько-української війни стала опублікована у 2016 році книга «Місячна соната війни» [2], яка є новим явищем у літературі, поєднавши написані на основі реальних подій у долях реальних людей нариси й новели, народжені в окопах і бліндажах авторські поезії та візуальний ряд зі світлин реальних людей і реальних картин війни. У створеній презентації книги [3] були задіяні не лише світлини, а й реалістичні відеоролики подій війни, які ніби оживили зміст усієї книги.

На фоні нової реальності, народженої війною, що активно витісняє з мистецтва постмодерну штучність, штучне об'єднання курсів української мови, літератури української й зарубіжної виглядає невиправданим і несвоєчасним.

Свого часу Ліна Костенко сказала, що нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову. Ми повинні бути свідомі того, що мовна проблема для нас актуальна і на початку ХХІ століття. І якщо ми не схаменемося, то матимемо дуже невтішну перспективу.

Невтішна перспектива, згадана авторкою, вже десятий рік як стала жахливою реальністю російсько-української війни.

Президент російської імперії володимир путін однією із причин російської агресії проти України назвав мовне питання, зокрема звільнення від «укрофашистів» російськомовних українців. Словосполучення *російськомовний українець*, особливо під час війни з рашистами в Україні, набуває абсурдного забарвлення, але, на жаль, така правда життя. Значна частина російськомовних українців боронять свободу зі зброєю в руках, але є і такі, які, на жаль, співпрацюють з російськими окупантами.

Російська імперія протягом століть привласнювала цивілізаційні, наукові, культурні здобутки українського народу, натомість нав'язувала йому комплекс нижчезартості, спонукала до манкуртства. Значна частина населення України піддалася російським маніпуляціям і зреклася рідної мови на користь російської. Настала пора боронити все своє українське від загребущих рук рашистів. Толерантне ставлення українських громадян до панування російської мови в Україні стало однією із сотень причин російсько-української війни, що вже десятий рік забирає життя багатьох тисяч наших захисників, а також життя багатьох тисяч цивільних мешканців.

Українські воїни мужньо боронять Батьківщину і кілометр за кілометром звільняють окуповані росіянами українські землі, але пригадаймо фразу, автором якої, попри відсутність документальних підтверджень, традиційно вважається Отто фон Бісмарк: «Війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священники». Звісно, що її розуміння лежить поза межами буквального сенсу. Йдеться про інтелектуальне, світоглядне й духовне поле бою, про унікальну роль духівництва та вчителів у становленні нації та в процесі державотворення.

Сучасна війна показала, що цю битву в Україні ще остаточно не програно, але й, на жаль, не виграно. Мова є важливим державотворчим засобом консолідації народу. В умовах війни вона є такою ж потужною зброєю, як гармати, одним із засобів маркування української ідентичності, на полі бою – засобом розрізнення свій/чужий. Однак попри

32 річницю незалежності України величезна кількість громадян досі не володіють українською мовою, яка є державною, і не мають бажання її вивчати навіть під російськими ракетами, що летять їм на голову. Перебуваючи в інших країнах, вони своєю російськомовністю шокують приймаючу сторону, яка не завжди розуміє, кому вона надає притулок, на кого витрачає гроші платників податків, з ким і за що українці воюють, якщо досі перебувають зі своїми ворогами, з росіянами, що прийшли їх вбивати, у єдиному культурному просторі й не мають бажання від нього відмовлятися, а це значить, що діти таких батьків будуть сприймати українську мову як іноземну. Виникає питання, чи на часі за умови відсутності стовідсоткового україномовного середовища в побуті дитини прибирати ще й із навчального процесу окрему дисципліну – українська мова – й інтегрувати її з літературою українською і зарубіжною? Чи не більш перспективно на цьому етапі формування української нації, щоб спочатку виграти війну в головах українських громадян, формуючи засобами української мови українську ідентичність, надати перевагу інтегрованим урокам української мови, зберігши її як окрему дисципліну, а значить і кількість годин на тиждень, що сприятиме кращому засвоєнню дітьми предмета вивчення?!

Не менш важливим на шляху реалізації проблеми української ідентичності є формування й виховання почуття емпатії, патріотизму, поваги до національних і культурних цінностей українського народу на інтегрованих уроках української літератури зі збереженням окремої шкільної дисципліни – українська література.

За часів російсько-імперської та радянської дійсності українська література зазнавала тенденційного тиску, ідеологічних нашарувань, їй був нав'язаний комплекс нижчеякості, тому одним із призначень навчальної дисципліни – українська література – має бути поглиблення знань учнів про тяглість літературного процесу в Україні в системі об'єктивного аналізу літературних напрямів, течій, літературних шкіл, окремих авторських творів і біографій письменників. У межах інтегрованого курсу, який переважно спрямований на читання різноманітних текстів, у мозаїчності яких важливі художні твори української літератури, здебільшого, просто губляться або замінюються уривками з них, а також передбачає інші види робіт, не пов'язані з формуванням усвідомлення ланцюжкових процесів у становленні та розвитку української літератури за принципом не завдяки, а всупереч у площині причина/наслідок від Х до XXI століття, така мета є недосяжною. Тяглість розвитку української літератури й мови бере свій початок із глибини століть, із часів давньої Русі, коли закладалася історія нашого народу і рідної мови, яка є спадкоємницею мов слов'янських племен, що колись населяли територію сучасної України – полян, древлян, сіверян, уличів та ін. Такий світоглядний маркер, відкритий школярам, здатен вщент розбити російські шовіністично заангажовані міфи про старшого брата, про штучність держави Україна, про нижчеякість українців тощо.

Українська нація зберегла свою рідну мову й літературу всупереч усім негодам і вітрам історії, розвинула її до загальносвітових мистецьких вершин.

Українська література конче потребує сучасного об'єктивного прочитання художніх творів без ідеологічних нашарувань, відновлення справедливих фактів біографії письменників, звільнення від токсичності російської пропаганди, під вплив якої потрапляли навіть відомі науковці-філологи, що перебували не лише в Україні, а й в еміграції. Як приклад, доречно було б пригадати дискусію про мову творів Григорія Сковороди, яка точилася більше двох століть, з огляду на те, що науковими колами Росії творчість видатного українського гуманіста була маркована як російськомовна, і завершилася вона висновками професора Леоніда Ушкалова аж у XXI столітті.

Відновлена Л. Ушкаловим автентичність текстів творів Григорія Сковороди надала змогу усунути допущені переписувачами помилки й вивільнити твори мислителя від

русифікаторських нашарувань, повернути його в лоно українського літературного бароко. Тим самим Повна академічна збірка творів Григорія Сковороди поставила крапку в науковій дискусії на тему «Якою мовою писав Сковорода?», яка розгорталася протягом XIX–XX століть не лише в політичній площині, а й суто в лінгвістичній. «Мовну практику Сковороди критикував, скажімо, Пантелеймон Куліш у поемі «Грицько Сковорода», а Тарас Шевченко в седнівській передмові до «Кобзаря» скрушно відзначив, що Сковороду “збила з пливу латинь, а потім московщина”. Може, найрадикальнішим критиком мови Сковороди був Іван Нечуй-Левицький. На його думку, Сковорода – чоловік “трохи чуднуватий” у всьому, зокрема й у мові своїх творів» [7, с. 31]. Ще більш радикальним у своїх присудах був авторитетний вчений Юрій Шевельов. Ігноруючи чотирьохсотлітній лінгвоцид української мови з боку Російської імперії, який бере свій початок ще від наказу царя Михайла з подання московського патріарха Філарета у 1622 році спалити в державі всі примірники «Учительного Євангелія» Кирила Ставровецького, надрукованого в Україні, науковець, ніби провокуючи українських дослідників на більш глибоке вивчення мовного феномену творів Григорія Сковороди, свого часу заявив про соціальні, а не політичні причини панування російської мови в Україні. Юрій Шевельов, уважаючи мову Григорія Сковороди особливим різновидом російської мови з додаванням українського субстрату, написав таке : «Російська мова стала панівною літературною мовою на Україні у XVIII ст., і відбулося це не внаслідок насильства чи якоїсь урядової постанови, а передусім із тієї причини, що її вжиток відповідав суспільно-культурній орієнтації освічених верств. <...> І хоча у творах Сковороди Синявський знайшов чимало українізмів, вони являють собою лише мимовільну данину розмовній мові краю, а переважно твори Сковороди скомпоновані мовою церковнослов'янською або російською» [11, с. 90].

Тому, хто знає про майже сотню указів, законів, підзаконних актів, постанов Російського уряду про заборону до вжитку в різних сферах буття українського народу української мови, важко погодитися з думкою Юрія Шевельова. Не погодився і професор Л. Ушкалов. Він виклик Ю. Шевельова прийняв. Попри те, що Київські видання творів Г. Сковороди 1961-го [5] та 1973-го [4] років, над якими за належної державної підтримки й тривалий час працювали чималі наукові колективи, Леонід Ушкалов уважав «найавторитетнішими академічними збірками творів нашого філософа» [8, с. 5], він відмовився просто скопіювати твори Сковороди. «Узявши за основу київське академічне видання 1973 року, – згадував Л. Ушкалов, – ми змушені були вносити в нього десятки тисяч змін» від виправлення морфології слів до відновлення авторських синтаксичних конструкцій.

Полемізуючи з тезою Юрія Шевельова: «Статистика нічого не обґрунтовує в літературі» [12, с. 221], – Ушкалов писав таке: «Тим часом брак належного статистичного матеріалу <...> істотно гальмує справу вивчення творчості Сковороди» [9, с. 402].

Сковородинознавець знайшов чимало у творах Григорія Сковороди живомовних елементів: «84 % словоформ «Саду божественных пѣсней» під оглядом лексики та словотвору співвідносні з утвореною на говірковому ґрунті новою українською літературною мовою. Трохи нижчий відсоток – у філософських діалогах Сковороди (так , у «Наркісі» він складає 73,6 %)» [7, с. 31].

Науковець наводив приклади й доводив, що живомовна стихія виявляється в Сковороди на рівні лексики (батько, враз, гуска, долоня), фонетики та граматики (впав, гублят, люблят), вимови літери ґ як і, поплутання літер ы та и, уживання кличної форми іменників (библіотеко, брате, герою Богдане, дѣду), дієслів першої особи множини наказового способу (будьмо, испытуймо, питаймо), які цілком природно застосовуються в українській мові й відсутні в російській мові від слова зовсім.

Мова сквородинських творів дуже барвиста також із огляду на рясні фразеологізми, прислів'я та приказки, які автор подає кількома мовами: церковнослов'янською, латинською та грецькою, але перевагу надає книжній українській, наприклад, “в дурнѣ пошитись”, “Сія воля есть пуце всякой неволи”, “высоко полетѣла, да не далеко сѣла”.

«Основними джерелами сквородинської фразеології, – Ушкалов називає, – український та чужий фольклор, твори стародавніх грецьких та римських авторів, інскрипції в емблематичних енциклопедіях, але щонайперше – церковнослов'янську Біблію: довгі “симфонічні” вервечки біблійних віршів (“Рѣх’. ‘Посла слово свое и исцѣли их’. ‘Рѣх’. ‘В началѣ бѣ слово’. ‘Рѣх’. ‘Бог рекій из тмы свѣту возсіяти’. ‘Рѣх’. ‘Той сотрет твою главу’. ‘Рѣх’. ‘Рече Бог: Да будет свѣт’”) на значну міру визначають стиль творів Сквороди» [7, с. 32].

На початку 1830-х років харківські романтики збиралися видати семитомове зібрання творів філософа. Вони обговорювали можливість перекладу «їх поросійському, аби “хімерна сумішка церковної мови з говірковою українською, розцяцькована польськими словами..., а до того ще й украпленнями грецьких, латинських, ба навіть єврейських фраз, не перелякала багатьох читачів...”. Справді-бо, поруч з українськими словами Скворода, наприклад, часто вживає їхні чужомовні відповідники, переважно церковнослов'янські та російські. Так виникають паралельні форми: батько – отец, дурень – дурак, лице – лицо, мати – мать, мене – меня, чы – ли – или. Ба більше, незрідка у творах Сквороди зринають контаміновані форми на взір взглянь, возшумлят, неколи, подошли, чтось» [7, с. 30–31].

Отож, спираючись на показники статистики і, зрештою, на думку самого Сквороди, «який знав декілька мов і здобув ґрунтовну філологічну освіту, мав підстави вважати свою “мову з письма” за українську» [9, с. 31], Л. Ушкалов поставив крапку над і в дискусії про російськомовність Григорія Сквороди. Зокрема, він підсумував: «Сквородинська lingua mixta дуже відрізняється від російської мови харківських літераторів-українців XVIII століття» [7, с. 30]. І це лише один приклад із тисяч подібних, що ілюструє тяжкі умови розвитку й автентичності української літератури та збереження в її лоні імен українських письменників, який варто було б донести до учнів під час вивчення творчості барокового митця.

У шкільній освітній системі не можна нехтувати й курсом зарубіжної літератури, який покликаний сформувати сприйняття її як скарбниці духовних цінностей людства в умовах глобалізації світу.

Гуманітарний блок у шкільній освітній системі, що має формувати особистість учня на засадах гуманістики й патріотизму, повинен структуруватися ще й курсами історії України та всесвітньої історії.

Більше позитивних результатів у вихованні нової особистості з універсальним, креативним, критичним мисленням і патріотичними почуттями принесе не інтеграція курсів, що потягне за собою зменшення годин на вивчення кожного предмета й позбавить можливості глибокого й детального вивчення дисциплін, а необхідність узгодження програм названих вище курсів так, щоб вони вивчалися синхронно з використанням інтегрованих уроків. Наприклад, вивчення роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада» на уроках української літератури має корелюватися з вивченням роману Вальтера Скотта «Квентін Дорвард» на уроках зарубіжної літератури, який став для твору українського письменника джерелом структурних запозичень. У синхронному режимі має вивчатися період Великої Руїни на уроках історії України, на уроках всесвітньої історії – події у середньовічній Франції, протистояння між королем Людовиком XI та його васалом Карлом Сміливим, герцогом Бургундським. На уроках української мови варто було б саме в цей час ознайомити учнів із кулішівкою –

українським фонетичним правописом, запровадженим Пантелеймоном Кулішем наприкінці 1850-х років.

Отже, такий синхронізований підхід вивчення шкільних курсів надасть можливість інтегрувати предмети не шляхом їх об'єднання, а шляхом запровадження одночасного вивчення окремих явищ або тем, пов'язаних між собою часовим періодом, проблематикою чи перспективою розвитку, на всіх курсах. Це унеможливить створення моделі розірваного сприйняття світу, натомість вималює цілісну картину явищ, які синхронно існують у реальному житті.

Список використаних джерел

1. Антитіла. Фортеця Бахмут. 2023. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=OmqlVrUXsTQ>
2. Логвиненко Л. Місячна соната війни: Есе, вірші, світлини. Харків: Майдан, 2016. 248 с.
3. Логвиненко Л. Місячна соната війни. Режим доступу: <https://www.facebook.com/100002442169871/videos/1169645746460153/>
4. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1973. [Т. 1]. 531 с.; [Т. 2]. 574 с.
5. Сковорода Г. Твори: у 2 т. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. Т. 1–2. [Т. 1] XL, 640 с.; [Т. 2] 624 с.
6. Старагіна І. П., Новосолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О., Волошенюк О. В. Модельна навчальна програма «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти.
7. Ушкалов Л. Григорій Сковорода. *Сковорода Г. Повна академічна збірка творів*. За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Харків : Майдан, 2010. С. 9–48.
8. Ушкалов Л. Переднє слово. *Сковорода Г. Повна академічна збірка творів*. За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Харків : Майдан, 2010. С. 3–8.
9. Ушкалов Л. Творчість Григорія Сковороди в дзеркалі статистики. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. пр. Відп. ред. М. Крикун, заст. відп. ред. О. Серета. Львів, 2006–2007. Вип. 15. С. 400–407.
10. Хоружий Г.Ф. Європейська політика вищої освіти : монографія. Полтава : Дивосвіт, 2016. 384 с.
11. Шевельов Ю. Українська літературна мова; переклад
12. С. Вакулєнка. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. 1999. Т. 8. С. 83–100.
13. Юрій Шерех. Прощання з учора. *Проза про життя інших. Юрій Косач: тексти, інтерпретації, коментарі*. Упор. В. Агєєва. Київ, 2003. С. 209–255.
14. Bogost I. The New Aesthetic Needs to Get Weirder // The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/04/the-new-aesthetic-needs-to-get-weirder/255838/>
15. Haraway D. When we have never been human, what is to be done? // *Theory, Culture & Society*. 2006. Vol. 23 (7–8). P. 135–158.

Від інтегрованих уроків до інтегрованих курсів: інноваційні та компетентнісні виміри сучасної освіти

Інтеграція літератури та мистецтва в умовах упровадження Нової української школи

Косенко Катерина, методист Центру методичної та аналітичної роботи Харківської академії неперервної освіти

У статті висвітлено питання інтеграції у шкільному навчанні в умовах модернізації української освіти. Проаналізовано найважливіші передумови виникнення інтеграції літератури з іншими видами мистецтв на уроках у закладах загальної середньої освіти та в сучасній педагогіці. Розглянуто типи інтеграційних зв'язків на уроках літератури. Акцентовано на ідеї інтеграції в удосконаленні навчально-виховної функції Нової української школи.

Ключові слова: інтеграція, інтегроване навчання, література, мистецтво, синтез інформації, інтеграційні зв'язки, літературознавча та комунікативна компетенції, Нова українська школа.

Зміни, які відбуваються в сьогоденній освіті, зокрема інтеграція навчальних предметів, є загальнокультурною тенденцією. Нова українська школа будується на засадах інтегративного підходу, а інтеграція визначається як один із найперспективніших напрямів її розвитку. Упровадження шкільної реформи передбачає створення закладу освіти, де учні будуть навчатися через діяльність, а основна увага спрямована на розвиток компетентності, а не запам'ятовування фактів.

Інтегроване навчання – це навчання, яке ґрунтується на комплексному підході. Освіту розглядають крізь призму загальної картини світу, а не поділяють на окремі дисципліни [2].

Дослідженням ефективності інтегрованого навчання займалися вітчизняні й зарубіжні педагоги (С. Гончаренко, К. Гуз, Ю. Жидецький, Л. Джулай, О. Джулик, О. Савченко, В. Сидоренко, М. Фіцула, В. Фоменко та ін.).

Інтеграція в шкільному навчанні реалізується як у межах окремого навчального предмета, так і між різними навчальними дисциплінами. Коли вчитель встановлює зв'язки між блоками навчальної інформації (чи окремими темами) у межах кожного навчального предмета, він реалізує внутрішньопредметну інтеграцію. Під час послідовної внутрішньопредметної інтеграції вчитель має створити умови, за яких учні не тільки вивчають теми, а й розуміють зв'язки між ними. Якщо вчитель установлює зв'язки між окремими навчальними дисциплінами, він реалізує міжпредметну інтеграцію [2].

Найважливішими передумовами виникнення інтеграції літератури з іншими видами мистецтв на уроках у закладах освіти та в сучасній педагогіці є ідеї модернізації української освіти, орієнтованої на особистість, на формування її внутрішньої моральної, інтелектуальної, естетичної культури [2]. Слід звернути увагу на два гострих протиріччя в освітньому процесі:

- між природним, цілісним сприйняттям дитиною навколишнього світу та штучним поділом його на предмети в шкільній освіті;
- між прагненням до розвитку інтелектуальних здібностей учнів і неможливістю більшості дітей, що мають навіть високий рівень розвитку

пізнавальної сфери (уваги, пам'яті, мислення, навчальної мотивації), використовувати інтелектуальну здатність людини – здатність до порівняння, аналізу та класифікації одержуваної ззовні інформації [3].

Це призводить до того, що учні не співвідносять відомості про зовнішній світ, отримані на одному уроці, з відомостями про таке ж явище, які їм повідомляють на інших заняттях. Із розрізнених відомостей не формується єдиної картини світу. Вирішення цих протиріч реалізується за допомогою використання принципу інтеграції, що забезпечує самостійне освоєння школярами художніх цінностей, спеціальних художньо-творчих здібностей, творчої та відтворюючої уяви, образного мислення, естетичного почуття, виховання людини культури.

Синтез різнохарактерних знань, різних способів діяльності містить великі можливості як для особистісного зростання дитини, так і для оптимізації освітнього процесу в цілому, тому що наочно показує єдність у різноманітні явищ реального світу [4].

У практиці шкільного навчання використовується кілька форм синтезу інформації: встановлення внутрішньопредметних зв'язків; встановлення міжпредметних зв'язків; інтегрований підхід.

Слід зазначити, що інтеграція – це не зміна діяльності й не просте перенесення знань або дій, які засвоїли учні, це взаємопроникнення мистецтв, вироблення спільного підходу до їх вивчення, спосіб поліхудожнього пізнання життєвих і мистецьких явищ [1].

Перебудова процесу навчання під впливом методу інтеграції позначається на результативності: знання набувають якості системності, уміння стають узагальненими, комплексними, посилюється світоглядна спрямованість пізнавальних інтересів учнів, ефективніше формується всебічно розвинена особистість.

Структура інтегрованих уроків вимагає особливої чіткості, продуманості та логічного взаємозв'язку досліджуваного матеріалу з різних предметів на всіх етапах вивчення. Це успішно досягається за рахунок компактного, сконцентрованого використання навчального матеріалу програми й залучення сучасних способів його організації та вивчення. Інтегрованим уроком називають «будь-який урок зі своєю структурою, якщо для його проведення залучають знання, уміння та результати аналізу досліджуваного матеріалу методами інших наук, інших навчальних предметів» [3]. Інтегровані уроки мають найрізноманітніші форми проведення, наприклад, семінари, конференції, диспути, дискусії, лекції, подорожі тощо.

Найбільш загальна класифікація інтегрованих уроків за способом їх організації має такий вигляд: конструювання та проведення уроку двома і більше вчителями різних дисциплін; конструювання та проведення інтегрованого уроку одним учителем, який має базову підготовку з відповідних дисциплін; створення на цій основі інтегрованих тем, розділів, курсів [4].

У сучасній педагогічній практиці на уроках літератури використовується декілька типів інтеграційних зв'язків. Найпростішим із них є послідовний тип інтеграції. На такому уроці матеріал, що відноситься до різних видів мистецтв, організовується у своєрідні блоки [1]. На практиці такий урок можуть вести два педагоги-предметники (бінарний урок), що значно підвищує його змістовний та операційний рівень, бо вчитель літератури не завжди може на належному рівні аналізувати твори суміжних мистецтв і змушений звертатися до колег із проханням допомогти. Але яка б форма уроку не була обрана, він повинен мати струнку методичну концепцію, а всі його блоки необхідно зв'язувати між собою загальними темами, ідеями, проблемами тощо.

Другий тип інтеграційних зв'язків на уроках літератури – паралельний зв'язок літератури та інших видів мистецтв (або навчальних предметів), які вивчаються синхронно на кожному з етапів уроку [1]. За своєю структурою такий урок значно

складніший попереднього, бо вимагає більш високого рівня синтезу. На ньому різні види мистецтва взаємопов'язуються та взаємодоповнюють один одного, створюють цілісне уявлення про художнє явище, час, епоху.

Такий тип інтеграції особливо ефективний на вступних і підсумкових уроках із вивчення творчості окремого письменника, а також історико-літературного процесу в цілому.

Урок зі змішаним типом інтеграційних зв'язків характеризується тим, що може включати в себе як *послідовний*, так і *паралельний* інтегративний зв'язок літератури, історії, образотворчого мистецтва тощо [1]. *Змішаний* тип інтеграції поширений у практиці викладання, бо він має більш гнучку структуру та дозволяє комплексно залучати різні види мистецтв, звертається до концепції, ідей, понять інших навчальних предметів, зберігаючи при цьому автономність літератури як навчального предмета. Такий тип уроку використовується як у ході аналізу художнього тексту, так і при вивченні основ теорії та історії літератури, але частіше за все на вступних і завершальних етапах вивчення літературної теми, особливо на уроках вивчення біографії письменника.

Перші три типи інтеграційних зв'язків на уроках літератури досить часто зустрічаються в сучасній педагогічній практиці. Вони здійснюються як на рівні змісту, так і форм і способів діяльності.

Менш регулярно зустрічається *оперізуючий* тип інтеграційних зв'язків [1]. На такому уроці при вивченні конкретного твору або теми залучаються відомості з найрізноманітніших предметів і мистецтв, які доповнюють, уточнюють, розвивають літературний матеріал, заломлюють його в нових ідеях, образах, поняттях, картинах. Структура уроку нагадує собою «ромашку», у центрі якої літературний текст, а її «пелюстки» – матеріал інших предметів, об'єднаний на рівні змісту, способів і форм діяльності. Цей тип інтеграційного уроку хоча й достатньо часто зустрічається в шкільній практиці, але може здійснитися тільки в класі з високим рівнем відповідальності та самостійності учнів, оскільки вільні асоціації в рамках певної літературно-культурної теми припускають високу вмотивованість навчання, широту кругозору школярів, оволодіння вміннями самостійної інтерпретації творів мистецтва.

У межах предмета «Література» проводиться комплексна робота з текстом, де використовується інтегрований підхід, питання за змістом тексту поєднуються зі словниковою роботою, що формує в учнів не тільки літературознавчу, а й комунікативну, мовну компетенцію.

Одним із видів інтегрованих завдань є робота зі словником, наприклад, коментування лексичних одиниць у текстах давньоруської літератури, літератури XIX – XX століть; тлумачення окремих слів і зворотів; складання словникових статей; підбір синонімів, антонімів до даних слів.

Аналітичне мислення і здатність до синтезу розвиває інтеграція уроків літератури з іншими предметами: історією, музикою, образотворчим мистецтвом, яка реалізується як на уроках, так і в позаурочній і проєктній діяльності. Завдяки регулярності та послідовності проведеної роботи рівень освоєння літератури стає вищим, а навчальна діяльність наповнюється конкретним змістом і сенсом. Відбувається долучення до розуміння менталітету народу, його духовної культури, традицій, історії.

Внутрішньотекстова взаємодія літератури найчастіше здійснюється з музикою, архітектурою, садово-парковим мистецтвом, живописом, скульптурою, а також театром і кіно.

Найбільш тісний зв'язок між собою припускають *література та музика*. Зближення літературних і музичних текстів можливо, наприклад, на рівні композиції. Багато письменників будують свої твори, використовуючи принципи побудови музичного твору.

Особливу значення має один із найбільш поширених видів зв'язків на уроках літератури – *зв'язок словесного й образотворчого мистецтва*. «Твори живопису під час уроків літератури, володіючи виразністю, дозволяють учням конкретно уявити портрети героїв, їх внутрішній світ, побут, картини життя, історичних осіб та історичну епоху в цілому» [1].

Одним із найбільш довговічних мистецтв є архітектура. Внутрішні зв'язки літератури й архітектури є досить глибокими. Головним, що об'єднує *літературу й архітектуру*, є ритм. Архітектура найбільш наочно демонструє головний принцип мистецтва – єдність форми і змісту.

Таким чином, ідеї інтеграції в удосконаленні навчально-виховної функції Нової української школи надзвичайно плідні. Вони відбивають сьогоденні тенденції розвитку фундаментальних і гуманітарних наук, філософською основою зближення та взаємодії яких є синергетика. У педагогічній теорії та практиці відбувається об'єднання, взаємодія, взаємопроникнення різних шкільних курсів, створення інтегрованих програм, розробка різних типів інтегрованих уроків. Цей процес характерний для всіх предметів, але в першу чергу для уроків літератури, мистецтва слова, яке може по-справжньому реалізувати свій величезний естетичний і морально-філософський потенціал дії на свідомість здобувача освіти тільки в синтезі з іншими видами мистецтва, іншими гуманітарними предметами.

Список використаних джерел

1. Нікішенко В. С. Технології інтерактивного навчання у викладанні зарубіжної літератури. *Зарубіжна література в школі*. 2008. № 8. С. 15 – 18.
2. Нова українська школа: порадник для вчителя. Під заг. ред. Бібік Н. Київ: ТОВ. «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. За ред. О. І. Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
4. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків: Основа, 2003. 80 с.

Формування творчого читача на уроках зарубіжної літератури за оновленими програмами

Андропова Людмила, к. філол. наук, доцент, професор кафедри методики навчання мов і літератури Харківської академії неперервної освіти»;

Водолажченко Наталія, методист Центру освітніх технологій управління освіти адміністрації Київського району Харківської міської ради

У статті розглядаються проблеми формування особистісних якостей школярів як творчих читачів не засадах виховання патріотизму й гуманізму особистості.

Ключові слова: *формування творчого читача, мовний ресурс у реалізації авторської позиції, поетика художнього твору, цілісний аналіз тексту, ідейно-естетична функція пейзажу, літературознавчий метод аналізу твору.*

Відповідно до «Концепції Нової української школи» зміст літературної освіти полягає у формуванні творчого читача, який вміє критично мислити, аналізувати, інтерпретувати художній твір, аргументовано висловлювати власну думку. Тому перед учителем-словесником постають такі завдання: виховання в учнів/учениць ціннісного ставлення до Батьківщини, рідного краю, здатності адаптуватись у шкільному колективі,

соціумі, полікультурному просторі; формування стійкої мотивації до читання художньої літератури; поцінування української мови як чинника національної ідентичності. Наслідком розв'язання цих завдань має бути формування особистісних якостей школярів як творчих читачів.

Важливу роль у формуванні творчого читача відіграє українська мова як багатство нації, джерело виховання патріотизму й гуманізму особистості. В українській мові відбилися історія народу, його самобутність, одухотвореність, уся Батьківщина – стійка, незламна. У ній висвітлюються світогляд народу, «голос» природи, який свідчить про її єдність із людиною. Тому найкращий засіб пізнати особливості характеру нації – опанувати її мову. Про це у вірші Миколи Лотоцького є такі рядки:

*Річ не про те, що мова солов'їна,
Бо мова – глибше, ніж пташиний спів.
В її скарбниці – доля України,
Космічна нерозгаданість віків.*

Таким чином, висвітлюючи поетику художнього твору, слід приділяти увагу особливостям використання мовного ресурсу в реалізації авторської позиції.

Монтег – головний герой роману Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом» – «<...> думав про книжки. І вперше зрозумів, що за книжкою стоїть людина» [1, с. 645]. Фабер – інший герой цього твору – відмітив: «Книжки – лише одне із вмістилищ, де ми зберігаємо те, що боїмося забути. У них немає ніяких чарів. Чари в тому, що вони говорять, у тому, як вони живають клапти Всесвіту в єдине ціле» [1, с. 658 – 659]. Головна героїня роману М. Зузака «Крадійка книжок» Лізель, навчившись читати за посібником гробаря, збагнула силу читання, і це допомогло їй вистояти у страшні часи війни, зберегти людяність, благородство. І саме тому автори антиутопій (О. Хакслі, Дж. Орвелл, Р. Бредбері та ін.) попереджають, **що** буде із суспільством, якщо воно відмовиться від пам'яті, яка фіксується, перш за все, у літературі, у книжках: люди перетворяться на роботів, будуть виконувати запрограмовані функції.

Література – це вид мистецтва, який поєднує представників різних поколінь, народів, націй, тобто це духовна скарбниця людства. Шедеври світової літератури змушують читача замислитися про закони будови дійсності, про сенс усього існуючого на землі. Вони викликають у людини різні емоції: хвилювання, співчуття, радість, тривогу тощо. Наприклад, мотив супокою висвітлюється в хоку Мацуо Басьо:

*На всохлу гілку
сів ночувати крук.
Глибока осінь [7, с. 196].*

За цими рядками приховується символічний підтекст: глибока осінь – не тільки прив'ядання природи, на зміну якому прийде зима, і природа перетвориться на нерухомий світ. Це ще й міркування про людське життя. Осінь асоціюється зі старістю, а зима – зі шляхом до потойбічного світу.

Англійський поет-романтик Джон Кітс у вірші «Про коника і цвіркуна» оспівує природу, висвітлює її зв'язок із людиною як шлях до пізнання краси навколишнього середовища. Контраст – прийом, який використовує митець, відтворюючи стан природи в різні пори року: життя природи – її в'янення, літо – зима, спека – холод, зовнішнє – внутрішнє. Влітку, коли все замирає від спеки, не чути птахів, ліричний герой відчуває у скошеній траві голос коника. Взимку, коли здається, що природа вмерла, він чує голос цвіркуна, який, сховавшись за теплою грубкою, своїм тріскотінням нагадує коника. «Поезія землі не помре ніколи» -- головна ідея ліричного твору митця.

Слід підкреслити важливу рису творів, що увійшли до програм із зарубіжної літератури, – їх вплив на формування характеру особистості, усвідомлення свого «Я» незалежно від фізичного стану. Наприклад, сучасний англійський письменник Том

Флетчер у діалогії «Різдвозавр», «Різдвозавр та Зимова Відьма», стверджуючи ідею єдності членів родини як головної морально-етичної цінності, порушує проблеми, які є актуальними для нашого сучасного соціуму: доля дитини – інваліда, життя якої пов'язане з інвалідним кріслом, її адаптація у шкільному колективі, в оточуючому середовищі. Саме ці проблеми пов'язані з головним героєм діалогії – Вільямом Трандлом. Вільям – інвалід, напівсирота, живе разом із батьком, якого він дуже любить, і, перш за все, він мріє про щастя батька, а не про зміну свого фізичного стану.

У шкільному колективі хлопчик почувався легко й вільно, бо однокласники не виказували ніякого жалю та ставилися до нього як до свого товариша, доки у класі не з'явилася новенька – Бренда Пейн – зле, жадібне, хитре дівчисько, яке насміхалося, знущалося над Вільямом, підштовхуючи й однокласників до такого ставлення. З її появою хлопчик відчував самотність. Але, здійснивши фантастичну подорож до зимового світу Санти-Клауса і Різдвяної Відьми, подолавши низку небезпечних пригод, діти, у тому числі і Бренда, під впливом Вільяма розкрили справжню сутність своєї природи: доброту, чуйність, веселість. Товариськість, дружелюбність, здатність зрозуміти інших людей, кинути їм на допомогу, ризикуючи життям, – головні риси характеру Вільяма.

Герої роману відомого американського письменника Джона Гріна «Провина зірок» – юнаки та дівчата, хворі на онкологію. Наприклад, головній героїні твору Гейзел «<...> зробили операцію «радикальне втинання шийної тканини» настільки ж приємну, як її назва. Потім курс опромінення. Потім хімію проти метастазів у легенях. Метастази зменшилися, потім знову підросли» [4, с. 26]. Огастас Вотерс хворий на саркому кісток. В Айзека рак очей. Вони знають, *що* їх очікує у близькому майбутньому. Відвідуючи створену групу підтримки, герої твору кожного разу помічають, що кількість членів цієї групи стає менше й менше. Але вони не скаржаться на свою долю, не втрачають почуття гумору, здійснюють легковажні вчинки, закохуються, розчаровуються, залишаючись при цьому справжніми друзями, готовими підтримати один одного під час загострення хвороби і навіть перед смертю.

Поєднання трагічного й комічного у творі відбивається у сцені репетиції похорон Огастаса, якому залишилося жити кілька днів: «Айзек відкашлявся. – Огастас був чортів хвалько. Але ми йому прощаємо <...> Огастас Вотерс так багато балакав, що перебивав би вас і на власному похороні. <...> Але я скажу вам ось що: коли в майбутньому до мене додому прийдуть науковці й запропонують мені встановити електронні очі, я пошлю їх подалі, бо не хочу бачити світ, де немає Огастаса Вотерса» [4, с. 238 – 239].

Слід зауважити, що твори зарубіжної літератури стають доступними українським читачам завдяки перекладам. Перекладач є своєрідним посередником у діалозі літератур, читачів. Від особливостей індивідуального стилю перекладача залежить сприйняття твору читачами, його інтерпретація.

Порівняємо вірш Й. В. Гете «Нічна пісня мандрівника» у перекладах М. Бажана та Ю. Шкробинця.

Переклад М. Бажана [3, с. 10]:

На всі вершини

Ліг супокій...

Вітрець не лине

В імлі нічній.

Замовк пташиний грай.

Не чути шуму бору.

Ти те ж спочинеш скоро, –

Лиш зачекай.

Переклад Ю. Шкробинця [3, с. 10]:

Тиша над верхами

Тягне нить.

Дихає вітками,

Ще й бринить.

Змовкли вже й гурти

Лісових пташинок...

Зачекай: спочинок

Знайдеш тут і ти.

Особливості перекладу М. Бажана: більше пауз наприкінці віршованих рядків; інтонація в кінці кожного рядка понижується; переважає асонанс (повторення голосних звуків): [а], [о], [і].

У перекладі Ю. Шкробинця менше пауз; інтонація наприкінці підвищується; переважає алітерація (повторення приголосних): [р], [ть], [ш].

Велику роль у популяризації світової літератури та формуванні творчого читача відіграє вітчизняна перекладацька школа: І. Франко («Фарбований Лис»), М. Рильський (твори А. Міцкевича), Л. Первомайський (вірші Г. Гейне), М. Лукаш (хоку Мацуо Басьо, твори Ф. Гарсія Лорки, Аполлінера), Д. Павличко (поезія Ш. Бодлера), В. Стус (твори Б. Брехта), М. Бажан (поезія Р. М. Рільке) та ін.

Головним методом вивчення зарубіжної літератури та формування творчого читача є цілісний аналіз тексту. Особливість його здійснення – поступовість: читання, переказ різних видів – до аналізу спочатку окремих уривків, а потім усього твору. **Головна ознака цього методу – аналіз твору в єдності змісту** (тематика, проблематика, ідея) **і форми** (композиція, художній час і простір, портрет, пейзаж, інтер'єр, художня деталь, тропи, особливості мови).

Розмаїття тем і проблем творів, що вивчаються на уроках зарубіжної літератури, надає учням можливості усвідомити гуманістичний пафос літератури, поширити свої знання, визначити ті твори, які є найбільш близькими для кожного з них. Це такі теми, як: тема дитинства («Пригоди Тома Соєра» М. Твена, «Полліанна» Е. Портер); духовне випробування людини («П'ятнадцятирічний капітан» Ж. Верна); жорстокість і расова неприязнь («Хатина дядька Тома» Г. Бічер-Стоу); людина і природа («Старий і море» Е. М. Гемінгвея); доля молоді в суспільстві («Таємний щоденник Адріана Моула» Сью Таунсенд); війна («Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Г. Белля); Голокост («Фуга смерті» П. Целана, «Хлопчик у смугастій піжамі» Дж. Бойна) тощо. З ними пов'язані такі проблеми: добро і зло (фольклорні казки); світ дорослих і дітей («Пригоди Тома Соєра»

М. Твена); кохання («Гордість і упередження» Дж. Остін) та ін. Головні ідеї творів зарубіжної літератури: віра в перемогу людини над обставинами («Старий і море» Е. М. Гемінгвея); засудження влади грошей над особистістю («Різдвяна пісня в прозі» Ч. Дікенса, «Матінка Кураж та її діти» Б. Брехта); ствердження ідеї єдності людей усіх націй («Повітряні змії»

Р. Гарі) тощо.

Сприйняття художнього твору читачами у більшості випадків залежить від художніх засобів, які використовує митець для висвітлення своєї авторської позиції. Це, перш за все, портрет. Наприклад, О. Вайльд. «Зоряний Хлопчик»: 1. «<...> хлопчик був білошкірий і витончений, як слонова кістка, а кучері в нього були як пелюстки нарцисів. І уста його були подібні до пелюстків червоної квітки, а очі – до фіалок біля чистого струмка, а тіло – до стрункої квітки в полі, де не ступає нога жєнця» [9, с. 258]. 2. «І пішов він до колодязя, й подивився у воду <...> побачив обличчя, як у жаби, і вкрите лускою, як у гаспида тіло» [9, с. 266]. Письменник не випадково описує

зовнішність героя двічі. Ці портрети висвітлюють, по-перше, провідні риси естетики автора – нарцисизм, епікуреїзм, ствердження ідеї краси як головної умови буття, по-друге – відображають деградацію головного героя.

Г. Флобер у романі «Пані Боварі» за допомогою колективного портрета викриває вади суспільства, якому притаманні міщанський погляд на життя, перевага матеріальних цінностей над духовними: *«Усі мужчини попідстригалися напередодні, вуха в них відстовбурчувались; усі були чисто виголені; деякі голились удосвіта, потемну, і порізалися попід носом<...> білі гладкі обличчя здавались розписаними під рожевий мармур<...>»* [2, с. 277 – 278].

Важливе місце в системі поетики твору належить пейзажу, ідейно-естетична функція якого залежить від творчого методу письменника, його авторської позиції. Наведемо деякі приклади.

Філософський пейзаж

Ф. Стендаль. «Червоне і чорне»: *«Жульєн стояв на високій скелі і дивився в небо, розпечене жарким серпневим сонцем<...> Він міг охопити поглядом місцевість, що простягалась біля його ніг, на двадцять льє навкруги, Час від часу яструб злітав з великих скель над його головою й беззвучно описував у небі величезні кола. Жульєн машинально стежив очима за цим хижим птахом, його вражали ці могутні рухи, він задрив цій силі, задрив цій самотності.*

Ось така доля була в Наполеона; чи не судилася вона і йому? <...>» [2, с. 210]. У цій картині висвітлюється тема наполеонізму, відбивається жага Жульєна стати «надлюдиною», взірцем якої він вважав Наполеона.

Фантастичний пейзаж (пейзаж вигаданих планет, ландшафтів)

Туве Янссон. «Капелюх Чарівника»: *«Випереджаючи швидкість світла, помчали вони крізь Всесвіт. Метеори з шипінням перетинали їм шлях, зоряний пил немов снігом притрушував плац Чарівника. Червона жаринь усе яскравіше яріла внизу. Чарівник летів простісінько до Долини Мумі-тролів»* [10, с. 338 – 339]. У цьому пейзажі підкреслюється єдність мешканців Долини зі Всесвітом.

Урбаністичний пейзаж (опис міста, його вулиць, архітектури)

Роальд Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика». Розгубленість головного героя твору, що була викликана байдужим ставленням хазяїна фабрики до всього природного, холодним розрахунком, висвітлюється у сприйнятті рідного містечка: *«Ліфт зупинився. Він зупинився і, наче гелікоптер, завис угорі над фабрикою і над самим містечком, що розкинулося під ними, мов намальоване на поштовій листівці! Крізь скляну підлогу далеко внизу Чарлі бачив маленькі будиночки, вулички та сніг, що вкривав це товстою ковдрою. Було трохи моторошно й незвично стояти отак на прозорому склі височенько в небі. Здавалося, ніби взагалі ні на чому не стоїш»* [5, с. 224].

Автори художніх творів для реалізації авторської позиції часто використовують інтер'єр – опис внутрішніх приміщень і предметів, які оточують персонажів. Так, у творі Л. Керролла «Аліса в Дивокраї» за допомогою інтер'єру відбивається характер дівчинки, її прагнення до пригод. За інтер'єром приховується символічний підтекст: Алісу очікує фантастичний світ, де мешкають фантастичні персонажі: *«Аліса <...> опинилася в довгій низенькій залі, освітленій численними лампами, що звисали зі стелі. В залу звідусіль виходили двері, та, на жаль, геть усі замкнені <...> Несподівано вона побачила біля себе маленький столик на трьох ніжках, всуціль зроблений зі скла; на ньому не було нічого, крім крихітного золотого ключика <...>»* [6, с. 9].

Важливим засобом розкриття душевного стану героя, його думок, почуттів є монолог – розгорнуте висловлювання персонажа вголос (зовнішній монолог) або про себе (внутрішній монолог). Зовнішній монолог – обов'язковий компонент у

драматичному творі. Іноді він виконує центростворюючу функцію в ліро-епічних творах (Дж. Байрон. «Мазепа»). У внутрішньому монологі відбиваються не тільки почуття героя, алей й нерідко розмова із самим собою, його суперечливість. Яскравий приклад – внутрішній монолог Жульєна Сореля в романі Ф. Стендаля «Червоне і чорне». Душевний стан героя, його суперечливість, страждання напередодні страти висвітлюються саме у монологі: «*Де ж істина? В релігії... <...> Так, – додав він з гіркою посмішкою, сповненою невимовного презирства <...> А може в справжньому християнстві, пастирям якого не слід платити грошей, як не платили апостолам?.. А втім, апостол Павло дістав свою платню в утіхах влади, в промовах, у славі...» [2, с. 258].*

Отже, визначимо логотип формування читацької компетентності (з урахуванням віку учнів/учениць):

- знайомство з біографією автора, особливостями його творчого методу;
- висловлювання враження від прочитаного, його критичне осмислення;
- написання твору, анотації, відгуку на твір, реферату, наукової роботи на конкурс у МАН;
- участь у диспуті, науковій конференції, вікторині, в олімпіаді;
- створення власного сценарію за літературним твором;
- участь у позакласних заходах.

Таким чином, літературознавчий метод аналізу твору є головним у формуванні творчого читача, підґрунтям для побудови діалогу між митцем і читачем.

Список використаних джерел

1. Андропова Л. Г. Зарубіжна література. 9 клас: хрестоматія. Харків: ПЕТ, 2019.
2. Андропова Л. Г. Зарубіжна література. 10 клас. Хрестоматія. Харків: Видавничий дім Весна, 2018.
3. Волощук Є. В. Зарубіжна література: підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2017.
4. Грін Дж. Провина зірок. Роман. Київ: КМ Publishing, 2015.
5. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика. Київ: Видавництво Івана Малковича «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2005.
6. Керролл. Аліса в Дивокраї. Харків: Фоліо, 2014.
7. Ковбасенко Ю. І., Ковбасенко Л. В. Зарубіжна література: підручник для 5 кл. Київ: Грамота, 2009.
8. Портер Е. Полліанна. Київ: Країна Мрій, 2014.
9. Уайльд О. Зоряний Хлопчик. Київ: Країна Мрій, 2014.
10. Янссон Туве. Країна Мумі-тролів. Книга перша. Львів: :Видавництво Старого Лева, 2014.

Міжмистецькі зв'язки як джерело емоційно-естетичного впливу на формування художніх смаків, духовних цінностей та загальнолюдського світогляду здобувачів освіти

*Гнатенко Надія, учитель зарубіжної літератури
комунального закладу «Наталинський ліцей
Наталинської сільської ради Красноградського району
Харківської області»*

Автор розглядає міжмистецькі зв'язки зарубіжної літератури з українською літературою, мовами інших народів, історією, філософією, географією, психологією, культурологією. Проводить міжмистецькі паралелі з образотворчим мистецтвом, музикою, театром, кіно, розглядаючи ці зв'язки як джерело емоційно-естетичного впливу на формування художніх смаків, духовних цінностей та загальнолюдського світогляду здобувачів освіти й висвітлюючи досвід роботи власного закладу освіти.

Ключові слова: міжмистецькі зв'язки, традиційні та інноваційні методи, прийоми і засоби навчання, формування ціннісних орієнтирів особистості, формування медіаграмотності та медіакультури, кіномистецькі стилі.

Життя кожної людини сповнене яскравих моментів, емоцій, подій, на які впливає мистецтво. Саме воно є єдиним із найбільших і найважливіших аспектів людської культури, самовираження та самовдосконалення. Через мистецтво школярі навчаються сприймати духовну красу, весь навколишній світ під іншим кутом, відчувати насолоду й біль, бачити й по-своєму зображувати життя, яке потребує змін, возвеличувати силу людського духу, розуму. Тому кожен учитель прагне розвинути творчу уяву, фантазію своїх учнів.

Мистецтво навчає, виховує та формує особистість різними засобами, головним із яких є слово. Таким чином, література покликана допомагати пізнавати життя, людину й світ, розвивати уявлення про специфіку мистецтва слова для розуміння та висловлення емоцій і почуттів, естетичного смаку, розвивати розумові і творчі здібності, критичне мислення, формувати індивідуальну пізнавальну діяльність.

Уроки літератури проводяться із застосуванням як традиційних, так і інноваційних методів, прийомів і засобів навчання. Серед основних завдань навчального предмета можна виділити: вплив на формування ціннісних орієнтирів особистості в період її становлення, її адаптація до умов сучасного суспільства, вплив на формування світогляду, художнього смаку, виховання поваги до культурних надбань, художньо-естетичних і духовних цінностей людства.

У програмі зарубіжної літератури окреслені завдання щодо розвитку умінь і навичок учнів сприймати, аналізувати, інтерпретувати літературний твір у культурному контексті, у зв'язках з іншими видами мистецтва. Саме тому питання міжмистецьких зв'язків є особливо актуальним.

Із метою реалізації навчальних завдань предмета «Зарубіжна література» важливо здійснювати міжпредметні зв'язки з українською літературою, мовами інших народів, історією, філософією, географією, психологією, культурологією та проводити міжмистецькі паралелі з образотворчим мистецтвом, музикою, театром, кіно. Адже розвиток таких зв'язків впливає не лише на міцність теоретичних знань, а й поєднує теорію з практичною діяльністю здобувачів освіти, проведенням різних тематичних досліджень, створенням навчальних і творчих проєктів тощо. Уроки, на яких використовуються міжпредметні та міжмистецькі зв'язки, є більш ефективними, пізнавальними, діяльними, особистісно зорієнтованими та мають високий показник ситуації успіху. Це також розуміння специфіки різних видів мистецтва, умінь школярів (патріотів своєї держави та відданих національним ідеалам) бути відкритими до здобутків інших країн і народів, перетворювати їхні культурні досягнення в індивідуальний досвід, можливість учитися жити в конкретному соціокультурному просторі, формувати досвід творчої діяльності учнів/учениць, мотивувати їхню пізнавальну активність, розвивати творчий потенціал, формувати емоційно-ціннісне сприйняття світу на прикладах різних видів мистецтва, формувати критичний підхід до розв'язання проблем у прочитаному чи побаченому, використовувати медіапростір для розвитку пізнавальних інтересів; формувати медіаграмотність і медіакультуру, сприяти формуванню загальнолюдського світогляду, проводити аналіз міжпредметних зв'язків. Учитель/вчителька повинні добирати відповідні методи та прийоми для кращого засвоєння змісту навчального матеріалу здобувачами освіти [1; 2].

З розвитком цивілізації мистецтво зазнало значних змін: набуло різноманітних форм і образів, гармонії між красою та філософією, політикою та громадськістю, знаннями та технічними можливостями. Кожна його форма викликає індивідуальні емоції. Таким чином, абсолютно всі види: скульптура, живопис, архітектура, театр, музика, хореографія, фотографія, література, кіно тощо – потребують детального вивчення в загальній шкільній системі викладання. Мистецтво надихає на нові

досягнення, провокує нестандартні думки, стимулює рефлексію, активно впливає на світогляд суспільства, викликає дискусії, формує соціальну свідомість та громадянську відповідальність [3].

Здобувачі освіти є активними споживачами медіапродукції. Здебільшого її використовують, щоб задовільнити емоційно-естетичні, інтелектуальні, духовні, загальнолюдські потреби. Для цього кожен учитель створює свою «методичну скриньку» з різноманітним сучасним засобом навчання: відеоматеріали, мультимедійні презентації, інтерактивні завдання, ментальні карти, хмари слів, алгоритми створення роздаткового та демонстраційного матеріалів тощо. Постало питання щодо формування цілісності знань із різних предметів, створення системи навчальних і творчих завдань з урахуванням можливих особливих потреб учнів і засад універсальної доступності програмних засобів в умовах, коли навчання відбувається за допомогою технічних пристроїв, зважаючи на їхнє розмаїття та функціональні можливості. Вирішенням даної проблеми для здобувачів освіти стало створення сайту, доступного з будь-якого гаджета за умови наявності посилання та інтернет-зв'язку.

Учителі комунального закладу «Наталинський ліцей Наталинської сільської ради Красноградського району Харківської області» активно популяризують свій досвід, розміщують інформацію на власних блогах і сайтах. Учитель мистецтва нашого освітнього закладу Веклич Юрій Петрович обмінявся напрацьованим матеріалом серед своїх колег. Він розмістив корисні відомості з кіномистецтва на власному сайті, об'єднавши загальну інформацію в тематичний блок за кількома напрямками ([cinema \(google.com\)](#)). Сайт передбачає можливість колективної співпраці вчителів для створення якісного контенту. Над підготовкою матеріалу для тематичного блоку можуть одночасно віддалено працювати декілька осіб, наприклад, учасники шкільного методичного об'єднання або колеги (учителі української, зарубіжної літератури, історії, іноземних мов), створюючи якісний продукт на основі колективної творчої думки, та використовувати його у своїй роботі з учнями без значного перевантаження пам'яті на електронному диску.

Серед напрямів тематичного блоку сайту варто виділити основні, які можна використати при підготовці й проведенні уроків української та зарубіжної літератури, а саме: «Види кіно» ([cinema – Види кіно \(google.com\)](#)), «Жанри кіно» ([cinema – Жанри кіно \(google.com\)](#)), «Стилі кіно» ([cinema – Стилі кіно \(google.com\)](#)), «Українське кіно» ([cinema – Українське кіно \(google.com\)](#)), «Поетичне кіно» ([cinema – Поетичне кіно \(google.com\)](#)) [5; 6].

Кінематограф – один із наймолодших видів мистецтва, який виник на зламі XIX і XX ст. Завдяки загальнодоступності й наочності він став найпопулярнішим у всьому світі. Кіно впливає на світогляд, допомагає дізнаватися про різні події та явища, країни й народи, але головне – дає змогу відчувати цілу гаму емоцій – радість, співчуття, захоплення, сум, гнів, страх тощо.

Вважаю дослідження, аналіз та інтерпретацію літературних творів через кіно актуальними, пізнавальними й корисними. Після прочитання текстів творів визначаю одним із видів домашнього завдання уважний перегляд учнями художніх або мультиплікаційних фільмів з обов'язковим порівнянням їх із першоджерелами. Під час вивчення у 5 класі повісті-казки Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика» школярі переглянули однойменний фільм (реж. Т. Бертон, США, Велика Британія, 2005), у 6 класі – к/ф «Жага до життя» (реж. К. Суайгерт, США, 2012) за оповіданням Дж. Лондона, к/ф «Міо, мій Міо» (реж. В. Грамматиков, Норвегія, Швеція, 1968) за повістю-казкою А. Ліндгрена «Міо, мій Міо», проаналізували побачене, опрацювали додаткову інформацію тематичного блоку за напрямом «Види кіно» і зробили висновок, що за специфічними ознаками це є художнє (ігрове) кіно, а мультфільми «Снігова королева» у 5 класі за

однойменною казкою Г. Х. Андерсена та «Різдвяна історія» (реж. Р. Земекіс, США, 2009) у 6 класі за повістю-казкою Ч. Дікенса «Різдвяна пісня у прозі» є мультиплікаційним (анімаційним). Знання про види кіно допомогли учням сформувати естетично-емоційні смаки, індивідуальну пізнавальну діяльність, надали можливість провести паралелі між літературним твором і видами його відображення в кіно [4].

На уроках зарубіжної літератури обов'язковим є вивчення літературних жанрів. Працюючи з матеріалом напряму *тематичного блоку «Жанри кіно»*, учні на запропонованих прикладах зрозуміли, що традиційні жанри, які присутні в усіх видах мистецтва, переосмислюються, трансформуються, що виникають нові, тому будь-яка система жанрів завжди умовна, відкрита до змін. Школярі отримали можливість провести детальний аналіз як літературного, так і, відповідно, кіножанру, щоб визначити пригоди це чи фантастика, комедія чи бойовик, детектив чи мелодрама тощо та виявити спільні та відмінні їхні ознаки. Щоб перевірити рівень осмислення теоретичного матеріалу про літературні жанри та сформованості практичних умінь щодо їх визначення, пропоную переглянути кінофільми.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця літературних і кіномистецьких жанрів

Клас	Твір, що вивчається	Жанр твору	Кінофільм для перегляду	Жанр кінофільму	Питання, проблеми для обговорення
7	«Як Робін Гуд став розбійником»	балада	«Робін Гуд – принц злодіїв» (реж. К. Рейнолдс, 1991)	Пригодницький	За якими ознаками ви визначили жанр літературного твору, а за якими – жанр кінофільму? Які пригоди кіногероя Робіна вас зацікавили і чому?
7	«Пістрява стрічка»	Оповідання	«Шерлок». Сезон 4. Серія 1 (реж. Р. Талалей, 2017)	Детективний серіал	Чи сподобався вам сучасний Шерлок Холмс? У яких епізодах виявилися його надзвичайні аналітичні здібності? Чи вдалося режисерові втілити авторський задум розкрити сутність дедуктивного методу Ш. Холмса?
7	«Хлопчик у смугастій піжамі»	роман	«Хлопчик у смугастій піжамі» (реж. М. Херман, Велика Британія, 2008)	Драматичний	Які епізоди з фільму викликали у вас найсильніші почуття? Які саме?
8	«Іліада»	поема	«Троя» (реж. В. Петерсен, США, 2004)	Історична драма	Які відхилення від літературного сюжету ви помітили? Чи виправдані вони, на ваш погляд? Хто з героїв, на вашу думку, був «справжнім»?
8	«Ромео і Джульєтта»	Трагедія	мелодраму «Ромео і Джульєтта» (реж. Карло Карлей)	Мелодрама	Чим вам подобається мелодрама? Які епізоди к/ф викликають у вас емпатію? Чому?
9	«Пігмаліон»	п'єса	«Моя прекрасна леді» (реж. Дж. К'юкор, США, 1964)	фільм-мюзикл	Які ознаки мюзиклу використані у стрічці? Чи подобаються вам такі фільми? Чим вам сподобалася гра акторів?

10	«Блакитний Птах»	драма-феєрія	«Блакитний Птах» (реж. Дж. К'юкор, США, 1976)	музичний фільм-казка	Уявіть, що ви сценарист. За якою з картин драми-феєрії ви б хотіли написати власний сценарій? Чому? Кого з однокласників запросили б на провідні ролі у фільмі? Чому?
11	«1984»	Роман-антиутопія	«1984» (реж. М. Редфорд, Велика Британія, 1984)	Драматичний	Уявіть, що ви кінокритик. Які епізоди, на вашу думку, допомогли режисерові розкрити сутність тоталітарної системи? Чи відповідає гра акторів заявленому драматичному жанру фільму? Доведіть свою думку.

Для опрацювання цього матеріалу з учнями можна запропонувати такий алгоритм:

1. Прокоментувати жанр, у якому знято кіно, аргументувати відповідь.
2. Чи вдалося режисерам:
 - утілити сформовану у свідомості автора/авторів художнього твору концепцію світу й людини конкретної історично-культурної доби;
 - відтворити атмосферу зображуваних подій, боротьбу добра зі злом;
 - показати глобальні проблеми та шляхи їх уникнення або розв'язання.
3. Чи отримали учні нові враження від побаченого (які саме), чи пережили нові емоції (які саме)?
4. Висловити враження про гру акторів, зокрема, як ця гра передає характер персонажа, відображений автором. Якщо актор створює «своє» бачення персонажа, то чи погоджується учень із цим?
5. Які проблеми художнього твору та фільму зацікавили учнів найбільше, чи є вони однакові для твору письменника й фільму? Проаналізувати свої враження та запропонувати різні варіанти розв'язання проблем тощо.

Корисним для реалізації навчальних завдань є напрям *теоретичного блоку «Стилі кіно»*. Опрацювання цього матеріалу допомогло учням зрозуміти, що різноманітні напрями модернізму та постмодернізм, інтегруючись у різні види мистецтв, трансформуються, взаємодіють, переосмислюють стереотипи, стають ознакою свободи самовиявлення митця, визначають закони духовної еволюції всього людства. Ця інформація допомогла школярам провести паралелі між літературними та кіномистецькими стилями, виявити їхню схожість і відмінність. Як приклади розглянули анімефільм «Мандрівний замок» (реж. Г. Міядзакі, Японія, 2004) за романом-фентезі Д. В. Джонс «Мандрівний замок Хаула» (7 клас), де герої живуть у світі магії, але ведуть боротьбу з цілком реальним, зрозумілим нам злом, наближають перемогу добра, проявляючи при цьому свої найкращі риси вдачі; також комічний к/ф «Перевтілення» (реж. Я. Немец, ФРН, 1975) за оповіданням Ф. Кафки (11 клас), у якому прослідковується зовсім не смішна проблема нездоланного відчуження людини, її болю та самотності, втрата родинних зв'язків. Одним із важливих завдань при вивченні цього матеріалу є розвиток індивідуального емоційно-естетичного досвіду учнів, осмислення ними своєї відповідальності за збереження культурних надбань людства й загальнолюдських цінностей, відчуття себе дотичними до викликів сьогодення та здатними долучитися до пошуків подолання проблем.

Це завдання можна вирішити, запропонувавши учням такі види роботи:

- наприклад, дискусії: «Які почуття можуть допомогти людині повірити в себе?» (за аніме-фільмом «Мандрівний замок»); «Як позбутися виснаження та духовного знецінення особистості?» (за к/фільмом «Перевтілення»);
- творчі завдання: створити «Банк добрих порад для Грегора Замзи, або Як уникнути небезпек навколишнього світу», написати есе «Що ти знаєш про мій біль?» (за к/фільмом «Перевтілення»);
- дослідження: «Визначити відмінне в трактуванні образу Грегора Замзи письменником і режисером. Чиє авторське бачення образу героя близьке вашим одноліткам? Чому?»; «Дослідити елементи комічного в к/фільмі «Перевтілення» та визначити, із якою метою вони були використані»; «Дослідити спільне та відмінне в засобах відтворення «сімейної в'язниці» Грегора Замзи у творі Ф. Кафки і фільмі режисера Я. Немеца»;
- проєкти: створити мультимедійну презентацію на тему «Які емоційні перешкоди впливають на досягнення бажаного в особистому житті?» тощо.

Також на своєму сайті вчитель надав цікавий матеріал за *напрямками кіномистецтва «Українське кіно» та «Поетичне кіно»*. Ця інформація корисна на уроках української літератури, тому що показує історію становлення вітчизняного кінематографу, його жанрово-тематичне розмаїття. Наприклад, творча історія поетичної кінокартини реж. С. Параджанова «Тіні забутих предків» (1964) за однойменною повістю М. Коцюбинського або комедії «За двома зайцями» реж. В. Іванова за п'єсою М. Старицького тощо. Є тут матеріал і для використання на уроках зарубіжної літератури. Запропонувала учням 6 класу переглянути авторську інтерпретацію реж. Д. Черкаського «Острова скарбів» (1988), (2022, дубляж українською мовою) за однойменним пригодницьким романом Р. Стівенсона та висловити враження від фільму (школярам сподобалося поєднання анімаційного й ігрового кіно, виконання живими акторами різноманітних комічних музичних номерів). Цікавою для опрацювання виявилась і екранізація «Аліси в Країні чудес» Л. Керролла (5 клас), знята в Україні реж. Є. Пружанським (анімаційний мінісеріал, 1981). Таким чином, школярі більше дізналися про талановитих вітчизняних режисерів і акторів, які писали та продовжують писати літопис не лише української, а і світової культури.

Використання інформації тематичного блоку cinema (google.com) показало, що учням стало набагато легше орієнтуватися в матеріалі та створювати логічні структурні зв'язки в межах теми, що вивчається на уроках зарубіжної літератури. Крім того, зросла навчальна мотивація та пізнавальна активність учнів, покращилася якість знань, підвищився рівень навчальних досягнень.

Отже, міжмистецькі зв'язки є основним джерелом емоційно-естетичного впливу на формування художніх смаків, духовних цінностей та загальнолюдського світогляду здобувачів освіти. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє вчителям безперервно навчатись і вдосконалювати методи, прийоми та засоби навчання, використовуючи всі можливості комп'ютера, застосовувати міжпредметні зв'язки та обмінюватися власним досвідом із колегами.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
2. Навчальна програма із зарубіжної літератури для 6 – 9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом МОН № 698 від 03.08.2022 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zarubizhna.literatura-6-9.pdf>

3. Навчальна програма з мистецтва для 5–9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році [Instruktazh-metod.rekom.shchodo.orhaniz.osv.protsesu.2022-2023.navchalnomu.rotsi.20.08.2022.pdf](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/instruktsiivno-metodichni-rekomendatsii-shcho-do-organizatsii-osvitnogo-protsesu-ta-vikladannya-navchalnih-predmetiv-u-zakladah-zagalnoi-serednoyi-osviti-u-2022-2023-navchalnomu-roci)
5. Веклич Ю. Створення тематичних блоків навчальних матеріалів з предмета «Мистецтво» за допомогою застосування Google Sites для формування цілісності знань учнів під час дистанційного навчання в період воєнного стану. <https://docs.google.com/document/d/1ltB50ETzJWcS-8rEf346YLf6pKEwxHo/edit?usp=drivesdk&oid=113774551794374731279&rtpof=true&sd=true>
6. Веклич Ю., Інтернет-ресурс: Google Sites «Кіномистецтво» <https://sites.google.com/nl34.ukr.education/cinema/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0>

Знахідки й переваги інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) на прикладі модельної навчальної програми для закладів загальної середньої освіти

Янченко Юлія, учитель української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей № 6 Харківської міської ради»

У статті розглянуто зміст поняття «інтеграція», розкрито педагогічний потенціал інтегрованої програми з літератури відповідно до змістового аспекту курсів «Українська література» та «Зарубіжна література».

***Ключові слова:** інтеграція, педагогічний потенціал інтегрованої програми з літератури, інтегрований курс української та зарубіжної літератури.*

Стрімкий розвиток сучасного суспільства зумовлює певні виклики та зміни, які торкаються різних галузей. Впливу зазнала й система освіти, що поступово відходить від традиційних поглядів, спираючись на принципи гуманізації, демократизації, інтеграції. Реформи, які відбулися в освітньому процесі України, виклики сьогодення в умовах воєнного стану зумовили відповідне переформатування вчительської спільноти з метою пошуку правильних шляхів удосконалення системи навчання.

Сучасна освіта ґрунтується на цілісному світорозумінні та інтегральному мисленні учнівства. Така тенденція стала результатом інтеграції, що дозволяє збагатити й удосконалити освітній процес. У цьому контексті важливу роль відіграють предмети суспільно-гуманітарного циклу, зокрема «література». Завдяки інтегрованому підходу під час навчання формується цілісна художня картина світу школяра з урахуванням історичної, суспільної, громадянської складових.

Теоретичне підґрунтя інтеграції було сформоване ще видатними педагогами: Я. Коменським, В. Сухомлинським, Й. Песталоцці, Ш. Амонашвілі. Особливості виявлення інтеграції в педагогіці вивчали: С. Гончаренко, І. Козловська, О. Савченко, Н. Сердюкова, В. Фоменко. Дослідження феномену освітньої інтеграції зустрічаємо в працях Н. Бібік, Я. Данилюк, І. Козловської. Питання, пов'язані з альтернативними формами проведення навчання, розглянуто в наукових розвідках дослідників М. Фіцули, Н. Волкової та ін. Ключові аспекти інтегрованих уроків та їх проблематику розглядали Г. Букреєва, С. Ковтунець, А. Андреева та ін.

Важливим етапом у формуванні інтегрованого підходу в умовах розвитку сучасної освіти відіграла поява, апробація та затвердження інтегрованих програм різних предметних циклів. Така тенденція дозволяє сформувати нового вчителя, для якого пріоритетним буде формування цілісної системи узагальнених знань в учнівства.

Мета розвідки – уточнити зміст поняття «інтеграція», розкрити педагогічний потенціал інтегрованої програми з літератури відповідно до змістового аспекту курсів «Українська література» та «Зарубіжна література».

Матеріалом нашого дослідження стала модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Качак Т.Б., Богосвятська А.-М. І., Рудніцька Н. П., Турянця В. Г.) [4].

Уперше в науковий обіг поняття «інтеграція» було введено в Англії в кінці ХІХ століття вченим Г. Спенсером. У наукових джерелах поняття «інтеграція» має багато тлумачень. Як правило, цей термін використовують для позначення стану зв'язаності кількох окремих частин у ціле; також може означати процес, що веде до такого стану. Етимологія терміна пов'язана зі словами латинського походження, що в дослівному перекладі означають «відновлення», «поповнення», «цілий» [5, с. 79]. У педагогіці поняття інтеграції розглядав закордонний учений Дж. Гіббоне. Американський дослідник висловлював думку, що інтеграція передбачає поєднання частин систем таким чином, щоб результат об'єднання перевершував їхнє значення до взаємодії. Не менш значущою в прогресивній педагогіці була теза Я. Коменського про важливість інтеграції знань, для формування системи яких слід обов'язково послідовно встановлювати зв'язки між навчальними предметами. Не втратили актуальності думки К. Ушинського, який справедливо вважав, що знання та ідеї будь-якої науки повинні органічно об'єднуватись у світлий і широкий погляд на світ і життя загалом [2, с. 42]. Процесуальний та результативний аспект інтеграції виокремлювала І. Козловська. Вона вважала, що інтеграція передусім представляє собою процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного [3, с. 72]. Інтеграція, як провідна тенденція оновлення змісту освіти, дає можливість якісно змінити його, зокрема доповнити той чи інший предмет соціально-філософськими, психолого-економічними, історичними знаннями, знаннями історії науки, що взаємозв'язані між собою. Як бачимо, інтеграція – це могутній засіб формування світогляду, який має не нормативний, а особистісний характер. За умови її успішної методологічної реалізації передбачається забезпечення якісної освіти – конкурентоздатної, спроможної створити умови кожній людині для самостійного досягнення тієї чи іншої життєвої мети, творчого самоствердження у різних соціальних сферах [1].

В умовах розвитку й реформування сучасної освіти значної популярності набувають інтегровані уроки, побудовані на основі змісту інтегрованих курсів, відповідно до інтегрованих програм, головним завданням яких стало формування комплексного бачення предмета учнем у розрізі реального життя.

Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Качак Т. Б., Богосвятська А.-М. І., Рудніцька Н. П., Турянця В. Г.) зосереджена на формуванні в учнів любові до читання художніх творів українських і зарубіжних письменників, стійкого інтересу до мистецтва слова України та людства, виховання покоління свідомих громадян України, які шанують і обстоюють національні цінності, використовують культурні здобутки інших країн для особистісного зростання та самореалізації.

Інтегрований курс «Література (українська та зарубіжна)» є складником мовно-літературної галузі. Він виконує важливу українознавчу й націєтворчу роль. Предметом вивчення цього курсу стали художні твори українських письменників, а також художні твори зарубіжних авторів у найкращих українських перекладах із урахуванням здобутків української перекладацької школи.

Увесь курс має таку структуру: пояснювальна записка, основна частина, прикінцева частина. У нашій розвідці акцентуємо увагу саме на основній частині, зокрема змісті навчального предмета, очікуваних результатах навчання, видах навчальної діяльності учнів 7 класу з метою опису переваг такої методики викладання літератури в школі. Так, курс починається зі вступної частини, у якій зосереджено увагу на повторенні теорії літератури й визначенні місця літератури як виду мистецтва у світовій культурі.

У розділі *«Героям слава!»* зосереджено увагу на вивченні пісень про визвольну боротьбу народів світу, зокрема українських патріотичних пісень (козацьких, стрілецьких, повстанських) («Козацькому роду нема переводу...», «Боже, великий, єдиний...», «Ой, у лузі червона калина...», «О, Україно!» тощо) і волелюбних пісень в історії та культурі зарубіжних країн і народів (Роберт Бернс, «Гей, шотландці!», Клод Жозеф Руже де Ліль, «Марсельеза», Френсіс Скотт Кі, «О, скажи, що ти бачиш на небі...» та ін.). Жанр балади в художній літературі та в усній народній творчості також розглядається крізь призму української та світової культури. Пропонується один із варіантів зіставлення твору Тараса Шевченка «Тополя» і Адама Міцкевича «Світязь». У такий спосіб акцентується увага на формуванні світоглядної системи учня, який свідомо вміє зіставляти культурні процеси в житті українського народу та народів світу, порівнювати розвиток жанрової форми, системи образів, способів вираження у вітчизняній літературі та зарубіжній.

Наступний розділ *«Козацтво і лицарство в літературі»* присвячений зіставленню системи цінностей запорозьких козаків і кодексу честі лицарів. Автори курсу пропонують зробити це за матеріалами творів Миколи Гоголя «Тарас Бульба», Тараса Шевченка «Іван Підкова» та Вальтера Скотта «Айвенго». Доцільним, на наш погляд, у програмі є введення рубрики «Літературний міст у сьогодення», яка дозволяє учнівству порівнювати класичні твори із сучасними. Так, у цьому розділі пропонується вивчення 1-2 творів на вибір учителя (Олександр Гаврош, «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу», Андрій Кокотюха, «Потаємні двері», Сюзанна Коллінз, «Голодні ігри» та ін.). Це дозволяє педагогу говорити про актуальність вивчення програмових творів української та зарубіжної літератури, указуючи на нерозривний зв'язок ідейного наповнення, жанрових форм минулого і сьогодення.

У розділі *«Люблю тебе безмежно, земле моя!»* центральною темою стає любов до Батьківщини, усеохопне почуття патріотизму й безпринципна відданість власним переконанням, свідомій громадянській позиції. Матеріалом з української літератури стали твори: Івана Франка «Земле, моя всеплодющая мати...», Дмитра Павличка «Два кольори», Володимира Івасюка «Червона рута». Вивчення цих поезій дозволяє попрацювати з теорією, що стосується поетичного тексту, розглянути функціонування художніх засобів у ліричному творі, порівняти їх із фольклорними. Особливої уваги заслуговує значення патріотичної пісні у формуванні української та світової культури. Серед прозових творів автори курсу пропонують розглянути автобіографічну повість Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять...» та порівняти її з твором Люсі Мод Монтгомері «Енн із Зелених Дахів» або романом Еліно́р Портер «Полліанна виростає», звертаючи увагу на психологізм і художні засоби передачі внутрішнього світу головного героя.

Розділ *«Література проти війни»* присвячений зображенню подій Другої світової війни в українській та європейській ліриці (Платон Воронько, «Я той, що греблі рвав...», Микола Негода, «Степом, степом...», Василь Симоненко, «Пам'ять», Леонід Первомайський, «Уночі, в Старім Осколі...», Ліна Костенко, «Мій перший вірш написаний в окопі...», Константи Ільдефонс Галчинський, «Пісня про солдатів з Вестерплатте», «Лист із полону», Альфред Маргул-Шпербер, «Про назву концтабору

Бухенвальд», Іммануель Вайсглас, «Круки», Піт Сігер, Джо Хікerson, «Де ж поділися квіти всі?...» та ін.). Особливої уваги в цьому контексті заслуговує рубрика «Літературний міст у сьогодні», у якому вчитель може обрати 1-3 твори, присвячені сучасній українсько-російській війні. Це дозволяє проводити історичні паралелі між ХХ і ХХІ століттями, порівнювати образи ліричних героїв, образи сучасників, зокрема у прозових творах.

Розділ «Дружба і кохання» присвячено захопленню багатством людських почуттів в українській та зарубіжній поезії. Роберт Бернс і Генріх Гейне, Йоганн Вольфганг Гете і Адам Міцкевич, Олександр Олесь і Андрій Малишко, Володимир Сосюра і Василь Симоненко – це неповний перелік прізвищ майстрів поетичного слова, які тонко й уміло захоплюються романтикою почуттів, вражають довершеною образністю та символікою. У цьому тематичному розділі також пропонується розглянути твори О. Генрі «Дари волхвів», «Останній листок», акцентуючи увагу учнів на ролі художньої деталі в новелі, на возвеличенні людини, яка здатна на самопожертву заради ближнього.

Тематичний розділ «Особиста відповідальність» допомагає вчителю разом з учнівством сформувати риси відповідальної самостійної особистості, яка здатна свідомо приймати рішення, ураховуючи наслідки й намагаючись справдити очікування. Пропонується розглянути подібну проблематику в таких творах: Януш Корчак, «Пригоди короля Мацюся», Антуан де Сент-Екзюпері, «Маленький принц», Акутагава Рюноске, «Павутинка», Віктор Близнець, «Звук павутинки», Джеймс Олдрідж, «Останній дюйм», Євген Гуцало, «Я у синьому небі висію ліс». Слід зазначити, що автори курсу пропонують розглядати по 3-4 розділи твору, якщо це крупна жанрова форма, на вибір учителя. Це дозволяє ознайомитися з текстом, провести ідейно-тематичний аналіз, охарактеризувати головних персонажів. У такий спосіб учнівство має змогу познайомитися з більшою кількістю українських і зарубіжних текстів, приділити увагу в позаурочний час тому твору, який справив найбільше враження.

Останній тематичний розділ інтегрованого курсу – «Ти знаєш, що ти – людина?...», у якому порушено проблему вибору життєвої позиції та призначення людини шляхом вираження неповторності й унікальності кожної особистості. Як і в попередніх частинах програми, матеріалом для засвоєння стають і ліричні, і прозові твори, наприклад: Тараса Шевченка «Заповіт»; Редьярда Кіплінга «Якщо...»; Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?...», «Лебеді материнства»; Айзека Азімова «Фах». З метою поглибленого сприйняття обраної теми автори курсу також пропонують перегляд відповідних кінострічок. Слід зазначити, що таку добірку фільмів містить кожен розділ програми. Це допомагає краще проаналізувати певну проблему, заглибитися в неї, звертаючись також до кінематографії та реалізації відповідної ідеї засобами ще одного виду мистецтва.

Завершується інтегрований курс української та зарубіжної літератури 7 класу підсумками, у яких порушуються актуальні теми і проблеми у творах класичної та сучасної літератури, прочитаних протягом навчального року; розглядаються основні образи улюблених героїв та героїнь художніх текстів/медіатекстів; обговорюються авторські ідеї, утілені в літературних персонажах, літературні жанри та міжжанрові утворення.

Частина інтегрованої програми, присвяченої 8 класу, має подібну структуру, такі ж рубрики й підтеми.

Отже, детально розглянувши модельну навчальну програму «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Качак Т. Б., Богосвятська А.-М. І., Рудницька Н. П., Турянця В. Г.) інтегрованого курсу літератур (української та

зарубіжної), ми мали змогу уточнити розуміння поняття «інтеграція» відповідно до сучасних положень у галузі педагогіки. На основі аналізу наукових розвідок сучасних учених розкрито педагогічний потенціал інтегрованої програми з української та зарубіжної літератури. **Вважаємо, що методично правильне застосування інтегрованого навчання впливає на результативність процесу навчання:** знання набувають якості системності, уміння стають узагальненими, комплексними, посилюється світоглядна спрямованість пізнавальних інтересів учнів, досягається всебічний розвиток особистості, ефективніше формуються ключові компетентності здобувачів освіти, зокрема читацька та мовленнєва. В учнів формується комплексне бачення предмета та його завдань, вони вчатьшя шукати підходи до їх розв'язання, але не окремо, а в розрізі реального життя.

Список використаних джерел

1. Абрагам В. І., Доля А. О., Абрагам Н. М. Шляхи провадження інтегрованого навчання в Новій українській школі. *Науково-практична конференція «Молодий вчений»*. Дніпро, 2023. С. 5–9. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/27/539/1107-1?inline=1>
2. Бірюк І. А. Інтегровані уроки в початковій школі: метод. посіб. Володимирець, 2018. 65 с.
3. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи. Львів, 1999. 302 с.
4. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л.В., Качак Т. Б., Богосвятська А.-М. І., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г.), URL: <https://drive.google.com/file/d/1CaD6SMHiGMEIyrtsG7NzZmeA191xG-cq/view>
5. Семенова А. В. Словник-довідник з професійної педагогіки. Одеса: Пальміра, 2006. С.79. URL: <https://www.pedagogic-master.com.ua/public/semenova/slovnik.pdf> (дата звернення: 18.05.2006).
6. Шпіца Р., Лисенко Т. Педагогічний потенціал інтегрованих уроків мистецтва у форматі Нової української школи. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_school/2021/2/24.pdf

Розвиток емоційно ціннісного ставлення дітей до навчання на засадах упровадження ідей інтегрованого навчання

*Булгакова Валентина, учитель зарубіжної літератури,
учитель-методист комунального закладу «Первомайський
ліцей № 7 Первомайської міської ради Харківської області»,
Гоженко Вікторія, учитель української мови та літератури
комунального закладу «Первомайський ліцей № 7
Первомайської міської ради
Харківської області»*

У статті розглядаються місце та значення процесу інтеграції предметів гуманітарного циклу, а також досліджено вплив художнього слова на духовно-емоційний світ здобувачів освіти, що сприяє підвищенню мотивації під час вивчення літератури та якості навчання.

Ключові слова: ідея інтегрованого підходу до навчання, емоційно-ціннісна компетенція, міжпредметні зв'язки, гуманітаризація освіти, ціннісний аспект ставлення учнів до художнього твору.

«Я ненавиджу школу. Ненавиджу її більш за все на світі. Ні, навіть ще сильніше... Вона зіпсувала мені все життя». Такими словами починається твір відомої французької письменниці Анни Гавальди. Цікаво, що ж могло довести підлітка до такого відчаю? Що саме в освітньому процесі могло викликати такі емоції в дитини? Чи хочемо ми, щоб хтось із наших учнів колись сказав такі слова?

Сьогодні в українській освіті гостро постала проблема щодо викладання у школах навчальних предметів. Батьки мають змогу порівняти українську та іноземні системи освіти завдяки тому, що після 24 лютого 2022 року виїхали за кордон. Вони акцентують увагу на таких недоліках української освіти, як: перевантаження учнів, велика кількість предметів, через що діти швидко втомлюються та втрачають мотивацію до навчання.

Значне перевантаження шкільних програм, катастрофічне зниження інтересу здобувачів освіти до читання, недостатня кількість у шкільних програмах творів про дітей (у тому числі про сучасних дітей) і для дітей давно стало нагальною проблемою, що й зумовило прийняття документів щодо реформування літературної освіти, зокрема Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, нових модельних навчальних програм.

Реформування сучасної освіти передбачає подолання ізольованого викладання навчальних предметів і створення принципово нових навчальних програм, де освітній процес доцільно орієнтувати на розвивально-продуктивний інтегративний підхід.

Так, Державний стандарт початкової освіти визначає міжпредметну компетентність, тобто «здатність учня застосувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей» [1, с. 82].

У «Концепції літературної освіти» зазначено, що «одним із важливих напрямів української освіти є гуманітарний, який забезпечує духовний розвиток учнів. Серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу особливе значення має література як мистецтво слова і спосіб формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей» [2].

Гуманітаризація освіти означає, що вивчення предмета має бути організовано так, щоб учень міг у своїй свідомості співвідносити цей предмет із суміжними предметами в рамках освітньої галузі, із цілісною картиною світу, зі своїм духовним світом, із власною особистістю.

Гуманітаризація – головна передумова для формування цілісного знання про світ, бо в цілісне знання входить не лише раціональний, а й емоційний, психологічний аспект. Саме урокам літератури визначено в цьому процесі особливе місце, щоб практично реалізувати основну мету предмета.

Свідомо розуміємо, що сучасна освіта потребує гнучкості структури навчальних планів і програм. Аналізуючи програми з української та зарубіжної літератури, ми можемо спостерігати, що поєднання окремих предметів передбачається самим змістом літературного навчання. Наприклад, на уроках зарубіжної літератури використовується матеріал, який генетично пов'язаний з вивченням предметом, – українська література, українська мова, іноземна мова, історія, географія, образотворче мистецтво, музика. Такий міжпредметний матеріал органічно влітається в структуру уроку, легко засвоюється учнями й відповідно формує міжпредметну компетентність.

Опанування ідеї інтегрованого підходу до навчання на сьогодні дає можливість формувати в учнів якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем мислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищення їх дієвості та систематичності. Вважаємо, що *інтегроване навчання* є одним із провідних напрямів перетворень у сучасній школі й усунення протиріч між невпинно зростаючим обсягом знань і здатністю їх засвоєння. Суть інтегрованого навчання полягає в тому, що в учнів формується цілісне уявлення про світ. Це процес створення оптимальних умов для розвитку фізичної, соціальної, психічної, духовної складових здоров'я дитини. Пізнавальна діяльність здобувачів освіти стає більш ефективною та осмисленою, коли

учні сприймають предмети і явища цілісно, різнобічно, системно та емоційно. Діти менше стомлюються, що, у свою чергу, зменшує перенавантаження.

Упровадження ідей інтегрованого навчання в педагогічну практику, на нашу думку, створює сприятливі умови для формування цілісного образу світу, прояву творчості дитини та вчителя, налагоджує ефективну взаємодію між учителями.

Водночас звернемо увагу, що одним із складників літературної компетентності є емоційно-ціннісна компетенція особистості, яка має бути спрямована на формування духовно-емоційного світу учнів, їхніх етичних позицій, світоглядних уявлень і переконань, а також на розвиток інтересу учнів до художньої літератури, розширення кола їхнього читання, орієнтування у світі класичної та сучасної літератури (зокрема в бібліотечних фондах, інтернет-ресурсах) із метою пошуку необхідної книжки, розвитку вмінь і навичок читацької діяльності [4].

Н. Михайлова у статті «Емоційне виховання учнів на уроках української літератури» зазначає, що метою вивчення літератури в школі має бути не тільки засвоєння учнями художніх цінностей, створених засобами мистецтва слова, не тільки формування гармонійно розвиненої особистості, патріота своєї держави, «...а й передовсім виховання людини співчутливої, справедливої, милосердної» [3, с. 44].

Крім того Т. Чумак зауважує, що виховний вплив у літературі ми можемо простежити лише тоді, коли літературний твір може бути осмислений читачем, коли почуття й переживання героя стануть переживанням учнів. А тому прагнемо до того, щоб художній твір був прочитаний у повному обсязі, навчаємо використовувати стратегію «читання з позначками», що дає можливість отримати цілісне естетичне й емоційне враження, спонукати роботу думки й уяви, сформувати вміння та навички читацької культури.

Таким чином, у статті ми намагаємося розкрити практико-орієнтовані засади розвитку емоційно-ціннісного ставлення дітей до вивчення творів художньої літератури на засадах упровадження ідей інтегрованого навчання.

Переконані, що література є дієвим засобом впливу на емоційну сферу учнів. Адже ввести дитину в багатий світ художніх образів, що відображають явища природи, дати уявлення про життя і взаємини людей, розвивати емоційне ставлення до них, навчити розрізняти прекрасне, добре і жорстоке – важливі завдання сучасного вчителя.

Ми ставимо собі за мету показати, що практична реалізація ідеї інтегрованого навчання на уроках української та зарубіжної літератури матиме й додатковий ефект, який сприяє розвитку емоційно-ціннісного ставлення дітей до навчання, оскільки вони краще розумітимуть навчальний матеріал саме на міжпредметній основі, на взаємозв'язках із повсякденною діяльністю людини, що є запорукою успішного формування не тільки предметних компетентностей учнів, але й ключових, зокрема вміння вчитися та застосовувати набуті знання.

Варто зазначити, що під час підготовки та проведення інтегрованих уроків використовуємо різноманітні навчальні технології: проєктні, розвитку критичного мислення, інтерактивні, пошуково-дослідницькі, евристичні, проблемного навчання, комп'ютерні тощо. *Застосування сучасних освітніх технологій дає змогу організувати навчання більш ефективно, інформаційно насичено, є одним із напрямів діяльності НУШ, а використання їх на уроках літератури забезпечує інтерактивність навчання, створює сприятливе освітнє середовище, зокрема сприяє підвищенню мотивації під час вивчення літератури та якості навчання.*

Зрозуміло, що цілі навчання не можуть бути досягнуті без правильно організованої роботи вчителя-словесника і здобувача освіти, без формування в учнів інтересу аналізувати власні емоції, судження та думки.

Працюючи в команді, ми розуміємо, що маємо взаємно доповнювати і взаємно замінювати одне одного в процесі досягнення поставлених цілей. Ключовими ознаками співпраці завжди є: сприятлива соціально-психологічна атмосфера, інтенсивне співробітництво, визначені статусно-рольові відносини, специфічні методи вироблення колективних рішень, відпрацьовані комунікативні зв'язки.

Наша робота з організації створення інтегрованого уроку має чітко сформовані етапи.

На підготовчому етапі визначаємо методи та форми збору матеріалу для інтеграції.

На етапі активної співпраці використовуємо підручники, публікації в журналах, що рецензуються, інтернет-видання, які заслуговують на довіру, і подібні джерела. Переконаємося в актуальності цього матеріалу. Звичайно, залучаємо учнів до пошуку та перевірки інформації.

Наступним етапом є систематизація та створення кейсу, а також оформлення ключової інформації в таблиці, схеми, постери, ментальні карти й сторітелінг. На цьому етапі іноді створюємо мікрогрупи. Саме це дає можливість отримати декілька візій одного уроку, а також обрати найкращий варіант презентації матеріалу.

Звісно, сучасним дітям важливо, щоб їх робота була оцінена не тільки дорослими, а й ровесниками та друзями. Тому *заключним етапом співпраці є розміщення матеріалів на освітніх сайтах, у групах соціальних мереж*. Варто пам'ятати, що допоміжним інструментом є блоги, які сприяють проведенню опитувань, обміну думками, колективній роботі з текстом. Результати творчої праці розміщуємо на сторінках професійних спільнот, на сайті ліцею в соціальній мережі та створюємо цим ситуацію успіху, посилюємо зацікавленість предметом, бажання творити.

Вважаємо, що емоційно-вольовий стан є основою мотивації до діяльності учня, чинником, який відіграє вирішальну роль у виборі моделі поведінки. Під час уроків літератури використовуємо методи та прийоми, які допомагають учням осмислити власні емоції та переживання на основі опрацьованого матеріалу.

Наприклад, на уроці зарубіжної літератури у 5 класі за темою «Фольклор, його характерні ознаки. Фольклорні жанри різних народів» діти визначають спільні для українського та зарубіжного фольклору теми, сюжети, образи. Під час проведення уроків літератури пропонуємо учням визначити типологічно подібні образи в зарубіжних і українських казках (Фарбований Шакал – Фарбований Лис, Іссумбосі – Хлопчик-Мізничик та ін.).

Особливу увагу приділяємо урокам комплексного аналізу творів української та зарубіжної літератури. Оскільки чинні програми з цих предметів будуються за історично-літературним принципом, то, зрозуміло, мають чимало спільного.

Розглянемо приклад інтеграції змісту української та зарубіжної літератури в 6 класі за темою «Значення образу Різдва у творі Чарльза Дікенса «Різдвяна пісня у прозі» та українських народних колядок».

На етапі постановки мети й завдання уроку спільно з учнями визначаємо завдання уроку: розглянути моральні проблеми, які порушує у своєму творі Ч. Дікенс, обговорити традиції католицького й православного Різдва, пригадати вивчені раніше на уроках української літератури колядки.

На етапі розуміння змісту прочитаного й аналітичної роботи з художнім текстом ставимо такі запитання:

- Коли відбуваються події?
- Чи всі герої шанують свято?
- Як Скрудж провів передсвяткові дні?

У процесі розповіді вчителя української літератури про католицьке та православне Різдво учні налаштовуються на сприйняття та осмислення національних традицій. Учитель може переконатися у правильності розуміння учнями теми та ідеї за допомогою запитань:

- Чому кожна людина в селі хотіла, щоб до неї прийшли колядники?
- Чи зайшли б колядники до Скруджа? Чому?
- Які пісні в Україні виконують під час Різдвяних свят?
- Чому їх називають величальними?

А учні в процесі бесіди мають змогу усвідомити власні емоції та думки. Прагнучи викликати емоційний відгук на опрацьований твір, доцільним буде показати інсценізування обряду колядок і обговорити з однокласниками враження від інсценізації. Досвід показує, що така форма зацікавлює учнів, впливає на емоційний стан дитини, стимулює ціннісне ставлення до навчання.

Важливим показником сформованості ціннісного аспекту ставлення учнів до художнього твору є вміння формулювати оціночне судження. Тому на підсумковому етапі пропонуємо розкрити проблемне питання «Різдво – це марна витрата грошей чи свято душі?», яке має показати біполярність світу – існування у «єдності» та бінарних опозиціях категорій добра і зла, позитивних людських чеснот і негативних, конструктивних чи деструктивних для людської душі емоцій, почуттів. Таким чином, учні зможуть осягнути взаємозалежність подій твору й емоцій, які було пережито у процесі його прочитання.

Диференційовані домашнє завдання творчого характеру сприяють формуванню компетентностей та відкривають можливість учням для вільного вибору індивідуальної освітньої траєкторії.

Варіанти завдань:

- Використовуючи довідкову літературу та мережу Інтернет, з'ясуйте хронологію походження одного зі звичаїв або обрядів; про що свідчить час походження?
- Чому цей звичай так укорінився в житті українського народу? (Робота з цифровими носіями.)
- Напишіть есе «Як святкують Різдво в моїй родині?» (Самовираження.)
- Запропонуйте запитання для вікторини на тему «Пісні зимового циклу» (Ініціативність і практичність).

Відтак, можна впевнено стверджувати, що уроки літератури мають пріоритетну роль у залученні емоційної сфери учнів до процесу гуманітаризації.

Вважаємо, що розвиток емоційно-ціннісного ставлення дітей до навчання на засадах упровадження ідей інтегрованого навчання є надзвичайно актуальним.

На нашу думку, завдяки процесу інтеграції уроки літератури набувають високої інформативності, сприяють розширенню світогляду, формують логічне мислення, конструктивні ціннісні судження, збагачують учнів емоційним досвідом, морально-духовними знаннями, які пробуджують почуття здобувачів освіти, мотив до діяльності. Досвід засвідчує, що в такий спосіб досягається цілісність знань, знімаються межі предметного викладу, що допомагає дітям емоційно й системно сприйняти матеріал. *Інтегровані уроки зменшують перевантаження учнів, а головне — посилюють у здобувачів освіти мотивацію до навчання.*

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової освіти. Постанова КМУ від 21.02.2018 р. № 87. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
2. Концепції літературної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26 січня 2011 року № 58 / 2011. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/

3. Михайлова Н. Емоційне виховання учнів на уроках української літератури. *Дивослово*. 1999. № 7. С. 44 – 45.
4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Зарубіжна література. 5-9 класи / Таранік-Ткачук К. В. Керівник О. М. Ніколенко. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013, зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804.
5. Навчальна програма з української літератури для 5 – 9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804.
2. Фурсова Л. О. Інтегровані уроки мови й літератури: проблемний підхід. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 224 с.

Ефективність використання інтерактивних форм і методів роботи під час організації інтегрованого навчання в мовно-літературній та мистецькій освітній галузі

*Боброва Віра, учитель української мови та літератури,
Саган Галина, учитель зарубіжної літератури,
мистецтва комунального закладу «Харківський ліцей
№ 75 Харківської міської ради»*

У статті наведено приклади інтерактивних форм і методів роботи, які впроваджують учителі зарубіжної та української літератур, мистецтва під час організації інтегрованого навчання в мовно-літературній та мистецькій освітній галузі з метою формування полікультурної, інформаційної, читачької, комунікативної компетенції здобувачів освіти 5 – 11 класів. Автори звертають увагу на актуальність інтеграції змісту сучасної освіти, а саме на її реалізацію через освітній процес на уроках української та зарубіжної літератур і мистецтва.

Ключові слова: урок у сучасному вимірі, співпраця вчителя й учня, елементи компаративістики, модель сучасного інтегрованого уроку.

*Усі знання виростають з одного коріння –
навколишньої дійсності, мають між собою зв'язки,
а тому повинні вивчатися у зв'язках...
Я. Коменський*

«Нудьгує хіба той, кому нема про що поговорити з собою». Так сказав народ. І вкотре вже дивуєшся народній мудрості.

Правильно бачити й розуміти себе – не проста справа. І в той же час формувати себе – захоплююче заняття. А література – це головна ланка в системі виховного й розвивального навчання. Художні твори формують знання про оточуючу дійсність, сприяють утвердженню світорозуміння, світобачення, розвивають мислення, надають йому суб'єктивності й емоційності.

Що означає урок у сучасному вимірі?

Це урок, який за своїм змістом, організацією, методикою відповідає вимогам сучасного історичного періоду, соціуму, у якому дитина живе, а не просто вчиться. Урок, що спрямований на розвиток і становлення соціального та професійного самовизначення особистості.

Метою сучасного уроку стає вже не нагромадження знань, а пошукова діяльність, орієнтована на формування вмінь і навичок щодо орієнтації у світовому інформаційному просторі. Отже, на перший план виходить співпраця на уроці вчителя й учня, які будують свою навчально-пізнавальну роботу навколо художнього твору, інформації про нього, його автора. Саме тому в нашому полі зору є вирішення проблеми, як допомогти дитині досягнути перш за все саму себе, відчути радість від свого розуму, емоцій, своєї

неповторності, відтак почуття, що дарує спілкування зі словесними світовими шедеврами.

Однією з провідних тенденцій розвитку сучасної освіти є інтеграція її змісту. На нашу думку, таке завдання вдається реалізувати на інтегрованих уроках. Інтеграція – це процес і результат створення нерозривно пов'язаного світобачення. У навчанні вона здійснюється шляхом злиття в одному уроці елементів різних навчальних предметів.

Це може бути внутрішньопредметна інтеграція («інтеграція понять всередині навчального предмета»), міжпредметна (синтез фактів, понять двох і більше шкільних дисциплін). Дуже часто використовуються міжпредметні зв'язки, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню якогось окремого поняття. Широка палітра міжпредметних зв'язків допомагає дати учням цілісну картину світу, зв'язок різних видів мистецтва.

Нині, в умовах воєнного часу, багато учнів змушені навчатися поза межами України, здобувати освіту в різних країнах. Характерною особливістю шкільної освіти більшості європейських країн є навчання за інтегрованими курсами. Так, читання, письмо, усне мовлення об'єднані в мистецтво мовлення, відомості з історії, географії, громадянського права – у суспільствознавство, відомості з фізики, хімії, астрономії – у природничий цикл... Тому, на нашу думку, нагальною потребою є інтеграція дітей у світовий освітній простір, який нерозривно пов'язаний з вітчизняною освітою, з літературною спадщиною, звичаями, традиціями, з мовною стихією рідного народу.

Інтеграційні процеси в професійній освіті останніми роками посідають щораз важливіше місце, оскільки спрямовані на реалізацію нових освітніх ідеалів – формування цілісної системи знань і вмінь особистості, розвиток її творчих здібностей та потенційних можливостей. У МОН України наразі розробляються програми, підручники, орієнтовані на інтеграцію шкільних дисциплін.

Модель сучасного інтегрованого уроку не сприймається без елементів компаративістики. Це дає можливість глибше розкрити ідейно-естетичний зміст творів, схожість або відмінність різних літературних явищ, сприяє глибшому розумінню духовної єдності та національної своєрідності різних літератур у світовому культурно-історичному просторі.

Таким чином розвиваються полікультурна, інформаційна, читацька й комунікативна компетенції, оскільки змістом літературної освіти є найглибші за проблематикою та найдовершеніші за формою витвори мистецтва художнього слова.

Для вчителя-філолога першочергове завдання – це розвиток стійкої мотивації до читання, залучення учнів до надбань вітчизняного і світового письменства, формування потреби у зверненні до художньої літератури протягом життя. Для реалізації цих завдань і використовуємо інтегровані уроки, які дають учням розуміння того, що українська література є частиною світового літературного процесу, а не існує окремо.

Програмні художні твори з української, зарубіжної літератур, а також витвори інших видів мистецтва дають змогу побачити творчі зв'язки між письменниками різних народів, порівняти твори різних літератур одного жанру, мистецького напрямку тощо.

Таблиця 1

5-6 кл.			
	Українська література	Зарубіжна література	Мистецтво
1	І. Франко. «Фарбований Лис»	Індійська народна казка «Фарбований шакал»	Екранізація творів
2	Г. Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»	Л. Керолл. «Пригоди Аліси у Країні Див»	Перші ілюстрації були створені самим автором. Пізніше професійним ілюстратором став

			Джон Тенніел, який створив 42 неперевершені графічні ілюстрації до твору
3	М. Вінграновський. «Сіроманець»	Е. Сетон-Томпсон. «Лобо»	Малюнки Е.С.Томпсона до оповідання «Лобо»
4	В. Нестайко. «Гореадори з Васюківки»	М. Твен. «Пригоди Тома Соєра»	Ілюстрації до творів, дитячі малюнки
5	М. Гоголь. «Ніч перед Різдом»	Ч. Дікенс. «Різдвяна пісня у прозі»	Екранізація творів
6	О. Олесь. «Княжа Україна»		Архітектура і живопис Київської Русі (Софія Київська)

Орієнтований перелік творів для інтегрованих уроків у 5-6 класах

Діти із задоволенням читають твір Г. Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», а також повість Л. Керолла «Пригоди Аліси у Країні Див». Незважаючи на те, що ці твори з'явилися в різний час і в різних країнах, у них багато спільного: незвичайні дива, фантастичні пригоди, веселощі, вислови, які стали фразеологізмами. Герої, предмети, простір і навіть час набувають незвичайних властивостей, а персонажі говорять такі мудрі речі, які спонукають героїнь мислити зовсім не так, як раніше. Наприклад, один із героїв повісті-казки Л. Керолла, Капелюшник, говорить про час так: «Якби ти знала Час так, як я... Він – живий».

Доречно, на нашу думку, запропонувати учням знайти повчальні вислови, пригадати, кому вони належать і як діти їх зрозуміли:

«Бути без душі – це навіть гірше, ніж бути без голови»

«Порожня голова – не диво, і з нею можна жити щасливо. Думки до неї не приходять, і мрії з розуму не зводять».

«...У всьому є своя мораль, потрібно тільки вміти її знайти!»

«Буває, що добро з одним виходить оком! ...»

«Ти завжди можеш взяти більше, ніж нічого»

«А дехто години вбиває! А дехто хвилини втрачає! А дехто секунди губить, Бо дехто свій час не любить»

«А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер?»

Отже, можна зробити висновок словами з твору Л. Керолла «Пригоди Аліси у Країні Див»: «Слідкуй за своїми словами і думками. Перш ніж почати говорити, ви повинні добре подумати» або «Змінюйся, але залишайся собою». Даючи порівняльну характеристику героїням, учні виконують вправу «Ромашка Блума»:

Які риси характеру Аліси й Алі виявилися спільними?

Подобається дітям згадувати персонажів казок, з якими зустрілися дівчатка:

Таблиця 2

№	Питання	Відповідь
1.	Цей герой – людина?	Ні
2.	Цей герой – тварина?	Так
3.	Вона живе в норі?	Ні
4.	Вона живе у воді?	Ні
5.	Вона живе в лісі?	І так, і ні
6.	Вона пищить?	Ні
7.	Вона рохкає?	Так
8.	Це порося.	

Приклад завдання для учнів

Аліса

Аля

Ще ми звертаємо увагу учнів на жанрові особливості цих творів. Повість-казка – епічний твір, що описує повчальну фантастичну історію. На прикладі вигаданих ситуацій читачам пропонують розібратися в стосунках між людьми, учитися відрізняти гарне від поганого, оцінювати вчинки персонажів. Повість-казка створює вигадані світи, але при цьому дає можливість дитині знайомитися зі світом реальним, його правилами й особливостями. Персонажі повісті-казки найчастіше поділяються на дві групи – тут є просто звичайні люди (як правило, діти), що живуть за звичними законами, а також є чарівні персонажі. З ними головні герої зустрічаються, потрапляючи в казковий світ.

Художні твори покликані виховувати в дитини розуміння того, що людина – це частина природи і все живе залежить від нас, як і ми від нього.

Про конфлікт цивілізації та природи йдеться у творах М. Вінграновського «Сіроманець» і Е. Сетона-Томпсона «Лобо». Діти вчать співчувати тваринному світу, захоплюючись хоробрістю мешканців лісу, засуджуючи жорстоке ставлення до вовків. Ці хижаки розумні, вірні, кмітливі, здатні боротися за своє життя. Вони вміють бути вдячними і порятувати людину. Учні, читаючи твори, вчать бачити світ очима вовка та розуміти, що є добро і зло в цьому світі.

Починаючи роботу над цими творами, варто дати можливість дітям пригадати прислів'я, загадки, казки про вовків. Поцікавитися, яке ставлення в них до лісових мешканців. На цьому етапі можна запропонувати дітям знайти в текстах «вовчий портрет» і словесно домалювати його, збагативши власною уявою. («Звали його Сіроманцем, і він був найстарішим вовком у світі. Все своє сіроманче життя він водив зграю. Молоді вовки з лісів і яруг мріяли пройти у нього бойову вовчу стратегію і тактику. Він снівся молодим вовчицям»).

Далі можна провести гру «Хто більше»: Доберіть влучні епітети, які характеризують головних героїв на початку твору.

Працюючи з текстом, проводимо літературний практикум: Випишіть з тексту слова, якими автори називають своїх героїв.

Порівняйте свої думки з авторським описом тварин.

Доведіть цитатами з тексту твору, що вовки – розумні істоти.

Чого треба повчитись у тварин? (сміливості, уміння знаходити правильний вихід із небезпечних ситуацій, кмітливості, почуття вірності...)

Могутній вовк Лобо та сліпий Сіроманець, їхні пригоди захоплюють учнів.

Можна закінчити вивчення цих творів словами Е. С. Томпсона:

«Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу».

Ми мимоволі усвідомлюємо, що гордість, нескореність, самопожертва викликає в нас любов до звірів, захоплення ними, тому що поводяться вони не як тварини, а як люди.

У 7-8 класах можна звернути увагу на декілька творів:

7-8 кл.			
	Українська література	Зарубіжна література	Мистецтво
1	І. Франко. «Захар Беркут»	Р. Л. Стівенсон. «Вересковий трунок». В. Скотт. «Айвенго»	Екранізація творів
2	В. Симоненко. «Ти знаєш, що ти людина»	Р. Кіплінг. «Якщо...»	
3	І. Малкович. «З янголом на плечі»	Біблія	Пісня на слова І. Малковича
4	І. Карпенко-Карий. «Сто тисяч»	Оноре де Бальзак. «Гобсек»	Екранізація творів
5	О. Стороженко. «Скарб»	О. Генрі. «Останній листок»	Екранізація творів
6			

Орієнтований перелік творів для інтегрованих уроків у 7-8 класах

Уславлення сильної особистості, здатної за будь-яких умов залишатися Людиною, об'єднує твори В. Симоненка «Ти знаєш, що ти людина...» й англійського письменника Р. Кіплінга «Якщо...».

Урок починаємо з мотивації навчальної діяльності учнів:

– А чи замислювалися ви над тим, хто ж така людина? Доки існує людство, триватимуть пошуки відповіді на запитання «Хто ж вона є та якою повинна бути справжня людина?»

Тож хто є людина? На перший погляд, це питання зовсім просте.

Дійсно, хто ж не знає цього? Кожен із нас упевнено виділяє людину з навколишнього світу. Її відмінність від інших істот вважається цілком очевидною. Однак, річ у тому, що те, що нам здається найближчим, найбільш знайомим, насправді є найбільш складним, як тільки ми робимо спробу збагнути його сутність.

– Які риси відрізняють людину від усього іншого, що існує на Землі?

(Гуманність, милосердя, любов, уміння думати, мріяти, відчувати, творити, піклуватися...). Звернемося до тлумачного словника. (Повідомлення учня).

2. Пояснення слова «людина» (за Тлумачним словником).

– Яке із визначень, на вашу думку, найбільш влучне?

Отже, людина – це найяскравіше створіння на Землі й, мабуть, найзагадковіше.

– Як ви гадаєте, як людина з'явилася на світі? (Діти висловлюють свої припущення.)

– Дійсно, є безліч версій щодо появи людини на Землі. За однією з них, людину створив Бог.

3. Повідомлення учня про створення людини (Біблійна легенда)

– Так яке ж основне призначення людини на Землі? (Панувати, доглядати й берегти все, створене для неї.)

– А чи повинна людина турбуватись і про своє життя та здоров'я?

– У яких видах мистецтва ще порушувалася тема людини?

(Музичне мистецтво, образотворче мистецтво, скульптура, театр, балет...)

– Як митці зображували людину? Якими рисами її наділяли? (Прекрасною, неповторною, ідеальною.)

4. Послухайте вірш Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?» і скажіть, про що турбується поет?

– Зараз прослухайте поезію Р. Кіплінга «Якщо...»

5. Ідейно-художній аналіз віршів

– З'ясування сприйняття учнями творів.

– Які почуття викликали у вас ці твори?

6.Бесіда за творами

7. «Подаруй усмішку»

Хвилинка мудрості.

Відгадайте, про що мова?

Вона нічого не коштує, але багато дає. Вона збагачує тих, хто її отримує, не збіднюючи при цьому тих, хто нею обдаровує. Вона триває мить, а в пам'яті залишається деколи назавжди. Ніхто не багатий настільки, щоб обійтися без неї, і немає такого бідняка, який не став би від неї багатшим. Її не можна купити, не можна випросити, не можна ні позичити, ні вкрати, оскільки вона сама по собі ні на що не годиться, поки її не віддали!

– То про що мова? Звичайно, це усмішка!

Симоненко вважає, що єдиними є очі, мука, усмішка...

Тож подаруймо одне одному усмішку й передамо її по колу, адже якщо ти посміхнешся світу, то і він посміхнеться тобі.

Продовження аналізу поезій.

У наш час цінується саме неповторність кожної людини.

8. Визначення ідеї, теми та основної думки віршів.

Отже, робимо висновок. Чи є щось спільне в цих творах?

У поезії Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?» та баладі Редьярда Кіплінга «Якщо...» є багато спільного за змістом і тематикою. Обидва автори розглядають у творах поняття людської гідності, самоповаги та відповідальності за власне життя, вчинки, а також самовизначення.

У 7-му класі учні вперше знайомляться з великими за обсягом творами: **«Захар Беркут» Івана Франка та «Айвенго» Вальтера Скотта.** Історична повість І. Франка та історичний роман В. Скотта мають багато спільного: одне століття (XIX) об'єднує життєвий і творчий шляхи авторів; події відбуваються приблизно в той самий час (XII і XIII ст.). У творах зображені історичні події: у повісті «Захар Беркут» – битва на Калці, облога монголо-татар, у романі «Айвенго» – битва при Гастингсі, штурм замку Торкілстон. Історичні персонажі також присутні в обох текстах: у Франка – Данило Романович (Галицький), Батий, у Скотта – Ричард Левине Серце, принц Джон. *Повість і роман* поєднані темою національно-визвольної боротьби, тож схожа і проблематика: захист рідної землі, моральні цінності, вибір, єдність народу як запорука перемоги, кохання, вірність, зрада і самопожертва.

На прикладі п'єси **«Сто тисяч» І. Карпенка-Карого** і повісті **«Гобсек» О. де Бальзака** учні досліджують, як письменники розкривають проблему згубної влади грошей над людиною. На уроці-дослідженні можна використати такі форми роботи: *бесіду, колективну роботу, «вільний мікрофон», картинну галерею (ілюстрації дітей до творів), інсценізацію.* Учні аналізують зміст творів, указують на основні причини деградації особистості героїв, висловлюють власне ставлення до порушених проблем, аргументуючи свою думку прикладами й цитатами з тексту.

Робота в групах має на меті обговорення змісту творів.

Завдання можуть бути такими:

1 група

- Яка основна проблема п'єси «Сто тисяч»?
- Дати характеристику образу Герасима Калитки.
- Що означає прізвище головного героя? Чи це є випадковим? (Шкіряна сумка для грошей.)
- Чим Савка схожий на кума, а чим відрізняється?

2 група

- На прикладі образу Гобсека з'ясувати, яке значення має золото в його житті.
 - Як перекласти з французької мови прізвище головного героя? Чи є це показовим?(Живоглот.)

- Знайти «крилаті вислови» та пояснити їх значення.
- Назвати позитивні та негативні риси Гобсека.

Пропонуємо учням пригадати прислів'я про гроші, адже народ мудрий і спостережливий:

- Коли гроші говорять – правда мовчить.
- Хоч у голові пусто – аби грошей густо.
- Від багача не жди калача...

«L'argent est un bon valet et un mauvais maître.» («Гроші – хороший слуга і поганий господар»). «L'argent dresse son mur entre les hommes» («Гроші зводять стіну між людьми»).

На етапі узагальнення вивченого учні роблять висновок, що гроші стали основою, сенсом життя і Герасима Калитки, і Гобсека. Відбувається руйнація людської особистості, родинних стосунків. Жорстокість і безжальність керують вчинками героїв. Гроші, як єдина мета життя, по суті, стають причиною самознищення – як морального, так і фізичного. Учні згадують слова Герасима Калитки: «Краще смерть, ніж така потеря».

Можна запропонувати учням подумати над словами з проповіді Ісуса Христа: «Не складайте скарбів собі на землі, де нищить їх міль та іржа, і де злодії підкопуються й викрадають. Складайте ж собі скарби на небі, де ні міль, ні іржа їх не нищить, і де злодії до них не підкопуються та не крадуть. Бо де скарб твій, там буде й серце твоє!» (Від Матвія 6:19-21)

Підсумовуючи сказане, восьмикласники мають можливість висловити свої думки у «Вільний мікрофон»:

- Так гроші – це добро чи зло?
- Скільки, на вашу думку, потрібно грошей людині?

Цікаво проходить захист малюнків до творів, які демонструють зацікавленість учнів у вивченні теми, а також сприяють розвитку творчих здібностей дитини.

Отже, на прикладі творів Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч» і «Гобсек» Оноре де Бальзака наголошуємо, що згубна влада грошей над людиною – це вічна проблема світового письменства.

Вивчення української та зарубіжної літератури у 9 – 11 класах дає змогу старшокласникам дослідити розвиток світового письменства від його витоків і до сьогодення. Виховання мистецтвом художнього слова є важливим фактором суспільного життя та необхідною умовою розвитку творчих сил людини й підготовки її до самостійного життя. *Аналітико-синтетична робота з творами мистецтва формує в молоді морально-естетичні ідеали, підносить на вищий рівень культуру їх сприймання.*

Таблиця 3

9 клас			
	Українська література	Зарубіжна література	Мистецтво
1	Г. Сковорода. «Сад божественних пісень», байки	Біблія	Доба бароко
2	Козацькі літописи		Доба бароко
3	І. Котляревський. «Енеїда»	Вергілій. «Енеїда»	
4	П. Гулак-Артемівський. «Рибалка»	Г. Гейне. «Лорелей»	Опера Миколи Лисенка «Енеїда»
5	П. Куліш. «Чорна рада»	В. Скотт. «Айвенго»	Екранізація творів
6	М. Гоголь. «Тарас Бульба»	В. Скотт. «Айвенго»	Екранізація творів
7	Т. Шевченко. «Ісаїя. Гл. 35»	Біблія. Книга Ісаїя	
8	Т. Шевченко. «Кавказ»	Есхіл. «Прометей прикутий»	

Орієнтований перелік творів для інтегрованих уроків у 9 класах

Вивчаючи з учнями творчість Григорія Сковороди, працюючи над козацькими літописами, учитель обов'язково знайомить учнів із особливостями епохи бароко, наголошує на зв'язках між національною традицією та західноєвропейським бароковим мистецтвом. Це може бути лекція-коментар.

Якщо краса Ренесансу є ясною, зрозумілою, то краса бароко – напівприхованою, таємничою. На цьому етапі доцільно продемонструвати живописні картини майстрів Відродження та художників барокового стилю.

Рис. 1. «Афінська школа». Рафаель

Рис. 2. «Повернення блудного сина». Рембрандт

Рис. 3. Дієго Веласкес. «Куховарка»

Слово «бароко» в перекладі з італійської мови означає «химерне», «приховане». Для нього були характерні:

- підкреслена урочистість;
- пишність;
- складність;
- підвищена мальовничість;
- декоративність.

Якщо доба Ренесансу обстоювала цінність усіх людських бажань, то бароко звертається до розмежування в людині «вищого» і «нижчого».

Тому типовою для бароко є проблема боротьби з пристрастями, узгодження їх із традиційними моральними нормами. Унаслідок цього виробився своєрідний образ людини бароко, якій було притаманне смакування свободою, роздвоєність, індивідуалізм, маскування (теорія світу – театру, людини – актора).

Українське бароко часто називають «козацьким», бо відомо чимало видатних творів архітектури й живопису, створених на замовлення козацької старшини. Завдяки, наприклад, меценатству Івана Мазепи побачили світ багато пам'яток нашої культури.

У добу бароко склалася перша дійсно всеєвропейська художня культура. Українське бароко тісніше стикалося з польською та західноєвропейською течією. Представниками бароко у світовій та українській літературі є Дж. Мільтон, П. Кальдерон, К. Зіновієв, Л. Баранович, Г. Сковорода...

Французький поет XV ст. Франсуа Війон писав:

*Я знаю, як кохають до загину,
Я знаю чорне, біле і рябе,
Я знаю, як Господь створив людину,
Я знаю все й не знаю лиш себе.*

Пізнання самого себе і для Франсуа Війона, і для українського поета Григорія Сковороди було першочерговим завданням. Український філософ неодноразово писав у своїх творах: «Коли хочемо виміряти небо, землю і моря, маємо наперед виміряти самих себе – власною нашою міркою».

На цьому етапі доречно поставити учням запитання:

– Чи варто людині займатися такою справою, як самопізнання?

Дев'ятикласники здатні у своїх міркуваннях робити філософські узагальнення. Тому, знайомлячи їх з ідейно-естетичними поглядами Григорія Сковороди, проводимо бесіду:

- Ви вірите в те, що людина складається не тільки з матеріального єства?
- Що таке, на вашу думку, душа? Які її функції?
- Тіло розвивається за допомогою фізичних вправ, а що ж потрібно для розвитку душі?

Вивчаючи байки філософа, говорячи про «ідею сродної праці», варто дати учням завдання скласти інформаційне гроно щодо розуміння ними слова «праця» в контексті програмової байки «**Бджола та Шершень**» (праця – смисл життя – мудрість – радість і насолода – «веселість серця» – покликання – щастя – життя за натурою).

Своєю творчістю він відкривав людям прості істини, які вписані в найдосконалішу й наймудрішу книгу – Біблію. Для Григорія Савича Сковороди Біблія була своєрідною аптекою, призначеною «для лікування душевного стану, не виліковного жодними земними ліками».

Вивчаючи його творчість у 9-му класі, учні осмислюють основи Біблії – Книги Книг, що належить усьому людству.

Пропонуємо фрагмент інтегрованого уроку на тему «Тарас Шевченко. Поема «Катерина». Проблематика твору»

Учитель української літератури

Тема ошуканої дівчини широко розроблялась у світовій літературі протягом багатьох століть (С. Річардсон, «Кларіса», М. Карамзін, «Бідна Ліза», Є. Баратинський, «Еда», Г. Розен, «Марина»). Зверталися до цієї теми і корифеї українського театру – М. Старицький, М. Кропивницький. Епізодичним персонажем виступає покритка в Гі де Мопассана «Життя».

*Після детальної роботи над змістом твору **вчитель мистецтва** пропонує учням простежити авторську позицію Т. Шевченка в різних видах мистецтва.*

Клас поділяється на дві групи, кожна з яких одержує завдання (учням роздаються ксерокопії картини «Катерина»):

1 група.

- Зіставте бачення образу Катерини Шевченком-художником і Шевченком-письменником.
- Чи збігаються основні мотиви в обох творах?
- У якому творі більше проявився талант Т. Шевченка?

Рис. 4. Катерина. Т. Шевченко

2 група

- Дослідіть роль художньої деталі (листочка дуба біля ніг Катерини, житні колоски, кургани).
- Що символізує дуб в українському фольклорі?
- Про що говорять кургани на картині Т. Шевченка?

Відповіді учнів із доповненнями вчителя мистецтва та вчителя української літератури:

Дуб ще з праслов'янських часів вважався символом чоловічої сили, енергії, що підтверджують вишивки на чоловічих весільних сорочках. Покровителем цього дерева був бог блискавки і грому Перун., якого дуже шанували наші предки. Саме до нього зверталися перед важливими справами язичники-чоловіки, просячи укріпити волю, тіло,

дух. От і виникли такі порівняння: міцний як дуб, непохитний як дуб. Що ж до зламаного дубового гілля, то це може бути натяком на зневагу до хлопця, який вчинив нечесно, з іншого боку – понівечена народна мораль, традиція, порушення табу. Підтвердженням цьому є і житне колосся – символ сімейного щастя, добробуту, яким батько-мати благословляли молодят.

Отже, Т. Шевченко добре знав усну народну творчість, українські обряди, тому можливе саме таке трактування. Щодо курганів, то цей образ-символ дуже поширений у поезії Шевченка.

Автор однозначно подає кургани як уособлення патріархальної традиції, яку потрібно оберігати й передавати нащадкам. Вибудовується така паралель: нехтування дівочою честю – зневажання родинних звичаїв – руйнування вікової культури – знищення самотності – крах для нації. Кургани на картині – свідки подій і символ докору як москалеві, так і Катерині.

Таблиця 4

10-11 класи			
1	І. Франко. «Сикстинська мадонна», «Легенда про вічне життя»	Біблія	Рафаель «Сикстинська мадонна»
2	В. Сосюра. «Мазепа»	Байрон. «Мазепа»	
3	І. Франко. «Легенда про Пілата»	Гете. «Фауст»	
4	І. Франко. Неокласики. Сонет.	Данте. Петрарка. Шекспір. Сонети	
5.	Українська «нова драма». «Лісова пісня» Лесі Українки	«Нова драма». «Синій птах» М. Метерлінка	
6.	Модернізм в українській літературі	Модернізм у європейській літературі	Модернізм у мистецтві
7	Ю. Яновський. «Майстер корабля»	Неоромантизм у зарубіжній літературі	Неоромантизм у мистецтві
8	Символізм М. Вороного	Символізм у зарубіжній літературі	Слайд-картини Д. Веласкеса «Інфанта Маргарита» та В. Зарецького «Дама в блакитному»

Орієнтований перелік творів для інтегрованих уроків у 10-11 класах

Лекція з елементами евристичної бесіди проводиться на уроці на тему: «Модернізм як художньо-естетична система». На цьому уроці учні розглядають особливості літературних течій і напрямів, їх найвизначніших представників у світовому мистецтві. Розмову зі старшокласниками ведуть учитель української літератури та вчитель мистецтва.

Розпочинається урок з актуалізації знань, набутих за попередні роки.

Учитель словесно ставить питання:

- Що таке літературний процес?
- Які літературні етапи вам відомі?
- Які характерні риси середньовічної літератури?
- Що вирізняє період Ренесансу в літературному процесі?
- Що ви знаєте про українське бароко?
- Чи розвивався в Україні класицизм?
- Назвіть представників романтичного спрямування в українській літературі.
- Яких представників реалізму ви знаєте?

Слово вчителя. На уроках української літератури ми неодноразово вживали слово «модернізм», говорячи про Лесю Українку, Михайла Коцюбинського, Ольгу

Кобилянську, Олександра Олеса. Саме ці письменники намагалися вивести українську літературу на європейський рівень.

Продовжує розмову вчитель мистецтва.

Що ж відбувалось у країнах Європи наприкінці XIX – на початку XX століття, ми сьогодні дізнаємося.

«Модерн» означає приналежність до сучасного. Отже, модернізм не є чимось сталим, це постійне оновлення. Модернізм постає з конфлікту, заперечення попереднього. Протистояння на всіх ділянках суспільного і культурного життя, яке привело до виникнення нової форми свідомості, відбувалось наприкінці XIX – на початку XX ст. І це знайшло вияв у всіх видах мистецтва.

Предтечами модернізму вважають Шарля Бодлера і Фрідріха Ніцше. У Бодлера потяг до краси й ідеалу втілюється в конструюванні особливої поетичної мови, в інтелектуалізмі, в ефектності ритму, рими, у парадоксальності думок і почуттів (декламація вірша «Альбатрос» Ш. Бодлера).

Ніцше знищує всі ілюзії попередньої епохи. У нього митець або ж філософ у пошуку істини набували статусу «надлюдини». Ті, хто не відповідали цьому критерію, зневажались.

Далі слово вчителя української літератури, адресоване учням:

– Хто з персонажів відомих вам творів намагався стати «надлюдиною», сповідуючи філософію Ніцше? (Герої твору О. Кобилянської «Він і вона».)

– Хто ще з українських митців утілював у своїх творах ідеї німецького філософа? (Леся Українка, О. Кобилянська, В. Винниченко).

Учитель мистецтва. Під впливом наукових відкриттів, нових філософських гіпотез і самого життя людина поступово втрачала певність у цінностях попередньої епохи, пізнання бачилося як суб'єктивний процес.

Ще одна риса модернізму – самосвідомість літератури. Модернізм породив велику кількість письменників, які стояли на різних платформах мистецьких груп, напрямів, теорій.

Учитель української літератури пропонує учням записати визначення модернізму та його ознаки.

Модернізм – художньо-естетична система, що склалася наприкінці XIX – на початку XX ст. Модернізм об'єднує багато відносно самостійних ідейно-художніх напрямів і течій, відмінних за культурно-історичним значенням.

Ознаки модерну: орієнтація на Західне мистецтво; співзвучність часу; інтелектуалізм; індивідуалізм; фемінізм; зняття культурних табу; формалізм; естетство. Учитель мистецтва ставить цікаве запитання, яке має на меті пошукову діяльність старшокласників, поглиблення їх ерудиції:

– В Україні стиль називали «модерном», у Бельгії та Франції «ар нуво», а як його називали в інших країнах світу? («Сецесіон» – в Австро-Угорщині, «югендштил» – у Німеччині, «модерн стайл» – у Великобританії, «стиль Тіффані» – у США.)

Таким чином, упровадження інтегрованого навчання розвиває науковий стиль мислення, сприяє набуттю навичок і знань, що виходять за межі предметів. Інтегрований урок дає можливість ефективно реалізувати актуальні освітні й виховні завдання, збагатити духовний і естетичний досвід, сформувати гуманістичний світогляд учнів, їх уявлення про багатогранність полікультурного світу.

Список використаних джерел

1. Браже Т. Г. Інтеграція предметів у школі. *Література в школі*. 1996. № 5. С.150 – 154.
2. Гончаренко С.У., Козловська І. М. Теоретичні основи дидактичної інтеграції. *Педагогіка і психологія*. 1997.

3. Іванчук М. Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі: навч.-метод. посібник. Чернівці: Рута, 2001. 120 с.
4. Закон України «Про освіту» (2017).
5. Зарубіжна література. 6 – 9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022.
6. Зарубіжна література. 10 – 11 класи Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698.
7. Навчальна програма, укладена на підставі модельної навчальної програми «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України (наказ МОН № 795 від 12.07.2021). Зміст навчальної програми забезпечує підручник «Українська література. 5 клас» (автор: Авраменко О. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2022. 288 с.).
8. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Ніколенко О.М., Ісаєва О.О., Клименко Ж.В., Мацевко-Бекерська Л.В., Юлдашева Л.П., Рудницька Н.П., Туряниця В. Г., Тихоненко С.О., Вітко М.І., Джангобекова Т.А.)
9. <https://dovidka.biz.ua/yakshho-kipling-analiz>
10. <https://dovidka.biz.ua/analiz-virsha-albatros>
11. <https://dovidka.biz.ua/veresoviy-trunok-analiz>
12. <https://naurok.com.ua/zavdannya--ilyustraci-do-kazki-g-malik-nezvichayni-prigodi-ali-v-kra-ni-nedoladi-294528.html>
13. <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-do-uroku-mistectvo-dla-ucniv-9-klasu-tvorcist-davida-burluka-472163.html>
14. <https://www.google.com/search?client=opera&q=архитектура+модерна&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>
15. <https://jvopypis.com/muza-shho-nadixaye-poeta-anri-russo/>
16. [https://www.google.com/search?client=opera&q=живопис+\(«+червона+башта+в+галлі+»e.+кірхнер&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-81](https://www.google.com/search?client=opera&q=живопис+(«+червона+башта+в+галлі+»e.+кірхнер&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-81)
17. <https://naurok.com.ua/prezentaciya-do-uroku-zhivopis-baroko-323389.html>

Інноваційні та компетентнісні виміри компетентнісного навчання

Проектна технологія як ефективний засіб інтеграції та впровадження елементів STEM-освіти вчителем української мови й літератури: практична складова

Радченко Юлія, методист Центру методичної та аналітичної роботи Харківської академії неперервної освіти

Розглядається проектна технологія як один із дієвих методів, які сприятимуть реалізації компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів до організації освітнього процесу. Зазначається про важливість реалізації проектної технології в практичній площині мовно-літературної галузі та як обумовлену необхідністю впровадження елементів STEM-освіти вчителем української мови та літератури. Як приклад пропонується технологічна карта освітнього проекту «Мовне обличчя сучасного Харкова», що ілюструє, як у площині практичної педагогічної діяльності сучасний учитель може реалізовувати інтеграційний підхід до організації взаємодії з учнями й упроваджувати елементи STEM-освіти.

Ключові слова: компетентнісний підхід до формування змісту й організації педагогічного процесу, STEM-освіта, проектна технологія, ефективна реалізація міжпредметної інтеграції, технологічна карта освітнього проекту.

Новий етап у розвитку загальної середньої освіти пов'язаний з упровадженням компетентнісного підходу до формування змісту й організації педагогічного процесу, що відображено в державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів з української мови та літератури, Державному стандарті базової середньої освіти, Концепції Нової української школи та модельних/навчальних програмах. Тож набуття учнями компетентностей (зокрема, здатності спілкуватися державною мовою, інформаційно-цифрової, математичної грамотності, соціальних і громадянських компетентностей, компетентності в природничих науках і технологіях, обізнаності та здатності до самовираження у сфері культури тощо), переорієнтація процесу навчання на дитиноцентризм, упровадження інтегрованого та діяльнісного підходів, STEM-освіти, виховання національно свідомої творчої особистості, яка має навички самопізнання та саморозвитку й зможе реалізувати свій потенціал у будь-якій галузі, – першочергове концептуальне завдання вчителя-словесника, бо особливу роль у цьому процесі відіграють саме уроки мови та літератури. А щоб розв'язати окреслені завдання, а також якісно підготувати учнів до НМТ/ЗНО з української мови, педагог постає перед вибором методик, які будуть ефективними й відповідатимуть вимогам часу.

На наш погляд, одним із дієвих методів, які сприятимуть реалізації компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів до організації освітнього процесу, є саме проектна технологія.

На думку вчених, діяльнісний підхід полягає в тому, що в результаті навчання той, кого навчають, здобуває знання, необхідні для оволодіння професійними вміннями (практичними й дослідницькими), що задані цілями навчання [7, с. 43], а також спрямований на те, щоб організувати діяльність суб'єкта, у якій він був би активним суб'єктом пізнання, праці, спілкування, свого розвитку [4, с. 15].

А з огляду на те, що, за Концепцією Нової української школи, здобувачі освіти повинні навчатися за діяльнісним підходом, який передбачає формування здібностей до самоосвіти й командної роботи, наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, тобто частіше щось робити замість того, щоб просто сидіти за партами та слухати вчителя, а також на те, що НУШ пропонує впроваджувати інтегроване та проєктне навчання, бо саме це сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ, адже вивчають явища з точки зору різних наук і навчаються вирішувати реальні проблеми за допомогою знань з різних дисциплін [10], саме розробка вчителем проєктів і організація участі дітей у проєктній діяльності є ефективними в контексті нової освітньої парадигми.

Створення проєкту не лише стимулює учнів до розв'язання предметних проблем, для вирішення яких необхідно застосувати певні набуті знання та компетентності, а також дозволяє ефективно реалізувати міжпредметні зв'язки, розвиває критичне й аналітичне мислення здобувачів освіти, сприяє вдосконаленню вмій оперативно працювати з інформацією, підвищенню рівня медіаграмотності, формуванню навичок пошуково-дослідницької роботи, допомагає вирішувати пізнавальні та творчі завдання у процесі педагогічної взаємодії та співпраці, де учні виконують різні соціальні ролі. Саме з цією метою необхідно залучати дітей до участі в проєктній діяльності.

Також слід відзначити, що важливість реалізації проєктної технології в практичній площині мовно-літературної галузі обумовлена необхідністю впровадження елементів STEM-освіти вчителем української мови та літератури.

Так, зокрема в методичних рекомендаціях щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2022/2023 навчальному році визначено, що реалізація STEM-навчання має здійснюватися з використанням таких основних організаційних форм, як урок/заняття, проєкт, квест, хакатон та інші, і що STEM-проєкт – навчально-дослідницька діяльність учнів, який передбачає міждисциплінарний підхід та створення практичного продукту [5]; а у відповідних рекомендаціях щодо розвитку STEM-освіти у 2023/2024 навчальному році серед ключових завдань окреслено такі: формування навичок розв'язання складних (комплексних) практичних проблем, критичного мислення, креативних якостей та когнітивної гнучкості, уміння оцінювати проблеми та ухвалювати рішення, цілісного наукового світогляду, ціннісних орієнтирів, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей, математичної та природничої грамотності [6].

За глосарієм термінів, STEAM-освіта (S – science, T – technology, E – engineering, A – art, M – mathematics) – природничі науки, технології, інженерія, мистецтво, математика – система освіти, яка стимулює учнів оволодіти знаннями й навичками технологічних наукових напрямів, яка готує до успішного працевлаштування, до освіти після школи або для того й іншого, вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять [2].

Отже, учителю української мови та літератури, який утілює гуманітарну складову освіти, для ефективної реалізації міжпредметної інтеграції треба творчо підходити до організації педагогічної взаємодії з учнями, використовуючи потенціал інших наук (інформатики, географії, біології, мистецтва, математики тощо), адже залучення здобувачів освіти до STEM-напрямку забезпечить креативний розвиток кожної особистості, сформує в дітей гнучкі навички, необхідні для подальшого успішного життя.

Тож запропонована технологічна карта освітнього проєкту «Мовне обличчя сучасного Харкова» є ілюстрацією того, як у площині практичної педагогічної діяльності сучасний учитель може реалізовувати інтеграційний підхід до організації взаємодії з учнями й упроваджувати елементи STEM-освіти. Поданий дидактичний матеріал стане

в пригоді філологам, які прагнуть удосконаливати освітній процес, створюючи інноваційне навчальне середовище, що сприятиме всебічному творчому саморозвитку школярів, а також формуванню в них навичок пошуково-дослідницької роботи й усіх необхідних життєвих компетентностей – полікультурних, мовленнєвих, інформаційно-цифрових, соціальних, громадянських тощо.

План освітнього проєкту «Мовне обличчя сучасного Харкова»

Назва проєкту	Мовне обличчя сучасного Харкова
Мета	Проаналізувати рівень мовленнєвої культури та грамотності в оформленні реклами на вулицях, у громадських місцях, метро, у назвах магазинів, кінотеатрів, готелів, кав'ярень тощо, в оформленні білбордів у місті Харкові; дослідити, які види помилок є найуживанішими; підвищувати рівень мовленнєвої культури старшокласників; формувати гармонійну мовну особистість, здатну до саморозвитку та самовдосконалення.
Завдання проєкту	<ul style="list-style-type: none"> ▪ проаналізувати всі випадки порушення мовних норм, які є в громадських місцях – рекламі, оголошеннях, топонімах тощо; скласти їх статистику; проаналізувати помилки; ▪ створити блог “Мов поганих не буває у світі, є лише погані язика” та забезпечити його “рекламу” в соцмережах; ▪ розміщувати в блозі результати проєктної діяльності; ▪ - провести науково-практичну конференцію “Шляхи вдосконалення мовленнєвої культури сучасної особистості” та укласти збірник тез.
<p>Стислий опис проєкту</p> <p>Сучасний інформаційний простір певним чином впливає на формування комунікативно-мовної свідомості й комунікативно-мовної культури особистості. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання того, як системне порушення мовних норм, зокрема орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних, граматичних, лексичних, стилістичних, що повсякчас спостерігається в рекламі, на телебаченні, у мережі Інтернет, громадських місцях, топонімах тощо, спричиняє зниження рівня грамотності українців.</p> <p>Тож низький рівень мовленнєвої культури, збіднення лексичного запасу здобувачів освіти зумовлює пошук ефективних методик, які допоможуть учням не лише подолати труднощі, які виникають при виконанні завдань НМТ/ЗНО щодо редагування, де порушено орфоепічні, лексичні, граматичні, стилістичні, морфологічні, пунктуаційні, орфографічні мовні норми тощо, а й сприятимуть формуванню в старшокласників практичних умінь редагування словосполучень, речень, текстів, кращому засвоєнню мовних норм. Таким чином, залучення одинадятикласників до проєктної діяльності («Мовне обличчя сучасного Харкова») забезпечить розробку індивідуальних освітніх маршрутів для кожного учня щодо подолання проблеми безграмотності, збіднення арсеналу лексики та стилістичних прийомів школярів, підвищення рівня мовленнєвої культури й культури інтернет-спілкування сучасних підлітків. Також реалізація цього проєкту певним чином допоможе привернути увагу громадськості до проблеми «мовних ляпів» у європейському місті та сприятиме усуненню цього.</p> <p>Алгоритм організації роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ установка презентація проєкту; ▪ створення дослідницьких груп серед учнів 11 класів («Філологи», «Аналітики», «Програмісти», «Дизайнери», «Блогери»); ▪ ознайомлення з правилами роботи в проєкті; 	

<ul style="list-style-type: none"> - реалізація проектної діяльності. 	
Навчальні предмети, із якими пов'язаний проєкт: Іноземна мова, інформатика, інформаційні технології, математика, образотворче мистецтво; природничі науки (фізика, географія, біологія – опосередковано)	
Класи: 11 клас	
Державні освітні стандарти та навчальні програми: Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Навчальні програми «Українська мова (рівень стандарту та профільний рівень)» 10-11 класи», що затверджені наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.	
Навчальні цілі та очікувані результати: поглибити знання здобувачів освіти з орфографії, пунктуації, лексикології, стилістики, граматики, культури мовлення; формувати мовну та мовленнєву компетентності старшокласників; удосконалювати навички пошуково-дослідницької роботи; сприяти згуртованості класних колективів у реалізації спільної освітньої мети.	
Вхідні знання та навички: знання з орфографії, пунктуації, лексикології, стилістики, граматики; уміння класифікувати різні види помилок і редагувати словосполучення, речення чи тексти, у яких допущено помилки; уміння опрацьовувати різні джерела інформації, навички роботи на комп'ютері з текстовими, графічними редакторами, програмою blogger тощо; робити математичні обчислення та складати діаграми; працювати зі словниками.	
Формування компетентностей: спілкування державною мовою та іноземними мовами, інформаційно-цифрова, загальнокультурна грамотність, математична компетентність, соціальні й громадянські компетентності.	
Планування реалізації проєкту	
Що потрібно зробити перед початком проєкту?	Діяльність здобувачів освіти
Створення дослідницьких груп серед учнів 11 класів («Філологи», «Аналітики», «Програмісти», «Дизайнери», «Блогери»), мотивація дослідницької діяльності, ознайомлення з правилами роботи в проєкті; реалізація проектної діяльності.	Вибір дослідницької групи, визначення модератора, перерозподіл обов'язків.
Що потрібно зробити протягом проєкту?	Діяльність здобувачів освіти
Накопичення та аналіз мовних матеріалів («Філологи»); статистична обробка отриманих результатів («Аналітики»); створення блогу, його ведення, розміщення матеріалів дослідження в Інтернет-просторі («Програмісти», «Дизайнери», «Блогери»); проведення наукової учнівської конференції «Шляхи вдосконалення мовленнєвої	Збирають мовні матеріали, обробляють їх, аналізують статистичні дані про частоту вживаності певних типів помилок; створюють блог, розміщують матеріали дослідження в Інтернеті, «рекламують» створений блог у соцмережах, на офіційному сайті міської ради («Чорний список»); готуються до проведення конференції «Шляхи вдосконалення мовленнєвої культури сучасної особистості».

культури сучасної особистості» із залученням науковців.	
Що потрібно зробити по завершенні проєкту?	Діяльність здобувачів освіти
Проведення наукової учнівської конференції/онлайн-конференції «Шляхи вдосконалення культури мовлення сучасної особистості». Забезпечити функціонування блогу протягом навчального року.	Підготовка до конференції та участь у ній, оформлення матеріалів конференції (тези, презентації) у збірнику «Як ми говоримо?». Ведення блогу.
Термін реалізації проєкту – 6 місяців	
Друковані матеріали	Збірник тез учнівської конференції; матеріали дослідження, оприлюднені в блозі
Додаткове приладдя та витратні матеріали	Комп'ютери, мультимедійне обладнання, відеокамера, фотоапарат, доступ до мережі Інтернет, принтери
Диференціація навчання	Диференціація здійснюється в межах творчих груп за здібностями та інтересами.
Оцінювання	Лист самооцінювання, оцінювання модератором групи та вчителем-координатором.

Методичний коментар: при залученні учнів до участі в проєктній діяльності складові STEM-освіти реалізуються в таких аспектах:

- **математика, технології** – накопичення даних про мовні помилки, статистична обробка отриманих результатів та їх аналіз, укладання діаграм, схем, робота в певних графічних редакторах тощо;
- **мистецька складова** – робота творчої групи «Дизайнери» (оформлення блогу, виготовлення «рекламного» контенту, створення колажів, мемів тощо);
- **природничі науки** (фізика, географія, біологія – опосередковано) – аналізуючи мовні помилки, учні не лише підвищують рівень грамотності, а й повторюють, узагальнюють або засвоюють базові поняття з інших дисциплін (наприклад, працюючи з помилковим варіантом «сила земного притягування», здобувачі освіти активізують знання з фізики про земне тяжіння як фізичне явище).

Список використаних джерел

1. Бабська Л. Проєкт як основа творчого розвитку. *Відкритий урок*. 2011. № 12. С. 55 – 64.
2. Глосарій термінів, що визначають сутність поняття STEM – освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/glosariy/>
3. Ісаєва Г. М. Метод проєктів: традиції, перспективи, життєві результати: практико-зорієнтований збірник. Керів. авт. кол. С. М. Шевцова; наук. керів. і ред. І. Г. Єрмаков. К.: Департамент, 2003. С. 207–211.
4. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання й навчання; навчальний посібник. Харків, – С. 15.
5. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2022/2023 навчальному році : Лист ІМЗО від 15.08.2022 № 22.1/10-1080 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1qFKDLtKedITvap63HJFToyQWw7KONFuN/view>

6. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2023/2024 навчальному році : Лист ІМЗО від 01.08.2023 № 21/08-1242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1XohXNsGS5xfSqFlxyen_QKZJ0if1HFj/view
7. Словник-хрестоматія педагогічних понять: навчальний посібник для студентів, аспірантів, викладачів. Л.: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. 272 с.
8. Чеховська, Л. Й. Проектне навчання на уроках української літератури в середній школі: наук.-метод. посіб. Запоріжжя: ТОВ «ВПО «Запоріжжя», 2010. 263 с.
9. Шацька Н. М. Використання елементів STEM-освіти в мовно-літературній галузі. URL: <https://drive.google.com/file/d/1iAgBSLPcuNILGJDLJmsYeftHhwEJX979/view?pli=1> <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

Вірні чи позбавлені відчуття страху? Анімалістичний дискурс: дивовижний світ спілкування людини і тварини у творах М. Вінграновського, М. Морозенко, Е. Сетона-Томпсона

Фурманова Олена, учитель-методист, учитель української мови та літератури Харківського ліцею № 73 Харківської міської ради

У статті розкриваються прийоми інтегрованого навчання під час вивчення художніх творів з анімалістичною тематикою на прикладах оповідань М. Вінграновського, М. Морозенко, Е. Сетона-Томпсона. Пропонуються варіанти таких уроків, зокрема розглядається інтегрований урок із використанням методу проєктів і електронних ресурсів.

Ключові слова: інтегроване навчання, комплексний підхід, анімалістичні твори, колективний мініпроєкт.

Інтегроване навчання, як багато інших форм освітнього процесу, зазнало кількісних і якісних змін. Напевно, кожен педагог експериментував, проводячи бінарні уроки. У Новій українській школі інтегроване навчання ґрунтується на комплексному підході, освіта ж у цілому не ділиться на окремі дисципліни, а розглядається через призму загальної картини. Однією з найвагоміших переваг цього напрямку для мене, як для філолога, є новий підхід у розвитку критичного мислення, що важливо, з одного боку, для формування самостійного читацького досвіду поза школою та протягом життя, а з іншого – для виховання повноцінної особистості, здатної не відмовлятися від своїх цілей через насильне впровадження тієї чи іншої ідеології, тобто готової вільно та сміливо породжувати й відкидати судження.

Анімалістичні твори – від казок до оповідань і повістей – мають неабияку популярність серед дітей і дорослих. Є багато причин цього визнання. Значне емоційне напруження переплітається з філософським сенсом, а побутові ситуації найчастіше зображуються на романтичному фоні. Але неабиякою, беззаперечною цінністю таких творів для освіти й виховання є можливість донести до дитини складні, недитячі істини в доступному (пригодницькому) контексті. Вивчаючи художню літературу з анімалістичною тематикою, учні отримують інформацію про досвід поколінь у спілкуванні з тваринами, зокрема про розвиток цих стосунків, якісні зміни в ставленні до звірів і птахів.

Еволюція стосунків із тваринним світом фіксує різні форми поведінки: винищення особин із метою вижити, збагатитися – повага та приручення – співчуття та піклування.

У різних модельних навчальних програмах, розміщених на сайті МОН України, твори «Снап», «Лобо» Е. Сетона-Томпсона, «Вірність Хатіко» М. Морозенко пропонують вивчати в 5 класі, а «Сіроманець» М. Вінграновського – у 6 класі.

З одного боку, твори, про які йтиметься, цікаві, з іншого – вони викликають дуже сильні почуття страху, жалю. До того ж оптимістичний фінал ми бачимо хіба що в «Сіроманці» М. Вінграновського. Постає питання навіть про доцільність вивчення творів у середній школі. Як позитивну відповідь наведу такі аргументи:

1. Твори вартісні, бо важливо знати, як люди ставилися до тварин і в який спосіб їх використовували, винищували тощо.

2. Однак доцільно переглянути вікову категорію та послідовність вивчення подібних творів. Наприклад, у контексті психогієни слід ознайомити дітей з долею Сіроманця, а потім уже з Хатіко, Снапом і Лобо, аби дитина, зіткнувшись у фіналі з трагічною кінцівкою, не опинялась у психологічній безвиході, уболіваючи за персонажа-улюбленця. Школярі мають знати не тільки, як було, а і як могло бути, бо позитивну ситуацію вже змодельовав М. Вінграновський із Сашком і Андрійком.

Роблячи висновки з прочитаного, учні не повинні приходити до узагальнення, що людина має право жертвувати Снапом, жорстоко вбивати Бланку чи Лобо або за всяку ціну зловити Сіроманця. Логічний підсумок можливий лише один: життя істот продовжиться на планеті тільки тоді, коли ми відшукаємо шляхи свідомої взаємодії з будь-якою земною формою буття.

У творах М. Вінграновського, М. Морозенко, Е. Сетона-Томпсона тварини наділені здатністю говорити, мислити, навіть більше – аналізувати. Вони є головними персонажами, а люди – другорядними. Ситуація інша тільки в «Сіроманці», бо тут два головні герої – Сашко й вовк. Якщо в «Снапі», «Лобо» людина не просто на другому плані, а немовби самоусувається від відповідальності за скоєне, перекладаючи провину за свій злочин на хижаків, то М. Вінграновський навіть Чепіжного змальовує, розвиваючи персонаж. Василь спочатку ладен на все, аби тільки спіймати Сіроманця, а відправляючи його до звіринця, обіцяє на свята возити вовкові м'ясо. Читач розуміє, що селянин Чепіжний – мисливець, але нотки людяності є і в нього; тобто дискурсивний мотив природи переплітається з мотивами любові та гуманності.

Образи звірів, на відміну від казок, не є уособленням певних почуттів та дій людини, а навпаки, є прикладом функціонування та здатності відчувати самих тварин, хоч ми й розуміємо, що це тлумачення людини. Отже, важливою для розуміння як власне твору, так і моральних цінностей є не лише характеристика собак і вовків, а й персонажів-людей і оповідачів або навіть авторів твору. Урешті-решт учні, пізнаючи тварин, аналізують і людину, яка по-різному взаємодіє з твариною: живе з нею, полює на неї, намагається вберегти від жорстокості. Тільки замилювання чеснотами й правдою природи дасть змогу дітям не стати ворогом рослин і тварин, уможливить наближення до розгадки цього дивовижного світу й мудре поведіння в навколишньому середовищі, разом із цим стане зрозумілим місце людини третього тисячоліття на планеті. А зрозумівши «картину світу», яку бачать звірі, майбутнє покоління не зробить її кривою, хижацькою, безвихідною.

Пропоную такі варіанти уроків:

- Урок-створення віртуального музею собаки й вовка «Тварини, яких я знав» (найменування запозичене з однойменної збірки Е. Сетона-Томпсона).
- Урок-диспут із використанням методу проєктів на тему «Дискутую з автором».

1. У своїй основі **урок-створення віртуального музею** базується так чи інакше на методі проєктів. Оскільки випереджувальні завдання є обов'язковими, то готую умови для реалізації колективного мініпроєкту.

Учні отримують завдання й обирають напрям, який уподобали:

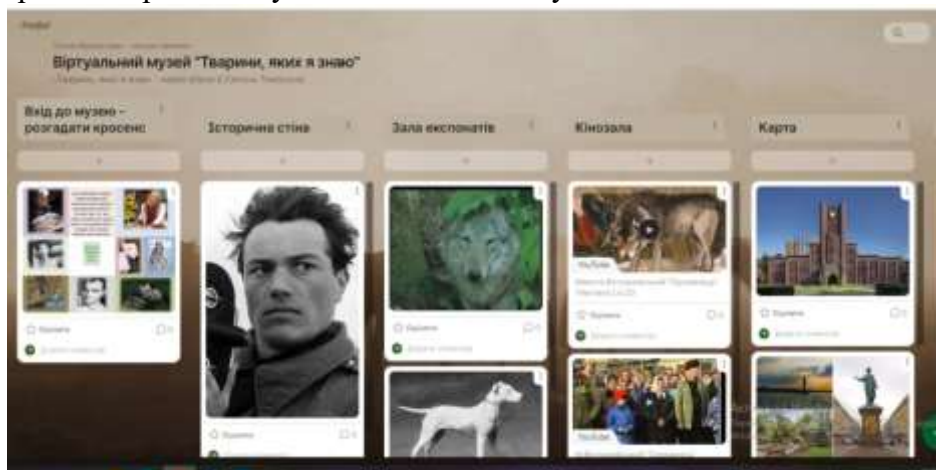
- створення електронної форми віртуального музею: використовуючи [Padlet](https://padlet.com/account/setup) (<https://padlet.com/account/setup>);
- виготовлення ілюстрацій – малюнків чи електронних версій;
- застосування електронних ресурсів, зокрема III (штучного інтелекту).

Віртуальний музей «Тварини, яких я знав» має кілька розділів. Вхід до музею можливий після розгадування кросенсу; «Історична стіна» ознайомлює з авторами творів (гості музею можуть побачити портрети письменників, дізнатися цікаві факти з їхньої біографії та історію написання текстів); «Зала експонатів» демонструє зображення головних героїв, навіть можна створити окрему експозицію для улюбленців учнів, де діти поділяться світлинами чи малюнками своїх собак, котиків або інших тваринок. Продовжити екскурсію пропонується в кінозалі, де розміщено фільми, аудіокниги, буктрейлери тощо. Карта ж музею перенесе нас у місця, які згадано у творах: чи це Одеса («Сіроманець»), чи Токійський університет («Вірність Хатіко»). Обов'язково варто увімкнути «Коментарі» до дошки, таким чином відвідувачі музею залишатимуть відгуки, а також «Реакції», обравши сердечко чи зірочку як позначки вподобання.

Учні готують матеріали для музею, розміщують їх самостійно, маючи спільний доступ до інтерактивної дошки, обговорюючи в групі концепцію та розподіляючи обов'язки.

Презентація проекту відбувається у формі екскурсії «залами» віртуального музею, яка може тривати в реальному часі або замінена аудіо- чи відеозаписом.

2. *Епіграфом до уроку-проєкту «Дискутую з автором» стали слова Леонардо да Вінчі: «Прийде час, коли люди дивитимуться на вбивцю тварини так само, як вони дивляться зараз на вбивцю людини».*

Тип проєкту:

- Дослідницько-творчий.
- Груповий.
- Довготривалий (від місяця й більше, оскільки вивчаються 4 художні твори).
- Для уроку-підсумку.

Крім презентації для підсумкового уроку, коли відбуватиметься велика «дискусія з авторами творів», групи отримують невеликі завдання відповідно на кожен урок. Таким чином діти із самого початку теми працюють разом, роблять пробні виступи. Ознайомившись добре з текстами – історією написання, сюжетом, героями та проблематикою, учні готують виступ-захист своєї позиції відповідно до таких питань:

- Кого захищає та виправдовує автор?
- Чому ви погоджуєтесь чи не згодні з такою позицією?

Також можна залучити гостя-персонажа уроку – **уповноваженого з дотримання прав тварин**. Це відомий усім пес Патрон.

Пес Патрон (нар. 20 липня 2019) — український собака-винюхувач вибухівки, талісман ДСНС, який здобув велику популярність за часів війни. Офіційний символ Міжнародного координаційного центру з питань гуманітарного розмінування.

Тут простежується зв'язок із правознавством: наш персонаж має реального й соціально значущого прототипа – Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї.

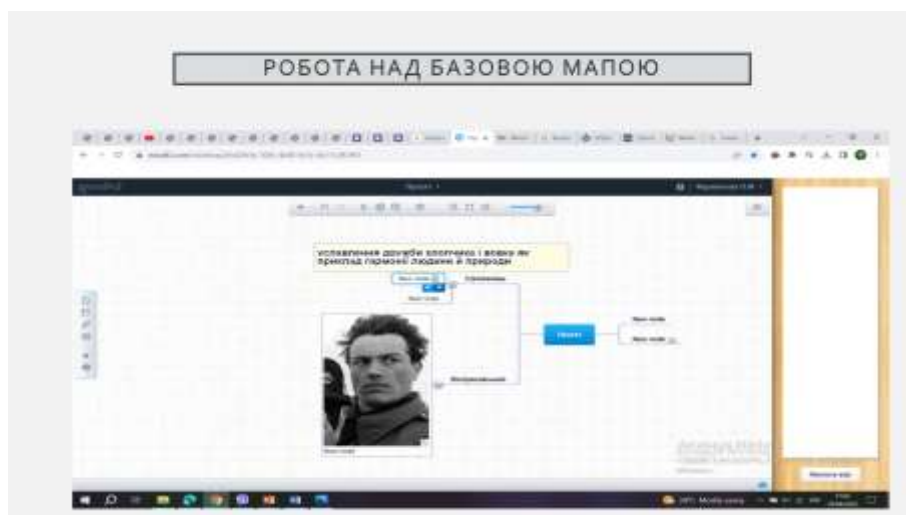
Учні можуть виготовити на свій урок уявного песика – намалювати чи зробити анімаційного персонажа. Роль Патрона – наголосити на порушенні прав тварин та їхньому захисті в тій чи іншій ситуації.

До цього проєкту також залучаємо електронні ресурси, зокрема MIND42/<https://mind42.com/>

Учні працюють на базовій мапі, створюючи асоціативні зв'язки відповідно до теми.

Значення проєкту впливає з мети: на чільному місці виховання повноцінної особистості, здатної боротися за свої переконання та протистояти насильному впровадженню хибних і жорстоких ідей, тобто готової вільно й сміливо створювати та відхиляти судження.

Використання технології інтегрованого навчання на уроках української мови для розвитку загальнокультурної компетентності

*Хавіна Сусанна, учитель української мови та літератури,
«спеціаліст вищої категорії», «учитель-методист»
комунального закладу «Харківський ліцей № 82
Харківської міської ради»*

Автор розглядає проблему розвитку загальнокультурної компетентності з використанням технології інтегрованого навчання, що знайшло відображення у визначенні й апробації певних форм і методів роботи. Наведені приклади інтегрованих уроків сприяють розвитку мислення та мовлення школярів, розвивають їхню увагу, пам'ять, спостережливість, кмітливості, ініціативу, самостійність, наполегливість, працьовитість, чуйне, уважне ставлення один до одного.

***Ключові слова:** загальнокультурна компетентність, ідея інтегрованого навчання, принципи інтеграційних процесів, інтегровані ігрові завдання.*

На сучасному етапі розвитку українського суспільства спостерігаються кардинальні зміни в підходах до змісту та організації освітнього процесу в закладах освіти різного рівня. Пріоритетними його напрямками визначено: особистісну орієнтацію; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення рівних можливостей у здобутті освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації освітнього процесу; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

У цьому контексті актуалізується навчання та виховання людини з інноваційним типом мислення, компетентної не тільки в певній галузі, а такої, яка володіє загальнокультурною компетентністю. Недостатньо розробленою є проблема розвитку загальнокультурної компетентності з використанням технології інтегрованого навчання.

Мета статті: на основі узагальнення теоретичних основ формування загальнокультурної компетентності та вивчення практики використання технології інтегрованого навчання обґрунтувати педагогічні умови розвитку загальнокультурної компетентності учнів у процесі освітньої діяльності на уроках української мови.

Концепція Нової української школи подає таке трактування компетентності: «динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [4].

Компетентність поєднує в собі готовність до цілевизначення, планування, дій, оцінювання та рефлексії, що в процесі вияву її передбачає реалізацію таких дій: зрозуміти, продемонструвати, оцінити, застосувати, використати, довести, сприяти, обрати, обґрунтувати, побудувати, розвинути.

Компетентнісно орієнтована методика зосереджує зусилля на способах мислення (креативність, критичне мислення, уміння розв'язувати проблеми й формулювати власні судження), способах роботи (спілкування та співпраця), інструментах для роботи (потенціал новітніх технологій), здатності жити в багатогранному світі й виконувати роль активних і відповідальних громадян.

Загальнокультурна компетентність – це інтегративна якість особистості, що характеризується знаннями щодо національної та світової культурної спадщини, уміннями їх аналізувати та оцінювати; володінням культурою міжособистісних відносин та дотриманням принципів толерантності у взаємодії з іншими людьми [5].

Ця ключова компетентність передбачає глибоке розуміння особистістю власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного самовираження інших. На предметному рівні загальнокультурна компетентність виявляється в здатності учнів зіставляти специфіку розкриття теми (чи образу) в різних видах мистецтва; ідентифікувати себе як представника певної національної культури; визначати роль української мови та літератури в загальноєвропейському і світовому культурному контекстах; аналізувати й інтерпретувати художні твори у взаємодії з різними творами мистецтва; набувати досвід емоційних переживань, виявляти ціннісне ставлення до різних видів мистецтва та формувати відкритість до міжкультурної комунікації.

Я працюю за модельною навчальною програмою з української мови для 5–6 класів авторів Заболотного О. В., Заболотного В. В. та інших [11]. Вона ґрунтується на засадах цінностей українського народу, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, аксіологічного, діяльнісного, інтегративного підходів. У програмі визначено очікувані результати навчання учнів, зміст навчального предмета, види навчальної діяльності учнів. Виокремлено види діяльності, які мають здійснюватися на уроках розвитку мовлення. У кожному розділі та підрозділі сформульовано ціннісні орієнтири, які допомагають учителю вибрати тематику творчих робіт і дидактичного матеріалу.

Ідея інтегрованого навчання передбачає досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентоздатної, спроможної забезпечити кожній людині самостійно досягти тієї чи іншої цілі, творчо самоутверджуватись у різних соціальних сферах. Однак інтеграція як дидактичний засіб чи система має при цьому втілитися в навчальні предмети у формі їх об'єднання і представлення єдиним цілим [9].

Інтеграційні процеси базуються на трьох принципах: методологічному (використання різних прийомів і методів як системи роботи); *психологічному* (урахування індивідуальних особливостей дитини, що характеризує якість засвоєння знань); *дидактичному* (система теоретичних і практичних підходів до процесу навчання).

Завдання інтегрованого змісту використовую здебільшого як вступні до теми або узагальнювальні. До них заздалегідь готують учнів, активізуючи словник, інтерес до певної теми. Уроки з такими завданнями емоційно збагачують освітній процес, допомагають учителю різнобічно і системно сформулювати необхідні уявлення та поняття. Різні завдання інтегрованого змісту є цікавими, вони запобігають стомлюванню дітей, посилюють інтерес до навчання. Саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності дитини і грою, спілкуванням із природою, музикою, малюванням, драматизацією дає можливість оволодіння граматичними вміннями та правописними навичками способом розв'язування мовленнєвих завдань глибоко індивідуалізованого пізнання.

На етапі мотивації використовую інтерактивну технологію «Мікрофон». Учні висловлюють власну думку про свої очікування від уроку (що вони хочуть дізнатися, чого навчитися, що пригадати).

На підсумковому етапі використовую технологію «Прес», пропонуючи такі запитання: Чи збагатили ви свої знання, словниковий запас тощо? Чи сподобався урок? Чим? Що найбільше вразило? Висловіть свої враження від уроку: Я зрозумів (ла), що... Я вважаю... Тому що... Отже...

Для підвищення пізнавальної діяльності, мотивації учнів до вивчення української мови використовую інтегровані ігрові завдання (якщо це вмотивовано типом уроку, його метою), тому що вони у поєднанні з іншими формами роботи сприяють глибшому засвоєнню знань, індивідуалізації навчання, визначенню рівня сформованості вмінь і навичок учнів, розвивають пам'ять, увагу, вміння аналізувати, порівнювати мовні явища. До того ж школярів цього віку лінгвістичні ігри певною мірою активізують.

Програмою Заболотних визначено використання лінгвістичних ігор, а саме: кросворди, вікторини, мовні конкурси, лінгвістичні задачі, ребуси, завдання: «Ти – редактор», «Зайвина» («Четвертий зайвий»), «Спіймай помилку», «Вірю – не вірю», «Сортування», «Найрозумніший», «Останнє слово – за тобою», «Хто швидше», «Лінгвостафета», «Ти – учитель» тощо. Такі завдання є в підручнику цих авторів. Використовую і додаткові завдання на різних етапах уроку, тому що вони дають можливість активізувати увагу учнів, відпрацювати засвоєні знання, зняти напруження, підвищити продуктивність роботи.

Із задоволенням учні виконують інтегровані завдання з використанням онлайн-сервісу learningApps.ua (конструктор, який дозволяє створювати різноманітні інтерактивні вправи з різних предметних галузей для використання на уроках і в позаурочний час), самі складають їх до певних тем.

Так, *при вивченні теми «Синтаксис» використовую загадки. Мовна лінія.* Визначити вид речення за метою висловлювання, головні і другорядні члени речення.

Мовленнєва лінія. Що це за квітка?

– Хто з вас, діти, нас не знає?

Ми у лісі проживаєм.

Дзвоном сонце зустрічаєм.

Маєм гарні сині очки,
Називаємось ... (дзвіночки).
– Біленька корзинка
А дно золотисте.
В корзинці – росинка
Та сонечко чисте (ромашка).
– Під одним ковпаком 700 козаків (мак).
– Ту дівчину синьооку
Завжди стрінеш край потоку.
У неї ніжки вмиті в росах,
У неї небо сяє в косах (незабудка).

Цікавою для учнів буде й інформація про значення квітів: ромашка – символ доброти і ніжності; червоний мак – символ чарівної сили, яка захищає від усілякого зла, мужність, краса, молодість; сині волошки – простота, ніжність, вони, як краплиночки неба, довірливо й скромно всміхаються нам; дзвіночок польовий символізує вдячність.

Запитання: Які квіти вам подобаються? Що ви про них знаєте?

Вивчаючи розділ «Лексикологія», пропоную завдання з використанням вебсервісу «Wordwall» (дозволяє створювати інтерактивні та друковані матеріали, можна використовувати і для класної, і для домашньої роботи, є статистика, що дозволяє побачити результати роботи кожного учня).

Мовна лінія: з'ясувати значення слів, записати їх в алфавітному порядку.

Мовленнєва лінія: поспілкуватися з учнями, дізнатися, що вони знають про Катерину Білокур. Як знайдені слова співвідносяться з творчістю художниці. (Відповідники. Поєднайте слова та їх значення, посилання: <https://wordwall.net/uk/resource/57905271>)

Протягом вивчення теми «Синтаксис. Пунктуація» учні створювали різноманітні завдання, які увійшли до гри, створеної за допомогою сервісу «genial.ly» (її можна переглянути за посиланням:

<https://view.genial.ly/64456fc8495a4000171fde10/interactive-content-board-game>).

Крім того, використання ігрових завдань сприяє розвитку мислячої особистості. По-перше, такі завдання здебільшого є пошуковими. Вони ставлять учня перед необхідністю самостійно знаходити шляхи розв'язання, а отже, розпізнавати, аналізувати мовні факти, зіставляти їх і формулювати висновки. А це розвиває творчі здібності школяра, увагу, ініціативність. По-друге, робота з ігровими завданнями створює позитивну мотивацію навчання, пробуджує бажання знати. По-третє, самостійно відкриваючи для себе певні мовні явища, учні дістають задоволення, упевненість у своїх здібностях, що зумовлює самореалізацію особистості.

Вивчаючи тему «Прикметник. Розряди прикметників» у 6-му класі, використовуємо картину Катерини Білокур «Городні квіти».

Мовна лінія. Правопис прикметників.

Мовленнєва лінія. Ставимо учням такі запитання:

1. У якій кольоровій гамі Катерина Білокур це робить? Який настрій викликають у вас ці кольори?
2. Чим схожі або різняться картини художниці?
3. Що відрізняє квіти у творах художниці та квіти у природі?
4. Які почуття викликає картина народної майстрині пензля?
5. Яке ваше особисте ставлення до картин Катерини Білокур?
6. Що ви особисто любите малювати, чому?

Можна запропонувати такі завдання:

- Скласти сенкани до слів квітка, художниця.

- Написати есе, використовуючи прикметники, на тему «Щасливий той, у кого душа не мовчить, коли бачить красу, – красу природи, людини і людських справ на Землі. А ще щасливий, хто сам творить красиве».
- Скласти твір-опис за картиною Катерини Білокур «Городні квіти».

Розповідаючи про типи та стилі мовлення, використовую такі картки з інтегрованими завданнями:

1. Прочитайте. Визначте тему і стиль тексту. Доберіть заголовки.

Український портретний живопис бере свій початок у глибині століть. На уроці літератури ви розглядали портрети Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, виконані художниками Іваном Трушем, Миколою Жуком, Федором Панком.

Портрети бувають різні: індивідуальні, парні, групові; на весь зріст, поясні, погрудні, – залежно від того, скільки осіб і як вони зображені. Твори художників-портретистів експонуються в музеях, на виставках у всіх країнах світу (За Г. Неліною).

2. Поясніть розділові знаки в тексті.

Картину «Жниця» М. Пимоненко створив у 1859 році. Тут поєднується поезія хліборобської праці, радість від щедрого ужинку з обоженням землі, ниви, хліба, самих жінок.

Картину М. Пимоненка «Жниця» можна використати також і для написання твору-опису природи в художньому стилі. Більше уваги приділяємо зображенню природи.

Пропоную такі питання для роботи над твором-описом природи.

1. Із якою метою автор змальовує природу? 2. Яку пору року зображено? 3. Яка пора року подобається вам найбільше? Чому? 4. А що прагнув підкреслити художник за допомогою світла і тіні?

4. Завдання. Складіть речення з поданими висловами. Високохудожній твір мистецтва. Вартий пензля художника. Вінець творчості. Збуджує уяву. Гідний подиву. Творіння його розуму і серця. Вкарбувалися в пам'ять. Почуття прекрасного.

Отже, у статті здійснено теоретичне обґрунтування та висвітлено практичне вирішення актуального питання – розвиток загальнокультурної компетентності учнів на уроках української мови з використанням технології інтегрованого навчання, що знайшло відображення у визначенні та апробації форм і методів роботи.

У процесі проведення інтегрованих уроків педагоги вмiло й ефективно керують принципами засвоєння та застосування знань, формують мислення школярів, їхню емоційну й вольову сферу, моральні, естетичні та світоглядні аспекти особистості, навчальні та трудові вміння.

Інтегровані уроки розвивають мислення і мовлення школярів, їхню увагу, пам'ять, спостережливість, кмітливість, ініціативу, самостійність, наполегливість, працьовитість, чуйне, уважне ставлення один до одного.

Список використаних джерел

1. Бицюра Ю. Інтегрована система навчання. *Завуч (Перше вересня)*. 2002. №16. С.10 – 11.
2. Інтегрований урок та його аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/technol/714>
3. Інтегровані уроки в освітньому процесі на сучасному етапі розвитку національної школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/bjbql>
4. [Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: монографія /](#)
5. [Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін.; під заг ред. О. В. Овчарук. – Київ: К.І.С., 2004. – 112 с.](#)
6. Крутенко О. Формування ключових компетентностей учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / О. Крутенко. – Черкаси: ЧОПОПП, 2014.

7. 6. Кубенко І. М. Що таке компетентність і як її розуміють в освіті / І. М. Кубенко // Додаток до електронного журналу «Теорія та методика управління освітою». – 2010. – №1. – С.1–13.
8. Мельник С. А. Інтегрований урок як засіб формування загальнокультурної компетентності учнів основної школи / С. А. Мельник. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/2324697/>
9. Моделювання навчальних занять на інтегрованій основі / за ред. О. Мариновської. – Івано-Франківськ, 2002. – 136 с.
10. Онопрієнко О. В. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті / О.В. Онопрієнко // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 32–37.
11. Пометун О. І. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Вісник. – 2004. – № 22.
12. Модельна навчальна програма з української мови для 5–6 класів авторів Заболотного О. В., Заболотного В. В. та інших, «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 №795). – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-mova/>
13. Хавіна С. Я. «Квіти – це життя, надія, радість і натхнення». Твір-опис за картиною К. Білокур «Городні квіти». *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2011. № 33 (289),
14. Хавіна С. Я. Твір-опис за картиною М. Пимоненка «Жниця». *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2011. № 33 (289),

Інтегроване навчання як модель активізації інтелектуальної діяльності школярів

Задорожня Людмила, учитель української мови та літератури
КЗ «Первомайський ліцей № 5 Первомайської міської ради
Харківської області»

Авторка статті переконує, що інтегровані уроки спонукають вчителя до творчої роботи. Інтеграція актуальна для всіх учителів, зацікавлених у формуванні всебічно розвинутої особистості, яка цілісно сприймає світ і здатна активно діяти в соціальній та професійній сферах. Акцентовано, що головним завданням освіти є підготовка молоді до сучасного життя, тобто формування в неї необхідних компетентностей, а один із ефективних засобів – інтеграція навчальних дисциплін.

Ключові слова: інтегроване навчання, інтеграція навчальних предметів, сучасна освіта, міжпредметні зв'язки, ефективність.

Останнім часом набуває особливої актуальності проблема компетентнісного підходу до навчання, розвитку й виховання учнівської молоді, що спричиняється типовою для сучасної школи ситуацією: учні здатні опановувати теоретичні знання, але відчують значні утруднення під час використання цих знань для розв'язання конкретних життєвих задач. Школа закладає підґрунтя формування світогляду, допомагає опанувати не тільки основи знань, а й прищепити певні компетентності, що за умови відповідного розвитку здатні скласти загальну життєву компетентність. І тут важлива роль належить урокам української мови та літератури, які є актуальними для інтеграції інших предметів.

Під час вивчення української мови та літератури інтегровані уроки спонукають нас до творчої роботи, розвивають здібності учнів, уміння, навички, привчають до самостійної та індивідуальної роботи, що допомагає краще опанувати матеріал. Уперше поняття «інтеграція» було використано в XVII столітті Я.-А. Коменським у праці «Велика дидактика»: "Усе, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатись у такому ж взаємозв'язку» [1, с.15]. Німецький учений і педагог Герbart виділив основні

етапи навчання XVIII століття: ясність (зрозумілість), асоціація, система (інтеграція) – можливість самостійно скласти картину світу. У XIX столітті К. Д. Ушинський зробив найбільший внесок у розробку інтегрованих курсів. Він розробив модель, структуру, напрямки інтеграції. Інтеграцією письма й читання науковцю вдалося створити аналітико-синтетичний метод навчання грамоти. У 60-х роках XX ст. В. Сухомлинський провів «Уроки мислення в природі» – один із найвдаліших прикладів інтеграції різних видів діяльності, об'єднаних однією метою. Адже принцип інтеграції відповідає психічній і фізіологічній природі дитини, сутності мови як суспільного явища в її зв'язках з усіма аспектами багатогранного світу. О. М. Біляєв у своїй статті «Інтегровані уроки рідної мови» поділяє міжпредметну інтеграцію на повну (становить собою об'єднання в одному курсі різних навчальних предметів) і часткову (полягає в поєднанні матеріалу різних предметів, підпорядкованого одній темі). На основі часткової міжпредметної інтеграції будуються інтегровані уроки.

Головним завданням освіти є підготовка молоді до сучасного життя, тобто формування в неї необхідних компетентностей, а одним із засобів їх формування є інтеграція навчальних дисциплін. Інтеграція може вирішити основні суперечності освіти – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами.

Інтеграція – важлива умова сучасної науки і розвитку цивілізації в цілому. Адже нинішня стадія наукового мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати не окремі, ізольовані об'єкти, явища життя, а їх більш чи менш широкі єдності.

Поняття «інтеграції» має загальнонауковий зміст і часто використовується в дидактиці. У загальнонауковому аспекті «інтеграція» – це процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який проявляється через єдність із протилежним йому процесом розчленування, розмежування, диференціації. Інтеграція зобов'язує до використання різноманітних форм викладання, що має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу, вона стає для всіх її учасників школою співпраці та взаємодії, що допомагає разом просуватися до спільної мети.

Однією з найважливіших проблем сучасної освіти, на мій погляд, є помітне зниження зацікавленості учнів до навчання. Оновлення змісту освіти у XXI столітті вимагає розв'язання складної проблеми: як перетворити гігантський масив знань в індивідуальне надбання та знаряддя кожної особистості:

- «спресувати» споріднений матеріал кількох предметів навколо однієї теми, усунути дублювання у вивченні низки питань;
- ущільнити знання, тобто реконструювати фрагмент знань таким чином, коли засвоєння вимагає менше часу, проте породжує еквівалентні загальнонавчальні та технологічні вміння;
- опанувати з учнями значний за обсягом навчальний матеріал, досягти цілісності знань;
- залучати учнів до процесу здобуття знань;
- формувати творчу особистість учня, його здібності;
- дати можливість учням застосовувати набуті знання з різних навчальних предметів у професійній діяльності.

Для того щоб підготуватися до інтегрованого уроку, необхідно доцільно визначитися з інтегруванням, дібрати навчальний матеріал, структуру та технології проведення. І пам'ятаємо, що не поєднання, а взаємопроникнення! Це не просто поєднання частин, а об'єднання їх у єдине ціле на основі спільного підходу. Інтегрований урок (від лат. Integer – повний, цілісний), тобто органічне поєднання в уроці відомостей інших навчальних предметів навколо однієї теми, що сприяє інформаційному збагаченню сприйняття, мислення та почуттів учнів за рахунок залучення цікавого

матеріалу, що також дає змогу з різних сторін пізнати якість явища, поняття, досягти цілісності знань.

На мою думку, інтегровані уроки цікаві для дітей тим, що під час проведення присутні два вчителі, які допомагають вирішувати більшу кількість завдань. На таких уроках можна використати різні методи і форми навчання, інформаційно-комунікаційні технології, педагогічні програмні засоби навчання. Інтегровані уроки характеризуються глибиною, високою інформативністю, фундаментальністю, різноплановістю, що сприяє підвищенню мотивації учнів, а як наслідок – підвищенню рівня їхніх знань. Інтеграція допомагає усунути суперечності між великим обсягом інформації та можливістю її засвоєння дітьми.

Найчастіше я використовую на уроках літератури міжпредметні зв'язки, тобто нові відомості з таких предметів, як історія України, мистецтво, а на уроках мови з літератури.

Пропоную фрагмент уроку в 7-му класі на тему «**Твір-опис процесу праці за власним спостереженням у художньому стилі**». **Мета:** ознайомити семикласників із вимогами до складання твору-опису процесу праці в художньому стилі; запам'ятати особливості побудови висловлювань, що містять опис трудового процесу; звернути увагу на слова, що вказують на послідовність дій; розвивати вміння учнів складати твори-описи процесу праці за власним спостереженням у художньому стилі, викладати матеріал послідовно, логічно, дотримуючись стильових ознак художнього стилю; виховувати почуття патріотизму, любов до українських традицій, культури.

Завдання:

1. Виберіть серед запропонованих ілюстрацій картинку із зображенням тих інгредієнтів, які потрібні для приготування борщу.

2.- Пригадайте з уроків літератури, що таке епітет? Що ви знаєте про метафору? Порівняння – це...

Від слів *буряк, картопля, цибуля, квасоля, морква, сметана, борщ* утворити слова зі зменшено-пестливими суфіксами, дібрати до них епітети, метафори, порівняння.

3. До слова запашний дібрати синоніми.

(Ароматний, духмяний, пахучий.)

4. Записати дієслова, що рухають уперед процес праці під час приготування борщу.

(Помити, кип'ятити, сікти, шаткувати, нарізати, натерти, варити, відціджувати, посолити, поперчити, тушкувати, очистити, обсмажити, подрібнити, булькоче, кипить, шкварчить).

5. Прочитайте прислів'я та приказки про борщ. Випишіть ті, що найбільше сподобались. Не забудьте використати їх у своєму творі-описі процесу праці.

Без хліба – не обід, без капусти – не борщ.

Борщ та каша – їжа наша.

Вари, горщику, борщ, а я з хлопцями погомоню.

Добрий борщик, та малий горщик.

Смачні борщ і каша, але як є кусок м'яса.

Борщ усьому голова.

Салом борщу не зіпсуєш.

Їж борщ з грибами, та держи язик за зубами.

Що до чого, а борщ до хліба.

Борщу однаково – чи йому пампушок, чи галушок.

Борщ та капуста – хата не пуста.

Пропоную підсумувати сьогоднішній урок таким чином: на дошці написано слово «борщ», до кожної літери якого потрібно підібрати слова, які б характеризували нас із вами протягом усього уроку. Отже, протягом уроку ми були:

**Б
О
Р
Щ**

Під час вивчення в 10 класі поезій «Гімн», «Сікстинська мадонна» Івана Франка я ставлю за мету: не тільки вивчити твір, а й ознайомити учнів із поетичною творчістю І. Франка; допомогти усвідомити ідейно-художній зміст віршів; розвивати навички виразного читання, аналізу поезій, виділення актуальних проблем і зіставлення їх із нашим часом; формувати ціннісне ставлення до навчання; виховувати активну громадську позицію, оптимістичний світогляд, прагнення до розвитку духовності, естетичний смак.

Запитання та завдання учням:

- Розповісти про самостійно знайдені цікаві факти й подробиці з життя І. Франка.
- Виразне читання вірша. (Учні виразно читають вірш «Гімн».) Словникова робота за питаннями учнів.

Евристична бесіда:

- Що Франко вкладає в поняття «революціонер» і чому він «вічний»?
- Як ви уявляєте собі «вічного революціонера» за часів Франка і нині?
- Чому образ ворожих, реакційних сил у вірші конкретний, реалістичний, образ «вічного революціонера» – алегоричний?
- Як у поезії зображено зростання свідомості народу, його активності в боротьбі за власні права?
- Чому поет ставить в один ряд із духом і волею науку та думку?
- Чому вірш названий гімном?

Виконання учнями пошуково-дослідницьких завдань.

- Виберіть із тексту вірша всі дієслова, визначте їх співвідношення (приблизно з іншими частинами мови), з'ясуйте роль і значення. (Дієслів багато, вони надають творові динамізму.)
- Визначте віршовий розмір твору «Гімн». Як він впливає на звучання вірша? (Чотиристопний хорей, створює маршову, напружену мелодику.)
- Схарактеризуйте систему художніх засобів (епітети, алітерація, анафора та ін.).

Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».

1. Яка ідея вірша «Гімн»?
2. Які шляхи розвитку людства бачить Франко та якими засобами можна цього розвитку досягти?

Виразне читання сонета «Сікстинська мадонна».

Демонстрація репродукції картини Рафаеля «Сікстинська мадонна», під враженням якої написаний твір Франка.

Евристична бесіда.

- Що, на ваш погляд, спільне, а що відмінне в зображенні мадонни, її трактовці у Рафаеля і Франка?
- Із чим у поета асоціюється образ мадонни?
- Який художній прийом використав автор в останньому тривірші?
- Що втілює (символізує) образ мадонни у творі І. Франка?

Складіть і запишіть літературний паспорт твору за планом.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що інтеграція – необхідна умова, важливий засіб сучасного навчального процесу для забезпечення системних знань учнів із різних галузей наук, соціалізації особистості. Інтеграція актуальна для всіх учителів,

зацікавлених у формуванні всебічно розвиненої особистості, яка цілісно сприймає світ і здатна активно діяти в соціальній та професійній сферах.

«У наших руках – найбільша з цінностей світу – Людина. Ми творимо Людину, як скульптор творить свою статую з безформного шматка мармуру: десь в глибині цієї мертвої брили лежать прекрасні речі, які належить добути, очистити від усього зайвого» (В. Сухомлинський) [4, с. 172].

Список використаних джерел

1. Біляев О. Інтегровані уроки рідної мови. *Дивослово*. 2003. № 5. – С. 6 – 10.
2. Коменський Ян Амос. Вибрані педагогічні твори : у трьох томах. Т. 1. Велика дидактика. Під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. Красновського А. А. Київ, 1940. 248 с.
3. Мельник Н. П. Інтеграція навчального процесу як сучасна освітня технологія. *Завуч*. 2010. № 22. – С.11 – 14.
4. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Київ, 1972. 244 с.
5. Титар О. Інтеграція навчального процесу як чинник розвитку пізнавальної активності учнів [Електронний ресурс] /Ольга Титар. – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/proftech/24899/

Пізнання цілісної картини світу через інтегроване навчання української мови, літератури, народної творчості

Гончаренко Любов, учитель української мови та літератури Колонтаївського ліцею Краснокутської селищної ради Богодухівського району Харківської області

Автор розглядає інтегроване навчання як один із принципів реформування освіти, досліджує, як уміння вчителя змоделювати інтегрований урок впливає на мотивацію учнів до навчання.

Ключові слова: інтегроване навчання, ідентифікатори національної приналежності, народна творчість, крилаті вислови, символи.

Та нація, яка ставить перед собою завдання досягати успіхів, боротися за свою національну ідентичність, розвивати освіту й культуру, – непереможна! У надскладний час наша галузь – одна з тих, яка шукає та знаходить вихід із, здавалося б, безвихідних ситуацій: ми навчаємо і вчимося самі, ми виховуємо і розуміємо, що не маємо права зупинитися.

Нині настав час упровадження концепції НУШ у базовій школі. Одним із аспектів успішного оволодіння знаннями може бути інтегроване навчання. Цей аспект, до речі, є одним із принципів реформування освіти в Україні. Що дає цей принцип? Глибше розуміння теми, очевидний зв'язок із реальним світом і усвідомлення себе в ньому, удосконалення мислення, а такі уроки запам'ятовуються, бо ґрунтуються на спостереженнях і власному життєвому досвіді здобувачів освіти, умінні застосовувати знання в повсякденному житті.

Інтегроване навчання – це на сьогодні вимога часу, уміння вчителя змоделювати такий урок, на якому кожен учень зможе навчитися формулювати власну думку, доводити свою точку зору, збагачуватися новими знаннями, демонструвати обізнаність із певного питання.

Інтегровані уроки варто визначити ще в процесі календарного планування, готуватися до них ретельно та якісно, зацікавитися самому, а відтак – захопити учнів.

Сьогодні, як ніколи, наші діти повинні виплекати в собі гордість за приналежність до свого народу, української держави, до власної родини. Тому у вихованні дітей велика

відповідальність покладена на батьків, старше покоління родини, дошкільні заклади, початкову школу. Ця місія полягає у прищепленні любові до власної оселі, до природи рідного краю, до української мови, культури, взаємин у сім'ї... Такий досвід стане основою в пізнанні світу. Взаємоповага й підтримка, щира мова, пісня, затишок в оселі, піклування про старших, про тварин, інші щоденні родинні традиції творитимуть Людину, а вчителям будуть допомогою в успішному втіленні інтегрованого навчання в освітній процес.

Візьмімо до уваги програму з української літератури 5 класу. Початок навчального року. Вивчаємо міфи і легенди. Серед них – «Про зоряний Віз», «Берегиня». Хіба не доречно буде запропонувати напередодні уроку, за можливості, сфотографувати або намалювати сузір'я Великий Віз, віднайти й ознайомитися з віршем Д. Білоуса «Щоб дужче світом дорожить». Після цього викликати дітей на дискусію питанням: «Світ сильний чи слабкий? Йому може настати кінець?» Дискусія неодмінно розгорнеться. А вчитель підведе дітей до думки: людина здатна на прекрасні вчинки, вона розумна, сильна, відважна, водночас ніжна, добра, щира. Але ж де тоді беруться злі, жорстокі, підлі, підступні, байдужі? То є помилки у їхньому вихованні. Вони чинять злочини, за які треба відповідати. Але Україна з давніх-давен була захищена надлюдськими силами. Одна з таких – богиня Берегиня. Запитуємо, чи знають діти, кого в нас називають берегинями (відповіді: маму, бабусю, свою оселю, землю нашу українську). У процесі читання твору говоримо про його зміст, що вразило, чим захопило. Далі пропонуємо дітям виготовити витинанку «Берегиня» (я роблю це вже років із 10), і вона знаходиться в зошиті або в підручнику, нагадуючи щоразу про цікавий урок. Крім того, навчаємося складати план тексту, розглядаємо його будову, тему, ділимо на мікротеми, визначаємо ключові слова, адже саме в цей час на уроках української мови розглядаємо тему «Текст». Саме тому використати міф «Берегиня» буде доречно. Інтегрування народної творчості, культури, літератури, мови, образотворчого мистецтва на одному уроці не обтяжить дітей, а навпаки, не дасть нудьгувати, закличе виконувати роботу якнайкраще. Можна рекомендувати на основі цього міфу проекти: «Берегиня у вишиванках», «Берегиня у живописі», «Берегиня на писанках» і т. п.

На мій погляд, дуже вдало можна інтегрувати історичні матеріали, живопис, кіно при вивченні теми «Історичне минуле у художніх творах» («Повість минулих літ», творчість Олександра Олеся, Івана Нечуя-Левицького). Правильно було б порівняти історичні довідки й художні тексти: діти знатимуть, що є правда історична, а є художня, що факти, як правило, письменники зберігають, але додають у свої оповіді художні образи, які створюють емоційність, нову естетичну реальність за законами краси, захоплюють сюжетом. Тож цей перелік застосувань інтегрованого навчання як важливого принципу сучасної освіти кожен учитель зможе продовжувати.

Важливо також із раннього шкільного віку вчити дітей розуміти поняття символу. Школярі знають головні державні символи, але розуміння самого поняття обмежується хіба що завченим правилом. А діти мають уміти визначати роль образів – символів, символів – явищ свого народу, своєї культури, бо це наша суть, і носії чужої культури наших символів можуть не розуміти. Своє символічне значення мають кольори, назви живої та неживої природи, конкретні й абстрактні. Тому варто інтегрувати на уроки української літератури матеріали з фольклору (зокрема, пісенної творчості). Наприклад: ніч – час відпочинку, але як символ може асоціюватися зі злими силами; вода: якщо чиста – добре, каламутна чи брудна – життєві випробування; море – то доля, за морем – далеко; човен – також доля (міцний – доля така ж, а якщо розбився на тріски, то й доля не щаслива. Місяць, хмари, зорі – це також поширені образи УНТ. Знаємо й про калину, вербу, дуб, барвінок, любисток, знаємо й про полин, чортополох. А про зозулю, сокола, голуба з голубкою хіба не часто говорить наш народ? Тому

важливо навчити дітей «бачити» й відчувати зміст кожного образу. Погодьтеся, що на це варто звертати увагу.

Сьогодні виникає дуже багато моментів, які ми обов'язково маємо пояснювати дітям, розкривати значення, допомагати правильно розуміти. Знаєте, у мене часто виникає думка – острах: не дай, Боже, звикнути до війни. Адже ж десятий рік... За цей тривалий час ми вели разом із кіборгами бої за Донецький аеропорт, Піски, Авдіївку; пройшли Іловайський котел, втрачали, вчилися бачити – хто є хто, сподівалися на диво, якого не сталося, і, як «спецоперація» виявилася найжорстокішою із воєн, як Україна стала центром світу, болю, відваги, стала щитом для Європи, землею, волею і силою якої захоплюється все цивілізоване людство. Водночас у цей гіркий час український народ знаходить у собі сили навчатися, жити, творити.

Наразі виникло багато крилатих висловів, нових фраз, сутність яких потребує роз'яснення: шлях російського корабля, «покладіть у кишені насіння, щоб хоч соняшники проросли», «використовуйте весла», «друга армія світу», русня, орки, бавовна. Але ж гордо називаємо «Привид Києва», пес Патрон, байрактари, джавеліни, вітаємося: «Доброго вечора, ми з України!»; а чи є ті, хто не вивчив ще «Ой у лузі червона калина», «Стефанія», «Буде тобі, враже, так, як відьма скаже»?... Ну і «контрольний» – ідентифікатор національної приналежності, маркер, що визначає «свого» і «чужого» стали кодові слова: *паляниця, світлиця, суніця, киця, нісенітниця, укрзалізниця, веселка, філіжанка, гаманець, вештатися, духмяний, непереливки, пуцьвірінок, теревенити, балаканина, перекотиполе, хлібина й ін.* Зветься такий спосіб – «шиболет». Для розвитку, навчання та виховання нашої молоді треба використати всі можливості, зокрема інтегроване навчання.

Ліна Костенко слушно написала:

В дитинстві відкриваєш материк,
Котрий назветься потім Батьківщина.

Сьогодні найважливіше завдання – виховати справжніх українців і українок, для яких життєво необхідними цінностями є державна незалежність України, знання та вільне володіння українською мовою, патріотизм, повага до самобутньої культури, для яких найвищими моральними якостями будуть честь, гідність, совість, із яких вибудовується особистість сильна і непохитна.

Розвиток емоційно-ціннісного ставлення дітей до навчання на засадах упровадження ідей інтегрованого навчання

*Овчиннікова Ірина, учитель образотворчого мистецтва
Донецького ліцею № 1 Донецької селищної ради
Ізюмського району Харківської області*

У статті розглянуто роль і місце в педагогічній практиці інтегрованого навчання, що ґрунтується на інтересі до навчання, мотивації учнів на досягнення успіху, розкритті творчого потенціалу кожної дитини, її самовираженні. Висвітлено питання розвитку емоційно-ціннісного ставлення дітей до навчання на основі ідей інтегрованого навчання як важливий крок у покращенні якості освітнього процесу та формуванні особистісних якостей учнів.

Ключові слова: мистецтво, інтегроване навчання, мотивація, критичне мислення, емоційно-ціннісне ставлення до навчання.

У сучасному освітньому середовищі одним із найважливіших завдань є розвиток емоційно ціннісного ставлення дітей до навчання.

Емоційно-ціннісне ставлення визначається як комплексна система емоційних реакцій та ціннісних орієнтацій, які формуються в процесі навчання і мають значення для *мотивації*, самореалізації та успіху учнів.

Одним із перспективних напрямів для розвитку емоційно-ціннісного ставлення є впровадження ідей інтегрованого навчання, зокрема під час вивчення предметів «Українська література», «Зарубіжна література» та «Мистецтво». *Інтегроване навчання* сприяє зв'язку різних знань і компетенцій, а також розвитку творчого мислення та емоційної сфери учнів.

Мистецтво й література є потужними засобами для вираження емоцій, розвитку естетичного смаку та формування ціннісних орієнтацій. Упровадження інтегрованого навчання в цих предметах дозволяє підсилити емоційний зв'язок дітей з навчальним процесом, активізувати їх творчість і самовираження, а також сприяти формуванню позитивного ставлення до навчання.

Митці, науковці та педагоги висловлюють власні думки щодо *емоційно-ціннісного ставлення* до навчання.

І. О. Ларіна визначає *емоційно-ціннісне ставлення* до навчання як особистісну позицію учня, що охоплює почуття власної компетентності, зацікавленість, мотивацію до досягнення успіху та задоволення від самого процесу навчання. Це позитивно впливає на активність та результативність учнів у навчальній діяльності [4, с. 224 – 226].

В. О. Сухомлинський доводив, що *емоційно-ціннісне ставлення* до навчання виникає, коли учень відчуває радість, задоволення та сенс у процесі пізнання. Важливо створити атмосферу взаєморозуміння, підтримки та заохочення, щоб розвивати позитивні емоції, які сприяють активному навчанню [8, с. 15].

Н. І. Жадан переконаний у тому, що емоційно-ціннісне ставлення до навчання формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Серед них важливе значення мають соціальне середовище, сім'я, взаємодія з учителем і спільна навчальна діяльність з іншими учнями. Позитивне емоційно-ціннісне ставлення до навчання сприяє формуванню пізнавальної активності, самореалізації та самодостатності учнів [3, с. 12 – 14].

О. І. Борисенко зазначав, що емоційно ціннісне ставлення до навчання включає в себе емоційну насиченість, позитивне емоційне сприйняття навчальної діяльності та усвідомлення значущості знань та вмінь для особистого розвитку. Воно впливає на мотивацію, саморегуляцію та успішність учнів [1, с. 381 – 383].

Одна з основних характеристик *емоційно-ціннісного ставлення* до навчання – почуття власної компетентності. Це відчуття учня, що він володіє необхідними знаннями, навичками та вміннями для досягнення успіху в навчанні. Коли учень вірить у власну здатність досягти поставленої мети й відчуває впевненість у своїх здібностях, він виявляє більшу мотивацію та зацікавленість у навчанні.

Ще одна важлива характеристика *емоційно-ціннісного ставлення* – інтерес до навчання. Інтерес – це психологічна реакція, яка спонукає учня активно займатися навчанням, брати участь у навчальних процесах і задовольняти свою пізнавальну потребу. Коли учнів цікавить предмет, вони більш уважно слухають викладача, активно беруть участь у діалозі, шукають додаткову інформацію та самостійно досліджують тему.

Мотивація до досягнення успіху також є складовою частиною емоційно-ціннісного ставлення до навчання. Умотивованість учнів визначається їх особистими цілями, цінностями й очікуваннями. Якщо вони внутрішньо мотивовані, то здатні більше зосередитися на завданнях, перебороти труднощі та впоратися з викликами навчання.

Особистісні оцінки та емоційні реакції впливають на емоційно-ціннісне ставлення до навчання. Якщо під час навчального процесу в учнів позитивні емоції, тоді вони

проявляють зацікавленість, радість і більший ентузіазм. Негативні емоції, як-от стрес, невпевненість або страх, також можуть впливати на ставлення учнів до навчання та їх академічні досягнення.

Психологічні основи розвитку емоційно-ціннісного ставлення до навчання базуються на розумінні взаємозв'язку між емоціями, цінностями й навчанням. Важливо враховувати, що емоції відіграють ключову роль у навчальному процесі, оскільки впливають на мотивацію, пам'ять, увагу, когнітивні процеси та загальне ставлення до навчання.

Одним з основних аспектів розвитку емоційно-ціннісного ставлення до навчання є створення позитивної навчальної атмосфери. Учителі повинні сформувати сприятливе середовище, де учні будуть відчувати підтримку, повагу та заохочення до самовираження. Позитивні емоції, які виникають у такому середовищі, сприяють формуванню емоційно-ціннісного ставлення до навчання.

Другим аспектом є розвиток самоусвідомлення учнів. Важливо, щоб вони розуміли свої емоції, цінності та мотивацію щодо навчання. Це допоможе їм краще з'ясувати власні потреби й цілі, а також зберігати позитивне ставлення до навчання навіть у важких ситуаціях.

Третій аспект – розвиток мотивації до навчання. Емоційно-ціннісне ставлення до навчання включає мотивацію до досягнень, бажання вчитися та розвиватися. Учителі можуть стимулювати цей процес, використовуючи різноманітні методи та стратегії, такі як: заохочення, цікаві завдання, практичні дослідження, спільну творчу діяльність.

Як відомо, *мистецтво – невід'ємна частина духовної культури людства*; завдяки його художньо-образній формі відбувається сильний емоційний вплив на психіку особистості, що сприятиме розвитку її активності, спрямованої на творення краси в навколишньому світі й на внутрішнє самовдосконалення. Дослідження вчених переконливо доводять, що завдяки творам мистецтва відбувається активізація зорових, слухових та інших рецепторів із наступною зміною фізіолого-біологічних ритмів організму.

Інтегроване навчання є концепцією, що передбачає поєднання різних предметів і дисциплін у єдину цілісну навчальну програму. У такому підході змістові лінії та теми з різних предметних областей поєднуються, щоб сприяти більш глибокому та змістовному засвоєнню знань учнями [7, с. 60-62]. **Визначимо переваги інтегрованого навчання.**

1. *Зв'язок між предметами:* інтегроване навчання дозволяє учням бачити зв'язок між різними предметами й розуміти, як знання з однієї галузі можуть застосовуватися в інших сферах. Це сприяє глибшому розумінню матеріалу та розвитку системного мислення.

2. *Контекстуалізація навчання:* інтегроване навчання дозволяє включати реальні життєві ситуації та приклади, що допомагають учням бачити застосування знань у реальному світі. Це збільшує мотивацію учнів та стимулює їх активну участь у навчальному процесі.

3. *Розвиток творчого мислення:* інтегроване навчання сприяє розвитку творчого мислення учнів, оскільки вони мають можливість застосовувати знання та вміння з різних галузей для розв'язання складних завдань і проєктів. *Це сприяє розвитку критичного мислення, проблемного мислення та самостійності учнів.*

Дубасенюк О. В. окреслила роль мистецтва та літератури в процесі навчання. Доведено, що роль різноманітних видів мистецтва є незамінною, адже вони сприяють розвитку будь-яких аспектів особистості учня [2, с. 91]. *Визначені певні ключові ролі мистецтва та літератури в навчанні.*

1. *Розвиток емоційної сфери:* мистецтво та література стимулюють учнів до переживання різних емоцій, сприяють розвитку емпатії та співпереживання. Вони

допомагають учням розуміти й виражати свої почуття, розкривають їхні внутрішні світи та спонукають до самовираження.

2. *Розвиток творчих здібностей*: мистецтво та література сприяють розвитку творчості й фантазії учнів. Вони надають можливість вільного вираження думок, ідей та уявлень через творчу активність, що розвиває креативне мислення та пошукову діяльність.

3. *Засіб комунікації*: мистецтво та література розширюють комунікативні навички учнів. Вони надають можливість виразити думки, почуття та ідеї через різні мови мистецтва й мову літератури. Це сприяє розвитку мовленнєвих і соціальних компетентностей.

4. *Розширення світогляду*: мистецтво та література відкривають перед учнями нові світи й культури. Вони допомагають збагачувати знання про історію, традиції, цінності та сприяють розвитку міжкультурної свідомості учнів.

5. *Розвиток критичного мислення*: мистецтво та література спонукають учнів до критичного мислення, надають можливість учням аналізувати твори, виявляти їхні послідовності, символіку, стиль, побудову сюжету тощо. Це розвиває здатність робити висновки й аргументовано висловлювати свої думки [6].

Отже, мистецтво й література впливають на розвиток емоційно- ціннісного ставлення до навчання, розширюють творчі та комунікативні навички, збагачують світогляд учнів і сприяють розвитку критичного мислення. Використання їх у процесі навчання на основі інтегрованого підходу допомагає створити навчальне середовище, яке сприяє розвитку емоційно-ціннісного ставлення до навчання учнів.

Особливості опанування мистецтва пов'язані з його унікальною освітньою місією – формування в людини ціннісних естетичних орієнтацій у процесі впливу на розум і почуття, свідомість і підсвідомість. Художні твори здатні пробуджувати креативний потенціал учнів для самореалізації та участі в соціокультурній творчості [5, с. 2].

Не випадково естетичне виховання посідає важливе місце як серйозний розділ виховного процесу в загальноосвітній школі. Базовий курс «Мистецтво», що, згідно з освітнім стандартом, вводиться в загальноосвітніх навчальних закладах, починаючи з 1 класу, і продовжується до 9 класу, набуває значення *узагальнюючого* щодо вивчення циклу мистецтв у середній школі та художньо-естетичного виховання школярів. Програма орієнтує вчителя на виховання національно свідомої, духовно багатої, зорієнтованої на творчу діяльність особистості, здатної усвідомити себе в суспільстві, створює умови для індивідуального творчого саморозвитку, саморозкриття та самореалізації.

Завдання вчителя мистецтва – навчити кожного школяра вміти самостійно задовольняти власні естетичні потреби, цінувати прекрасне, використовувати його для формування себе як особистості; розвинути здатність учня розуміти задум митця, формувати власну думку й аргументувати її.

Структурування матеріалу здійснюється на історико-хронологічній (художньо-стильовій) основі, з поділом на дві частини – українську та зарубіжну культуру.

Компаративний підхід («Україна – Європа», «Україна – світ») *уможливлює* посилення виховного потенціалу курсу «Мистецтво» завдяки впровадженню полікультурної складової та одночасного збереження національних пріоритетів. Акцентується увага не на тому, що роз'єднує, а на тому, що об'єднує різні культури. **Через ціннісний вплив мистецтва відбувається діалог культур.**

В основу змісту курсу «Мистецтво» покладено принцип «об'єднання видів мистецтва та формування в учнів цілісної художньої картини світу». За переконанням Масол Л. М., молоді люди, що здобули середню освіту, повинні бути освічені й естетично, а це означає, що їх знання в галузі *мистецтва*, уявлення про його роль у житті

суспільства, про закономірності його розвитку, а також їх уміння бачити, чути, розуміти великі творіння світової художньої культури повинні бути не меншими, ніж у сфері інших наук, що вивчаються в школі. Естетичне виховання дієє лише за умови таких складових: особи людини, праці, науки, природи, мистецтва.

Визначення мети навчання мистецтва в основній школі зумовлене основними функціями *мистецтва*: естетичною, навчально-пізнавальною, духовно-виховною, комунікативною, емоційно-терапевтичною.

Наведемо приклад використання сучасної інформації під час вивчення курсу «Мистецтво» (5 клас). Доречно було б розказати учням про затоплений будинок-музей народного декоративного мистецтва Поліни Райко в Олешках. Урятувати роботи народної майстрині, ймовірно, не вдасться, проте на уроках мистецтва ми можемо розповідати про неї та її творчість. Це формуватиме світогляд учнів, патріотичні та естетичні почуття [9].

Під час вивчення історично-культурної спадщини українського народу («Образотворче мистецтво», 6 клас) завжди розповідаю про автора різдвяної щедрівки «Щедрик» Миколу Леонтовича. Учні емоційно, обурено реагують на звістку про трагічне знищення талановитого сина українського народу. Це дає поштовх для осмислення терміну «Розстріляне відродження». Саме так формується автентична свідомість та виховуються патріотичні почуття.

Учні 9 класу із захопленням слухають про всесвітньовідомого уродженця Тернопільщини, українського живописця Івана Марчука. Вражає його творчий діапазон: від примітивізму й реалізму до абстракціонізму та сюрреалізму. Учні завжди здивовано сприймають той факт, що роботи І.Марчука неможливо ні підробити, ні повторити, зображення ніби створені з чудернацьких ниткових візерунків. Завдяки цій техніці малярства досягається неймовірне світіння й відтінки кольору.

Щороку під час вивчення образотворчого мистецтва та мистецтва ми повертаємося до постаті українського Кобзаря. У душі Т. Шевченка завжди жили поет і художник, тому що писати й малювати він любив однаково. Його художня спадщина є не менш різноманітною, ніж поетична. Як художник Шевченко мав дві срібні медалі за свої картини ще в часи навчання в Академії мистецтв. Життя Тараса, на жаль, менше сприяло розвитку таланту Шевченка-художника, бо не завжди були фарби та полотно для малювання. Проте все створене Шевченком-художником навіть за таких умов вражає своєю різноманітністю. Дослідники його творчості підраховали, що спадщина мистецьких творів – олійних картин, акварелей, сепій, офортів, малюнків – становить майже 1200 робіт. Т. Шевченко – це людина, «яка воістину вистраждала свої відкриття, людина, яка по крутизнах життя піднеслася до вершин мудрості, на верхогір'я людського духу». Таку оцінку Кобзареві дав Олесь Гончар. Кобзар – символ чесності, правди й безстрашності, великої любові до людини. Уся його поетична та мистецька творчість зігріта палкою любов'ю до Батьківщини, до всього українського народу.

Наразі в освіті відбувається активний пошук нових підходів, форм і методів роботи. *Мистецтво* відкривається перед дитиною як процес становлення художнього образу через різні форми втілення: літературні, музичні, образотворчі. Урок мистецтва стає не просто уроком засвоєння нових теоретичних знань, а уроком мистецтва в широкому розумінні слова.

Під час вивчення мистецтва та літератури учні знайомляться з різноманітними творами, які мають велику емоційну силу. Це дозволяє їм розуміти і сприймати естетичні цінності, розвивати емпатію та відчуття краси. Також завдяки впровадженню інтегрованого навчання учні отримують можливість самостійно творити й виражати свої почуття, емоції через творчість, що має позитивний вплив на їх самовираження та самооцінку.

Крім того, *інтегроване навчання* допомагає зміцнити зв'язок між різними навчальними предметами, що сприяє більш глибокому розумінню матеріалу та його впровадженню в реальний життєвий контекст. Це сприяє розвитку *критичного мислення*, творчості та аналітичних навичок учнів. Вони вчаться розуміти й оцінювати художній твір, відчувати його емоційну силу, спілкуватися через мистецтво та літературу. Навчаються виражати свої думки, почуття та емоції, розвивають емпатію, толерантність. Ці навички є важливими як для навчання, так і для подальшого життя.

Зважаючи на всі ці фактори, можна зробити висновок, що розвиток емоційно-ціннісного ставлення дітей до навчання на основі ідей інтегрованого навчання є важливим кроком у покращенні освітнього процесу та формуванні особистісних якостей учнів. Цей підхід сприяє розвитку не лише когнітивних навичок, але й емоційно-ціннісного компонента особистості, що формує гармонійну особистість зі здатністю до творчого мислення, емпатії та самовираження.

Список використаних джерел

1. Борисенко О. І. Розвиток емоційно-ціннісного ставлення до навчання старшокласників у процесі інтегрованого навчання: дис. доктора пед. наук. Київ, 2017. С. 384 – 387.
2. Дубасенюк О. В. Роль мистецтва в освіті та розвитку особистості. Київ, 2012. С. 91.
3. Жадан Н. І. Психологічні основи розвитку емоційно-ціннісного ставлення до навчання учнів старшої школи: канд. психол. наук. Київ, 2008. С. 13 – 14.
4. Ларіна І. О. Формування емоційно-ціннісного ставлення до навчання учнів початкових класів: дис. доктора психол. наук. К., 2011. С. 224 – 256.
5. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти. Автори: Масол Л. М., Просіна О. В., 2021.
2. Ніколаєва О. С. Роль інтегрованого навчання в розвитку емоційно-ціннісного ставлення учнів до навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія*, 2018. Вип. 158.
3. Олійник Л. І. Педагогічні основи інтегрованого навчання. Харків, 2015. С. 60 – 62.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані педагогічні твори: у 6 т. Київ, 1995 – 2003. С. 15.
5. <https://www.facebook.com/watch/?ref=saved&v=619453913462198>

Інтеграція як засіб формування соціокультурної компетентності здобувачів освіти на уроках української мови: практичний аспект

*Гармашова Інна, заступник директора з навчально-виховної роботи комунального закладу «Харківський ліцей № 24»,
учитель української мови та літератури, спеціаліст вищої
кваліфікаційної категорії*

Авторка подає розробку дистанційного уроку в 6 класі за темою «Складні слова. Сполучні голосні -о, -е в складних словах», у якій відображує практичні аспекти реалізації принципу внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції на уроках української мови.

Ключові слова: мотивація до навчання, компетентність спілкування державною мовою, інтегровані уроки, інформаційно-цифрова компетентність, загальнокультурна грамотність.

Інтеграція як процес створення цілісної та багатомірної картини світу сьогодні набуває статусу одного з провідних методологічних і дидактичних принципів. Інтеграція навчальних предметів мовно-літературної освітньої галузі передбачає формування в учнів цілісної духовної та мовної картини світу й здійснюється на рівні мети та завдань шкільних програм, а реалізується на рівні змісту кожного компонента й технології проведення уроків.

Інтегровані уроки української мови збільшують мотивацію до навчання, формують у здобувачів освіти дослідницький інтерес, цілісну картину світу, розвивають мовлення, уміння порівнювати, узагальнювати й робити висновки, сприяють формуванню всебічно, гармонійно та інтелектуально розвиненої особистості.

Авторська розробка дистанційного уроку в 6 класі «Складні слова. Сполучні голосні -о, -е в складних словах» відображає практичні аспекти реалізації принципу внутрішньопродметної та міжпредметної інтеграції на уроках української мови.

Дистанційний урок української мови

Тема. Складні слова. Сполучні голосні -о, -е в складних словах

Мета: поглибити знання учнів про прості та складні слова; пояснити закономірність уживання сполучних голосних у складних словах; формувати вміння визначати в словах орфограму «Літери о, е, є в складних словах», обґрунтовувати написання складних слів відповідними орфографічними правилами, уживати складні слова у мовленні; сприяти усвідомленню корисності використовувати інтернет-ресурси для здобування нових знань; формувати компетентність спілкування державною мовою, інформаційно-цифрову компетентність, загальнокультурну грамотність; за допомогою дидактичного матеріалу виховувати любов до природи, відповідальність за навколишнє середовище.

Очікувані результати: учні розрізняють прості й складні слова; уміють правильно писати слова з орфограмою «літери о, е в складних словах»; усвідомлюють корисність використання інтернет-ресурсів для здобування нових знань, пошукової діяльності; розвивають уміння тонко відчувати красу навколишнього світу, помічати красу природи й висловлювати своє ставлення до неї.

Міжпредметні зв'язки: українська література, народознавство, природознавство, основи здоров'я, образотворче мистецтво, інформатика.

Внутрішньопродметні зв'язки: орфографія, пунктуація, синтаксис, морфеміка, словотвір, фразеологія, стилістика.

Обладнання: ноутбук із доступом до мережі Інтернет, навчальна презентація уроку, підручник.

Засоби дистанційного навчання: платформа Zoom, відеохостинг YouTube, інтернет-сервіс мультимедійних дидактичних вправ LearningApps, електронний тлумачний словник (<http://sum.in.ua>).

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Форма проведення: дистанційний урок (синхронний режим).

Перебіг уроку

1. Організаційний момент

1.1. Слово вчителя

Добрий день, діти! Мені приємно сьогодні зустрітися з вами. Хочу, щоб від нашого уроку залишилися гарні враження, а ваш розум наповнився новими знаннями. Урок знову відчинить для вас двері в багатий і прекрасний світ рідного слова.

1.2. Повідомлення теми та мети уроку.

Розгорніть, будь ласка, ваші робочі зошити, запишіть число й тему уроку.

На сьогоднішньому уроці ми з вами

- поглибимо знання про прості та складні слова;
- пояснимо закономірність уживання сполучних голосних у складних словах;
- розвиватимемо навички спілкування державною мовою та інформаційно-цифрову компетентність.

Актуалізація опорних знань

Але спочатку пригадаймо!

1.3. «Незакінчене речення»

- Зараз ми вивчаємо розділ науки про мову, який називається...
- Словотвір вивчає...
- Непохідними називаються слова...
- Є такі способи творення слів:...

2. Сприйняття, засвоєння та закріплення навчального матеріалу

2.1. Слово вчителя з елементами евристичної бесіди про прості слова

Сьогодні на уроці ми з вами поговоримо про те, як утворюються складні слова. Але почнімо з того, що таке прості слова? І тут усе... дуже ПРОСТО! Тому що прості слова мають одну основу.

– Що таке основа? (Частина слова без закінчення)

Наприклад, у слові «осінній» закінчення –ій, основа – осінн. Основа одна, отже, слово просте.

2.2. Слово вчителя про осінь

Осінь. Яскрава й затишна, романтична й журлива, щедра й мінлива. Вона – невичерпне джерело поетичного натхнення. Саме тому майстри слова присвячують їй неперевершені вірші з присмаком яблук, різнобарв'ям айстр і жоржин, ошатністю дерев, шурхотом опалого листа та стукотом дощу.

2.3. Перегляд відеопоезії про листопад

Перегляньмо відеопоезію про останній місяць осені на слова поетеси Тетяни Горобець, члена Національної спілки журналістів України, «Клубу поезії» та літературно-мистецького КОША «Ріднокрай». Зверніть увагу на слова, виділені в ній. Поміркуйте, чим вони вирізняються з-поміж інших?

<https://www.youtube.com/watch?v=KymI2Ohv4GY>

2.4. Лінгвістичне дослідження. Морфемний розбір слів

У тексті цієї поезії є слова, у яких більше, ніж одна основа. Запишіть їх собі.

Розберімо їх за будовою.

Листопад

Білокрилий

Зорепад

Усі ці слова складні, оскільки мають більше одного кореня. Отже, складні слова утворюються із двох або більше основ (або слів) за допомогою сполучних голосних звуків і без них.

– Як називається сполучний голосний у цьому слові?

– У яких же випадках ми вживаємо ті чи інші сполучні голосні?

2.5. «Лінгвістична лабораторія»

Складні слова зі сполучними голосними **о** та **е** утворюються за такими правилами:

- Сполучний голосний **о** вживається після твердого приголосного, на який закінчується основа.
- **Е** вживаємо після м'якого приголосного основи.
- У деяких словах **Е** стоїть і після шиплячого (ж, ч, ш, дж): дружлюбний, овочесховище.
- Сполучний **Є** на письмі застосовують, якщо основа закінчується на приголосний **Й** або подовжений м'який приголосний: краєвид, життєрадісний.

2.6. Орфографічний практикум

Перейдіть за покликанням, яке я надіслала в чат, або відскануйте QR-код і виконайте завдання.

<https://learningapps.org/display?v=pocw7iaxk22>

2.7. Робота з репродукцією картини Олега Щербакова «Осінь у парку»

Зверніть увагу на зображення над завданням. Це картина українського художника з Кривого Рогу Олега Щербакова, яка має назву «Осінь у парку».

- Який настій цієї картини?
- Які кольори переважають на картині?

Отже, ми бачимо, що осіння пора надихнула Олега Щербакова, який за допомогою соковитої гами кольорів створив теплу атмосферу картини «Осінь у парку».

2.8. «У поетичній майстерні»

Ми з вами вже з'ясували, що багато митців слова звертались у своїй творчості до образу осені. Український письменник, поет-лірик Володимир Сосюра присвятив їй такий вірш:

Облітають квіти, обриває вітер
пелюстки печальні в синій тишині.
По садах пустинних їде гордовито
осінь жовтокоса на баскім коні.
В далечінь холодну без жалю за літом
синьоока осінь їде навмання.
В'яне все навколо, де пройдуть копита,
золоті копита чорного коня.
Облітають квіти, обриває вітер
пелюстки печальні й розкида кругом.
Скрізь якась покора в тишині розлита,
і берізка біла мерзне під вікном.

- Якою ви уявили собі осінь, прослухавши поезію?

Запишіть уривок із поезії Євгена Маланюка, уставляючи пропущені літери.

Облітають квіти, обриває віт...р
пелюстки п...чальні в синій т...шині.
По садах пустинних їде гордовито
осінь жовт...коса на баскім коні.

2.9. Словникова робота

- Як ви розумієте слово «гордовито»?

ГОРДОВІТИЙ, а, е.

1. Те саме, що гордий (1. Сповнений особистої гідності, самоповаги. 2. Який відчуває задоволення від чого-небудь, усвідомлення досягнутих успіхів, переваги в чому-небудь. 3. Сповнений високого смислу; піднесений. 4. Який має про себе надмірно високу думку та зневажливо, звисока ставиться до інших; пихатий).

2. Сповнений гордості (у 2 знач.); піднесений.

3. Який зневажливо, звисока ставиться до інших; пихатий.

- Як ви думаєте, у якому із значень автор уживає слово «гордовито»?
- Чому автор називає осінь жовтокосою? Який це художній засіб?
- Що значить слово «баский»?

БАСКИЙ, а, е. Дуже швидкий, прудкий, жвавий.

3.10. Синтаксичний розбір речення

Зробимо синтаксичний розбір останнього речення.

По садах пустинних їде гордовито
осінь жовтокоса на баскім коні.

2.10. «Народознавча хвилинка»

Ми з вами вже визначили, що слово «листопад» складне, утворене основоскладанням за допомогою сполучного голосного **о**. А чи знаєте ви, як у народі називали листопад?

Листопад

Назва місяця прийшла із західноукраїнських земель. У цей час там опадає листя, а на сході України дерева вже безлисті. Тому в Київській Русі останній місяць осені звався груднем.

Народні назви: грудкотрус, листопадень, падолист, напівзимник, листогній, полужеленик, перезимник, сонцеворот.

Зверніть увагу на виділені слова. Яким способом вони утворені? Це прості чи складні слова?

4. Узагальнення та систематизація знань

4.1. Самостійна робота «Конструктор»

Утворіть від поданих пар слів складні слова зі сполучними голосними, уведіть їх у речення про осінь.

I варіант: Край, вид;

II варіант: різний, колір;

III варіант: земля, робити.

Спостерігати осінні краєвиди – справжнє задоволення.

Осінь – щедра мати всіх землеробів.

Природа, наче модниця, одягається в різнокольорове вбрання.

4.2. «Хвилинка-цікавинка»

Цікаві факти про осінь

Осіннє рівнодення припадає на 22-23 вересня. Тому раніше осінь і відраховували з 23-го числа, а не з 1-го.

Короткочасне тепло восени, відоме як «бабине літо», буває майже щороку.

Мокре осіннє листя дуже слизьке. На ньому може легко впасти пішохід, а гальмівний шлях автомобіля на вкритій листям дорозі подовжується в 5 – 10 разів.

Бесіда за питаннями

1. Зверніть увагу на слово «рівнодення». Від яких слів воно утворене? Чому в ньому пишемо *сполучний голосний о*?

2. Зверніть увагу на слово «короткочасне». Від яких слів воно утворене? Чому в ньому пишемо *сполучний голосний о*? Як називається сполучення слів «бабине літо»? (*Фразеологізм.*)

3. Зверніть увагу на слово «пішохід». Від яких слів воно утворене? Чому в ньому пишемо *сполучний голосний о*? Пам'ятайте про те, що восени (та й не тільки) треба бути дуже уважними на дорозі.

5. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія. Домашнє завдання та інструктаж щодо його виконання

– Діти, чи сподобався вам урок? Пропоную висловити свою думку.

5.1. Метод «Мікрофон». (Запитання записані заздалегідь на слайді або їх ставить учитель.)

- Я зрозумів...
- Мене здивувало...
- Я збагатився інформацією про...
- Я ніколи раніше не чув про...
- Я знав...
- Найбільші труднощі я відчув...

5.2. Коментування щодо оцінювання учнів.

5.3. Домашнє завдання та інструктаж щодо його виконання

1. Обов'язкове.

Виконати вправу 178 підручника, вивчити параграф 18.

2. За бажанням.

Виписати два речення з творів української літератури зі складними словами, визначити головні й другорядні члени речення.

1. Творче (за бажанням). Скласти вірш про осінь, використовуючи складні слова зі сполучними голосними.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 13.10.2022).
2. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова : підручник для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2014. 256 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк: М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна, З.П. Бакум, М.М. Барахтян, І.В. Гайдаєнко, А.Г. Галетова, Т.В. Коршун, А.В. Нікітіна, Т.Г. Окунович, О.М. Решетилова. К.: Ленвіт, 2004. С. 40 – 46.
4. 15 цікавих фактів про осінь. URL: <https://faktypro.com.ua/page/15-czikavikh-faktiv-pro-osin>

Компетентнісний потенціал інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури, німецької мови.

Внутрішньопредметна та міжпредметна інтеграція

Беспала Марія, учитель української мови та літератури Харківської спеціалізованої школи № 16 Харківської міської ради Харківської області

У статті висвітлено дослідження компетентнісного потенціалу інтегрованого навчання на уроках української мови й літератури та німецької мови. Розглянуто поняття компетентності та принципи компетентнісного навчання, вплив інтегрованого навчання на розвиток компетентностей учнів, внутрішньопредметну та міжпредметну інтеграцію, з'ясовано їх роль у підвищенні якості освіти та формуванні комплексних навичок учнів.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний потенціал, внутрішньопредметна інтеграція, міжпредметна інтеграція, інтеграція навчання, педагогічні методи і прийоми, інтегрованість предметів.

Компетентнісний потенціал інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури, німецької мови відіграє важливу роль у розвитку комплексних навичок

учнів. Запровадження інтегрованого навчання відповідає сучасним вимогам освіти і сприяє формуванню компетентних молодих громадян. Проблема актуальна й потребує дослідження, оскільки на сьогодні не вичерпані питання щодо внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції на уроках мови й літератури.

Метою дослідження є пошук ефективного засобу формування комплексних навичок учнів. Дослідження важливе з практичної та теоретичної точок зору, оскільки його результати допоможуть удосконалити методику навчання, підвищити якість освіти, сприятимуть розвитку компетентних молодих громадян, здатних ефективно використовувати отримані знання та навички в реальному житті.

Компетентнісний потенціал виявляється у здатності створити сприятливі умови для розвитку комплексних навичок, знань і вмій учнів. У цій статті розглянемо методи і прийоми інтегрованого навчання, застосовані на уроках української та німецької мови, а також *проаналізуємо результати досліджень щодо впливу інтегрованого навчання на розвиток компетентностей учнів.*

У навчальному процесі використовуються різноманітні методи та прийоми інтегрованого навчання з метою сприяння комплексному розвитку учнів. Одним із прикладів такого підходу може бути використання інтерактивних вправ, які поєднують елементи мовленнєвої практики й аналізу літературних творів. Наприклад, учні можуть працювати в групах, де вони обговорюють текст із вивченої літератури та висловлюють свої власні думки й аргументи.

Дослідження, проведені в галузі інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури, німецької мови, надають значущі висновки щодо його впливу на розвиток компетентностей учнів. Наприклад, в одному з досліджень, проведених Джоном Дьюї, було показано, що інтегроване навчання сприяє покращенню мовленнєвих навичок учнів, розвитку їхньої творчості та критичного мислення. Учні, які брали участь у такому навчанні, проявляли більшу мотивацію та зацікавленість у вивченні мови й літератури [1, с.71–73]. У цій же праці «Демократія та освіта» (Democracy and Education) Дьюї також розглядає важливість інтегрованого навчання. Він стверджує, що зміст навчання повинен бути зорієнтований на повсякденні проблеми та реальні ситуації, і підкреслює значення інтеграції різних предметів для розвитку глибокого розуміння та зв'язків між ними [1, с. 92].

З іншого боку, дослідження Ж. П'єже вказують на те, що інтегроване навчання може сприяти формуванню в учнів системного мислення та здатності до аналізу інформації з різних дисциплін. Це дозволяє їм розуміти зв'язки та взаємозв'язки між українською мовою, літературою, німецькою мовою та іншими предметами, що сприяє їхньому глибокому розумінню та осягненню змісту навчальних матеріалів [2, с. 34].

Інтегроване навчання має свої переваги: по-перше, сприяє збільшенню мотивації учнів до навчання, оскільки дозволяє уникнути фрагментації знань і набути цілісного розуміння предмета. На уроках, де мова й література поєднуються, учні бачать зв'язок між мовою та літературою, розуміють, як літературні твори відображають особливості мови, як письменники використовують мовні засоби для передачі ідей та емоцій. Це сприяє глибокому розумінню обох предметів і розвитку критичного мислення.

Крім того, інтегроване навчання дає можливість учням застосовувати отримані знання та вміння в різних контекстах, що розвиває їхню творчість і проблемне мислення. Наприклад, учні можуть аналізувати тексти, використовуючи засоби української мови, та висловлювати свої думки про літературні твори, застосовуючи навички критичного мислення. Це розвиває їхню здатність аргументувати свої думки й виражати себе як мовно-літературну особистість.

Отже, інтегроване навчання має значний компетентнісний потенціал, який сприяє комплексному розвитку учнів. Застосування методів і прийомів інтегрованого навчання,

аналіз результатів досліджень та використання прикладів із наукових праць підтверджують ефективність такого підходу. Переваги інтегрованого навчання на уроках української мови й літератури виявляються в покращенні мотивації учнів, розвитку компетентностей та формуванні цілісного розуміння предмета.

Уроки німецької мови, які базуються на інтегрованому навчанні, пропонують учням не лише вивчення самої мови, але й ознайомлення з культурою, літературою та історією німецькомовних країн. У цьому контексті використовуються різноманітні методи та прийоми, що допомагають учням розвивати навички мовлення, розуміння прочитаного й аудіювання.

Наприклад, на уроках німецької мови можна використовувати проєктні методи, де учні працюють у групах над різними аспектами німецького культурного спадку. Вони можуть досліджувати традиції, свята, визначних особистостей та історичні події, роблячи презентації або створюючи власні проєкти. Це дозволяє здобувачам освіти поглиблювати знання мови через практичне застосування та сприяє розвитку творчих навичок.

Інтегроване навчання на уроках німецької мови має певні переваги, які сприяють ефективному навчанню та розвитку учнів. Однією з переваг є підвищення мотивації учнів до вивчення мови. Інтегровані уроки надають можливість учням бачити конкретний зв'язок між вивченням мови та її застосуванням у реальному житті, що стимулює їх інтерес і бажання вдосконалювати навички.

Крім того, інтегроване навчання допомагає розвивати широкий спектр компетентностей учнів. Воно сприяє розвитку мовленнєвої компетентності, мовного та культурного розуміння, а також розвитку критичного мислення, творчості та самостійності учнів. Інтегровані проєкти й завдання дають можливість учням виявити свої здібності та використовувати їх у мовному контексті.

Навчання німецької мови через інтегрований підхід також сприяє більш глибокому розумінню культури та історії німецькомовних країн. Це допомагає учням розширити світогляд, розуміти різні культурні перспективи та розвивати міжкультурну компетентність.

Таким чином, інтегроване навчання на уроках німецької мови має значний потенціал для розвитку компетентностей учнів, підвищення їх мотивації та поглиблення розуміння мови й культури. Його впровадження може бути корисним кроком у покращенні якості навчання та досягненні більшого успіху у вивченні німецької мови.

Наведемо приклади досліджень, які підтверджують ефективність інтегрованого навчання на уроках німецької мови. Джон Хатті (John Hattie), Новозеландський освітній дослідник, автор «Видимого навчання» (Visible Learning), проводив метааналіз досліджень про вплив різних чинників на навчання та досягнення учнів. Його дослідження підтверджують, що створення зв'язків та інтеграція знань із різних дисциплін можуть позитивно впливати на навчання та мотивацію учнів [3, с. 274].

У дослідженні «Інтегрована мова та зміст навчання: огляд емпіричних досліджень. Дослідження з викладання мови» Б'юман М. з'ясував [4, с. 448], що учні, які брали участь у програмі інтегрованого навчання, досягали вищих результатів у вивченні мови, мали краще розуміння культурних аспектів і виявляли більшу мотивацію до навчання.

Крім того, у дослідженні «Інтеграція мови та змісту в шкільну програму й освіту вчителів. Вивчення мов у вищій освіті» М. Павесі та Г. Арбате [5, с. 404] виявили, що інтегроване навчання сприяє розвитку мовленнєвих навичок, покращує вміння розуміти й аналізувати текст, а також спонукає учнів до активної участі та самостійної роботи.

Ці дослідження підтверджують, що інтегроване навчання на уроках німецької мови є ефективним засобом підвищення навчальних досягнень учнів, розвитку їхніх мовних навичок і культурного розуміння. Ураховуючи ці переваги, учителі німецької мови

можуть упроваджувати інтегроване навчання на своїх уроках, використовуючи різноманітні методи, проєкти й завдання, які сприятимуть всебічному розвитку учнів.

Таким чином, інтегроване навчання на уроках німецької мови виявляється як важливий та перспективний підхід, що сприяє розвитку компетентностей учнів у мовній, культурній та міжпредметній сферах. Інтеграція німецької мови з іншими предметами не лише збагачує навчальний процес, але й сприяє глибшому розумінню та використанню мови в різних контекстах.

Здійснюючи внутрішньопредметну і міжпредметну інтеграцію на уроках німецької мови, учителі можуть створити сприятливу навчальну атмосферу, у якій учні активно залучаються до вивчення мови та розширюють свої знання про культуру й літературу німецькомовних країн. Наприклад, на уроках німецької мови можна організувати спільні проєкти з такими предметами, як історія, географія чи мистецтво, де учні досліджують тему, пов'язану з німецькою мовою, та презентують свої результати.

Також варто відзначити, що інтегроване навчання на уроках німецької мови сприяє розвитку творчих навичок учнів. Вони мають можливість самостійно планувати й реалізовувати проєкти, створювати власні творчі роботи та презентації, що сприяє їхньому творчому розвитку й самовираженню.

Отже, інтегроване навчання на уроках німецької мови є ефективним підходом, який дозволяє розвивати компетентності учнів у мовленнєвій, культурній, міжпредметній та творчій сферах. Цей підхід стимулює мотивацію до вивчення мови, розвиток критичного мислення, сприяє глибшому розумінню культури та історії німецькомовних країн і підвищує якість навчання німецької мови.

Окремо слід звернути увагу, що внутрішньопредметна і міжпредметна інтеграція є важливими аспектами в контексті розвитку компетентностей учнів на уроках української мови та літератури, німецької мови. Ці підходи сприяють взаємозв'язку між різними предметами, створюють можливості для їх інтеграції, що дозволяє учням глибше засвоювати знання та їх практично застосовувати.

Внутрішньопредметна інтеграція передбачає поєднання різних аспектів одного предмета, наприклад, української мови та літератури, для створення цілісного навчального досвіду. Так, учитель може поєднувати вивчення творів літератури з аналізом мовних конструкцій та стилістичних засобів, що сприятиме розвитку як літературних, так і мовних компетентностей учнів.

Міжпредметна інтеграція, зі свого боку, охоплює поєднання різних предметів, таких як українська мова, література та німецька мова, для створення зв'язків і взаємозв'язків між ними. Наприклад, учитель може організовувати проєкти, де учні досліджують літературні твори різних авторів, порівнюють їх стиль, теми та мовні особливості. Це дозволяє їм розуміти взаємозв'язок між культурами й мовами, розвивати міжкультурну компетентність і поглиблювати свої знання.

Дослідження підтверджують роль внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції в розвитку компетентностей учнів. Наприклад, за дослідженнями Сваїн М. та Лапкіна С. у статті «The evolving sociopolitical context of immersion education in Canada: Some implications for program development» [5, с. 404], внутрішньопредметна інтеграція на уроках української мови та літератури сприяє формуванню глибокого розуміння мовних явищ, розвитку критичного мислення та творчих здібностей учнів. Діти, залучені до цього підходу, мають змогу бачити зв'язок між літературними творами й мовними структурами, що розширює їхні можливості аналізу та тлумачення текстів.

Щодо міжпредметної інтеграції дослідження показують, що поєднання української мови, літератури та німецької мови на уроках стимулює розвиток міжкультурної компетентності учнів. Учасники дослідження продемонстрували здатність порівнювати

й аналізувати різні мови, культури та літературу, що сприяє їхньому більш глибокому розумінню історії та спільному культурному спадку.

Узагальнюючи, можемо зазначити, що внутрішньопредметна і міжпредметна інтеграція на уроках української мови та літератури, німецької мови мають великий компетентнісний потенціал для розвитку учнів. Вони дозволяють бачити зв'язки між різними аспектами предметів, розвивати критичне мислення, мовні та літературні навички й міжкультурну компетентність. Інтегроване навчання сприяє глибшому засвоєнню знань, їх практичному застосуванню та розвитку творчих здібностей учнів. Крім того, цей підхід сприяє розвитку міжпредметних навичок, таких як аналіз, синтез, співпраця та інтеграція знань.

На основі проведеного дослідження щодо компетентнісного потенціалу інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури, німецької мови **було отримано такі результати:**

- виявлено, що впровадження інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури, німецької мови сприяє покращенню академічних досягнень учнів;
- учні, які брали участь у програмі інтегрованого навчання, показали більшу зацікавленість у навчальному процесі, підвищену мотивацію та активну участь у діяльності класу;
- виявлено позитивний вплив інтегрованого навчання на розвиток критичного мислення, творчих навичок і комунікативних компетентностей учнів.

Виявлення залежностей між інтегрованим навчанням і розвитком компетентностей учнів:

- встановлено, що інтегроване навчання сприяє збагаченню знань і розумінню матеріалу, оскільки учні можуть бачити зв'язки між різними аспектами предметів і застосовувати їх у різних контекстах;
- виявлено, що інтегроване навчання підтримує розвиток міжпредметних навичок, таких як аналітичне, проблемне мислення та робота в команді, що сприяє формуванню компетентностей учнів;
- встановлено, що інтегроване навчання сприяє глибшому засвоєнню знань, оскільки воно стимулює учнів застосовувати набуті знання в реальних ситуаціях і розв'язувати складні завдання, що вимагають інтегрованого підходу.

Отримані результати дослідження підтверджують важливість упровадження внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції на уроках української мови й літератури, німецької мови. Інтегроване навчання сприяє розширенню знань, розвитку компетентностей та формуванню комплексного мислення учнів. Воно стимулює їх творчість, аналітичні й комунікативні навички, що є важливими для успішного засвоєння та подальшого розвитку в сучасному світі.

Дослідження також підтверджують, що інтегроване навчання сприяє глибшому розумінню та застосуванню знань. Учні, які беруть участь у такому навчанні, здатні бачити зв'язки між різними предметами, розуміють, як знання можуть бути застосовані в реальному житті та розв'язанні реальних проблем.

Таким чином, інтегроване навчання на уроках української мови та літератури, німецької мови виявляє значний компетентнісний потенціал: сприяє розвитку широкого спектру компетентностей учнів і створює сприятливі умови для їх успішного навчання та подальшого розвитку.

З метою практичної реалізації висвітлених у статті питань пропонуємо орієнтовний план інтегрованого уроку.

Тема уроку. Подорож до Німеччини

Клас: 10

Мета уроку:

розширити лексичний запас української та німецької мов;
навчитися формулювати запитання та відповіді на тему подорожей;
поглибити знання про культуру та традиції Німеччини.

Хід уроку:

Частина 1. Українська мова

Організаційний момент (3 хвилини)

Учитель вітає учнів і просить їх розповісти про свої плани на літо.

Введення в тему (10 хвилин)

Учитель запитує учнів, чи хотіли б вони відвідати Німеччину, надає коротку інформацію про країну.

Робота з текстом (15 хвилин)

Учні отримують текст про Німеччину й виконують такі завдання:

- виділити ключові слова та вислови, що стосуються теми подорожей;
- скласти запитання до тексту й дати на них відповіді.

Гра «Подорож до Німеччини» (14 хвилин)

Учні розділяються по 3 – 4 на групи. Кожній групі будуть видані завдання на підготовку «маршруту» по Німеччині, де вони відвідають різні міста та визначні місця. Групи будуть розповідати про свої маршрути й відповідати на запитання одне одного.

Підсумок уроку (3 хвилини)

Учитель просить учнів розповісти про те, що вони дізналися про Німеччину на уроці.

Частина 2. Німецька мова

Організаційний момент (3 хвилини)

Учитель вітає учнів і дає їм завдання розповісти про свої враження від подорожі до Німеччини, використовуючи відповідну лексику.

Введення в тему (5 хвилин)

Учитель запитує учнів, які місця в Німеччині їм хотілося б відвідати, і надає коротку інформацію про культуру та традиції країни.

Робота з текстом (12 хвилин)

Учні отримують текст про німецьку культуру та традиції країни й виконують такі завдання:

- виділити ключові слова та вислови, що стосуються теми подорожей;
- скласти запитання до тексту й дати на них відповіді.

Гра «Культурний календар» (12 хвилин)

Учні розділяються по 3 – 4 на групи. Кожній групі пропонуються завдання на підготовку культурного календаря на місяць, де вони визначать різні свята та традиції Німеччини. Групи будуть розповідати про свій календар і відповідати на запитання один одному.

Підсумок уроку (10 хвилин)

Учитель просить учнів розповісти про те, що вони дізналися про культуру та традиції Німеччини на уроці.

Домашнє завдання (3 хвилини)

Написати короткий твір про свої плани на подорож до Німеччини, використовуючи нову лексику та фразеологізми, які вивчали на уроці.

Список використаних джерел

1. Дьюї, Джон. Дослідження методів навчання. Чикаго: The University of Chicago Press, 1902.
2. П'єаже, Ж. (1983). Когнітивний розвиток дитини: Конструкція світу. Реджер й Кіган Пол.
3. Hattie, John. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – NY : Routledge, 2008. – P. 392.
4. Beeman, M. (2014). Integrated language and content instruction: A review of empirical studies. Language Teaching Research, 18(4), 431-462.
5. Pavesi, M., & Abrate, G. (2016). CLIL in Italy: Integration of Language and Content in the School Curriculum and Teacher Education. Language Learning in Higher Education, 6(2), 401-417.
6. Swain, M., & Lapkin, S. (2005). The evolving sociopolitical context of immersion education in Canada: Some implications for program development. International Journal of Applied Linguistics, 15(2), 169-186.

Інтегровані уроки української літератури в 6-7 класах

Шевченко Юлія, учитель української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей № 55 Харківської міської ради»

У статті розкрито значення інтегрованих уроків, їх актуальність, невід'ємні складові, методичну реалізацію, що передбачає досягнення мети якісної освіти, тобто конкурентоздатної, спроможної забезпечити людині самостійно досягти тієї чи іншої життєвої цілі, творчо самостверджуватися в різних соціальних сферах.

Ключові слова: інтегрований урок, внутрішньопредметна інтеграція, міжпредметна інтеграція, моделі уроків із вивчення творів сучасного мистецтва, мотиваційні завдання.

Сучасний досвід проведення інтегрованих уроків доводить, що їх методика вимагає від учителів дуже високого професіоналізму й ерудиції. Потреба в такі роки визначається пошуком можливостей для формування цілісного світогляду здобувачів освіти. Завдяки добору змісту матеріалу інтегровані уроки сприяють інформаційному збагаченню сприйняття, мислення та почуттів учнів, що дає змогу пізнавати явище чи поняття з різних сторін.

Розкрито сутність інтеграції як комплексного впливу на формування особистості, її форм і типів у працях О. Л. Алексеєнко, С. У. Гончаренка, М. С. Вашуленка, О. М. Біляєва та ін. Проаналізувавши науково-методичні джерела, ми вважаємо, що інтеграція – це процес взаємопроникнення наук, які не розчиняються одна в одній, а об'єднують раніше відокремлені частини в єдине ціле, у результаті чого основні компоненти дисциплін синтезуються в цілісну систему й так сприяють комплексному впливу на світогляд учнів.

Пріоритет інтеграції визначається таким чином:

- залучення до вивчення найцікавішого матеріалу;
- вивчення та дослідження предмета як цілісного, багатогранного явища;
- інформаційне збагачення змісту освіти;
- розвиток мислення і почуттів учнів на емоційно-змістовному та предметно-перетворювальному рівнях.

Тому *інтегрований урок* – це такий урок, який певною мірою знімає жорсткі рамки предметного навчання та допомагає дітям емоційно й системно сприймати поняття та явища.

Інтегрований урок – це урок, який проводиться з метою розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах. *Інтеграція* (від лат. *integratio* – поповнення, відновлення) – це

об'єднання в одне ціле раніше ізольованих частин, будь-яких елементів. **Мета інтегрованих уроків** – об'єднати споріднені блоки знань із різних навчальних предметів навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення, сприйняття, мислення, почуттів учнів. Це дає можливість пізнавати явище з різних боків, досягнути цілісності знань [2, с. 45].

Інтегрований урок може будуватись у межах одного навчального предмета (внутрішньопредметна інтеграція) або з інтегрованого змісту кількох навчальних дисциплін (міжпредметна інтеграція), або на змістовій основі інтегрованого курсу. Найчастіше поєднуються такі предмети, як історія-географія, географія-основи економіки, історія-література, історія-іноземна мова, математика-фізика [5, с.13].

Ми поєднуємо завдання різних предметів як на змістовному, мотиваційному, так і на процесуальному рівнях, що позитивно структурує весь процес навчання, сприяє об'єднанню узагальнених компетентностей, які раніше формувалися окремо на одному уроці [4, с. 15].

Тому інтеграцію використовують на уроках, щоб:

- «згущувати» матеріали з кількох предметів навколо однієї теми;
- з'ясувати й розширити інтелектуальні, соціальні, розвивальні потреби дітей, які забезпечуються пізнавальною, фізичною, соціальною та естетичною сферою навчання змісту навчання;
- забезпечити профілактику втоми учнів;
- сприяти всебічному розумінню учнями навчального матеріалу, різні аспекти якого неможливо розкрити за допомогою одного предмета;
- сприяти розкриттю думок, настроїв, вражень;
- викликати пізнавальний інтерес;
- економити навчальний час.

Завдяки інтегрованим урокам учні формують не лише міцні знання з конкретного предмета, а й знайомляться з такими філософськими категоріями, як «людина – природа», «людина – суспільство», «людина – світ».

Інтегровані уроки сприяють формуванню якісно нових знань, які характеризуються:

- вищим рівнем розуміння;
- динамічністю застосування в нових ситуаціях;
- підвищенням їх ефективності та системності в результаті системного викладу навчального матеріалу в нових органічних взаємозв'язках.

Тому з метою формування цілісного світогляду учнів у процесі навчання введено нові компоненти, які є невід'ємними складовими інтегрованих уроків:

- *емоційна складова* – урахування специфіки емоційної сфери, забезпечення емоційного комфорту здобувача освіти в процесі навчання, пріоритетність позитивних емоцій, побудова процесу навчання на оптимістичній гіпотезі;
- *діяльнісний компонент* – опора на актуальні для даного періоду діяльності зв'язки, створення умов для ефективного виконання завдань наступного вікового періоду;
- *змістовний компонент* – правильний зв'язок між знаннями про навколишній світ, себе, пізнавальний процес;
- *комунікативний компонент* – урахування особливостей спілкування дітей різного віку, забезпечення безпосереднього та контактного спілкування;
- *педоцентрична складова* – центром виховного процесу є дитина: зв'язки між нею та навколишнім світом (дитина і матеріальний світ, дитина і природа, дитина та інші люди тощо), індивідуальний характер освіти й виховання.

Якісно спланований інтегрований урок передбачає чіткі, реалістичні, досяжні цілі та завдання, цікавий для дітей матеріал, відповідає всебічним здібностям, інтересам і досвіду дітей.

При плануванні інтегрованого уроку ми використовуємо такі етапи:

- вибір теми;
- вибір форм інтеграції;
- визначення змісту процесу навчання;
- постановка загальної мети уроку;
- добір матеріалу для розкриття теми;
- реалізація різних форм співпраці на уроці;
- методика перевірки розуміння дітьми теми [1, с. 25].

У 2022/2023 навчальному році вивчення української літератури в 6-7 класах відбувалося за зразковими навчальними програмами: «Українська література. 6-7 класи» для закладів загальної середньої освіти (Яценко Т. О. та ін.), «Українська література. 6-7 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Архипова В. П. та ін.), «Українська література. 6-7 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. М.І. Чумарна, Н. М. Пастушенко), «Інтегрований курс літератури (українська та зарубіжна). 6 -7 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т. О., Тригуб І. А.), «Інтегрований курс мови та літератури (українська мова, українська та зарубіжна література). 6-7 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Старагіна І. П. та ін.).

У змісті курсу української літератури для 6 –7 класів реалізовано основні функції літератури для дітей та юнацтва в сучасному соціумі. Отже, естетична функція підліткової літератури визначає її природу, дозволяє аналізувати літературні твори як художні явища, що мають не лише цікавий, пізнавальний зміст, а й високохудожню форму. Морально-етична функція виявляється в ідейному змісті, підтексті художніх творів, у яких маленькі читачі шукають приклади міжособистісних стосунків, засуджують негативні вчинки та співчувають улюбленим героям. Це сприяє розвитку поведінки молодших підлітків у суспільстві. Комунікативна функція художнього твору, призначеного для дітей та юнацтва, виявляється відповідно до вікових особливостей читача, доступності для його сприйняття та розуміння. Під час діалогу з автором художнього твору в підлітків формується уявлення про митця, співвідноситься змальоване в тексті з власним життєвим досвідом, вони вчаться критично оцінювати вчинки літературних героїв, дискутувати, пояснювати свою думку, про що прочитали. Особливої уваги заслуговує методика вивчення сучасної української літературної творчості для підлітків. Процес засвоєння на уроках української літератури в 6-7 класі має бути зорієнтований на адекватне для цього віку сприймання адресатів. Оскільки кожне покоління юних читачів має свою ціннісну систему, то найефективніше її формування відбувається під час читання художніх творів, у центрі яких їх ровесник, зі схожими почуттями й переживаннями, втіленими у своєму житті мріями, пригодами, самим процесом творчості, зростання.

Моделі уроків із вивчення творів сучасного мистецтва можуть мати триетапну структуру: вступна частина, власне робота з текстом, заключна, рефлексивна частина. У вступній частині доцільно використати інтерактивні мотиваційні завдання на основі медіатекстів, які ґрунтуються на «заглибленні» у контекстні зв'язки художнього тексту. В основній частині уроку рекомендується використовувати методи розвитку критичного й аналітичного мислення на основі роботи з текстом: дидактичну ейдетику, створення та розв'язування завдань, вікторин, виконання творчих завдань на фреймах, особливо на віртуальних дошках Miro, Padlet, Jamboard. і т.д. [3].

Наприклад, *інтеграція використана на уроці-дослідженні «Що таке щастя?»* (українська література – за твором Емми Андіївської «Казка про яян», українська мова – «Творення прикметників»).

Інтеграція: література, мова, історія. На цьому уроці розвивається культура зв'язного мовлення, абстрактне, логічне та критичне мислення, пам'ять, увага, спостережливність; розвиваються творчі вміння зіставляти, порівнювати, моделювати, знаходити прикметники в художньому тексті; розвиваються вміння працювати в групах і самостійно.

Наприклад, *інтегрований урок з української літератури та інформатики* в 6 класі за темою «Тарас Шевченко. Відомості про перебування поета в Санкт-Петербурзі. «Думка» («Тече вода в синє море...»)). Створення презентації з мовним супроводом на тему «Твори Тараса Шевченка». Учні знайомляться з основними відомостями про життя Т. Шевченка в Санкт-Петербурзі; аналізують зміст вірша «Думка», виразно читають, вчать визначати провідний мотив; розвивається увага учнів, творче мислення; виховується любов і повага до творчості поета. Також навчаються записувати текст на диктофон, удосконалюють вміння створювати презентації з мовним супроводом.

Наприклад, на уроках української літератури в 7 класі інтеграцію можна використати під час вивчення теми «Людська доброта й жорстокість, милосердя і справжня турбота про природу» за оповіданням Є. Гуцала «Сім'я дикої качки».

Інтеграція: біологія, екологія батьківщини. Учні виконали очікувані домашні завдання з вивчення свійських птахів. На цьому уроці виховується любов до природи, бажання берегти і любити рідний край, естетичні смаки та почуття.

В умовах дистанційного навчання української літератури фахові вміння вчителя-словесника використовувати цифрові сервіси та онлайн-інструменти урізноманітнюють освітній процес, створюють можливості для розвитку творчої активності учнів, формування навичок добирати навчальну інформацію з різних інформаційних джерел, застосовувати медіаресурси для залучення контекстуальних зв'язків [2, с. 44].

Таким чином, рекомендується практикувати на інтегрованих уроках вивчення текстів сучасної літератури, творчі завдання та проєкти. ***Наприкінці таких занять обов'язковою має бути рефлексія як елемент формувального оцінювання й водночас узагальнення та систематизації знань учнів.*** Це може бути як інтерактивне обговорення, так і узагальнення за допомогою рефлексивних таблиць, схем, синкліналей тощо. Щоб підлітки адекватно зрозуміли цінні можливості художнього твору, він має викликати в них інтерес і бажання читати. Це можливо за умови використання сучасних технологій навчання, особливо орієнтованих на залучення всіх учнів до процесу сприйняття, обговорення та інтерпретації творів мистецтва, використання компетентнісного та діяльнісного підходів [5, с. 12].

Проведення інтегрованого уроку забезпечує повноцінний розвиток в учнів системи уявлень про закономірності пізнання навколишнього світу, їх зв'язку та взаємозалежності; допомагає поглибленню та розширенню знань учнів, їх практичної сфери застосування до процесів і явищ навколишньої дійсності.

Доцільність інтегрованих уроків визначається завданнями, що інтегрують знання, уміння та навички учнів з основ природознавства, музики, інформатики тощо. Вони сприяють розкриттю наукових закономірностей та їх проявів у різних наукових галузях і сферах практичної діяльності; розкривають специфіку та можливості прояву законів, ідей, теорій навколишньої дійсності; інтеграції діяльності вчителя із формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів (навчально-організаційні, навчально-інформаційні, навчально-інтелектуальні); розкриття багатогранності можливості застосування набутих знань учнів у різних наукових галузях і сферах діяльності; синтез

явищ, процесів для пропозиції нових ідей, висування гіпотез; інтеграція діяльності педагогів у формуванні креативності особистості учнів, розвитку їх здібностей.

Список використаних джерел

1. Андрусенко А. Педагогічна суть сучасного уроку. *Завуч*. 2018. № 13. С. 24 – 29.
2. Богачик Т. Традиції та інновації у викладанні гуманітарних дисциплін. *Українська мова та література в школі*. 2015. № 36. С. 44 – 45.
3. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. 6-7 класи. Мовно-літературна освітня галузь.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.3-5.klas-ukr.mova.6-11.klasu-ukr.mova.20.08.2022.pdf>
4. Нестандартні форми уроків. *Педагогічна академія пані Софії*. 2006, травень. С. 12 – 15.
5. Панченко С. Нестандартні форми уроків. *Відкритий урок*. 2019. № 23 – 24. С. 12 – 14.

Режисерське бачення повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». Образи, традиції, міфи

Нерушенко Оксана, учитель української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей № 107 Харківської міської ради»

Автор статті аналізує можливості інтегрованого навчання, комплексного підходу до вивчення літератури, досліджує взаємовпливи літератури та кіно як видів мистецтва. Особливу увагу звернено на бачення режисером цілісної картини твору й образів героїв.

Ключові слова: взаємовплив мистецтв, кінематограф, література, мистецтво кіно, проектна діяльність.

Інтегроване навчання – світова практика, яка ґрунтується на комплексному підході, постійній взаємодії з реальністю, гармонійному поєднанні із загальною картиною світу. Вона надає широкі можливості для розвитку творчих здібностей учнів і збільшує навчальний простір до розмірів Всесвіту. Дуже важливо знаходити зв'язок між дисциплінами, допомагати спиратися на вже отримані знання та набуті навички, бо в подальшому це сприяє формуванню критичного мислення, кращого розуміння та засвоєння понять, навчас бути толерантним, самостійно приймати рішення.

Інтегрований урок підвищує мотивацію, формує дослідницький інтерес, сприяє формуванню інтелектуально розвиненої особистості. Цікаві теми та відкритість, увага вчителя до потреб учнів дуже важливі для реалізації такого навчання.

Ще під час роботи в Куп'янському ліцеї № 4 з учнями 7 класу вирішили, що темою нашої проектної діяльності буде «Екранізація творів українських письменників». Потрібно було вирішити, що це буде за твір, провести кастинг і створити ескізи костюмів, декорацій. Важливим ще був момент обговорення режисерського бачення. Діти із захопленням підійшли до виконання завдання. Творча уява, цікаве завдання не залишило байдужими навіть батьків. Було приємно чути схвальні відгуки про такий вид роботи. Хтось вирішив, що головний герой оповідання «Федько-халамидник» повинен залишитися живим. Інший пропонував свій розвиток подій у творі Григора Тютюнника «Климко». Хтось захопився екранізацією легенд і міфів. Дуже цікавими були й ідеї щодо спецефектів.

Куп'янський ліцей № 4 став активним учасником Програми дослідно-експериментальної роботи «Науково-методичні засади впровадження медіаосвіти в систему роботи навчальних закладів Харківської області». Керівник цієї дослідницької

роботи Дегтярьова Галина Анатоліївна звернула увагу на те, що навчання відбувається навіть за межами класних кімнат. Це була перша сходинка до розуміння інтегрованості. Були перші спроби. Створення книги рецептів українських страв і рекламних роликів. Потім був «Модний журнал», бо багато хто не знає, як називається, як виглядає традиційний український одяг. Тут ми теж з'ясовували, чи є сценічний, концертний український костюм відповідником історичному.

А наразі наступна сходинка – інтегроване навчання.

Оскільки вважаю візуалізацію одним із найпотужніших способів унаочнення, що створює умови для безпосереднього спостереження, часто на уроках української літератури вдаюся до інтеграції з кіномистецтвом.

У наш час діти, маючи кліпове мислення, поверхово та фрагментарно сприймають інформацію, а завдання педагога – навчити аналізувати, порівнювати, прогнозувати, робити висновки. Тому на допомогу приходять екранізовані твори.

Взаємовплив двох мистецтв: кіно та література

✓ *Пропоную учням почати роботу з дослідження «Література та кіно: цікаві моменти взаємовпливу».*

Література та кіно, взаємовплив цих двох видів мистецтва все більше зацікавлює дослідників. У наш час з'являється багато «кінематографічного» в літературі, що сприяє глибшому осмисленню виразально-зображувальних засобів. Кіно – це синтетичний вид мистецтва, форма зображення в театрі й кіно реалізується як у просторі, так і в часі. Кіно синтезує та вбирає в себе художній досвід літератури й переломлює його через свої особливості та специфіку.

Цей вид мистецтва швидко розвивається в Україні, набираючи обертів, зростає його роль у художній культурі. Раніше ця роль випадала на долю книги, оскільки слово було головним інструментом для вираження думки. Твори художньої літератури були головним каналом, за допомогою якого здійснювався обмін досвідом між усіма сферами культури. Перші кінофільми – такі собі проби, звичайні перекази того чи іншого твору видатного письменника. Але згодом кінематограф здобув таку силу впливу, яка досі була невідома людству.

Значно пізніше розпочався зворотний процес: кіно сприяло розширенню кола читачів літератури, починали цікавитися не лише авантюрними романами, але й класикою. Подивившись фільм, люди йшли до бібліотек, щоб задовольнити свою зацікавленість. Тобто кіно сприяло подальшому інтересу, залучало до літератури.

Спіраючись на інтереси читачів, кінодіячі почали екранізувати видатні твори XIX століття та модні й популярні в перші десятиліття XX століття літературні новинки. Деяких авторів навіть удавалося залучити до роботи як сценаристів. До кіно література потрапила спочатку як об'єкт зображення. З неї черпали теми, сюжети, біографії героїв. Дискусії щодо екранізації літературних творів проводилися довгий час. Були винайдені такі засоби заміни літературних образів кінематографічними, щоб різні операторські прийоми не вступали в протиріччя зі стильовою манерою автора. Намагалися створити самостійний кінематографічний твір на основі літературного, по-новому розв'язати композицію. Режисер трансформувався вже в автора. За допомогою монтажу кіно отримує здатність до організації складних часових структур, які до тих пір залишалися тільки літературною системою. Монтаж дозволяє фіксувати увагу на окремій деталі, завдяки їй передавати найсуттєвіше, будувати дію за принципом контрасту, асоціативного зіставлення, одночасовості чи паралельності.

Літератори починають виявляти все більший інтерес до кіно, вони переносять його прийоми до літератури. З'являються нові терміни, зокрема «кінороман», «кіноповість». В Україні першими представниками їх стають О. Довженко, Ю. Яновський, М. Бажан, М. Семенко, Л. Скрипник, М. Йогансен, Г. Шкурूपій. Велика кількість романістів

початку ХХ століття була за використання у творах кіноприймів – таких, як «кінооко», «крупний план». Літературний твір, подібний до фільму, який складається з окремих кадрів, розпадається на окремі новели, межі жанрів розмиваються, відбувається змішання стилів.

Причина популярності кіно полягає в тому, що люди прагнуть пригод, захоплення, гумору, ризику та емоційних змін. І саме це мистецтво забезпечує доступний шлях.

Творчий тандем: режисер і автор

Детальніше пропоную зупинитися на такому творчому потужному тандемі як Сергій Параджанов – Михайло Коцюбинський. Стрічка «Тіні забутих предків» відзнята в 1964 році на кіностудії ім. Олександра Довженка. Зйомки здійснювались у справжніх гуцульських хатах і околицях села Криворівня Івано-Франківської області. Саме тут Михайло Коцюбинський написав свою повість. Відомий режисер мав у планах зняти ще кінострічку за новелою «Intermezzo».

«Тіні забутих предків» Сергія Параджанова можна вважати культовим шедевром. Фільм вражає технічним рівнем і поетичною складовою, але не слід скидати з рахунку й однойменну повість Михайла Коцюбинського. Екранізований модерний твір зображує душу етнічного українця, а у звичаях і традиціях гуцулів проступають тіні прадідів, які крізь віки дивляться на світ очима сучасників.

✓ *Запропонувати учням попрацювати з назвою. Яке значення вклав письменник?. Відомі випадки, коли режисер змінював назву. Чому так не відбулось у цьому разі?*

Має значення також і символіка найменувань. Коли в українському прокаті фільм називається «Тіні забутих предків» (як і повість М. Коцюбинського), то в зарубіжному прокаті стрічка мала іншу назву – «Wild Horses of Fire». Так сталося, бо глядачеві, який знає мало про культуру та звичаї гуцулів, образ червоних коней зрозуміліший. «Дикі коні вогню» звертають увагу глядача радше на смерть, кохання, помсту та пристрасть, які накладаються одне на одного у психіці головного героя. Це одна з головних відмінностей повісті й екранізації. У Коцюбинського містичний карпатський дух персоналізується та блукає густими лісами, а в Параджанова він живе виключно в уяві героїв, «тіні предків» і «дикі коні» віддзеркалюють підсвідомі страхи чи тіньове «я» героїв.

✓ *Чим відрізняється повість від фільму та як про забутих і віднайдених предків пише Михайло Коцюбинський і знімає Сергій Параджанов?*

Сюжет і композиція

Основою повісті та кінотвору є шекспірівська історія про двох закоханих із ворожих сімей – Марічки з роду Гутенюків та Івана з роду Палійчуків. Це традиційний світовий сюжет, якому Михайло Коцюбинський надає втілення на тлі старих Карпат. Водночас, пишучи сценарій разом із Іваном Чендеєм, Параджанов залишається вірним самобутній культурі горян і навіть доповнює гуцульські традиції. Звичай зодягати ярмо на шию наречених режисер вигадав, але в контексті цей обряд увиразнює сюжетну лінію, адже сумісне життя для обох героїв було обтяжливим. Отож сюжет класичного твору й кінострічки ідентичний, за винятком окремих моментів. Параджанов рік жив серед гуцулів і дуже полюбив їхню матеріальну та духовну культуру.

Життя Івана показане від народження до смерті. Літератор зосереджується тільки на яскравих подіях у житті головних героїв і щоразу більше занурюється у внутрішні суперечності. Сергій Параджанов компонує стрічку інакше. Сюжет рухають дванадцять кінозамальовок: «Карпати – забута Богом і людьми земля гуцульська»; «Іванко тай Марічка»; «Полонина»; «Самотність»; «Іван тай Палагна»; «Будні»; «Різдво»; «Завтра весна»; «Мольфар»; «Корчма»; «Смерть Івана» й фінальна «Pieta». Кожен епізод є самобутньою оповіддю про життя гуцулів, чий побут і обряди балансують на межі реального та міфічно-казкового. Тоді як письменник дає читачеві змогу поміркувати над

внутрішнім світом головного героя та перенести його хвилювання на власний досвід, режисер міцно тримає увагу глядача, спрямовуючи її як оператор камеру, мовляв, тут герой відчуває самотність, а тут – переживає радість, тому що настає весна. Композиція кінотвору лінійна й послідовна, бо ж Параджанов мав на меті зняти кіно, яке буде зрозуміле й без слів: «Я їм таке кіно зроблю, яке на жодну мову не перекладуть – не зуміють. Бо й перекладати не треба буде: всім все буде ясно. Отаку я їм Україну зроблю!»

- ✓ *Запропонувати учням визначити: як знімати українське, як відтворити красу, дух природи та людей? Запропонувати дібрати музичний ряд. Зробити звукову добірку «Природа Карпат». Як шумує Черемош? Що чуєш і що при цьому відчуваєш?*

Герої

Головний герой повісті – гуцул із самобутнім світобаченням і бурхливою уявою, що виховані свободою гір і лісів: «Коли Іванові минуло сім літ, він вже дивився на світ інакше». Книжковий Іван Палійчук є язичником за своєю природою, і все життя героя супроводжують духи та сили, що живуть у лісах, горах і водах. Та й сам Михайло Коцюбинський натякає, що християнство для горянина – то наче аксесуар, яким витончено прикрашений язичницький культ. Ключових подій у житті Івана небагато. Він переживає неоромантичну відстороненість, яка, зрештою, перетікає в екзистенційну відчуженість від світу людей.

- ✓ *Згадати, які риси властиві неоромантизму. Що таке екзистенціалізм? У чому саме це виявляється в повісті?*

Історія ролі Івана Миколайчука розпочинається зі смерті. Спочатку загибель старшого брата, а тоді – вбивство батька. Ці події ніби запускають фатальний ланцюжок: втрата Марічки, поневіряння, нещасливе сімейне життя, бездітність і смерть самого героя. На якийсь час кохання перериває коло, але трагічна доля нагадує про себе. Втративши «небесне кохання» (Марічка), герой не може знайти щастя із «земним» (Палагна). То зіткнення двох світів – таємничого й цікавого та рутинного й реального.

Жіночі персонажі в «Тінях забутих предків» є не менш важливими. Образ книжкової Марічки ідеалізований. Упродовж життя Іванові вже не вдається знайти того, хто б дорівнявся до першого кохання. Тут бачимо красиву метафору про те, що любов перемагає смерть – ще з першої зустрічі дівчинка так сподобалась Іванкові. Марічка була з Іванового світу: тобто такою ж близькою природі, як і він. Не дивно, що у фіналі твору дівчина здається йому лісовою нявкою: такою він бачив її із самого початку. Тут добре відбивається руйнування межі між двома світами – справжнім і міфічним, навіть зароджується сумнів, чи існує та межа взагалі.

- ✓ *Запропонувати учням попрацювати над проектом «Національний одяг Гуцульщини». На основі проведеної роботи створити фотоальбом, розмістити в ньому фотоілюстрації, як виглядали герої в кінофільмі С. Параджанова. Які особливі деталі притаманні одягу цього регіону України?*

Кінематографічні героїні Лариси Кадочнікової (Марічка) та Тетяни Бестаєвої (Палагна) не такі полярні, як у повісті. У Параджанова Марічка радше схожа на літературну мавку Лесі Українки. Тетяна Бестаєва з'являється в кадрі красивою та пристрасною, тоді як у Коцюбинського вона має низький голос і занадто пишне вбрання. Жінки відмінні внутрішньо. Коли кохання Марічки й Івана зароджується та живе на тлі природи, то стосунки з Палагнуою носять суто побутовий характер. Коцюбинський узагалі впускає момент їх знайомства, лишаючи читача перед фактом, що герой «оженився». Натомість режисер знімає символічну сцену знайомства, де Палагна допомагає Іванові підковувати коня. Це практична жінка, яка дбає насамперед про земне,

а не про духовне. Так само у фільмі Палагна з'являється оголеною два рази, тоді як у книжці – лише під час обряду ворожіння.

✓ *Прослідкувати, як режисер відображає душевний конфлікт Івана, яким постає в цей момент герой фільму. Що змінилося ?*

Якщо перед нами історія кохання, то центральних персонажів має бути двоє. У повісті Коцюбинського Іван та Марічка – не єдині ключові постаті. Розповідь про юних закоханих співіснує із сакральним світом, де щезник грає на флюярі та пасе вівці, чугайстер кличе в танок біля ватри, а звабліві нявки манять у лісові нетрі. Ще одним вагомим героєм твору є міфологічні персонажі, або ж ота жива присутність духів природи, яку письменник іменує «тінями забутих предків». Власне, у літературному творі це тілесні персонажі – герої взаємодіють із ними.

У фільмі ж Параджанов звертається радше до психічного стану й розбурханої дитячої уяви: на звук сокири в лісі накладаються чарівні та страшні історії, тому дітям видається, що то якісь невідомі сили. Натомість у дорослому віці Іванові не являються тіні містичних духів, як стається у книзі. А чому герой періодично повторює «Де мої кози?» ми можемо знати, якщо прочитаємо повість.

✓ *Завдання. Міфічний світ. Відоме та невідоме. Що ми дізналися з повісті? Як режисер відобразив міфічних істот? Як ви бачите цей світ? За допомогою чого можна ще передати незвичайність (кольори, звуковий фон, декорації)?*

Коцюбинський матеріалізує міфологічних персонажів, Параджанов фільмує розмитий горизонт між реальним і тим, що нав'яне давнім міфом. Режисер зосереджується на глибині та прадавності самих обрядів. Персонажі кінофільму весь час живуть у контексті гуцульських традицій і підпорядковують їм усе життя. Тож глядач бачить, якою потужною є сила звичаю чи обряду – вони втручаються в життя героїв і впливають на їхню долю.

Міф і звичай

Михайло Коцюбинський робить відчутною присутність добрих і злих сил, які весь час перебувають поблизу людини. У фіналі Іван зустрічає Марічку-нявку й уникає погляду на спину та потилицю, бо знає, що побачить те, що розвіє чари. Його омана свідомо, а світ далі лишається таким, як у дитинстві, – таємничим і казковим.

Сергій Параджанов зосереджується на пильному та виразному відтворенні обрядів – водночас красивих і моторошних. У кадрі постає життя гуцулів у динаміці та розмаїтті: пишна колористика національного вбрання, похмура помпезність похоронних процесій, достеменність у виконанні обряду заручин. Акомпанементом до візуального стають тужні згуки трембіт у виконанні місцевих гуцулів і геніальна у своїй автентичності музика Мирослава Скорика.

Письменник і режисер в унісон несуть ідею поєднання непоєднуваного, а саме язичницького та християнського. Іван не обмежується молитвою на Святвечір і зазиває бурю, мольфарів, лісових ведмедів. Його очі дивляться вгору не лише на триєдиного Бога, але й на старого Сонце-бога.

Врешті, Параджанов апелює до крупного плану, аби показати хрестики на грудях дітей навіть тоді, коли їхні душі говорять із таємничими лісовими силами.

Біблійні сюжети у стрічці

Слід зауважити, що образність і метафора є головними рисами стилю Михайла Коцюбинського і Сергія Параджанова. Параджанову властиві виразні та яскраві бачення, якими він цитує літературного попередника. Наприклад, суниці в долонях Івана символізують глибоку інтимність почуття, а червоні коні перекладають кіномовою кров і смерть, про які читаємо в повісті.

Режисер матеріалізує образне, підсилюючи його біблійними метафорами та символами. У фільмі під час фатальної повені Марічка рятує загублену вівцю на скелі. Це очевидна алюзія на біблійну притчу про доброго пастуха та загублену вівцю. Порівняємо: у повісті Марічка гине, бо її «несподівано заскочила повінь», але у фільмі дівчина помирає, рятуючи загублену вівцю. Параджанов возвеличує образ Марічки, підкреслюючи її «небесність». Він говорить: «Фільм не з'явився на порожньому місці... Був великий класик Коцюбинський. Вражений красою Карпат, він створив своїх Ромео і Джульєтту, поетичну притчу про кохання. Пам'ятаєте картину Тіціана, на якій зображені дві жінки – «Любов земна і Любов небесна». У моєму фільмі це – Марічка і Палагна».

✓ *Завдання.* Кого із сучасник медійних жінок ви бачите в ролі Марічки й чому?

Сергій Параджанов опирається на біблійний контекст і у випадку з Палагнуою. Коли символом кохання до Марічки є суниця, то символом пристрасі до Палагни – яблуко, яке та, подібно Єві з Едемського саду, сама подає Іванові. Так, перед нами історія про «земну» любов, до якої домішуються побут, каяття і зрада.

✓ *Завдання.* Чому, на вашу думку, режисер вдався до біблійного бачення героїнь?

Чи можна стверджувати, що повість Коцюбинського краща за екранізацію Параджанова, чи навпаки? Це два самобутні наративи про життя, смерть, кохання та пам'ять. Параджанов, фільмуючи повість кіномовою, пильно слідує за текстом, подекуди розширюючи символіку та доповнюючи авторськими рефлексіями. За цю роботу режисера звинуватили в українському націоналізмі, тож **можна зробити висновок:** якщо Коцюбинський писав про забуті «тіні предків», то Параджанову вдалося віднайти та відтворити пробуджений національний дух у стрічці, що стала кінематографічною класикою. Цей фільм нагадує українським глядачам, що наша література може з геніальною легкістю опинитися на великих екранах і спонукати до перечитування видатних творів.

Список використаних джерел

1. Демещенко В. Вплив літератури на становлення кіномистецтва / В. Демещенко // Вісник Книжкової палати: наук.-практ. журнал. – 2008. – № 2. – С. 36–42.
2. Кіномистецтво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Марія Бліндюк. Як це знято? Розповідаємо про екранізацію творів сучасної української літератури. URL.: <https://suspilne.media/131478-ak-ce-znato-rozpovidaemo-pro-ekranizaciju-tvoriv-sucasnoi-ukrainskoi-literaturi/>
4. MoveGram. URL.: <https://moviegram.com.ua/wild-horses-of-fire/>

Інтегрований урок як засіб активізації пізнавальної діяльності на прикладі вивчення творчості Якова Щоголіва

*Хаустова Світлана, учитель української мови та літератури
комунального закладу «Харківський ліцей № 100
Харківської міської ради»*

Стаття присвячена вивченню творчості Якова Щоголіва методом активізації пізнавальної діяльності учнів на інтегрованих уроках. Пропонується поєднувати літературний поетичний матеріал із залученням знань з історії, біології, образотворчого мистецтва й музики, що дає можливість представити літературну постать поета цілісно й багатогранно.

Ключові слова: інтегрований урок, література Слобожанщини, природа рідного краю, поезія та живопис Харківської школи.

Основною ознакою сучасного педагогічного процесу є спільна діяльність того, хто навчає, і тих, хто навчається. Тому нині завданням учителя є організація роботи в такий спосіб, щоб учні були залучені до активного пізнавального процесу.

Мета сучасної літературної освіти – виховання читача із самостійним критичним мисленням, який би міг відрізнити значні явища в літературі від творів прохідних. Вивчення національної літератури має формувати гуманістичний світогляд, загальну культуру, естетичні смаки особистості.

Але всі ці аспекти освіти постають надзвичайно загостреними в нинішній час. В умовах війни, розв'язаної російським агресором проти України, літературна освіта має стати зброєю в боротьбі за ствердження національної культури. Цитуючи С. Жадана, зазначимо, що «це війна Пушкіна проти Шевченка, хочемо ми цього чи не хочемо».

У сучасних реаліях якісне вивчення національної літератури має стати першорядним соціальним завданням. Літературна освіта дасть можливість молодому поколінню усвідомити себе частиною народу з великою культурою, цінностями, відчути власну ідентичність.

Справа літературної освіти повинна бути сучасною, якісною. Українська література в освітньому процесі має сприйматися учнями як частина великого національного простору.

Безумовно, захопити увагу учнів без широти інтересів самого педагога, його ерудиції, бажання постійно розвиватися, неможливо. Навпаки, учитель, який живе своїм предметом, і не лише в межах шкільної програми, а співвідносячи його із зацікавленнями в різних сферах науки, мистецтва, культури, має більше шансів заохотити учнів до пізнавальної діяльності. Тому велику користь, на нашу думку, в активізації дитячого пізнання може дати інтегрований урок.

Інтегрований підхід у викладанні забезпечує цілісне сприйняття світу, можливість оперувати набутими знаннями, уміннями та навичками. Великі можливості для реалізації інтегрованого навчання дає екскурсія до меморіального музею.

Відвідуючи музей І. П. Котляревського в Полтаві, учні чують рядки «Енеїди», цитовані екскурсоводом, бачать колорит доби, у яку жив письменник, мають можливість спостерігати зразки народного українського мистецтва.

Літературний музей у Харкові представляє добу «Розстріляного відродження» і дає багато можливостей для сучасної освіти. На жаль, немає ані музею Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, засновника української прози, ані упорядника першого словника української мови Б. Д. Грінченка, ані тонкого лірика, співця природи Слобожанщини Я.І.Щоголіва. Тому особливо важливо, представляючи доробок видатних українських діячів, створити в учнів цілісний образ митця, історичної доби та світу його творів.

Творчість Якова Щоголіва, на жаль, не представлена в сучасній програмі з літератури. Підданий нищівній шовіністичній критиці В. Белінського на початку літературної діяльності, не знайшов цей великий поет належного пошанування досі. Тож доводиться вивчати його поезію на уроках літератури рідного краю чи в позакласному читанні.

Розглянемо ж можливості застосування різних напрямів інтегрованого підходу у вивченні поезії Якова Щоголіва. На наш погляд, доцільно об'єднати вивчення пейзажної лірики поета з уроком біології, зокрема вивченням природи Слобожанщини.

Учні, готуючись представити вірші поета, супроводжують декламацію великою кількістю фотографій, малюнків, картин із краєвидами рідного краю. Працюючи над умінням виразно читати поетичні твори, вони навчаються спостерігати рослинний і тваринний світ; бачать, як красу Батьківщини відображено через літературну творчість. Через усю поезію Я. Щоголіва проходить зображення природи лісостепу, природної зони Слобожанщини.

Поет згадує десятки видів тварин і рослин. Світ природи поета сповнений звуками й рухами птахів і комах. Автор зворушливо описує Слобожанські краєвиди в різні пори року. Рослинний світ у збірці представлений десятками видів різних форм: дерев, кущів, трав'янистих рослин.

Автор оспівує різні рослини: лікарські звіробій та материнку; декоративні – чорнобривці, айстри; круп'яні – жито і ячмінь; фруктові – яблуні та вишні.

Наша мала Батьківщина Слобожанщина розташована в лісостеповій природній зоні. Більшу частину території займає степ.

Читаючи вірш «Степ» [7, с. 106], учні спостерігають, як збідніла природа рідного краю, адже нині навіть важко уявити, як «ходять дрохви табунами». Раніше в степах пересувалися сайгаки та дикі коні. У лісах паслися зубри. Слобожани полювали на стрепетів. На жаль, тепер цих тварин можна побачити на сторінках Червоної книги України. За останні 50 років відновлена чисельність деяких звірів у заповідних зонах Харківщини – це бобри в Зміївському районі, байбаки у Великобурлуцькому районі; дрохви на Печенізькому полі утримуються не у вольєрах, а в живій природі.

Вивчення поезії учнями сприяє формуванню в них потреби природоохоронної діяльності, адже, як розуміємо з поезії, раніше наша природа була багатшою. Учні усвідомлюють, що однією з причин є зменшення видів рослин, до чого призвела безвідповідальна господарська діяльність людини: вирубування лісів, розорювання степів, а як наслідок – знищення багатьох рослин і тварин.

У вірші «Озеро» [7, с. 357] поет намагається знайти гармонію в природі, але розчарований, бо не знаходить її. Автор в одному невеликому вірші згадує чотири види риб.

Читаючи вірш «В діброві» [7, с. 319], учні спостерігають, як майстерно поет передає пташиний спів та інші звуки природи за допомогою слова. Поезія наповнена живим щebetом, вражає повнотою слухових образів. Доречним буде запитання про те, яких тварин найбільше згадує у віршах Яків Щоголів. Учні, читаючи поезії, доходять висновку, що птахів поет згадує найчастіше.

Завершуємо урок віршем «Тестамент» [7, с. 164], у якому поет, описуючи красу природи, намагається збагнути ідеал вічного і невмирущого.

Вчіться, діти! Мудра книжка
Скаже вам чогось багато
З того, що колись другими
І посіяно, й пожато.
Тільки ви не озивайтесь
У книжках на кожен голос:
Геть відкиньте чорний кукіль,
Вибирайте чистий колос
Та і те запам'ятайте,
Що для всякого народа
Ще одна є з книжок книжка,
Те, що ми зємо *п р и р о д а*.

Великі можливості для пізнання образного світу дає інтегрований урок, у якому поезія Я. Щоголіва буде розглянута поряд із живописом Слобожанщини, представленим С. Васильківським і П. Левченком. Такий підхід дасть можливість учням краще побачити специфіку зорових образів поезії, відчути неповторний колорит рідного краю.

Вірш «Зимовий ранок» [7, с. 217] своїм оптимістичним звучанням і світлим яскравим колоритом виразно перегукується з картиною Сергія Васильківського «Ловлять снігура». Обидва автори зображують ліризм української природи,

наповненість сонцем, чистим повітрям, відзначаються майстерністю зображення неба, емоційністю кольорової гами, багатством відтінків.

Добре знаний учнями вірш із читанки в початковій школі «Хата» [7, с. 81] – яскрава поетична паралель до таких картин Петра Левченка, як «Біла хата. Путивль», «Водяний млин», «Ніч. Хата у Моринцях», «Дорога на краю села».

Творчість Якова Щоголіва та Петра Левченка об'єднує надзвичайна увага до невловимих особливостей української природи, її атмосферних явищ. Художник передає колористичними засобами серпанок, осінню прохолоду, туман і дощ. Картина «Вечір. Сльота» блискуче ілюструє вірш «Листопад» [7, с. 387] Я. Щоголіва. Елегійність, філософічність, туга через скороминучість життя й водночас християнська покора перед Творцем – теми обох цих майстрів, які зображували Україну трохи в різний час (адже Петро Левченко – молодший сучасник Якова Щоголіва), схилилися до різних творчих напрямів: Я. Щоголів – пізній романтик, а П. Левченко – імпресіоніст. Але їх об'єднує велика любов до рідного краю та дивна чуйність і спостережливість у зображенні її природи.

Проводячи інтегрований урок літератури й образотворчого мистецтва, потрібно, щоб поезія, яку читають учні, була ілюстрована картинами видатних українських художників Слобожанщини. Доцільно також запропонувати учням опис одного з пейзажів. Важливо навчити школярів бачити відповідність різних засобів зображення природи й запропонувати дітям зобразити словом чи пензлем улюблений куточок природи.

Щодо літературної дитячої творчості: доцільно дати завдання учням створити сенкан, чотирирядковий вірш або пейзажний етюд. Щодо образотворчого мистецтва: учитель може запропонувати виконати пейзаж у різних техніках (вуголь, пастель, техніка малювання ниткою чи пухирчастою плівкою).

Також доцільним буде проведення інтегрованого уроку української літератури та історії за творчістю Я. Щоголіва. Поезія цього автора напрочуд гарно переплітається з темою «Професії та ремесла в Україні у XIX столітті». Проводячи інтегрований урок означеної теми, варто скористатися матеріалом історично-етнографічної розвідки 1918 року Миколи Сумцова «Слобожане», у якій автор окремий розділ присвячує промислам і ремеслам Харківщини.

Деякі рядки дослідження М. Сумцова можна ілюструвати творами Я. Щоголіва. Цікавою є паралель, яку проводить історик між творчістю поета доби бароко Климентія Зиновія та Якова Щоголіва, щодо опису ремесел. Такі поезії, як «Ткач», «Кравець», «Рибалка», «Пасішник», «Келих», «Мірошник», «Швець» – низка чудових творів професійної тематики.

Прикметною ознакою цих поезій є те, що розповідає про свою діяльність сам ліричний герой. Таким чином ми дізнаємося про певні нюанси кожного з ремесел.

Автор використовує професійну лексику, що нині є застарілою. Тому деякі слова потребують пояснення, варто скористатися словником Бориса Грінченка, у якому, зокрема, автор наводить ілюстрацію ткацького верстата з позначенням на ньому великої кількості деталей [2, с. 137].

Яків Щоголів через низку образів ліричних героїв поетизує кожену працю, зображує її і як єдине джерело життя, і як духовну потребу простих людей. Незважаючи на те, що робота забирає всі сили, вона є невід'ємною сутністю кожного з цих персонажів. Ткач із однойменної поезії Я. Щоголіва [7, с. 104] навчає дітей працювати до самозречення, не спати «ні вдень, ні вночі», бо тільки в такий спосіб можна досягти результату.

Уславлення праці як найвищої доблесті яскраво виявлено в поезії «Косарі» [7, с. 139], у якій селяни, працюючи весь день, засинають на полі. Немає ні нарікань, ні

скарг. Селяни роблять ту справу, яка є сутністю їхнього життя, до виснаження. Саме уславлення праці як звичаю є провідною ознакою творчості Я. Щоголіва.

До речі, сучасний композитор Віктор Лузан написав до поезії «Косарі» яскраву маршову мелодію. Пісню «Косарі» тепер виконує фолк-метал-гурт «Тінь сонця». Пісня входить до альбому «Грім в ковальні Бога».

Торкаючись теми покладених на музику віршів Я. Щоголіва, *пропонуємо провести інтегрований урок української літератури та музики.*

Предметом вивчення можуть стати численні твори, зокрема пісня «У полі» («Гей, була в мене коняка») [7, с. 62]. Музику до вірша Я. Щоголіва написав український композитор Алоїз Єдлічка.

Поет за все життя написав дві збірки поезій, остання з яких була надрукована в день його смерті. Вразлива натура автора зазнавала творчого пригнічення від нищівної російської критики. Тому роки праці Я. Щоголіва переривалися довгими роками творчого занепаду.

Поштовхом для відновлення творчості в 1864 році був візит поета до родички композитора А. Єдлічки. Господиня сіла за рояль, заграла й заспівала «Гей, була в мене коняка». Я. Щоголів був приємно вражений і пообіцяв передати кілька нових віршів для А. Єдлічки.

На цьому уроці мають звучати пісні, які учні слухатимуть, і пісні, проспівані школярами. Звернемо увагу на те, що музику до віршів композитори писали як за життя поета, так і в наш час.

Варто звернути увагу на колектив, який став лауреатом Державної премії ім. Т. Шевченка, «Козацька хоря» і Тараса Компаніченка до творчості Я. Щоголіва. Зокрема, слід послухати у виконанні цього колективу дві пісні: «У полі» («Гей, була в мене коняка») [7, с. 62], «До чарівниці» [7, с. 283].

Цікавою інтерпретацією поезії «Осінь» [7, с. 173] Я. Щоголіва є пісня М. Бурмаки на його відомий вірш. Поруч із фолк-роковою інтерпретацією цього твору у виконанні авторки маємо ще одне традиційне звучання «Осені», повного тексту вірша, у виконанні С. Силенка. *Доречним буде запитання учням про те, яка з пісень їм більше до вподоби.*

Яскравим прикладом популярності пісень Я. Щоголіва є «Вечірній дзвін» [7, с. 158] (переклад відомого вірша І. Козлова) британським тріо «Конвалія» українського походження. Запис 70 років минулого століття може слугувати для учнів зразком класичного багатоголосся.

Мажорним звучанням сповнена мелодія сучасної композиторки Т. Орлової до вірша «Зимовий ранок» [7, с. 217]. Школярі можуть легко побачити, як засобами музики передається радісний, жвавий, сповнений світла настрій цієї поезії. Не секрет, що вірші, покладені на музику, сприймаються учнями більш жваво й емоційно, надовго залишаються в пам'яті.

Таким чином, інтегрований підхід до вивчення творчості поета розкриває багато можливостей для більш глибокого й багатогранного сприйняття його творчості. Він створив свій ідеал прекрасного, ідеал совісті людської, вищої любові, дружби між людьми, свободи і незалежності людини від пут суспільної моралі ситих і зажерливих, від гніту і неправди.

Що ж стосується самого Я. Щоголіва як яскравого поета Слобожанщини, погодимося з пропозицією Андрія Парамонова, сучасного історика, краєзнавця. Місце Пушкіна має посісти великий український поет Яків Щоголів. І саме на прикладі творів цього поета ми маємо виховувати молоде покоління.

Список використаних джерел

1. Безхутрий М. М. Сергій Васильківський. Альбом. К.: Мистецтво, 1987. 163 с.
2. Бондар М. Яків Щоголев / М. Бондар // Історія української літератури XIX століття : [підручник : у 2-х кн.] / М.Г. Жулинський, М. П. Бондар, Т.І. Гундорова та ін. ; [за ред. М. Г. Жулинського]. – К. : Либідь, 2006. – Кн. 2. – С. 505–522.
3. Грінченко Б. Словарь української мови: у 4-х томах. К.: Наукова думка, 1997.
4. Зеров М. Непривітаний співець (Я. Щоголів) // Микола Зеров. Твори у двох томах. – К.: Дніпро, 1990. – Т. . 2. – С. 294–323.
5. Левченко Петро. Альбом. К.: Мистецтво, 1984. 144 с.
6. Сумцов М. Ф. Слобожане. Харків: Союз, 1918. 240 с.
7. Парамонов А. Історія роду Щоголевих. Харків: Типографія Мадрид, 2016. 20 с.
8. Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина XIX – перші десятиліття XX століття) : [посібник] / В. Погребенник. – К. : Юніверс, 2002. – 158 с.
9. Щоголів Я. І. Твори. Повний збірник з ілюстраціями / Я. І. Щоголів.– Х. : Видавництво САГА, 2007. – 342 с.

Взаємозв'язок мистецтва: дослідження процесів інтермедіальності між літературою та кіно на уроках у 8 класі

Філатова Наталія, Вергун Тетяна – учителі української мови та літератури комунального закладу «Харківська гімназія № 165 Харківської міської ради»

У статті розглядається взаємозв'язок між українською літературою та кіно на уроках у 8 класі. Використання елементів і техніки одного виду мистецтва в іншому зробиє уроки більш цікавими та пізнавальними для учнів завдяки інтермедіальності. Питання щодо заміни літератури кіно є предметом активних дискусій серед учителів і учнів. Незважаючи на це, інтермедіальність може бути дуже плідним процесом взаємодії між різними видами мистецтва.

Ключові слова: інтермедіальність, кіномистецтво, екранізація творів літератури, кіноадаптація художнього твору.

Література завжди була тісно пов'язана з іншими видами мистецтва. Інтермедіальні процеси, що відбуваються між видами мистецтва, стали невід'ємною частиною сучасного світу. У цій статті ми розглянемо взаємозв'язок між українською літературою та кіно на уроках у 8 класі. Такі уроки стануть дуже цікавими та пізнавальними для учнів завдяки інтермедіальності – використанню елементів і техніки одного виду мистецтва в іншому. Проте чи може кіно замінити літературу? Це запитання є предметом активних дискусій серед учителів і учнів, оскільки обидва види мистецтва мають свої переваги і недоліки. Однак якщо говорити про взаємозв'язок між ними, то можна відзначити, що цей процес взаємодії може бути дуже плідним [1, с. 9]. Особливо тоді, коли кіно використовується як інструмент для вивчення та розуміння літературних творів. Наприклад, українська література має багату історію та велику кількість видатних творів, які заслуговують на увагу учнів. Однак для багатьох із них читання є складним процесом і вимагає багато часу. Тут кіно може стати відмінним інструментом для створення доступного й цікавого способу вивчення та розуміння літератури. Допоможе учням уявити зовнішній вигляд героїв, опис місця дії та розширити уявлення про епоху написання твору. Інтермедіальність показує здатність мистецтва перетворюватися на

різні форми й виступати в різних контекстах. Так, літературні твори перетворюються в кінострічки, театральні вистави, опери та інші форми мистецтва. Це створює можливості для нових інтерпретацій, розширює аудиторію творів і дозволяє перенести їх на нові рівні [2, с. 19].

Інтермедіальність літератури та кіно – це процес взаємодії між двома видами мистецтва, який зможе не тільки зацікавити учнів, а й бути корисним. На уроках української літератури вчителі можуть використовувати різні методи та техніки інтермедіальності.

- *Екранізація творів літератури.* Цей метод полягає в тому, щоб перетворити літературний твір на кінофільм. Таким чином, учні мають можливість переглянути фільм і порівняти його з текстом оригіналу.
- *Використання кінофільмів як джерела інформації.* Учителі можуть показувати учням кінофільми, які відображають певну епоху чи подію, і використовувати їх як додатковий матеріал для вивчення літературних творів.
- *Створення трейлерів до літературних творів.* Цей метод полягає в тому, щоб створити короткий відеоролик, який буде рекламувати літературний твір. Такий трейлер може спонукати учнів до читання книги та підвищити їх інтерес до неї.
- *Використання музики та звукових ефектів.* Учні мають можливість створювати саундтреки до літературних творів або до екранізованих кінофільмів. Це може допомогти їм краще уявити собі настрій твору та зрозуміти його глибинний зміст.

Взаємодія літератури та кіно дозволяє учням краще не тільки розуміти твори, а й розвиває їхню творчість і здатність аналізувати інформацію. Одним із прикладів інтермедіальності між літературою та кіно у 8 класі є кінострічка «Тарас. Повернення» режисера Олександра Денисенка, який є сином відомого режисера-дисидента Леоніда Денисенка. Фільм презентує нову інтерпретацію біографії Тараса Шевченка через образи і символи, які передаються за допомогою кінофільму. Цей фільм у 2019 році прорвав блокаду й увів Кобзаря на широкі екрани України та світу. Через інтермедіальність, коли одне мистецтво використовується для відтворення іншого, саме фільм може бути використаний для дослідження тем, які порушуються в біографії Тараса Шевченка. Кріпацьке минуле, внутрішня боротьба, політична активність і художнє самовизначення – саме ці відомі епізоди з життя Кобзаря режисер відтворив у кінофільмі. Це дає можливість учням проаналізувати й порівняти режисерське бачення з літературним. Ці теми можуть бути досліджені з різних куточків зору і містити етичні, соціальні та політичні аспекти. Це допоможе учням краще зрозуміти сутність постаті поета, перенести почуття та емоції на візуальне сприйняття та сприятиме розвитку творчих здібностей учнів. Такий кінематографічний досвід зможе їх надихнути на створення своїх фільмів або відеороликів, у яких учні відтворюють своє бачення певного періоду життя Тараса Шевченка, чи висловити свій погляд на постать великого Кобзаря [3, с. 11].

Інтермедіальність літератури та кіно на прикладі фільму «Сто тисяч» 1958 року за повістю Івана Карпенка-Карого демонструє взаємозв'язок між двома видами мистецтва. Фільм є адаптаційною версією п'єси, але зберігає основну ідею та конфлікт [4, с. 18]. Водночас режисерський підхід відрізняється від способу, яким автор описав події в тексті. Наприклад, у фільмі використовуються візуальні ефекти, щоб показати сцени, які в оригінальному творі описані словами. Також у фільмах можна побачити використання звукових ефектів і музики, щоб підкреслити настрій та емоції персонажів. Інтермедіальність у цьому випадку проявляється в тому, що фільм використовує літературний матеріал і перетворює його на візуальне мистецтво. Це дає можливість

більш широкому глядацькому загалу отримати доступ до історії, яка раніше була можливою лише через читання тексту. Водночас звук і музика додають нові аспекти історії та можуть викликати різні емоції у глядачів, які можуть відрізнятись від тих елементів, які впливають на читання оригінального твору. Кіно може стати відмінним інструментом для створення доступного й цікавого способу вивчення та розуміння твору [5, с. 19].

Також кіно може допомогти учням порівняти різні інтерпретації твору та побачити ті відмінності, які можуть бути в підходах до одного матеріалу. Усе це робить навчання більш захоплюючим, допоможе учням краще засвоїти та запам'ятати навчальний матеріал. «Невигадані історії» – це частина циклу телефільмів про життя видатних українців і українок, що розсіялися по світу. У фільмі про Марусю Чурай розкриваються маловідомі факти її біографії, історії кохання, злети та падіння. Він допоможе глядачам краще зрозуміти її життя та значення її ролі в історії. Фільм показує не кам'яні статуї, а живих людей з їхніми radoщами та стражданнями, розкриваючи багатогранний світ внутрішнього життя героїв. Саме в ньому подаються детальні подробиці її біографії, зокрема кохання, яке було першопричиною її трагічної долі. Пісні, написані Марусею Чурай, є народними завдяки їх проникливому змісту й чудовому звучанню. Такі пісні як «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні», «Ой не ходи, Грицю...» стали популярними завдяки своїм прекрасним мелодіям і глибокому змісту, які зачаровують слухачів. Вони є символом української культури та історії, а їхні тексти й мелодії використані в багатьох відомих фільмах і театральних постановках. Хоча інформація про Марусю Чурай досить обмежена, її пісні живуть у серцях людей та передають нащадкам красу й мудрість української культури. Це є прикладом того, як музика може перетворити історію на мистецтво та зберегти її для наступних поколінь. Навіть якщо ми не можемо знати точно про ті життєві обставини, які привели до написання кожної з пісень, то душевні переживання поетеси в них не відчуті просто неможливо. Тож слухаючи пісні Марусі Чурай, ми здатні поглиблювати своє розуміння життя та людської природи, а також знайомитися з історією нашої країни.

Таким чином, телефільм і народні пісні Марусі Чурай є взаємопов'язаними творами, які доповнюють одне одного й розповідають про цікаву та трагічну історію життя видатної поетеси. Інтермедіальність між літературою та кіно можна побачити на прикладі телефільму «Маруся Чурай» і поезій, що звучать у ньому. У цьому телефільмі кіномистецтво використовує літературу як джерело інформації та натхнення для створення образів і драматичної історії. Література та поетичні твори, які відіграють важливу роль у фільмі, надають глибини й емоційної насиченості героям і подіям. Інтермедіальність між літературою та кіно дозволяє створювати нові твори мистецтва, які поєднують у собі елементи обох видів творчості та збагачують культурний досвід глядачів [6]. Крім того, такі інтермедіальні твори, як телефільми або кіноадаптації літературних творів, можуть мати великий вплив на сприйняття оригінальних творів. Наприклад, якщо кіноадаптація дотримується духу й сюжету літературного оригіналу, то вона може допомогти людям легше зрозуміти та сприймати твір. З іншого боку, якщо кіноадаптація значно відрізняється від оригінального твору, то це може спричинити певні розбіжності у сприйнятті та розумінні твору. Також варто зазначити, що є елементи літератури, які можна передати в кіно, і навпаки. Наприклад, характери персонажів, мотивацію вчинків і емоції можна передати в кіно за допомогою акторської гри, міміки й жестів. Описи місць, подій та обставин можна передати в кіно за допомогою зйомок, монтажу й режисерських прийомів. З іншого боку, кіно може додати до літературного твору візуальну та звукову складові, створити нові образи й розкрити ті аспекти сюжету, які можуть бути важкими для передачі в літературі. **Отже, інтермедіальність між**

літературою та кіно може допомогти розширити сприйняття творів і доповнити їх зміст.

До дня народження Лесі Українки було презентовано перший тизер майбутнього байопіку під робочою назвою «Леся Українка. Узлісся». У тизері було показано період у житті поетеси, коли вона доглядала за Сергієм Мержинським, своїм коханим, у його останні дні життя. У цей час Леся Українка написала поему «Одержима». Головну роль у фільмі виконує молода українська акторка Дар'я Полуніна. Режисерка байопіку Нана Джанелідзе відзначила, що Дар'я дуже талановита й упорається з роллю Лесі Українки. Цей тизер майбутнього байопіка про Лесю Українку є чудовою нагодою для поєднання інтермедіальності літератури та кіно в навчальному процесі. Учні можуть прочитати поему «Одержима», написану Лесею Українкою в той час, коли вона доглядала за Сергієм Мержинським. А потім доречно буде показати учням тизер фільму, щоб продемонструвати, як цей період у житті поетеси був відтворений на екрані. Таке поєднання допоможе учням краще зрозуміти контекст написання поеми. А також показати, як кіно відображає життя та творчість відомих людей, з якими вони знайомі з літератури. Викладачі можуть використовувати цей метод не тільки для вивчення творчості Лесі Українки, але й для вивчення інших творів літератури та їх екранізацій. Одним із способів поєднати літературу та кіно в навчанні є організація дискусії серед учнів. Використовуючи свої знання про біографію та творчість поетеси, а також відеоматеріали з презентації та трейлер фільму, учні зможуть обговорити, наскільки достовірно передано історичні події та характер Лесі Українки у фільмі. А також порівняти образи та сцени з описами й поезіями поетеси. Крім того, учні спробують створити свої власні інтерпретації поеми, викорисовуючи елементи кіно (музику, зображення, відео) на основі тексту поеми. Також можна провести дискусію про вплив кіно на літературу та навпаки, зокрема про те, як кіноадаптації впливають на сприйняття творів літератури та які елементи літератури можна передати в кіно [7].

Дискусія про взаємодію кіно та літератури з учнями є цікавою та актуальною темою, оскільки обидва жанри мають значний вплив на культуру та мистецтво. Кіно та література взаємодіють між собою на різних рівнях, і кожен із них може впливати на інший. Одним з очевидних впливів кіно на літературу є кіноадаптації. Фільми можуть стати джерелом натхнення для літературних творів, але також впливати на сприйняття літературних творів у масовій культурі. Наприклад, кіноадаптації популярних романів привертають увагу до літературного твору й розширюють аудиторію читачів. Однак важливо зазначити, що вони часто не передають усі елементи літературного твору, що впливає на сприйняття його аудиторією. А відсутність внутрішньої монології персонажів може зменшити глибину їхніх переживань і відчуттів. Література, впливаючи на кіно, надає відповідні матеріали для створення сценаріїв та ідеї для фільмів. Крім того, важливо зазначити, що деякі елементи літературного твору, зокрема описи, діалоги й наративні прийоми, можуть бути легко передані в кіно. Можемо зазначити, що взаємовплив кіно та літератури є складним і багатогранним. Кожен із цих видів має свої сильні та слабкі сторони, і їх взаємодія може як збагатити, так і збіднити одне одного.

Інтермедіальність літератури та кіно відкриває нові можливості для розуміння та інтерпретації творів, що дозволяє їм залишатися актуальними й цікавими для сучасної аудиторії. Кіно відображає літературний твір, надаючи глядачам видимий образ, а також доповнює його звуковими ефектами та музикою. Крім того, використання кіно в навчанні теж може бути корисним для учнів. З цих причин інтермедіальність літератури й кіно є важливим аспектом сучасної культури та навчання.

Важливо пам'ятати, що література та кіно – це дві різні форми мистецтва зі своїми унікальними можливостями й обмеженнями. Тому їх використання в навчанні

має бути збалансованим і адекватним меті уроку. Наприклад, учитель, використовуючи кіноадаптації літературних творів для демонстрації конкретних епізодів або сцен із твору, допоможе учням краще уявити події та персонажів твору. Проте він має враховувати, що екранізація не повністю відповідна літературному оригіналу, тому важливо додатково працювати з текстом твору. Використовуючи музику та звукові ефекти, учитель підсилює емоційний вплив твору. Наприклад, під час читання віршів можна включити музику, щоб створити відповідний настрій та асоціації. Також учитель, пропонуючи учням створити свої власні саундтреки до літературних творів або до екранізованих кінофільмів, сприятиме розвитку їх творчих здібностей і естетичного смаку.

Інтермедіальність літератури та кіно може бути корисною для розвитку творчих здібностей учнів і допомогти їм краще зрозуміти та сприйняти твори літератури. Ось декілька способів, які доцільно використовувати для досягнення цієї мети.

- *Перегляд кіноадаптацій творів літератури.* Учителі пропонують учням перегляд кіноадаптацій, що допоможе їм краще зрозуміти сюжет і образи твору. Учні, порівнюючи кіноадаптацію з оригінальним твором, аналізують елементи, які були змінені та чому.
- *Створення власних кіноадаптацій.* Учні створюють власні кіноадаптації творів літератури, що допоможе їм краще зрозуміти та інтерпретувати твір. Вони можуть працювати в групах і створювати короткометражні фільми або використовувати аудіовізуальні засоби для створення своїх інтерпретацій твору.
- *Використання музики.* Музика допомагає учням краще зрозуміти твір і передати емоції, які викликає літературний текст. Учителі використовують музику для створення атмосфери під час читання твору або пропонують учням створювати свої власні музичні композиції, що відображають їх інтерпретацію твору.
- *Рольові ігри та драматизація.* Рольові ігри та драматизація допомагають учням краще зрозуміти й відчувати емоції.

Отже, інтермедіальність літератури та кіно може бути важливим засобом у вивченні української літератури й розвитку творчих здібностей учнів. Проте використання кіно та музики повинно бути обмеженим і доповнювати роботу з текстом твору, а не замінювати її.

Список використаних джерел

1. Болдер, А. (2020). Література в кіно: Теорія та практичні підходи. Макфарланд.
2. МакКоннелл, Ф. (2020). Кіно та література: Теорія та практика перетворення тексту. Київський університет імені Бориса Грінченка.
3. Німчук, І. (2020). Кінопередачі як чинник розвитку інтермедіальності в сучасному медіапросторі. Підкасти про кінострічку «Тарас. Повернення» режисера Олександра Денисенка.
4. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Журналістика, (34). С. 228 – 233.
5. Фільм «Сто тисяч» [1958]. Режисери: Гнат Юра, Віктор Іванов. Київська кіностудія імені О.Довженка.
6. «Невігадані історії» – цикл телефільмів про життя видатних людей, які народилися та жили на українській землі, і тих українців, що розсіялися по всьому світу. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KM1DyAZxkyE>
7. Перший тизер байопіка про Лесю Українку. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OYiy8XcUsfE>

Педагогічна практика організації інтегрованого навчання в українській школі

Конструювання змісту навчання на засадах інтеграції та проблеми формування інтегрованого мислення учнів

Клімова Світлана, методист Центру методичної та аналітичної роботи комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти»

У статті розглядаються умови взаємодії учнів із різними науками та видами мистецтва на засадах інтегрованого навчання, окреслені проблеми інтеграції змісту освіти на рівні навчального матеріалу предметів гуманітарного й мистецького циклів на основі візуально-емоційного, процесуально-репродуктивного, комбіновано-творчого підходів.

Ключові слова: інтегроване навчання, інтегрований урок, підходи у вивченні предметів суспільно-гуманітарного циклу, методи інтерпретації художніх творів, проблеми в організації інтегрованого навчання.

Інтегроване навчання під час вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу спрямоване насамперед на формування у школярів ключових компетентностей, цілісного світосприйняття, ціннісних орієнтацій, розвиток творчого потенціалу, ініціативності, самостійного критичного й системного мислення. Унаслідок такого навчання здійснюється найбільш тісна взаємодія учнів із різними науками та видами мистецтва, розвивається моральна й емоційно-почуттєва сфера, формується стійка мотивація до навчання, бажання активно жити і діяти.

Метою статті є розгляд проблем інтеграції змісту освіти на рівні навчального матеріалу предметів гуманітарного й мистецького циклів, зокрема у вивченні української літератури.

Разом із тим інтеграція приваблює освітян тим, що стає джерелом розвитку особистості, передбачає становлення учня як суб'єкта пізнання впродовж життя. При цьому, як зазначає Т. Хребто, необхідно звернути увагу на те, що застосування можливостей інтегрованого навчання в умовах НУШ має відбуватися з метою інтелектуально-творчого розвитку дітей та молоді [10, с. 3]. Інтегроване навчання дає можливість не тільки аналізувати різноманітний навчальний матеріал, конкретні події, що відбуваються навколо, але й дає змогу встановлювати залежності та взаємозв'язки між ними, відстежувати сучасні тенденції інтеграції наукового знання й розвитку культури.

При розробці інтегрованого уроку вчителю важливо належну увагу приділяти створенню *системи структурних одиниць змісту навчальних предметів і зв'язків між ними та розробленню інтегрованих форм і методів навчання.*

Зокрема, у вивченні української та зарубіжної літератури доцільно робити акценти на феноменах наскрізних тем і мотивів, алюзій, використовувати елементи компаративного вивчення та культурологічного аналізу; у навчанні літератур із залученням мистецтва (образотворчого й музичного) – реалізовувати *методи інтерпретації художніх творів* (вербалізація, демонстрування, художнє ілюстрування словесних пояснень, сучасна трансформація в медіапросторі) та види інтерпретації

(текстуальна або індивідуально-авторська; змістова чи історична; глядацька чи виконавська; психологічна) [7, с. 71–76].

Одним із найбільш цікавих у вивченні української літератури як одного з видів мистецтва, а саме – мистецтва слова, є інтеграція з іншими видами мистецтва. Це передбачає «перехід від предметноцентричної літературної освіти до культуровідповідної» [5].

Науковці пропонують інтегровано вивчати предмети суспільно-гуманітарного циклу на основі таких підходів [10, с. 78–92]:

- візуально-емоційного,
- процесуально-репродуктивного,
- комбіновано-творчого.

Візуально-емоційний підхід передбачає інтеграцію знанневого й емоційного компонентів шляхом переведення змісту навчання у внутрішній світ емоційно-естетичних переживань і морально-естетичних ставлень (І. Зязюн, О. Ростовський). Це дає можливість активно використовувати навчальні матеріали, пов'язані із сучасним життям, що є достатньо актуальним і мотиваційним для учнів. Наприклад, можемо запропонувати школярам навчальні проєкти «Література та мистецтво в боротьбі за незалежність України» або «Слово письменників Харківщини на захист Вітчизни і боротьби за перемогу» тощо, які дозволяють інтегрувати знання з історії України, української літератури, музичного чи/або образотворчого мистецтва. Такі проєкти спрямовані на забезпечення впливу на емоційно-почуттєву сферу учнів, звернення вчителів до їх суб'єктивного досвіду, спонукання до осмислення та порівняння мистецьких творів, установа учнями емоційних асоціацій між художніми образами, подіями та реальним життям.

Процесуально-репродуктивний підхід реалізації інтеграції змісту предметів гуманітарного й мистецького циклів на зображальне відбиття навчальної інформації цікавий насамперед тим, що дозволяє застосовувати 3D-технології, які містять у собі моделювання, анімацію та додаткові ефекти, створення певних 3D-об'єктів, ілюстрацій до художніх творів. Наприклад, поєднання яскравих живих картинок, найдосконаліших мистецьких голосів та IT-технологій у книжці «Кобзарева абетка» допоможе глибше пізнати українську культуру, зануритися в реальний світ чудової природи, що оживає на сторінках книги, ознайомитися та прослухати відомі шедеври Кобзаря. Додаток FastAR Kids допоможе оживити в цій книжці малюнки. Для цього треба лише завантажити на свій телефон чи планшет цей безкоштовний додаток, розгорнути книжку, навести камеру на сторінку з відповідною позначкою.

Комбіновано-творчий підхід полягає в поєднанні двох попередніх способів з акцентуацією на інтегруванні творчого компонента змісту навчальних предметів, що передбачають набуття учнями досвіду творчої діяльності. Комбіновано-творчий спосіб інтеграції змісту предметів передбачає проведення інтегрованих уроків творчого характеру – традиційних і нетрадиційних (урок-подорож, урок-фантазія, урок-вернісаж). На таких заняттях учні виконують різноманітні творчі завдання, які передбачають прояв самостійності, ініціативності, імпровізації, фантазування.

На інтегрованому уроці із залученням інших видів мистецтва важливо побудувати роботу так, щоб учні відчували себе так само митцями, навчити їх емоційно, творчо сприймати мистецькі шедеври, а цьому вчителі інколи не приділяють достатньо уваги. Тому доцільно пропонувати завдання, які дозволяють розвивати асоціативне мислення, художньо-образні уявлення учнів з урахуванням їхнього життєвого й навчального досвіду як важливих чинників розвитку творчої активності, формувати критичне мислення [4].

В організації інтегрованого навчання вчитель має так скомпонувати навчальний матеріал, щоб дати змогу учням структуровано й водночас цілісно сприймати навчальну інформацію та вирішувати дидактичні завдання, оскільки здатність до гнучкого мислення, спроможність працювати на стику професій є ключовими вміннями XXI століття.

Проблеми, на які слід звернути найбільшу увагу вчителю в організації інтегрованого навчання:

- недостатній досвід учнів щодо встановлення зв'язків між фактами, явищами, подіями;
- невміння усвідомлювати роль мистецтва в житті окремої особистості й сучасного суспільства в цілому;
- відсутність життєвих навичок щодо емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності, до національної культури та ін.

При підготовці до уроку вчитель має враховувати, чи мають його учні відповідний досвід, прогнозувати мотиваційні можливості школярів в організації індивідуальної чи групової роботи, проектної діяльності, коли школярі, наприклад, реалізують творчі здібності за професійним спрямуванням або за інтересами: експерти-аналітики, журналісти, науковці-дослідники, мистецтвознавці, звукорежисери, блогери тощо.

Наприклад, вивчаючи «Слово про похід Ігорів», разом із учнями можемо використати такі види роботи: розробити структуру проекту щодо ідейного спрямування художнього твору, створити мінівиставу за його сюжетом, розглянути багатство вірців образотворчого, музичного мистецтва за цим твором, звернувши увагу на місце героїчного і трагічного в цій літературній пам'ятці. Для учнів проблемним і водночас цікавим для розгляду є питання: князь Ігор – герой чи недалекоглядний полководець? Знайти відповідь на це питання допоможуть учням саме твори образотворчого мистецтва, скульптури тощо.

Використовуючи Інтернет-джерела, учням можна запропонувати розробити заочну екскурсію по Новгород-Сіверському історико-культурному музею-заповіднику «Слово о полку Ігоревім», який знаходиться в Чернігівській області, де представлені пам'ятки археології періоду Київської Русі, карти-схеми, скульптури героїв «Слова», реконструкції жіночого одягу XII ст., оригінальні жіночі прикраси, сучасні видання «Слова».

У Путивльському краєзнавчому музеї теж знаходиться чимало цікавих експонатів, але особливе місце займають роботи, виконані Василем Пилиповичем Єрмоленком – сумським майстром-керамістом, заслуженим художником України. Скульптор майстерно втілює у глині ключові моменти поеми, створивши справжній *керамічний мінітеатр*. Споглядаючи скульптури В. Єрмоленка чи образотворчі шедеври інших митців, учням цікаво буде поміркувати над тим, чи можна назвати князя Ігоря недалекоглядним полководцем? І знову до тексту: як діти пояснять зневаження Ігорем сонячного затемнення, яке було традиційним передвісником трагічних подій? Картини художників і скульптури дозволять глибше зрозуміти образ князя Ігоря через порівняння окремих деталей: як автори зображують вираз обличчя князя, його зріст, погляд, плечі, руки, одяг, військові обладунки.

Це може бути також дослідження щодо пам'ятників за мотивами цього твору, установленими в Україні.

Так, «Ярославна» у Путивлі – це зображення молодої жінки в довгій сукні, босою, з непокритою головою, довгим волоссям, зібраним у жмуток, з піднятими вгору руками. Цей образ начебто уособлює долю всіх жінок доби «Слова», їх найкращі риси: вірність, довготерплячість, ніжність, відданість.

Пам'ятник «Ярославна» в Путивлі. *Фото з Інтернет-джерел.*

Значну увагу «Слову про похід Ігорів» приділили українські художники, лауреати Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, Василь Лопата та Георгій Якутович

Гравюри Георгія Якутовича виразні й символічні, їм властива піднесеність, епічність, емоційно-психологічне розкриття образів через змалювання найбільш напружених моментів художнього твору, яскраві зорові асоціації літературного образу. Гравер користується штриховою манерою тонування. Переважає погляд згори, ніби з висоти пташиного польоту. Такий панорамний погляд не розділяє людину і навколишній світ.

Г. Якутович. Князь Ігор. Затемнення.

Г. Якутович. Битва. Буй-тур Всеволод

Художник Василь Лопата передає експресію образів «Слова...» через контрасти чорного та білого кольорів. Гравер у своїх картинах намагався поєднати сюжет і символіко-метафоричний ряд поеми, що допомагає краще відтворити монументальність подій. До речі, учням буде цікаво дізнатися, що цей художник *оформлював українські гривні та український паспорт, а його роботи зберігаються в музеї при Католицькому університеті в Римі, у Бібліотеці Конгресу США у Вашингтоні, а також у приватних збірках в Італії, Великобританії, Канаді, Швейцарії, США.*

«Створити книжку – усе одно, що поставити невеличкий моноспектакль, де художник – не лише художник, а й актор, бо грає ролі всіх героїв...», – говорить про свою працю Василь Лопата. У той же час художник зазначає: «Засоби образотворчого

мистецтва мають свою певну межу. От, скажімо, як зобразити засобом живопису чи графіки, як пахне нетоплена піч чи шум вітру за вікном, бурі, дощу, який збиває перестиглі яблука чи груші, як вони падають на землю... Або як стукає гілочка калини у вікно чи як співає півень зранку. Література – це засіб пізнання, і ми розглядаємо її не тільки як естетичну насолоду» [1].

В.Лопата. За землю Руську

В.Лопата. Ярославна

Вивчаючи «Енеїду» Івана Котляревського, цікаві дослідження можна запропонувати учням про Георгія Нарбута, українського художника-графіка, ілюстратора, автора перших українських грошей і поштових марок, одного із засновників і ректора Української Академії Мистецтв. Г.Нарбут працював у царині силуету, шрифтової композиції, книжкової ілюстрації, геральдики, естампа; був творцем українського державного герба, печатки, банкнот, марок.

Представники школи української графіки 50 – 60-х років ХХ століття – А. Базилевич, Г. Якутович, А. Губарев, О. Данченко – зверталися до ілюстрацій творів класичної літератури, народних пісень, створювали графічні цикли на історичну тему, використовували традиції гравюри на дереві і металі XVII – XVIII століть. Їх праці титанічні, бо художники мали сміливість ще в радянські часи утверджувати українське, зображували красу національного колориту, утверджували українську національну ідею. Зокрема, в оформленні А. Базилевича «Енеїду» І. Котляревського перевидавали 17 разів. Художник Георгій Якутович був залучений до роботи над фільмом «Тіні забутих предків». У ХХІ столітті графіка Сергія Георгійовича Якутовича (сина художника) стала символом епохи, її яскравою сторінкою, а роботи цього майстра – поза часом і жанрами.

Упродовж останніх років з ілюстраціями С. Якутовича побачили світ книги, які є вагомим здобутком національної культури, наприклад, роман Ліни Костенко «Берестечко». Вартий уваги внесок митця в кінематограф. С. Якутович брав участь у створенні художнього фільму Юрія Іллєнка «Молитва за гетьмана Мазепу», телефільмів «Ще як ми були козаками», «Загублений рай» (за Миколою Гоголем), «Останній гетьман». А у 2005 році він долучився до масштабного проєкту – фільму Володимира Бортка «Тарас Бульба».

Художні образи з літературних творів, ілюстровані художниками, – це цілий світ уяви і фантазії. Тому однією з ідей може бути поєднання таких образів для створення учнями власної ілюстративної чи письмової творчої роботи. Прикладами тем творів можуть бути такі: «Чим дивують одне одного герої художніх творів: діалог через роки і

епохи», «Поезія душі художниць-самоучок Катерини Білокур і Поліни Райко». Дійсно, мистецтво може жити в душі та вийти у світ неочікувано, так, як це сталося з Поліною Райко, яка почала розписувати своє майно в 69 років і працювала в жанрі наївного мистецтва. Її будинок є національною пам'яткою культури України. За кілька років Поліна замалювала малюнками всі поверхні свого будинку: стіни, портали, паркан, літню кухню і навіть могили своїх близьких на кладовищі. На жаль, після підриву Каховської ГЕС більшість шедеврів у будинку-музеї в Олешках було втрачено [2].

Розписи в будинку Поліни Райко. Фото: Ельдар Сарахман / pravda.com.ua

Будинок-музей Поліни Райко знищений. Фото: Khramtsov Simon / Facebook

Поліна Райко. 1928 – 2004. Фото Максим Афанасьєв/birdinflight.com

Таким чином, учні починають розуміти, що і література, і мистецтво – це джерела натхнення та творчої перетворювальної діяльності людини. Знайомство з шедеврами української літератури й образотворчого мистецтва сприятимуть підвищенню мотивації учнів при виконанні ними письмових творчих робіт, проєктів і власних ілюстрацій до вивчених творів, зокрема створення обкладинок до художніх творів, реклами книжки, участь у літературно-художніх конкурсах тощо.

Список використаних джерел

1. Василь Лопата не лише малює гривні, а й пише про них (з інтерв'ю з художником Василем Лопатою. URL : <https://www.unian.ua/society/67542-vasil-lopata-ne-lishe-malyue-grivni-a-y-pishe-pro-nih.html>).
2. «Втрачений рай» в Олешках. Будинок Поліни Райко, якого ми вже не побачимо. URL :

<https://localhistory.org.ua/rubrics/building/vtrachena-raiko-v-oleshkakh/>

3. Гетьманець Михайло. «Слово о полку Ігоревім» у школі. Суми: Вид-во «Собор», 2004. С. 31.
4. Дем'яненко О. О. Система творчих завдань у процесі навчання зарубіжної літератури учнів 5–8 класів [Текст] : автореф. дис. ... канд.пед. наук : 13.00.02 / О. О. Дем'яненко ; Ін-т педагогіки АПН України.– К., 2007. – 20 с.
5. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02. «Теорія та методика навчання (українська література)» / Жила Світлана Олексіївна; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 40 с.
6. Інтегроване навчання як освітній пазл. URL: <https://nus.org.ua/view/integrované-navchannya-yak-osvitnij-pazl/>
7. (дата звернення 22.10.2021). – Назва з екрана.
8. Колянова О. Інтерпретація твору образотворчого мистецтва як особливий вид діяльності педагога-художника / О. Колянова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2013. – № 8 (1). – С. 71–76.
9. Модельні навчальні програми для 5-9 класів нової української школи. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoji-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
10. Федоренко В. Л. Авторські ігрові проекти / Навчально-методичний посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А. М., 2007. – С. 11. 8. Фурсова Л. Інтегровані уроки літератури. Тернопіль: Мандрівець, 2004. 80 с.
11. Хребто Т. С. Технологія інтеграції змісту предметів гуманітарного та мистецького циклу в середній загальноосвітній школі. Харків, 2017. С. 3.
12. Що таке інтегроване навчання та які предмети варто об'єднувати у школах. – Режим доступу: https://education.24tv.ua/integrované-navchannya-shho-tse-yaki-predmeti-povini-ukrayini_n1646725/amp (дата звернення 22.10.2021). – Назва з екрана.
13. Яценко Б. Давня Русь і її спадкоємиця Україна у світлі нових досліджень «Слова о полку Ігоревім». *Народна творчість та етнологія*. 2000. № 5–6. С. 42–57.

Інтеграція зарубіжної літератури та інших видів мистецтва як умова формування творчої, креативної та всебічно розвиненої особистості (з досвіду роботи)

*Трипольська Ольга, заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель зарубіжної літератури,
Савченко Ніна, учитель зарубіжної літератури
Люботинської загальноосвітньої школи I-III ступенів
№ 4 Люботинської міської ради Харківської області*

У статті розглянуто можливості інтеграції різних видів мистецтва при вивченні зарубіжної літератури, що відкриває нові шляхи осмислення мистецьких подій та явищ для формування цілісного сприйняття світового літературного процесу й виховання на цій основі високоморальної, естетично чутливої, відкритої інноваціям творчої особистості.

Ключові слова: форми інтеграції в освітньому процесі, літературна та мистецька освіта, творча відеостудія.

Інтегроване навчання в освітньому процесі є однією з важливих і сучасних проблем. Актуальність її зумовлена новими соціальними запитами, оскільки сучасна система освіти спрямована на формування високоосвіченої, інтелектуально розвиненої особистості з цілісним уявленням картини світу. Саме через інтегроване навчання можна

формувати у здобувачів освіти певний стиль мислення, який впливає на можливості реалізації особистості в сучасному світі.

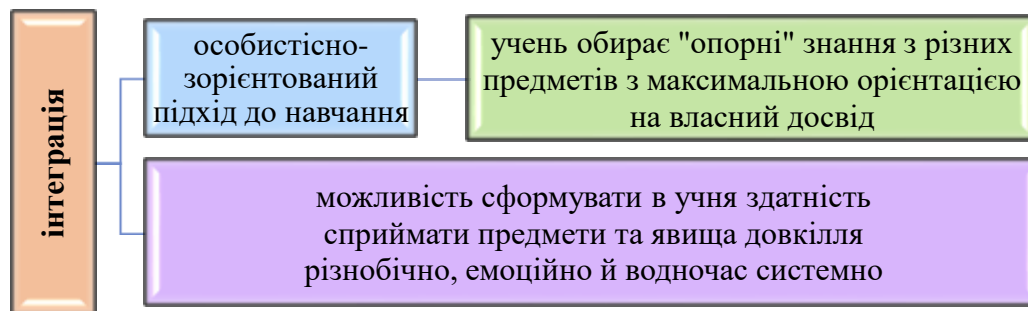

Рис. 1. Інтеграція в освітньому процесі

На сучасному етапі розвитку освіти реалізацію інтеграції в освітньому процесі можна здійснювати через такі форми:

- інтегровані уроки;
- міжпредметні зв'язки;
- проектну діяльність учнів;
- позаурочну діяльність.

Оскільки література є одним із видів мистецтва, то й вивчати її слід, залучаючи інші види мистецтва: живопис, музику, театр, кіно тощо. Тому на інтегрованих уроках відомості з різних видів мистецтва не лише доповнюють одне одного, а й становлять певний комплекс, який допомагає учням сприймати навчальний предмет загалом. У результаті таких уроків здійснюється діалог культур.

У чинних програмах із зарубіжної літератури введено рубрику «Література і культура», яка розкриває зв'язки літератури з іншими видами мистецтва, філософією, міфологією; утілення літературних творів у живописі, музиці, кіно тощо. Також у цій рубриці подано інформацію про літературні музеї, визначні культурні явища різних країн і народів та ін. [2].

Досвід показує, що завдання та уроки інтегрованого типу викликають інтерес як у школярів середньої ланки, так і в старшокласників, оскільки уроки літератури мають великі можливості щодо інтеграції. Найбільш вдало ідея інтеграції, на наш погляд, у першу чергу, реалізується через інтеграцію літератури й образотворчого мистецтва: літературний текст сприяє яскравому й образному сприйняттю дійсності, а художня творчість дає можливість висловити своє ставлення до літературного твору в доступній для учнів формі, розвиваючи увагу та уяву. Наприклад, особливості модерністського напрямку початку ХХ ст. краще сприймаються учнями за умови впровадження інтеграції, проводячи паралелі між творчістю французьких символістів Поля Верлена, Артюра Рембо та коментуванням картин Клода Моне, Едгара Дега, музики Клода Дебюссі, Моріса Равеля. За умови правильно побудованої роботи з використанням картин, малюнків, ілюстрацій розвивається та збагачується словниковий запас учнів, стає зрозумілим сенс і значення багатьох нових слів, що належать до історико-етнографічного побуту чи галузі духовного життя народу, стимулюється мовна діяльність.

Світ мистецтва різноманітний, а література, на нашу думку, є універсальним видом мистецтва, саме тому інтеграція з іншими його видами неминуха. На сучасному уроці, наприклад, популярним і дієвим є використання фрагментів екранізації творів літератури. І хоча, на жаль, популярність в учнів кіноверсій перед художнім текстом

викликає занепокоєння, але є також і позитивні моменти, які необхідно використовувати для покращення саме літературної та мистецької освіти. Необхідно пояснювати учням, що кіно – це абсолютно інший вид мистецтва, а прийоми впливу кіно на глядача зовсім інші, ніж вплив слова на свідомість читача. Тож не варто губити такий потужний за силою впливу ресурс як кіно, тим паче, що програма з літератури передбачає порівняння художнього тексту з іншими видами мистецтва, зокрема кіноверсії програмових творів літератури можуть допомогти учням краще зрозуміти конфлікт твору, образи героїв, епоху, у якій відбувається дія. Але, звичайно, пріоритетною на уроці літератури залишається робота з художнім текстом.

Таким чином, інтегровані уроки літератури з використанням живопису, а також музичних творів допомагають учням створювати яскраві художні образи за допомогою слова, фарб, чуттєво-емоційних асоціацій. Робота в цьому напрямі дозволяє формувати інтерес учнів до художньої творчості, розвивати пізнавальну активність і творчу індивідуальність, виховувати словесну культуру, детально розглядати й описувати певний образ, використовуючи епітети, правильно вибудовувати усне та писемне мовлення.

Сьогодні вимагає від педагогів більш широко застосовувати активні форми й методи, технічні засоби навчання, істотно підвищувати якість професійної підготовки, іти в ногу з часом. Наприклад, сучасні технічні засоби дають можливість демонструвати ілюстрації, уривки з екранізованих творів, аудіозаписи, які виконуються відомими артистами. Також доцільно використовувати різноманітні онлайн-сервіси й комп'ютерні програми для створення та відтворення навчального контенту, наприклад: LearningApps, Kahoot, інтерактивні дошки Padlet, Linoit, Canva (для візуалізацій) тощо.

Оскільки вивчення літератури має великі можливості щодо впровадження інтегрованого навчання, слід зазначити, що така робота виходить за межі уроку. Доцільно продовжувати її і в позаурочний час, наприклад, у дослідницькій діяльності. Як приклад – дослідницька робота «Відтворення подій повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба» в різних видах мистецтва», яку було презентовано на II етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України. Практична частина роботи спрямована на спостереження за тим, як взаємозбагачуються різні види мистецтва при взаємодії. Наприклад, сюжет повісті «Тарас Бульба» став основою для створення композитором Миколою Лисенком опери «Тарас Бульба». А для художника Михайла Дерегуса, який написав картину «Тарас Бульба на чолі війська», образ Тараса Бульби – це символ українського козака, героя, який боровся за волю українського народу. Також були розглянуті питання «Тарас Бульба» у світовому кінематографі та образотворчому мистецтві (живопис, графіка, народні промисли, гравюри тощо). Підсумок дослідження – створення буктрейлера за повістю «Тарас Бульба» (<https://www.youtube.com/watch?v=o5JBvLXqJcg>). Така робота ще раз доводить, що всі види мистецтва доповнюють один одного, створюють картину дії та разом передають образний зміст.

У 2022/2023 навчальному році для поглиблення та поширення внутрішньогалузевих і міжгалузевих зв'язків, більш детального ознайомлення учнів з одним із видів мистецтва – театрального – у 5 класах було запроваджено міжгалузевий інтегрований курс «Драматургія і театр».

Оскільки творчість закладена в дітях самою природою, у кожної дитини є свої здібності й таланти, вони люблять фантазувати, перевтілюватися, то творче самовираження необхідне їм для нормального розвитку. Саме тому *відповідно до мети мовно-літературної освітньої та мистецької галузей метою міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр» є розвиток особистості учня та учениці, їхніх мовних, читацьких і комунікативних здібностей; здатності сприймати театр як*

специфічний мистецький простір для здобуття досвіду інтерпретацій; досліджувати форму та зміст сценічної творчості; проявляти емоційний інтелект, творче мислення.

Упровадження курсу «Драматургія і театр» є не тільки основою для дослідження акторської експресії, а й дозволяє здобувачам освіти вчитися аналізувати різноманітні ситуації, опанувати необхідні для цього поняття з теорії літератури, теорії тексту, теорії інформації, мистецтвознавства, медіаграмотності.

Театр – це дійсно дивний світ, у якому своя особлива мова. Осягаючи її, учні пізнають мистецтво людей, які створюють виставу: драматурга, композитора, режисера, художника, артистів, декораторів і багатьох інших.

Для розвитку творчого потенціалу учнів на уроках курсу «Драматургія і театр» можна використовувати різноманітні форми роботи.

Рис. 1. Форми роботи для розвитку творчого потенціалу учнів

Хочемо зазначити, що літературу не можна розглядати тільки як набуття знань певних творів, знань про літературні процеси, оперування літературознавчими термінами – у першу чергу, вона є засобом формування гармонійно розвиненої особистості, здатної будувати свою траєкторію життя. Театралізований урок допоможе учням подивитися на літературний твір із різних точок зору, відтворити емоції, рухи, жести персонажів. А для повноцінного сприйняття сценічної дії потрібні декорації та костюми. Усе це сприяє інформаційному збагаченню, розвитку мислення та почуттів учнів.

Таким чином, крім емоційно-естетичного впливу, такі уроки стають джерелом справжнього художнього відкриття світу, стимулом до реалізації творчого потенціалу здобувачів освіти, засобом формування справжнього художнього смаку.

Багато років у закладі працює театральна студія творчих учнів, але сучасні діти віддають перевагу відео. Саме тому також було створено шкільну відеостудію «Творити з душею, творити для душі». Діяльність студії сприяє розвитку творчого мислення. Творча уява дітей втілюється в самостійно створені нові образи, ситуації, дії. Сучасні діти не тільки люблять мистецтво кіно, анімації, вони є одними з масових глядачів відеоконтенту в інтернеті, які намагаються створювати власне відео. Саме тому було

створено канал закладу на YouTube, де учні розміщують результати своєї творчої діяльності.

Разом із учнями ми вивчаємо основні засади створення відеороликів. Кожному етапу приділяємо належну увагу, розподіляємо обов'язки (текст, акторські ролі, монтаж, зйомка тощо). Діти відчують себе так, як у справжньому кіно.

Найважливішим результатом, на думку учнів, є щорічні призові місця в різноманітних обласних, Всеукраїнських і Міжнародних творчих конкурсах: обласному фестивалі з комп'ютерної графіки та анімації серед учнів закладів освіти Харківської області

(https://www.youtube.com/playlist?list=PL3zZ-A-7IR_ZKUn7pcIelJQ39L4vG6sXN), Всеукраїнському мистецькому фестивалі-конкурсі «Квітуча. Вільна. Незалежна» – I місце, Міжнародному багатожанровому конкурсі мистецтв «Творчість.UA» – I місце, Гран-прі, Міжнародному двотуровому творчому конкурсі «Алея Зірок» – I місце, Всеукраїнському конкурсі мистецтв «СВІТ МОЇХ МРІЙ» – I місце, Міжнародному конкурсі мистецтв «TOGETHER» – I місце, Всеукраїнському двотуровому конкурсі мистецтв «Віра» – I місце (https://www.youtube.com/playlist?list=PL3zZ-A-7IR_aFTAAnusIdtj672RizK-2y).

Варто зазначити, що робота творчої відеостудії виходить за межі підготовки й участі в конкурсах. Оскільки тривалий час освітній процес відбувається в дистанційному форматі, учасники студії створюють відеовітання для учасників різних методичних заходів

(https://www.youtube.com/playlist?list=PL3zZ-A-7IR_aZU1GCytaXa23OqanvxvoG), святкові відеоролики: «Перший дзвоник», «Останній дзвоник», «День працівника освіти», «8 Березня» тощо (https://www.youtube.com/playlist?list=PL3zZ-A-7IR_ZJWKyVpwQaHbY68XsjFIET)

Цікавим є проєкт «Світлої науки храм, життєвих досвідів пізнання» (ролик з історії закладу) (https://www.youtube.com/watch?v=ТТЕсPJ92a_с). Родзинкою творчої студії можна назвати проєкти комунікативної хвилі у формі інтерв'ю «Я – лідер», «Книжки – фітнес для мозку» (https://www.youtube.com/playlist?list=PL3zZ-A-7IR_ZJwWZE5WXtQoQhdMdkE5Ot).

Учасники студії досить вільно володіють навичками роботи з різноманітними відеоредакторами: Windows MovieMaker, Ulead VideoStudio, Movavi Video Editor Plus, Wondershare Filmora тощо, створюють яскраві відео різних видів: ролик з акторською грою, комп'ютерною графікою або мультиплікацією, різноманітні анімації та колажі.

Отже, можна стверджувати, що інтегроване навчання спонукає вчителів до творчої роботи й водночас розвиває творчі здібності учнів, дослідницькі вміння та навички, допомагає краще опанувати навчальний матеріал. І хоча таке навчання вимагає значної витрати часу вчителя, але робота ведеться для досягнення мети: формування всебічно розвиненої особистості, здатної активно діяти в соціальній та професійній сферах.

Список використаних джерел

1. Бишова Т. В. Інтегровані уроки. Київ: Шкільний світ, 2011. – 112 с.
2. Зарубіжна література. 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698.
3. Мельник Н. П. Інтеграція навчального процесу як сучасна освітня технологія. *Завуч*. 2010. № 22. С. 11 – 14.

Інтегрований курс української та зарубіжної літератур (з досвіду роботи)

Коваленко Валентина, учитель української мови та літератури, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії комунального закладу «Первомайський ліцей № 6 Первомайської міської ради Харківської області»

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної дидактики та методики викладання літератури – інтегрованого уроку, який входить у число нестандартних, творчих форм освітнього процесу. Визначається специфіка такого уроку, його мета, педагогічні можливості, умови та методика проведення. Наведено приклади інтеграції для забезпечення більш якісної підготовки до НМТ з української мови й літератури, надання ґрунтовних знань із літератури, її теорії та історії.

Ключові слова: міжпредметна інтеграція, форми проведення інтегрованих занять, інтегрований блок уроків, буктрейлер.

*Усі знання виростають з одного коріння – навколишньої дійсності, мають між собою зв'язки, а тому повинні вивчатися у зв'язках.
Я. А. Коменський*

Наш час, порівняно з минулими епохами історії людства, має дуже високий рівень інформативності освіти. Ми, вчителі, зобов'язані дати не лише знання дітям, а й навчити їх думати, аналізувати, знаходити потрібну інформацію. Ось тут нам і знадобиться методика інтегрованого навчання. Особливо це важливо під час онлайн-уроків, оскільки вчитель обмежений у часі, а учні, на жаль, ізольовані від активної співпраці. Методика інтегрованого навчання має на меті допомогти збільшити можливості уроку, навчити учнів пізнавати, критично мислити і знаходити оптимальні рішення будь-якої з проблем.

Завдання інтегрованого уроку – розвивати логічне мислення учнів, давати можливість дітям активно усвідомлювати матеріал, розширювати об'єм знань, які забезпечать інтелектуальний розвиток особистості. Саме це допомагає вчителеві уникнути труднощів, викликаних обмеженням часу на вивчення художніх творів на уроках української та зарубіжної літератури. Тому, на мою думку, дуже доцільно в сучасній школі обидва предмети викладати одному вчителеві-філологу, при цьому використовувати інтеграцію, що забезпечить більш якісну підготовку до НМТ і дасть ґрунтовні знання з літератури, її теорії та історії.

Для мене яскравим прикладом проведення інтегрованих уроків став досвід В.О. Сухомлинського – «уроки мислення в природі», які він проводив для 6-річних дітей. Вони були інтеграцією основних видів пізнавальної діяльності: спостереження, мислення, мови – з метою навчання, виховання та розвитку дітей.

Є три рівні інтеграції. Під час планування цього виду діяльності я використовую *міжпредметну інтеграцію* – синтез фактів, понять, теоретичного підґрунтя з української та світової літератури.

У 10-му класі під час вивчення творчості Лесі Українки, зокрема «Лісової пісні», та літературного спадку Моріса Метерлінка вважаю за доцільне інтегрувати ці теми, що забезпечує синтез знань і широкий спектр їх використання, особливо в напрямі теорії літератури (драма-феєрія), а також використання авторами елементів фантастики та символізму. Це дає можливість більш широко проаналізувати текстуальні особливості творів і їх зміст.

Найчастіше використовую у своїй практиці такі форми проведення інтегрованих занять:

- заочна подорож;
- урок-дослідження;
- ділова або рольова гра;
- захист творчих робіт, проєктів;
- конкурс, вікторина;
- диспут;
- огляд знань і вмінь, творчий звіт.

На вивчення творчості Моріса Метерлінка, «бельгійського Вільяма Шекспіра», який подарував читачам особливі «філософські казки», програмою передбачено лише дві години. Перший урок присвячений концепції символістського театру та діяльності драматурга як теоретика і практика «нової драми». Другий урок – це аналіз тексту драми-феєрії «Синій птах», зокрема елементів фантастики та символізму образів у творі.

На ознайомлення з драмою-феєрією Лесі Українки, відомої нам як «дочка Прометея», названої Іваном Франком «єдиним мужчиною в нашому письменстві», відведено три години. Перший урок – вивчення особливостей жанру драми-феєрії та її фольклорно-міфологічної основи. Другий урок – це символічність образів твору, а третій – активне заглиблення в особливості неоромантизму.

Таким чином, ми об'єднуємо ці п'ять годин в один інтегрований блок уроків, присвячених вивченню «Синього птаха» і «Лісової пісні».

Пропоную учням на першому уроці зарубіжної та української літератури заглибитися в теорію літератури, зробити наукове дослідження особливостей жанру драми-феєрії. Цей урок проходить у формі ділової гри, коли літературознавці читають студентам філологічного факультету лекцію про драму-феєрію у світовій літературі, зокрема й у творчості українських авторів.

Другий урок присвячений історії написання творів Морісом Метерлінком і Лесею Українкою. Цей матеріал можна подати у формі казки: двоє учнів виконують ролі авторів і розповідають про те, як з'явилася в бельгійській літературі така перлина, як «Синій птах», а в українській літературі – дивовижна «Лісова пісня». Особливо звертається увага на нагородження М. Метерлінка Нобелівською премією за його драматургію, зокрема за «Синього птаха». А щодо «Лісової пісні», то акцентується розповідь на тому, що написаний твір, наче за помахом чарівної палички, за 10-12 днів, а в його основі лежать волинські повір'я. Але об'єднує обох авторів їх бажання показати читачеві всю красу й силу людських почуттів, які синтезуються з казковим світом символізму, романтизму та величі природи.

Третій і четвертий урок – це детальний аналіз змісту творів Лесі Українки й Моріса Метерлінка. Ці заняття організую у формі уроків-подорожей до «старезного предковичного лісу на Волині» і до хатини Дроворуба та інших місць, куди подорожують Тільтіль і Мітіль.

Мета цих уроків має таку концепцію:

- продовжувати читання та аналіз драматичного твору;
- розширювати уявлення дітей про навколишній світ за допомогою феєричного жанру;

- учити бачити у звичайному прекрасне;
- розширювати уявлення про свій внутрішній світ, його різноманіття;
- сприяти вихованню моральних якостей особистості, прагнення виявляти доброту, турботу;
- учитися розуміти й оцінювати любов;
- сприяти перегляду цінностей людського життя;
- сприяти вихованню культури спілкування, розвитку вміння слухати й чути оточуючих, вести діалог в аудиторії;
- розвивати вміння мислити, висловлювати свою думку;
- удосконалювати навички роботи з книгою.

Однією з форм роботи на уроці є створення «асоціативних кущів» під назвою Добро і Зло. Учні мають розділити на дві групи дійових осіб обох творів і в усній формі довести правильність свого вибору. Також актуальним для десятикласників є питання про паралелі між Синім птахом і природою та міфічним світом «Лісової пісні».

Дуже продуктивним для розвитку учнів є заповнення ними карток із назвами художніх засобів, використаних у творах, наприклад: «Епітети», «Порівняння», «Метафори». Приклади з творів, які наводять юні читачі, допомагають їм добре орієнтуватись у текстах і в теорії літератури.

П'ятий урок має стати фінальним святом вивчення шедеврів драматургії. І він вимагає особливої уваги до підготовки. Ми з учнями завжди готуємо інсценізацію уривків із творів «Лісова пісня» і «Синій птах». Беремо для проєкту «Театр» фінальні сцени обох творів, адже саме вони є яскравими відображеннями ідей цих драм-феєрій. Такий творчий епілог відбувається на фоні *буктрейлерів*, які стають своєрідними декораціями інсценізацій. Що таке буктрейлер? Це короткий відеоролик, своєрідна реклама книги, у якій ілюстрації переплітаються з цитатами і мають на меті візуально зацікавити юного читача. *У підготовці цього творчого звіту беруть участь дві групи учнів: театральна трупа і відеорежисери. А весь клас отримує фінальне завдання: створити сенкан про героїв драм.* Наприклад:

Мавка

Прекрасна, дивовижна
Чарує, захоплює, дивує
Жива і вічно буде жити
Вірність.

Птах

Синій, омріяний
Жертвує, дарує, береже
Пошук щастя в самому житті
Віра.

Таким чином, інтегровані уроки дають можливість розширити об'єм програмового матеріалу та забезпечити якісне опрацювання текстів творів, теорії літератури й біографічного аспекту уроків.

Протягом усіх років роботи над творами зарубіжної та української літератури інтегрую вивчення багатьох тем. Зокрема, у 6-му класі діти разом опрацюють творчість Роберта Бернса і Тараса Шевченка. А в 11-му доцільно об'єднати знайомство із сонетами Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарки, Вільяма Шекспіра і Василя Симоненка, Максима Рильського і Дмитра Павличка. Це лише декілька прикладів інтегрованих уроків, але можливість їх використання дуже широка й залежить від особливостей класу та його творчого потенціалу.

Список використаних джерел

1. Агеева В. Поетеса зламу століть: творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / В. П. Агеева. – Київ: Либідь, 1999. – 264 с.
2. Їм промовляти душа моя буде. «Лісова пісня» Лесі Українки та її інтерпретації / упоряд. В. Агеева. – Київ: Факт, 2002. – 224 с.
3. Леся Українка і сучасність: зб. наук. праць. Т. 4. Кн. 2 / [ред. кол.: М. Жулинський, Л. Мірошниченко, М. Мірченко та ін. ; упоряд. Н. Г. Сташенко] ; Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2008. – 560 с.
4. Друзь О. Компаративний аналіз як засіб осягнення ідейно-художнього змісту драматичного твору. Урок-мандрівка сторінками феєрій «Синій птах» М. Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки / О. Друзь // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2008. – № 4. – С. 44–45.
5. Скупейко Л. Правдоподібність та “ефект казки”: про «Лісову пісню» Лесі Українки / Л. Скупейко // Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки: [монографія] / Л. І. Скупейко. – Київ, 2006. – С. 45–54.
6. Усі твори в одному томі / Леся Українка; [укл.: В. Т. Бусел, Г. В. Латник, М. І. Литвинець; передм. М. І. Литвинця]. – Київ; Ірпінь: Перун, 2008. – 1376 с. – (Поет. полиця «Перуна»).

Поглиблення знань про нову драму на основі компаративного аналізу творів М. Метерлінка «Синій птах» і Лесі Українки «Лісова пісня»

*Серикова Ірина, учитель зарубіжної літератури,
Юр'єва Олена, учитель української мови й
літератури комунального закладу «Харківський
ліцей № 3 Харківської міської ради»*

Автор розглядає можливості компаративного аналізу художніх творів на прикладі порівняльного аналізу творів культового бельгійського модерніста Моріса Метерлінка «Синій птах» і витонченої та загадкової драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня».

Ключові слова: модерністський театр, компаративний аналіз творів, філософські та моральні аспекти художніх історій, ознаки нової драми.

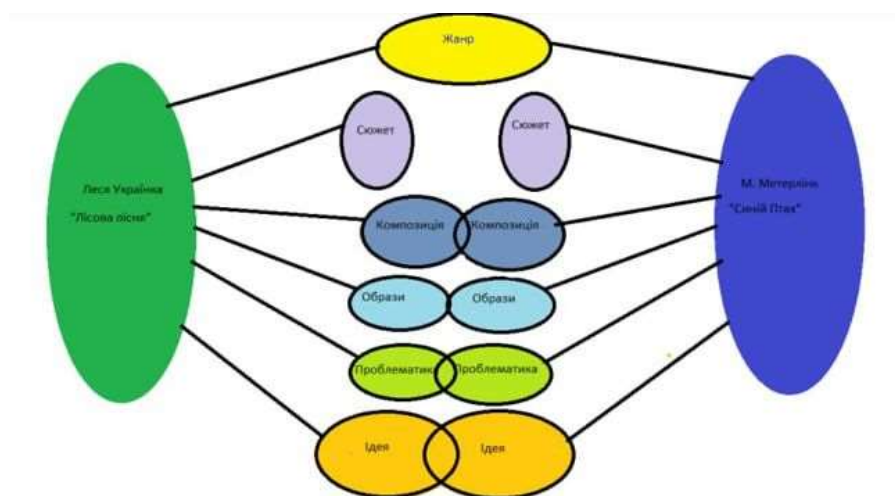
Для учнів 10 класів, які звикли до зразків класичної драматургії епохи Відродження, класицизму та реалізму й захоплювалися творами Шекспіра, Мольєра, Квітки-Основ'яненка, Карпенка-Карого, складним є сприйняття модерністського театру. Ми вважаємо, що компаративний аналіз творів, які одночасно вивчаються в курсах української та зарубіжної літератури, допоможе здобувачам освіти зацікавитися цими п'єсами, що сприятиме глибшому розумінню самого поняття «нова драма».

Компаративний аналіз передбачає виявлення та пояснення того, чим різняться твори й що їх єднає, тому вважаємо доцільним перед обговоренням повторити знання про нову драму, акцентуючи увагу на ті ознаки, які є актуальними саме для цих творів.

Для нової драми властиве:

- зображення трагедії особистості в соціумі;
- увага до душевного стану героя, психологізм – заглиблення у внутрішній світ персонажів;
- вагома роль підтексту – прихованого внутрішнього змісту висловлювання, який набуває глибинного або символічного змісту.

Нова драма

Для аналізу ми обрали твір культового бельгійського модерніста Моріса Метерлінка «Синій птах» і витончену та загадкову драму-феєрію Лесі Українки «Лісова пісня». Беззаперечною рисою, що об'єднує твори, є жанр – **драма-феєрія**.

Жанр драма-феєрія (феєрія або феєріяльна драма) має свої особливості, які роблять його відмінним від інших жанрів драматургії. Визначимо основні з них:

1. *Магічний світ:* драма-феєрія відзначається наявністю магічного або казкового світу, де діють феї, чарівники, духи та інші персонажі з надприродними здібностями. Цей світ може бути абстрактним або яскраво візуалізованим.

2. *Символіка і алегорії:* у драмах-феєріях часто використовують символіку й алегорії для передачі глибоких філософських або моральних ідей. Персонажі та події можуть мати більш глибоке значення, ніж здається на перший погляд.

3. *Фантастичні образи:* у творах цього жанру можна зустріти фантастичних персонажів: ельфи, гноми, образи фольклору. Вони розширюють можливості та зміст драми.

4. *Казкові елементи:* драми-феєрії можуть містити різні казкові елементи: чудові подорожі, чарівні предмети, прокляття, спілкування з тваринами й т. п.

5. *Емоційна інтенсивність:* драма-феєрія може бути дуже емоційною та вражаючою. Вона дозволяє висловлювати глибокі почуття, такі як радість, сум, відчай, веселощі тощо, у контексті казкового світу.

6. *Моральність і виховання:* багато драм-феєрій мають глибокий моральний підтекст і служать для виховання та навчання глядачів.

Майже за всіма цими критеріями «Синій птах» і «Лісова пісня» схожі. Але у своїй феєрії Леся Українка використовує образи (Мавка, Русалка, Перелесник тощо) та мотиви поліського фольклору (наприклад, стосунки між чарівними істотами й людьми). Метерлінк спирається на казкові елементи загальноєвропейські та створені авторською уявою: герої (Фея Бериліона, Душа Світла, Пес і Киця, Хліб і Цукор), метаморфози (наприклад, Фея Бериліона змінює свою зовнішність, а Пес і Киця виявляються іншими, ніж вони здалися спочатку), мотив подорожі в пошуках щастя.

Саме мандрівка дітей за Синім Птахом, символом щастя, лежить в основі твору Метерлінка. І в цьому вбачаємо різницю, бо Лесини герої не змінюють місця перебування – прадавнього лісу на Волині.

Тільтіль і Мітіль відвідали Країну Спогадів, Палац Ночі, Цвинтар, Сади Блаженств, Ліс. І ніде їм не вдалося спіймати Синього Птаха. Ліс зустрічає героїв ворожо, загрожує їм смертю, тому що Дроворуб, батько дітей, знищував дерева. Натомість, у Лесі Українки ліс та його мешканці віддячують людям добром за добро та карають їх за споживацьке ставлення до природи. Отже, в обох творах ліс відіграє значну роль, але в Лесі він мудріший.

Час, як і місце, в обох творах має символічне значення. У «Синьому птасі» дії п'єси відбуваються в Різдвяну ніч, що є особливо важливим. Цей час є часом див, де можливі дива та метаморфози. Різдвяна ніч є часом підсумків, внутрішнього росту та змін для героїв. Дії відбуваються в уявному магічному лісі, який є символом пригод і пошуку. Ліс виступає як місце, де герої зіштовхуються з різними випробуваннями, знаходять дива і дорослішають. За цей часовий проміжок діти багато де побували й багато чого зрозуміли.

У «Лісовій пісні» кожна з дій співвідноситься з порою року та станом душі героїв. Весна – народження й розквіт кохання, літо – криза, осінь – остаточна загибель і мудрість пробачення. Час у «Лісовій пісні» є символічним і відображає внутрішні перетворення персонажів. Дія відбувається в лісі на Волині, і ліс має важливе символічне значення. Це місце, де герої спілкуються з природою та її мешканцями, де відбуваються ключові події, де герої навчаються співіснувати з природою та іншими живими істотами.

Отже, час і місце в обох творах є важливими елементами, які допомагають створити атмосферу, символіку та сприяють розкриттю глибоких філософських і моральних аспектів історій. В обох п'єсах відчуваємо умовність і символічність місця та часу, характерні для нової драми. Але у творі Метерлінка символічність місця й кільцевість композиції мають набагато більше значення: вони наочно розкривають головну ідею твору, адже Птах Щастя не в далеких краях – його просто треба побачити й уособити силою творчої думки.

Яскраво демонструють ознаки нової драми й образи героїв. П'єси побудовано на психологічному конфлікті: герої проходять через випробування для того, щоб зрозуміти самих себе й сенс життя. Тільтіль і Мітіль гідно долають перешкоди завдяки дитячій щирості та допомозі Душі Світла. Вони не тільки віднайшли бажане щастя, але й поділилися ним з іншими.

А інфантильність Лукаша, героя «Лісової пісні», не дає йому розкрити свій потенціал і знайти гармонію у власній душі. І хоча в кінці твору він усе усвідомив, але виправляти помилки вже пізно. Головні герої твору гинуть.

«Синій птах» Моріса Метерлінка і «Лісова пісня» Лесі Українки розкривають образи героїв за допомогою різних художніх засобів і акцентують на різних аспектах людської природи та взаємовідносин. Деякі відмінності в розкритті образів героїв у цих двох творах перш за все ґрунтуються на різниці в авторському стилі й естетиці.

«Синій птах» відомий своєю магічною та сюрреалістичною атмосферою. Герої цього твору, такі як Фея Бериліона, Душа світла, Цукор, Пес і Киця, представлені як чарівні, надприродні істоти в магічному світі. Розкриття образів багато в чому ґрунтується на символіці й алегоріях.

«Лісова пісня» відображає більш реалістичну атмосферу. Килина, Потерчата, Лукаш, інші персонажі ближчі до природних образів. Хоча знаходимо й елементи магії та фольклору, які є менш видимими порівняно із «Синім птахом». Розкриття образів відбувається через реалістичні діалоги та сцени.

Обидва автори, віддаючи данину казковості (що вимагає жанр феєрії), у цілому поділяють героїв на позитивних і негативних, але багатство та складність духовного світу персонажів є яскравою ознакою нової драми. І, безумовно, є персонажі, яких не можна однозначно віднести до того чи іншого табору (Фея Бериліона, Дроворуб, Перелесник, Русалка, Злидні тощо). Наприклад, Фея Бериліона допомагає головним

героям, Тільтілю і Мітілю, у їхній подорожі за Синім Птахом. Вона радить дітям, як пережити випробування, але її поради та вчинки часто бувають загадковими, малопрозорими й не зовсім зрозумілими для дітей. Її мета і справжні наміри залишаються невідомими. З одного боку, Фея Бериліона символізує добро та світло в темному й загадковому світі п'єси. Вона протистоїть темряві та ворогам героїв. Водночас не можна не визнати, що вона може мати свою вигоду від допомоги або бажати впливати на вчинки дітей, навіть маніпулювати ними.

Подібне можна сказати і про героїв «Лісової пісні». Перелесник і Русалка, наприклад, є представниками природного світу й виступають у ролі свого роду провідників для героїв. Вони й допомагають персонажам у їхньому пошуку та подорожі, і заважають одночасно. Отже, дуже багато в оцінці таких героїв залежить від власної інтерпретації читачів.

Цікавим нам видається порівняти зображення дітей у західноєвропейця Метерлінка та Лесі Українки, зважаючи на те, що твори написано майже одночасно – на початку ХХ століття. У «Синьому Птасі» діти не лише є головними героями – їх образи індивідуалізовано й ідеалізовано, особливо хлопчика Тільтіля. Тільтіль і Мітіль є символами дитячої наївності та чистоти. Вони представлені як персонажі, які ростуть і дорослішають під час подорожі.

У «Лісовій пісні» ми не знаємо навіть кількості дітей Килини або Потерчат. Однак діти Килини й Потерчата більш активні та самостійні порівняно з Тільтілем, а особливо з Мітілю. Вони шукають свою ідентичність і власний шлях у житті.

Можливо, з цього й витікає розбіжність у розкритті вічної проблеми батьків і дітей у порівнюваних творах. Моріс Метерлінк показує щире любов і взаєморозуміння між трьома поколіннями родини. Стосунки Лукаша та його матері не можна назвати щирими, але саме синівська залежність і призводить головного героя до екзистенціального самознищення.

Тож, трагізм у творі Лесі Українки пояснюється нездійсненністю мрії. А у фіналі п'єси Метерлінка ноти трагедії відсутні, бо герої знаходять щастя.

З нашого погляду, в обох творах автори порушують проблеми ставлення людини до природи. У М. Метерлінка ця проблема не є головною, але тварини, особливо Пес і Киця, відіграли важливу роль у долі дітей під час їхньої подорожі. Леся Українка не просто торкається цієї проблеми – ставлення до природи в «Лісовій пісні» є мірилом Добра і Зла. Тільки живучи в гармонії з природою людина може віднайти своє щастя, розкрити себе як особистість.

Аналіз цих творів у контексті їх приналежності до нової драми свідчить, що *Моріс Метерлінк і Леся Українка*, два видатні представники світового літературного процесу початку ХХ століття, обираючи іноді подібні, а часом різні підходи, *стверджують загальнолюдські цінності, які актуальні й сьогодні*: пошуки щастя, мети життя та внутрішньої гармонії, взаєморозуміння та допомога, природа та людина, втрата і навчання.

Обидва твори акцентують на пошуку щастя як важливому аспекті життя героїв. У «Синьому птасі» головні герої, Тільтіль і Мітіль, вирушають у подорож за Синім Птахом, який є символом щастя. У «Лісовій пісні» герої теж прагнуть до щастя та гармонії у взаєминах із природою та одне з одним. *Обидва твори розглядають проблему внутрішньої гармонії та розвитку героїв як особистостей.* У «Синьому птасі» герої проходять психологічний розвиток під час подорожі, а в «Лісовій пісні» персонажі ростуть і набувають досвіду через свої взаємини з природою. *В обох творах акцентується на важливості співпраці та взаємодопомоги.* Герої долають перешкоди завдяки допомозі одне одному або інших персонажів. Вони навчаються спільної роботи та важливості допомоги іншим. *Обидва твори виражають повагу до природи як*

складової життя. У «Синьому птасі» природа представлена як частина світу, де можна знайти щастя. У «Лісовій пісні» природа є активним учасником подій, а ставлення до неї має важливе значення для героїв.

Аналіз цих творів у контексті «нової драми» допомагає виявити загальнолюдські цінності, які актуальні й сьогодні.

Інтеграція на сучасному уроці української літератури та історії

Студенцова Наталія, учитель української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей №47 Харківської міської ради», спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, відмінник освіти України

Автор доводить у статті, що інтегровані заняття відповідають провідним тенденціям розвитку сучасної освіти, вносять новизну, оригінальність в освітній процес, створюють сприятливі умови для співпраці учнів і вчителя, роботи в команді. Інтегровані уроки розвивають в учнів творчий потенціал, спонукають до активного пізнання навколишньої дійсності, до осмислення та знаходження причинно-наслідкових зв'язків, до розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей школярів.

Акцентовано, що інтегровані заняття розширюють і функції вчителя, дають можливість підвищити якість проведених уроків, їх ефективність, поповнити свою «методичну скарбничку», проявити творчість.

***Ключові слова:** ідея інтегрованого навчання, бінарне заняття, інтегрований урок, історичний контекст літературного твору, розвиток творчого потенціалу учнів.*

Ідея інтегрованого навчання передбачає досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентоздатної, спроможної забезпечити кожній дитині самостійно досягти тієї чи іншої цілі, творчо самоутверджуючись у різних соціальних сферах. Такою, на нашу думку, є інтеграційна технологія, яка передбачає певну мету і завдання, що стоять перед сучасним учителем, визначає стиль його роботи. Знання історії власної держави, його культури, мови – пріоритетні напрями в роботі учителів-філологів та істориків. Звідси й мета та їх *спільні педагогічні завдання:*

- підвищити рівень знань учнів з української літератури та історії України;
- продовжити формувати навички науково-пошукової роботи, працювати у творчих групах, архівах, музеях у позаурочний час;
- через участь у підготовці інтегрованих уроків формувати патріотичні та національні почуття, виховувати справжнього свідомого громадянина України, що є важливим завданням педагога в складних умовах розвитку сучасного суспільства.

Зазначимо, що інтегрований урок – міжциклове заняття, яке поєднує в собі матеріал декількох предметів, що інтегрують навколо однієї теми. Інтеграція можлива, наприклад, у 9 класі при вивченні історії та культури Київської Русі, національно-визвольної війни на чолі з Б. Хмельницьким, періоду Руїни, повстання Коліївщина, діяльності «Руської трійці», «Кирило-Мефодіївського братства», революцій 1905, 1917 рр., в 11 класі – громадянської війни в Україні, голодоморів, періоду культу особи Сталіна, Другої світової війни, «шістдесятництва» як суспільно-культурницької течії та інших історичних періодів розвитку нашої держави.

Доречною є інтеграція двох предметів (історії та літератури) і при вивченні періоду Київської Русі. У курсі літератури вивчаються «Повість минулих літ» і «Слово про похід Ігорів». Щоб поглибити знання восьмикласників і дев'ятикласників на уроці української літератури, необхідно мати ґрунтовні знання історії цього періоду, розвитку культури. Місія історика є провідною, адже він дає історичний контекст розвитку нашої давньої

держави – Київської Русі, ролі руських князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, а філолог доповнює їх літературним контекстом. Такий урок буде, звичайно, цікавим, ілюстрованим яскравими прикладами.

Між іншим, інтегроване заняття можуть проводити як один учитель, так і декілька (якщо погодити розклад уроків), використовуючи тісні міжпредметні зв'язки. Пам'ятаймо, що при цьому бінарне заняття – це заняття, побудоване на тісних міжпредметних зв'язках, яке проводиться спільно двома вчителями відповідних дисциплін, а інтеграція предметів «обертається» навколо однієї теми.

В учительських колах вважається, що лише деякі предмети є пріоритетними до інтеграції. Наш практичний досвід показує, що завжди є можливість для нових творчих пошуків, ідей, тобто можливість зв'язати такі, як уважається, зовсім не споріднені предмети, як історія України та література. Прикладом може бути, наприклад, урок історії у 8-му класі на тему «Гетьман І. Брюховецький. Андрусівське перемир'я 1667 р.», у зміст якого доречним є вплетення тексту першого історичного роману П. Куліша «Чорна рада», який у повному обсязі учнями буде вивчатися в 9-му класі та, що важливо, включений до програми ЗНО з української літератури в 11 класі. Учитель-філолог доповнює інформацію історика про діяльність цього гетьмана, показує його в художній інтерпретації відомого українського письменника Пантелеймона Куліша.

Починаючи вивчення першого в українській літературі історичного роману «Чорна рада», філолог має звернутися до знань дев'ятикласників з історії: до відомостей дослідників-істориків, які у своїх працях дають фактичний матеріал про цей складний період в історії України (наприклад, праць М. Костомарова, М. Маркевича), до козацьких літописів. Вивчаючи постать Івана Брюховецького на уроці історії, учні зі слів учителя дізнаються про доволі суперечливі факти його біографії, які допоможуть глибше зрозуміти художнє осмислення цього образу письменником П. Кулішем. Відомо, що І. Брюховецький по лінії матері мав польське походження, закінчив у Львові єзуїтський колегіум. Як син мірзи Туган-бея, потрапив у полон до татар і був викуплений Б. Хмельницьким, прийняв православну віру, наречений Іваном Брюховецьким (від місця вотчини батька – Брюховичі). Учитель історії підкреслює, що це не просто епізоди біографії Брюховецького: у подальшому вони допоможуть нам зрозуміти і злеті, і трагічну смерть цього гетьмана. Учні дізнаються від історика, що І. Брюховецький був наближеною до Б. Хмельницького людиною (ад'ютант, посол у Польщі), після його смерті займався вихованням його сина Юрка, допомагав йому. Історики підкреслюють, що І. Брюховецький був хитрою, улесливою, підступною людиною, демагогом, став першим на Січі гетьманом Лівобережжя. Емоційний, запальний, чудовий оратор, він зумів зробити так, щоб йому в червні 1663 року в Ніжині повірили 40 тисяч простих козаків, обравши гетьманом України. Цікавими й водночас ганебними є подальші факти біографії І. Брюховецького: знищив після виборів своїх суперників – славних гетьманів, полковників на Січі (стратив Сомка, Золотаренка, Садича, Шуравського); поїхав до Москви, одержав боярський титул, одружився на доньці Долгорукого – Дар'ї, а в 1665 році підписав ганебні Московські статті, які після Переяславського договору ще більше «втягнули» Україну в неволю, у Руїну. Страта цього гетьмана за повстання проти впливу імперії, союз із турками і татарами, зраду Московії теж дає підстави учням простежити причинно-наслідкові зв'язки відносно долі Івана Брюховецького, його вчинків і діяльності.

Претендентами на гетьманську булаву в той період були й Сомко, Золотаренко, Тетеря, якого в Україні називали «полуляшком», бо, ставши гетьманом, той мріяв про приєднання наших земель до Польщі. Про діяльність цих історичних постатей учитель історії теж має проінформувати учнів, щоб вони змогли зрозуміти складності доби, помилки, на яких нам слід учитися ще й сьогодні. Історик підкреслює, що ці історичні

події знайшли відображення у творах української літератури, зокрема в романі П. Куліша «Чорна рада», козацькому літописі невідомого автора «Літопис Самовидця». Варто дати двом учням індивідуальні завдання – повідомлення про зміст цих творів, що допоможе дев'ятикласникам у подальшому глибше зрозуміти роман Пантелеймона Куліша.

Учитель української літератури при вивченні цього трагічного періоду в історії нашої держави повинен звернутися до опорних знань учнів щодо виборів гетьмана України в Ніжині 1663 року, що є однією із сюжетних ліній роману. Відзначимо, що П. Куліш був не лише письменником, але й вивчав історію України-Руси. Джерелом для написання роману став Літопис Самовидця. Оскільки цей твір доби козаччини вивчається в 9 класі, то варто запитати учнів, що зафіксовано в ньому про вибори гетьмана в 1663 році, бо це важливий історичний факт. Учитель-філолог називає історичні постаті, які є героями роману П. Куліша (І. Брюховецький, Я. Сомко, В. Золотаренко, П.Тетеря), і залучає учнів до співпраці: згадати вивчений матеріал, синтезувати його, простежити художнє втілення подій у романі.

Питання до класу:

1. Згадайте, що ви знаєте про І. Брюховецького з уроків історії ?
2. Які факти біографії цього гетьмана допоможуть нам глибше зрозуміти його зраду українському народу? (Будучи поляком від народження, він у душі ним і залишився, не був патріотом України.)
3. У романі є епізод, коли після виборів московський князь Гагін привозить І. Брюховецькому дари. Про що говориться?
4. Який документ підписав І. Брюховецький у 1665 році? Чи вплинув він на подальшу долю України?
5. Які відомості ви знаєте про Я. Сомка? Як вони допоможуть нам зрозуміти питання: на боці кого симпатії П. Куліша – Брюховецького чи Сомка?
6. Чи можемо ми події 1663 року, описані П. Кулішем у романі, вважати достовірними?

На нашу думку, особливо важливо продумати методику проведення подібних інтегрованих уроків і занять: заздалегідь визначити обсяг і глибину розкриття матеріалу, послідовність його вивчення, роль кожного з учителів (історика та літератора). Частка участі кожного з них (залучення певного пласту матеріалу) залежить від теми й мети, якої прагне досягти вчитель літератури чи історії. Наприклад, при вивченні в 9 класі поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» провідною є роль літератора, а історичний матеріал про Коліїщину виступає як джерело історичного контексту, на тлі якого розгортаються події, описані автором.

Ми вважаємо, що такі інтегровані уроки літератури та історії вимагають від учителя більш ретельної підготовки у співавторстві «учитель-учитель», «учитель-учень», додаткового добору інформації (робота з архівними матеріалами, довідковою літературою, інтернетом). Прикладом може бути інтегрований урок літератури в 11 класі на тему «Шістдесятництво як історико-культурницьке явище. Творчість письменників цього періоду».

Тема «шістдесятників» (дисидентів) вивчається за програмою також і на уроках історії, тому літератор спирається на знання одинадцятикласників про період «хрущовської відлиги» в СРСР, але на своїх уроках доповнить інформацією про творчість кожного з письменників цього періоду, про переслідування цієї творчої плеяди митців слова. Тема в повному обсязі винесена на ЗНО з історії України та української літератури й перед війною була серед предметів за вибором учня. Використання інтеграції дає можливість істориком та філологом озброїти одинадцятикласників ґрунтовними знаннями про «шістдесятників», ефективно підготувати випускників до вступу в ЗВО.

Проведення інтегрованих занять можливе завдяки тісній співпраці педагогів, предмети яких будуть об'єднані в інтегрований урок. Робота, як ми вже зазначали, починається з визначення в програмі з кожного предмета споріднених тем, понять. Після цього виникає необхідність паралельного чи одночасного (залежно від програми) вивчення певних історичних періодів, процесів, тем на уроках української літератури та історії. На цій підставі варто погодити сумісний план проведення інтегрованих уроків. Така робота повинна проводитися перед початком нового навчального року, щоб була змога під час календарного планування врахувати особливості вивчення конкретних предметів (у нашому випадку – це історія та українська література). Учителі повинні визначитися в спільних темах, проаналізувати й зіставити програмний матеріал, урахувати рівень підготовки учнів того чи іншого класу, а також матеріально-технічне забезпечення навчального закладу.

Розробляючи кожен урок, ми з колегою-істориком обираємо відповідні форми й методи сумісної педагогічної діяльності. Вдало проведене заняття – це те, на якому немає перенавантаження учнів, а враження від уроку в сприйнятті та осмисленні дітей – не мозаїка з окремих епізодів, а єдина цілісна картина вивченої теми.

Залежно від кількості предметів і видів діяльності учнів інтегровані уроки можуть бути різних видів: лекція, екскурсія, кінозаняття, практична робота, семінар, конференція, диспут, ділова гра або ж вступне чи узагальнювальне заняття.

Таким чином, інтегровані заняття відповідають провідним тенденціям розвитку сучасної освіти, вносять новизну, оригінальність в освітній процес. Використання інтегрованих методів, форм або елементів інтеграції предметів, безумовно, має переваги порівняно з традиційним вивченням тієї чи іншої теми, бо дозволяє педагогу урізноманітнювати навчальну діяльність, позбавлятися шаблонів, сприяє підвищенню активності учнів, а отже, – й ефективності уроку. Стимулюючи творчу діяльність учителя та його вихованців, інтегровані уроки створюють сприятливі умови для співпраці, роботи в команді, творчій групі, що сьогодні є надзвичайно важливим у навчальній роботі, у реформуванні сучасної школи. Така нестандартна форма проведення уроків або заняття уможливорює залучати всіх учасників до процесу пізнання.

Інтегровані уроки розвивають у наших учнів творчий потенціал, спонукають до активного пізнання навколишньої дійсності, до осмислення та знаходження причинно-наслідкових зв'язків, до розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей. Більшою мірою, ніж традиційні уроки, вони сприяють розвитку мовлення, формуванню вміння порівнювати, узагальнювати, робити висновки, формують інтегровані знання з обох (чи кількох) предметів, які вивчаються. Такі уроки знімають утому, перенапругу учнів за рахунок перемикань на різноманітні види діяльності, різко підвищують пізнавальний інтерес до вивчення історії та української літератури, дають певний емоційний заряд. Усі ці фактори сприяють ефективності наших уроків, мотивують учнів цікавим шляхом здобувати знання. Інтеграція є джерелом знаходження нових фактів, які підтверджують або поглиблюють певні висновки, спостереження учнів при вивченні історії та літератури. Сьогодні це важливо для нашої молоді в складних умовах осмислення минулого та сучасного України.

Інтегровані заняття розширюють і функції вчителя, дають можливість підвищити якість проведених уроків, їх ефективність, а також поповнити свою «методичну скарбничку» цікавими сучасними видами уроків, дають спробу вийти за межі шаблонів, традиційних форм проведення, проявити свою творчість.

Упровадження ідей інтегрованого навчання на уроках української мови та літератури

*Чуб Тамара, учителька української мови та літератури,
учитель-методист комунального закладу
«Миколаївський ліцей» Зачепилівської селищної ради
Красноградського району Харківської області*

У статті розглянуто доречність і ефективність вивчення української мови та літератури у взаємозв'язку з іншими навчальними предметами. Визначено практичне застосування та навчально-виховні можливості інтегрованих завдань, запропоновано практичні шляхи мовно-літературної інтеграції.

Ключові слова: інтеграція, інтегрований урок, міжпредметні зв'язки, інтерактивні технології.

Ще кілька століть тому Я. А. Коменський уперше використав поняття інтеграції: «Усе, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатися в такому ж взаємозв'язку». В. О. Сухомлинський у середині ХХ ст. провів «уроки мислення в природі» – один із найвдаліших прикладів інтеграції різних видів діяльності, об'єднаних однією метою. Нині ж робота вчителя спрямована на формування особистості, яка володіє вміннями та навичками, вміло, комунікативно вправно використовує всі засоби української мови, терміни, постійно виявляє увагу до культури й естетики. На сучасному етапі розвитку освіти технології інтегрованого навчання відіграють одну з головних ролей у досягненні основного завдання якісної освіти, спроможної забезпечити людині самостійне досягнення життєвої мети, творче самоствердження в різних сферах.

Інтегровані уроки характеризуються високою інформативністю, глибиною, різноплановістю, що сприяє підвищенню мотивації учнів і, відповідно, рівня їхніх знань. Інтеграція допомагає усунути суперечності між великим обсягом інформації та можливістю її засвоєння дітьми, сприяє подоланню «мозаїчності» знань школярів, забезпечує оволодіння комплексними знаннями, системою універсальних людських цінностей, служить формуванню системно-цілісного погляду, що сприяє формуванню творчого мислення, емоційному розвитку особистості [10, с. 24]. Таким чином, реалізація цього способу дає змогу, не знижуючи програмових вимог, зробити освітній процес цікавим, оптимізувати його за рахунок перебудови змісту навчання та уроку як форми навчання.

Ідеї інтегрованого навчання цікавлять і нас, учителів предметів гуманітарного циклу, бо ми розуміємо, що не можна дати знання якоїсь окремої науки незалежно від інших наук, адже інтеграція, тобто поєднання відомостей інших навчальних предметів навколо однієї теми – це одна з найперспективніших інновацій, яка закладає умови діяльності вчителів і учнів, має великий вплив на ефективність сприйняття учнями матеріалу. Під час підготовки та проведення занять органічно поєднуються навколо однієї теми відомості різних навчальних предметів – це сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення, почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати якість явища, поняття, досягти цілісності знань. Зокрема, під час уроків мови та літератури школярі отримують не лише мовознавчі, літературознавчі знання, а й історичні, правові, філософські, мистецтвознавчі та інші; формуються практичні вміння та навички, розвиваються творчі здібності.

Тож і я, маючи більше сорока років педагогічного стажу, твердо переконана, що у ХХІ столітті предмети не можуть вивчатися відокремлено від реального життя, а урок – існувати сам собою. Інтеграція – невід'ємна складова сучасного навчання, спрямована на реалізацію комунікативних здібностей, пізнавальних інтересів учнів, засвоєння нових знань, формування цілісного мислення. Лише плідна співпраця вчителя та учнів,

взаєморозуміння між ними активізують творче мислення школярів, звільняють від ролі спостерігачів, стимулюють обмін досвідом і знаннями між учасниками навчального процесу [8, с. 57]. Завдяки реформі «Нова українська школа» світова практика інтегрованого навчання приходить нам на допомогу, ґрунтуючись на комплексному підході. Формування ключових компетентностей, умінь, розкриття і розвиток здібностей, талантів і можливостей кожної дитини може реалізуватися через тісну співпрацю вчителів, учнів, батьків [7, с. 14]. У результаті цього навчальний процес стає частиною загальної картини світу.

В Україні мова та література традиційно вивчаються окремо. Та, на мою думку, у процесі формування ключових компетентностей інтегративний підхід до навчання цих предметів дає можливість формувати в учнів іншу якість мислення, ефективно застосовувати знання в нових ситуаціях, підвищити їх дієвість і систематичність. Саме інтегрований підхід до навчання мови та літератури створить нові умови діяльності школярів, надаючи можливості для їх самовираження, творчості, дозволить створити цілісне уявлення про світ [11, с. 67].

Технології інтегрованого навчання у своїй роботі використовуюю постійно. *Досвід показує, що уроки та завдання інтегрованого типу викликають інтерес як у школярів середньої ланки, так і в старшокласників.* Уроки мови та літератури просто неможливо проводити без використання творів живопису, кіно, історичного коментаря, музичного супроводу й т. п.

А сучасні технічні засоби (телевізори, ноутбуки, комп'ютери та мультимедійні дошки є в кожній класній кімнаті нашого ліцею) дають можливість на кожному уроці демонструвати суголосні з ідеєю художнього твору картини, уривки екранізованих творів, аудіозаписи, виконані відомими акторами, популярними співаками, телеведучими, політиками. Найчастіше під час підготовки та проведення уроків української літератури використовую матеріали з історії, образотворчого мистецтва, музики, краєзнавства, зарубіжної літератури, трохи рідше – біології, математики, географії, іноземної мови.

Історичний коментар подаю інколи сама, попередньо звернувшись за консультацією до фахівця, інколи вважаю доцільним запросити колегу – вчителя історії. Презентації, аудіо- та відеозаписи, твори живопису, виставки літератури допомагають зробити ближчими, зрозумілішими історичну епоху, знакові події, історичні особистості. Наприклад, літописні оповіді, уривки з «Повісті минулих літ», «Слово про похід Ігорів», роман П. Куліша «Чорна рада» чи повість І. Франка «Захар Беркут» важко уявити без історичного коментаря, як і думи та історичні пісні, твори А. Чайковського «За сестрою» та Г. Тютюнника «Климко», І. Багряного «Тигролови», М. Коцюбинського «Дорогою ціною» та В. Стефаніка «Камінний хрест». Цей перелік можна продовжувати, бо навіть знайомство з казкою Б. Лепкого «Мишка» не обійдеться без екскурсу в роки Першої світової війни на теренах України. Таким чином, ми маємо можливість і самого автора, і його твори наблизити до нас. Не кожен урок зробиш інтегрованим, частіше використовуємо елементи, але практика показує, що ефективними були уроки на такі теми: «Панас Мирний. «Хіба ревуть воли...». Аграрна реформа ХІХ століття та її наслідки для українських селян», «Валуєвський циркуляр 1863, Емський указ 1876 рр. та їх наслідки», «І. Карпенко-Карий, «Мартин Боруля», Мольєр, «Міщанин-шляхтич» (історія України – українська та зарубіжна літератури); «Василь Стус у колі однодумців. Мистецька спадщина. Шістдесятництво як суспільне явище. Політичні репресії» (література-історія України) та інші.

Цікаво на уроках української літератури проводити інтеграцію з іншими предметами. Надзвичайно змістовним і яскравим був урок на тему «М. Куліш. «Мина

Мазайло». Харків як столиця культурно-мистецького життя України у 20-х роках ХХ ст. Театр «Березіль» (література – мистецтво)».

Надовго запам'ятався дітям урок вивчення твору Є. Гуцала «Лось», на якому вчитель біології, керівник гуртка «Юні екологи» Фатєєва С. О. розповіла про світ природи рідного краю, рослини й тварин, занесених до Червоної книги України. Після перегляду презентації та кадрів науково-популярної програми «Світ дикої природи» п'ятикласники пройнялися ще більшим гнівом, осудом дій бракон'єра Шпичака, бажанням берегти й захищати живу природу. Вивчення творів Г. Тютюнника «Дивак», М. Вінграновського «Сіроманець» також передбачало інтеграцію з біологією. Не менш вдало відбулося вивчення календарно-обрядових пісень у 6 класі: завдяки співпраці з викладачами зарубіжної літератури, музичного й образотворчого мистецтва діти долучилися до фольклорної спадщини інших народів, пройнялися любов'ю до народних пісень, звичаїв і обрядів.

Не один рік поспіль вивчення старосвітської балади І. Малковича «Із янголом на плечі» проводжу з учителем музики, бо після виконання цього твору Марічкою Бурмакою та рок-гуртом «Плач Єремії» заходить розмова про сучасне музичне мистецтво, творчу манеру виконавців.

Через інтеграцію успішно здійснюється особистісно орієнтований підхід до навчання, оскільки учні самі можуть обирати «опорні» знання з різних предметів із максимальною орієнтацією на свій досвід. На уроках літератури школярі переконуються, що одні й ті ж явища можна відтворити кількома способами: словом, мелодією, малюнком і т. п. Вивчаючи, наприклад, пейзажну лірику Т. Шевченка, діти сприймали інформацію від трьох учителів: літератури, музики, біології. Доречними на уроці були й картини – «двовзори» Олега Шупляка (вони так зацікавили дітей, що й тепер, під час дистанційного навчання, діти самостійно знаходять їх для ілюстрування якоїсь теми). Оскільки художня література є словесним видом мистецтва, твори живопису мають свою графічну специфіку зображення навколишнього життя, впливаючи на емоції, доповнюючи враження про літературний твір. Тому я часто свою розповідь поєдную з наочним образом, відтвореним на полотні. Здебільшого це тематично близькі картини (наприклад, поема Т. Шевченка «Катерина» і картина «Катерина»), ілюстрації до творів письменників (як-от: «Мені тринадцятий минало», «Гайдамаки під Уманню», «Битва козаків зі шляхтою» І. Іжакевича до творів Кобзаря). Старшокласники глибше зрозуміли внутрішній світ В. Винниченка, ознайомившись із його картинами. Вивчаючи в 9 класі мистецьку спадщину Шевченка-художника, ми взяли для аналізу не тільки його твори з циклу «Притча про блудного сина»: «Програвся в карти», «У шинку», «Кара колодкою», «У в'язниці», але й біблійну притчу, і уривки з твору «Блудні сини України» Є. Сверстюка, і пісню Кузьми Скрябіна «Країна». І розмова велася не тільки про талановитість художника, а й про актуальні для українського народу проблеми, порушені в усіх цих творах. Чим не матеріал для написання есе в публіцистичному стилі на суспільну чи морально-етичну тему? Так відбувалася інтеграція не тільки навчальних предметів, а й світоглядних думок, практичних навиків, компетентностей.

Багато років поспіль займаючись краєзнавчою роботою, розробила цикл уроків літератури рідного краю з використанням як традиційних форм і методів, так і інтерактивних методів особистісно орієнтованого навчання: «обери позицію», «сенкан», «мозковий штурм», «шість капелюхів», «акваріум», «кола Вена», «клоуз-тест», «ментальна карта», «ажурна пилка» та ін. Звісно, без інтеграції уроки ознайомлення з талановитими земляками не були б цікавими й ефективними.

Так, урок-рольову гру за повістю А. Хижняка «Тамара» я планувала разом з учителем історії, який провів екскурс у роки Другої світової війни й концтабір Освенцім.

Урок за творами поетів Зачепилівщини «Філософія життя» відбувся за участю практичного психолога Губи Н. В., яка запросила випускників до розмови про важливі для кожного поняття добра і зла, людини і вічності, страху і виховання характеру. І тільки після цього ми розглянули в контексті порушених проблем твори М. Миценка, В. Крупки, Т. Підгорної, О. Дуки, Б. Четверікова.

Запам'ятався урок захисту проєктів «Криниця невичерпної краси» на основі матеріалів творчості фольклорного ансамблю «Веселка», що був проведений разом з учителем музичного мистецтва Лопаткою В. Г. Незабутні емоції викликав у присутніх інтегрований урок (література – каєзнавство – історія України) «Обпалена юність» за творами митців Зачепилівщини про війну. Учитель історії після проведення вікторини розповів про Харківщину в роки Другої світової війни, окупацію району та діяльність партизанських загонів, участь наших земляків у запеклому бою під с. Пушкарівка на Дніпропетровщині. Доречними були твори Г. Манченка та М. Миценка, батько якого загинув у тому бою; пісня на слова ветерана війни П. В. Бабкіна, вірші К. Х. Балабухи, у минулому викладача ХДПУ; зустріч з автором історико-документальної повісті «Обпалена юність» В. Д. Зоріним [14, с. 34].

Не менше можливостей проведення інтегрованих уроків під час навчання мови. На результативності позитивно позначається формування мовленнєвих навичок, тому, наприклад, під час вивчення теми «Запозичені слова» працюю в тандемі з учителем англійської мови Чуб Т. О, і це дає добрі результати. Та і нам, учителям, інтегровані уроки допомагають по-новому бачити свій предмет, глибше усвідомлювати його співвідношення з іншими науками, створювати цілісні уявлення учнів про світ, суспільство, науку, мистецтво, літературу.

Розуміючи це, *протягом багатьох років я створювала власну методичну скарбничку – цикли уроків мови, мовна і мовленнєва змістові лінії яких реалізуються через соціокультурну змістову лінію.* Ретельно дібраний до кожного уроку матеріал, різноманітність форм, методів, прийомів роботи, творчий підхід дають бажаний результат: учні не лише мають необхідні знання та навички, але й пам'ятають імена видатних українців, пишаються тим, що живуть в Україні, яка чекає від них активної громадянської позиції, щирості, небайдужості. Вдалими за методичними показниками, виховним потенціалом, досягненням поставлених завдань є збірки «У сузір'ї славетних (на уроках мови – про видатних українців)», «Чарівниця з Богданівки», «Герої не вмирають», «Берегині нашого життя (на уроках мови – про видатних українців)». У підготовці та проведенні уроку підготовки до ЗНО/НМТ на тему «Види простих речень (Леонід Каденюк)» мені допомагали вчителі фізики Кравцова С. М. та основ здоров'я Нищета К. Г, «Відміни іменників. Закінчення іменників I відміни (родина Алчевських)» і «Дієслова доконаного та недоконаного виду (Д. Яворницький)» – учитель історії Владимирець О. М. Цікаво було працювати дев'ятикласникам під час вивчення складнопідрядних речень з кількома підрядними, виконуючи завдання з текстами про Яра Славутича – учитель географії ознайомив їх з причинами та етапами еміграції, українською діаспорою в різних країнах, поняттями *міграція, імміграція*; керівник гуртка «Літературне краєзнавство» – із впливом літературних угруповань «МУР», «Празька школа», «Слово» на літературний процес. Учні з цікавістю, не знижуючи темпу уроку, знаходили в текстах СПР, визначали вид підрядності, складали схеми речень, аналізували складні синтаксичні конструкції. Елементи інтегрованого навчання були наявні під час розгляду тем «Правопис іменників I та II відмін у Кл. відмінку (Гізела Ципола)» – (мова – музичне мистецтво), «Розряди прислівників (Айна Гасе)» – (мова – трудове навчання), «Речення з кількома рядами однорідних членів (С. Крушельницька)» – (мова – мистецтво), «Односкладні речення як частина складного речення (Лілія

Підкопаєва)», «Способи передачі чужого мовлення. Цитата. Розділові знаки при цитаті (О. Теліга)».

Перелік можна продовжувати, та *розглянемо деякі приклади фрагментів інтегрованих уроків*. Отже, знайомлячи шестикласників із темою «Загальні та власні назви. Велика буква і лапки у власних назвах» на прикладі текстів про художників С. Васильківського та В. Касіяна, для закріплення вивченого матеріалу запропонувала такі завдання [16, с. 11]:

1. Вставити розділові знаки та пропущені букви, пояснити вибір орфограм і пунктограм (метод «Обери позицію»).

З тр..х з половиною тисяч.. творів С. (В,в)асильківс..кого нині відомо близ..ко п..ятисот. Це зокрема такі полотна як По Дінцю В..сна на ...країні Ранок. Отара в ст..пу Козача левада Дніпровські плавні Козаки в ст..пу Дума про трьох братів Ярмарок у ..олтаві та ін. Разом із М. Самокишем (В,в)асильківський ..творив альбоми З української давнини та Мотиви ...країнського орнам...нту. Його картини зб..рігаються в музеях і галереях (К,к)и..ва, Хар..кова, (С,с)ум, (О,о)деси.

Словникова робота: полотно, левада, плавні, галерея.

2. Підкресліть члени речення у вказаному реченні. Поясніть значення слів: Шевченків – шевченківський, материн – материнський. Чи можна їх використовувати як рівнозначні? Поясніть вибір орфограми у власних назвах. Які загальні назви їм відповідають? (метод «Прес»).

Усе багате на події життя Василя Ілліча Касіяна віддане мистецтву. Дитинство його минуло на мальовничому Покутті в Галичині, що була відірвана від України під владу Австро-Угорщини. Касіян багато зробив для свого народу, але найбільше в його доробку нас приваблюють твори, присвячені великому Кобзареві. Глибоке знання історії, культури України, уміння наблизитися по духу і тону Шевченкової поезії дає змогу створити ілюстрації, співзвучні невмирущим творам. Найвизначніші його полотна – «Повстання арсенальців», «Шевченко серед селян», «Чайковський на Україні», ілюстрації до творів Франка, Стефаника, Шевченка, Кобилянської.

3.Творча робота. Скласти твір-мініатюру за однією з картин С. Васильківського чи В. Касіяна, використавши власні назви, у перших 4-х визначити морфологічні ознаки.

Під час роботи над темою «Основні види підрядних речень. Означальні, з'ясувальні, обставинні речення» на прикладі дібраного матеріалу про народну художницю Катерину Білокур пропоную учням

9 класу такі завдання:

1. Робота в групах. Указати СПР з підрядними означальними, з'ясувальними чи обставинними. Скласти схеми цих речень. Пояснити написання та значення виділених слів.

I група. *Кожен великий національний талант самою природою закодований мислити планетарно, виступати від імені свого народу й людства в цілому. А Катерина несла в собі багато любові до України, багато розлуки і розпачу, бо гостро реагувала на несправедливість і облуду, на цинічну наругу над людиною. Могутньою зброєю її спілкування з людьми і природою стала квітка, яку вважала живою істотою, окрасою і очима землі, найпоетичнішим створінням серед царства рослин.*

II група. *Квіти, речі, предмети в її композиціях живі й теплі, бо художниця щиро та безпосередньо дивувалася докільню, первозданно відкривала його для себе й інших. Тому її картини – своєрідні поеми про звичайні чудеса природи, до яких ми ще вчора були*

байдужими. Під впливом її чудових творінь ми починаємо вірити в те, що справжня краса – це велика сила.

III група. *І хоч найбільше любить Катерина польові, садові, лісові, хатні квіти, та захоплюється і тропічними, особливо орхідеєю. І бегонія, квітка диковинна, з якою віч-на-віч зустрілася вперше тільки в ботанічному саду, полонила її уяву. Однак чаклувати днями над орхідеями, бегоніями не мала змоги, бо не стали вони героїнями її полотен. Іншим, значно простішим і менш вибагливим, що росли довкола неї на землях Яготинщини, Пириятинщини, надала вона перевагу – і вони знесмертили її ім'я.*

2. Мозковий штурм. Підкреслити в кожному реченні граматичні основи, накреслити схему вказаного речення. Визначити види підрядних речень. Прочитати речення, правильно інтонуючи. (Для вчителя: Шляхом спостереження підвести до висновку про речення з кількома підрядними).

І все-таки мудрість не в тому, щоб не впасти, а в тому, щоб таки впасти і підвестися тоді, коли всі думають, що ти впала назавжди, Катерино. Доля грасувала тебе, як хотіла, але ти знову й знову тягнулася до краси, як тягнеться квітка до сонця, і таки випростовувалася знову. Ти таки схожа на подорожник, який знає, що його топтатимуть, але ростиме лише біля дороги, де ходять люди, знає, що на нього не звертатимуть уваги, аж поки не заболить рана, і він простить дотеперішню байдужість подорожніх, забуде свої образи і припаде до рани, бо він – подорожник... для подорожнього.

Завдання: словникова робота: **грасувала**. Значення слова, підібрати синоніми.

3. Демонстрація ілюстрації картини К. Білокур «Рідне поле».

Завдання: скласти по одному реченню з підрядним означальним, з'ясувальним або обставинним за змістом картини, визначити їх вид.

Додаткове завдання: з тексту В. Нагая про цю картину виписати СПР, скласти їх схеми, визначити вид.

У багатій епістолярній спадщині художниці, дуже оригінальній і цікавій, є лист, у якому Катерина Білокур пояснює зображене на картині «Колгоспне поле». Майстриня писала, що ця картина намальована з натури – вулиця села, двори, обгороджені тинами, а за тинами квітів, квітів, і вулицею їде трактор. І от уже трактор виїхав на край села, де живуть Сашка Саичиха, Яків Гнатович, дід Савка, дядько Демид... І які в них чудові дворики з зеленими садочками, і скільки там насаджено чудових квітів! (За В. Нагаєм)

4. Метод «Обери позицію»: довести своє визначення виду підрядних речень у таких реченнях:

а) Катерина любила тендітну берізку, тому не дивно, що так тепло й щиро разом із квітами оспівала її, а одну з картин із ніжністю назвала «Квітки і берізоньки увечері».

б) Прагнучи намалювати свій автопортрет, Катерина знала, що найважче буде намалювати свої очі, але починати вона мусить з очей, решту вони підкажуть самі.

в) Катерина говорила, немов співала, співаючи – немов говорила, і відчувалося, що український фольклор був основою її мислення, джерелом її мудрості, образного вислову.

г) У листах Катерина Василівна бере в полон не лише незвичайним своїм життєписом, а й подиву гідним огром-світом, у якому багато місця для роздумів про сутність митця та його поезії, про витoki лабораторії творення.

г) А мені це так хотілось по Україні прогулятись, в туманах синіх погойдатись, що ранками над водами встають (з листа до Емми Гурович).

д) Квітування соняшника вона не лише любила, але й знала, а це означало: коли усім нам він здається жовтим, її око назбирує в цьому кольорі аж одинадцять відтінків.

е) Обігріта сонцем мурава була всяяна кротячими кучугурами, жовтими сполохами звіробою, східно-білою чемерицею, шелестливим самосилом, медово-молочною кипінню ромашки, і Катерина відчувала на зеленому чолі планети, що намотувала на себе шовкову пряжу дня, тінь всеплодючої літньої щедрості.

Словникова робота: автопортрет, життєпис, огром-світ, мурава [15, с. 21].

Отже, інтеграція в сучасній школі – це вимога часу, актуальна для всіх, хто зацікавлений у формуванні всебічно розвинутої особистості, яка сприймає світ цілісно та здатна активно діяти в усіх сферах. Уроки мови й літератури розкривають великі можливості щодо впровадження технологій інтегрованого навчання, передбачають компетентнісний потенціал, сприяють емоційному ціннісному ставленню дітей до навчання. І ці можливості ми маємо використовувати у світлі завдань Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Біляєв О. М. Інтегровані уроки рідної мови. *Дивослово*. Київ, 2003. С. 6 – 10.
2. Богосвятська А-Н. Пленерні уроки – уроки мислення серед природи. Львів: Академія гармонізації особистості, 2019. 64 с.
3. Вердіна С. В., Панченко А. Г. Секрети педагогічної майстерності. Уроки для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 111 с.
4. Ворожейкіна О. М. Сто цікавих ідей для проведення уроку. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 287 с.
5. Державний стандарт базової і повної середньої освіти.
6. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 02.05.2023)
7. Дорофєєва Є. А. Реалізація інтегрованого підходу на уроках української мови. URL: <http://s-journal.cdu.edu.ua> (дата звернення: 10.05.2023)
8. Концепція Нової української школи. URL:
9. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 05.05.2023)
10. Олійник А. М. Інтегроване навчання старшокласників у контексті вивчення морфології української мови. *Матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки»*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. С. 55 – 61.
11. Підласий І. П. Продуктивний педагог. Харків: Основа, 2009. 360 с.
12. Рева О. В. Інтегроване навчання як умова формування компетентної сучасної особистості. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-integrovane-navchannya-yak-umova-formuvannya-kompetentno-suchasno-osobistosti-38298.html> (дата звернення: 12.05.2023)
13. Фідкевич О., Курач Л. Реалізація інтегрованого курсу з мови та літератури. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/425> (дата звернення: 15.05.2023)
14. Чуб Т. М. Берегині нашого життя (на уроках мови та літератури – про видатних українок). Зачепилівка, 2015. 101 с.
15. Чуб Т. М. Герої не вмирають. Зачепилівка, 2015. 68 с.
16. Чуб Т. М. Напувала їх натхненням зачепилівська земля. Уроки літератури рідного краю. Харків, 2017. 115 с.
17. Чуб Т. М. Чарівниця з Богданівки (на уроках мови та літератури – про К. Білокур). Харків, 2017.
18. Чуб Т. М. У сузір'ї славетних (на уроках мови – про видатних українців). Зачепилівка, 2010. 48 с.

«Шістдесятництво» як культурологічне й соціальне явище (інтегрований урок історії та української літератури)

Ляшенко Тетяна, учитель української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей № 89 Харківської міської ради»

Автор розглядає доцільність упровадження інтегрованих уроків мови, літератури, історії, мистецтва. Наведено приклади таких уроків, надано характеристику стильових особливостей у літературі та творчості поетів-шістдесятників, висвітлено зв'язок українського дисидентського руху з явищем «шістдесятництва».

Ключові слова. інтегровані уроки, шістдесятники, український дисидентський рух, стильові течії шістдесятництва.

Сучасний урок має бути побудований з урахуванням усіх вимог сучасної школи та відповідати завданням виховання нової людини.

На уроках важливо не лише дати учням певну інформацію, а й емоційно схвилювати їх, викликати роздуми про життя та навчити застосовувати набуті знання на практиці.

З метою розкриття загальних закономірностей, законів, ідей, теорій, відображених у різних науках і відповідних їм навчальних предметах, застосовуються інтегровані уроки.

Такі уроки забезпечують формування в учнів цілісної системи уявлень про пізнання навколишнього світу в їх взаємозв'язку та взаємозумовленості, сприяють поглибленню та розширенню знань, діапазону їх практичного застосування до процесів і явищ оточуючої дійсності.

Доцільно впроваджувати інтегровані уроки мови, літератури, історії, мистецтва, які сприяють розкриттю наукових законів і умов їх прояву в різних галузях науки та сферах практичної діяльності, формуванню загальнонавчальних умінь і навичок учнів. На цих уроках школярі проявляють свої здібності, вчать синтезувати факти, явища, що спонукає їх до висунення нових ідей, розробки гіпотез і застосування набутих знань у різних галузях науки та сферах діяльності.

Інтегрований урок історії України та української літератури

Тема. «Шістдесятництво» як культурологічне й соціальне явище. Літературний Харків (огляд).

Мета: дати загальну характеристику суспільно-історичним умовам розвитку держави у другій половині ХХ століття; охарактеризувати стильові особливості в літературі та творчості поетів-шістдесятників, розкрити зв'язок українського дисидентського руху з явищем «шістдесятництва»; дати загальну характеристику творчості письменників-«шістдесятників», доля яких пов'язана з Харковом; розвивати критичне й креативне мислення, уміння робити висновки, дискутувати; виховувати патріотичні почуття, толерантність.

Тип уроку: інтегрований урок історії України та української літератури.

Обладнання: портрети історичних осіб, письменників 60-х років ХХ століття, мінівиставка творів, відеоматеріали.

Хід уроку

Організаційний момент.

Актуалізація знань учнів

- Які визначні події у другій половині ХХ століття сколихнули світ?

- Які події відбувались у Радянському Союзі та в Україні?

Мотивація навчальної діяльності учнів.

Оголошення теми та завдань уроку

Сьогодні на уроці розглянемо явище «шістдесятництво» та проаналізуємо творчість нової генерації національної інтелігенції, яка ввійшла в культуру та політику в період тимчасового послаблення комуністично-більшовицького тоталітаризму та хрущовської «відлиги» й найповніше виявила себе творчо на початку та в середині 60-х років ХХ століття.

Сприйняття та засвоєння учнями нового матеріалу

1. Лекція вчителя історії

- Перегляд відеоматеріалів: <https://www.youtube.com/watch?v=xRPd5XiA0oM>
- Розповідь учителя.

У 1953 році помер «вождь усіх часів та народів» Йосип Сталін. А в 1956 р. на ХХ з'їзді партії Микита Хрущов виступив із доповіддю «Про культ особи і його наслідки», засудивши злочини Сталіна та його прислужників і цим розпочавши період так званої «хрущовської відлиги». З'явилася надія. Надія на громадянську свободу, захищеність від беззаконня, від свавілля влади, на торжество справжньої демократії та права. Люди позбувалися страху, починали сміливіше й вільніше думати й говорити. Першими відчули й усвідомили цю свободу інтелігенти.

Ще в 1953 році вийшла дебютна книга «Любов і ненависть» Д. Павличка, а в 1957 – «Проміння землі» Л. Костенко – митців, які стали немовби «предтечами» шістдесятництва, а згодом на рівних улилися в цей широкий соціокультурний рух. У році з'являється низка «кардинально» нових творів: М. Вінграновського «3 книги першої, ще не виданої», вірші лікаря

В. Коротича «Бетховен», І. Драча «Ніж у сонці. Феєрична трагедія у двох частинах», «Зелена радість конвалій» Є. Гуцала, публікації В. Симоненка,

В. Стуса, Григора Тютюнника, Б. Олійника, Р. Іваничука... Молоді таланти намагалися позбутися нагляду й тиску КДБ, гуртувалися самочинно, виходячи зі справжніх ідейно-естетичних інтересів. Вони збиралися, зокрема, на київській квартирі І. Світличного, яка на початку 60-х років ХХ століття стала своєрідним центром національної культури.

Хвиля творчої свободи явила Україні та світові плеяду митців, імена яких на той час були незнайомими й новими, а тепер є славою та гордістю нації. Саме їх стали називати *шістдесятниками*.

Шістдесятництво – літературно-мистецька та суспільно-політична течія серед української інтелектуальної еліти наприкінці 50-х – на початку 70-х років ХХ ст. Передумовою виникнення її та шістдесятників були політичні новозміни, які мали місце в період десталінізації, супроводжувалися викриттям і засудженням масових репресій, демократизацією суспільно-політичного та культурного життя в Україні. Внаслідок відносної лібералізації радянського суспільства, знайомства із сучасними напрямками в західному мистецтві, літературною спадщиною представників «Розстріляного відродження» частина молодих митців і літераторів поступово у своїй творчості відійшли від усталеної системи художньо-естетичних координат соцреалізму. В основі світоглядних засад покоління шістдесятників, яке складалося з окремих індивідуальностей, було визнання свободи в усіх її проявах, ідеї гуманізму та антропоцентризму.

Початковий період «шістдесятництва» (кінець 50-х – початок 60-х років ХХ ст.) характеризувався пошуками «правди і чесної позиції», «власної індивідуальності», нових форм творчості, переглядом морально-етичних цінностей у житті та літературі.

Символом творчої розквітості, духовного демократизму, етичного максималізму, нонконформізму, пориванням до експерименту на початку 60-х років був позначений доробок багатьох *письменників*: М. Вінграновського, Є. Гуцала, І. Драча, В. Дрозда, В. Коротича, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка, В. Симоненка, В. Стуса, Г.Тютюнника, В. Шевчука; *літературних критиків* І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка; *художників і графіків* А. Горської, П. Заливахи, Г. Севрук, В. Зарецького, В. Кушніра, І. Марчука, Л. Семикіної, Г. Якутовича; *композиторів* Л. Грабовського, Л. Дичко, В. Сильвестрова, М. Скорика; *кінорежисерів, акторів і театральних діячів* Ю. Ілленка, І. Миколайчука, Л. Осики, Л. Танюка, С. Параджанова; *публіцистів* В. Марченка, В. Мороза, В. Чорновола та ін.

Шістдесятництво як соціокультурний феномен в українському літературно-мистецькому просторі не мало чіткої організаційної структури й не обмежувалося рамками літературного процесу. У середині 60 – 70-х рр. шістдесятники являли собою внутрішню моральну опозицію до радянського тоталітарного режиму. Прагнення покоління молодих митців позбутися тоталітарного диктату у творчому процесі згодом переросло в нерегламентовані культурно-просвітницькі акції (неформальні літературні читання, художні виставки, вечори пам'яті репресованих митців, заходи зі збереження історичної спадщини, складання петицій на захист української мови та ін.), у появу позаофіційних об'єднань, таких як Клуби творчої молоді.

Творчість *шістдесятників* викликала численні обговорення на сторінках української радянської преси та внутрішні літературно-мистецькі дискусії в середовищі творчих спілок. Висловлюючи підтримку творчій молоді у «змістовності та сміливості суджень», експериментальних пошуках, представники літературно-мистецького істеблішменту Спілки письменників, Спілки художників, Спілки композиторів піддавали м'якій та обережній критиці нову генерацію за аполітичність, захоплення модерністськими теоріями, орієнтацію на мистецький спадок західної культури. Рознос М. Хрущовим художньої виставки в Манежі 2 грудня 1962, тональність зустрічей керівництва КПРС із творчою інтелігенцією 17 грудня 1962 та 2 – 8 березня 1963 в Москві стали сигналом для розгортання широкомасштабної боротьби з формалізмом і «псевдоноваторством» у літературно-мистецьких колах в Україні. На зміну суто професійним літературно-мистецтвознавчим дискусіям із приводу нонконформістських пошуків молоді генерації митців, які викликали неабиякий резонанс в українському інтелектуальному просторі, прийшла персоніфікована «принципова партійна критика та ідейно-виховна робота низинних парторганізацій».

Республіканська нарада з творчою інтелігенцією 8 – 9 квітня 1963, постанови ЦК КПУ «Про роботу творчих спілок по вихованню молодих літераторів і митців» (грудень 1971), «Про літературно-художню критику» (21 січня 1972), «Про роботу з творчою молоддю» (21 жовтня 1976) були просякнуті негативною характеристикою інакодумства в мистецтві й літературі та мали на меті «оздоровити атмосферу» у творчих спілках.

Масований ідеологічний тиск владних структур, політичні репресії 1965 – 1972 років змусили частину *шістдесятників* удатися до «внутрішньої еміграції» (Л. Костенко, В. Шевчук) або підпорядкуватися наявним «правилам гри» в радянському соціумі (В. Коротич, Д. Павличко, І. Драч, Б. Олійник), інші обрали шлях відкритого протистояння тоталітарному режимові (І. Калинець, Є. Сверстюк, І. Світличний, В. Стус, В. Чорновіл).

Перегляд відеоматеріалів:

<https://www.youtube.com/watch?v=GPIyy-jRRU8>

<https://www.youtube.com/watch?v=DidBT2uQCFA>

2. Літературний процес

Робота з таблицею:

Літературний процес складається з таких компонентів:

1.Творчі методи, їх становлення, розвиток, розквіт, занепад; літературні напрями і течії.

2.Зв'язок літератури з життям.

3.Творчі доробки письменників.

4.Традиції і новаторство.

5.Стан літературної критики, її вплив на розвиток літератури.

6.Періодика, діяльність видавництв художньої літератури; зв'язок із літературами інших народів.

7.Взаємозв'язок літератури з різними видами мистецтва та фольклором.

8.Письменницькі організації, їх роль у літературному житті.

- *Перегляд відеоматеріалів*

- <https://www.youtube.com/watch?v=DidBT2uQCFA>

- *Розповідь учителя*

У 60 роки ХХ століття відбувся перегляд морально-етичних цінностей у житті та літературі, загострилися питання правди та історичної пам'яті. Митці звернулися до заборонених тем голодомору та сталінських репресій, хоча повністю розкрити їх так і не вдалось.

У цей час письменників надихають новітні здобутки: розщеплення атома, з'ясування молекулярної структури ДНК, польоти в космос. Це приводить до усвідомлення крихкої беззахисності всезагальної гармонії. Віра в людину, в любов до людини втілюються у щирій любові до України, вірі у непоборну силу її народу, його провідну місію.

Створювалися громадсько-культурні організації, де митці збиралися обговорити мистецькі та громадські питання, послухати поезію і музику, тут лунали гострі думки і «заборонені» слова Україна, нація, національна свідомість. *Шістдесятники* були досить активними у Львові, Харкові, на Донеччині. У Львові діяв клуб творчої молоді «Пролісок», який очолював М. Косів, у Харкові діяв гурт молоді, прогресивно налаштованої інтелігенції на чолі з поетом К. Чичибабіним. Хоча ці об'єднання були не так уже й помітними у вирі суспільного життя республіки, надалі їх діяльність стала важливим чинником у пробудженні громадської активності, започаткувала нову хвилю національного відродження. Але цей період був досить недовгим. Уже в серпні – вересні 1965 року Україною прокотилася хвиля політичних арештів. Почалася ера наклепів і доносів, лицемірства і брехні, закритих судів, публічних покаянь, в'язниць і спецбожевілень. Але багато митців не схилили голову в жакливіх умовах концтаборів і поселень – продовжували писати твори неперевершеної художньої вартості.

Серед світоглядних засад шістдесятників слід виділити:

- Лібералізм.
- Гуманізм, антропоцентризм.
- Духовний демократизм.
- Духовний аристократизм.
- Моралізм і етичний максималізм.
- Космізм.
- Активний патріотизм.
- Культурництво.

Досить розмаїто постає *жанрова система шістдесятників*: лірична поезія, балада, притча, етюд, поема, сонет, рубай, лірична новела, історичний роман, роман у віршах, химерна проза.

Розширюється коло *тематики творів*, крім традиційних (природа, народ, історична пам'ять, людина, суспільне життя, моральність, кохання), з'являються нові (підкорення космосу, етична правомірність, стандартизація особистості в умовах новітнього міщанства).

Отже, явище *«шістдесятництва»* було неоднозначним як за творчими постатями, так і за стильовими течіями, ідейно-естетичними вподобаннями. Тут є і модерністи (І. Драч, В. Голобородько), і неоромантики (М. Вінграновський, Р. Лубківський, неонародники (В. Симоненко, Б. Олійник), і постмодерністи (В. Стус). Таке розмаїття свідчило про багатство відновлюваної української літератури. Воно не вкладалося в жорстокі рамки «соціалістичного реалізму», загрожувало його існуванню, і тому радянська влада намагалася його дискредитувати, звинувачуючи в «естетизмі», «абстракціонізмі», відірваності від життя.

Усім відомо, що Харків був і є науковим, культурним і промисловим центром. Він став багатьом колискою у формуванні особистості та ідейних засад у житті. З Харковом пов'язані життя та творчі долі багатьох письменників від сивої давнини і до наших днів.

Літературні традиції Харківщини своїм корінням сягають у сиву давнину. Мабуть, чарівна природа нашого краю разом із трагічними подіями, що тут відбувалися, надихнули невідомого автора на створення «Слова о полку Ігоревім». Адже похід князя Ігоря проходив саме нашими краями. Мандрував Харківщиною і подовгу жив і працював у Харкові Григорій Сковорода. Прославили наш край П. Гулак-Артемівський, відомий байкар, професор Харківського університету, Г. Квітка-Основ'яненко, зачинатель нової української прози; навчався в Харкові й П. Грабовський, у Харківському пансіоні навчалася Марко Вовчок.

Із Харковом пов'язані імена Володимира Сосюри (навчався і працював), Павла Тичини (працював у журналі «Червоний шлях»), Миколи Хвильового (навчався у Богодухівській гімназії, працював і похований у Харкові), О. Довженка (працював карикатуристом у газеті «Вісті ВУЦІК» під псевдонімом Сашко); жили і працювали в Харкові А. Головка, О. Вишня, Олесь Гончар, Григорій та Григій Тютюнники.

Сьогодні ми поговоримо саме про тих *шістдесятників*, життя і творчість яких пов'язана з нашим рідним містом.

2. Доповіді учнів із використанням презентацій або відеоматеріалів:

Доповідь «Олесь Терентійович Гончар».

Перегляд буктрейлера до твору О. Гончара «Собор».

Доповідь «Григій Михайлович Тютюнник». Аналіз новели «Три зозулі з поклоном».

ЗРАЗОК ВІРША «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ»

(за новелою Г. Тютюнника)

Кохання – це велике почуття.

Не кожному дано його пізнати.

Від нього іноді залежить сенс життя,

Хоча цього не хочеш визнавати.

Воно дає натхнення й сили,

Здаються люди всі і добрі, й милі,

Така приходить жага до життя,

Що забуваєш негаразди нашого буття.

Тендітна, молода, струнка, немов тополя,

«Маленька» Марфа у житті багато знала горя,
А серце мала таке велике й шире,
Що безнадійною любов в собі тайло.
Самій лиш дев'ятнадцять порівнялось,
Як в зрілого чужого чоловіка закохалась.
Усім єством і кожною клітинкою своєю
Михайла відчувала всією душею.
І знало все село про цю любов безмежну,
Й поштар Левко був з нею обережний.
І син Михайла, і Михайлова дружина мила –
Всі дивувались, що кохання – така велика сила.
Поруч з Михайлом Марфи душа нещасна,
Яку він відчуває неймовірно ясно.
Із «несходимої» Сибірі три зозулі їй з поклоном посилас,
Чи долетять вони, чи ні – не знає.
А у селі дружина Соня й син чекають,
Що не повернеться Михайло, того не знають.
А під вікном сосна шумить,
Про що вона із вітром гомонить?
Перегляд буктрейлера до новели Г. Тютюнника «Три зозулі з поклоном».
Історія створення новели

Доповідь учня «Степан Сапеляк».

Читання учнями поезій «Мій Харкове», «Величальна Харкову».

Закріплення вивченого

Робота в групах

На основі теоретичного матеріалу та відео скласти питання для дискусії на теми:

I група: «Суспільно - історичні умови літературного процесу II половини XX століття»

II група: «Харків в історії розвитку літератури II половини XX століття»

III група: «Шістдесятництво як культурологічне явище»

Рефлексія

- Мої емоції від уроку.
- Чи збіглися очікування та сподівання на початку уроку з його результатом?
- Чим збагатили свої знання з історії та літератури?

Домашнє завдання

Повторити конспект уроку, опрацювати теоретичний матеріал підручників (с.188-189), підготувати доповідь про життєвий і творчий шлях В. Симоненка.

Підсумок уроку

Метод «Прес»:

- Чому вивчення історії та української літератури II половини XX століття є важливим для вас?
- Які важливі тенденції цього часу ви можете визначити?
- Що про творчість письменників II половини XX століття ви б хотіли дізнатися додатково?

Формування цілісного світогляду учнів на уроках української мови та літератури засобами інтеграції

Мірошніченко Леся, учитель української мови та літератури комунального закладу «Зачепилівський ліцей» Зачепилівської селищної ради Красноградського району Харківської області

У статті розглядається інтеграція як модель, що пробуджує творчість, інтелектуальну діяльність школярів, має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу, формування їхнього світогляду. Наведено приклади різних інтегрованих уроків, що найчастіше будуються як уроки-кейси.

Ключові слова: інтеграція, форми навчання, урок-кейс, позитивна настанова на урок.

Як пробудити інтерес до знань? Чим зацікавити учнів так, щоб вони залюбки виконували завдання, а ті, у свою чергу, давали результат? Як викладати свій предмет так, щоб отримані знання не вивітрилися відразу по закінченні уроку? Що треба зробити, щоб знання, отримані в школі, давали дитині цілісний світогляд і використовувалися протягом життя?

Певне, ці та подібні питання не раз виникають у кожного вчителя у процесі його трудової діяльності. Актуальні вони й зараз, адже життя дає нам нові виклики, тож і добираємо інноваційні форми й методи навчання. Сьогодні освіта орієнтована на особистість учня, спрямована на формування людини та її самовиховання, потребує додержання таких принципів організації навчально-виховного процесу, як гуманізація, поєднання загальнолюдських національних засад, націлена на розвиток і саморозвиток учнів у навчальному процесі, а також на спільну творчість і співпрацю, що робить такі пошуки з боку педагога просто необхідними.

Для мене чарівним ключиком, що допомагає відкривати двері учням до країни знань, надихає на спільний пошук і творчість, стало інтегроване навчання.

Саме інтеграція, поряд з іншими формами взаємодії вчителів і учнів, є такою моделлю, що пробуджує творчість, інтелектуальну діяльність школярів, адже добираються вчителем різноманітні форми викладання, що має великий вплив на ефективність сприйняття учнями навчального матеріалу, формування їхнього світогляду.

Відтак кожна особистість, визначаючи пріоритети світогляду, формує власний життєвий простір, складовою якого поряд з іншим, є здатність до професійної діяльності. Чим більше компетенцій матиме людина, тим успішнішою, перспективнішою та впевненішою вона буде. Отже, зможе бути гнучкою на ринку праці, здатною опанувати нові професії, бути конкурентоздатною.

А закладається підґрунтя таких важливих компетентностей у школі, й особлива роль у цьому процесі належить урокам української мови та літератури. Вони, певне, чи не найактуальніші для інтеграції з іншими предметами.

Не змінюючи змісту навчальних програм, поєдную близькі, «споріднені» предмети: українську мову, літературу, образотворче та музичне мистецтва. Інколи сюди додається ще й трудове навчання, а подекуди малювання вилучається. Часто поєдную українську літературу з історією або географією, а інколи – з біологією.

У своїй роботі використовую такі форми навчання: *урочні (урок-кейс, урок-дослідження, урок-подорож, урок-свято, урок-п'єса, урок-конкурс, урок розвитку зв'язного мовлення), позакласні заходи (літературно-музичні композиції, створення відео); позашкільні (участь у районних і обласних творчих конкурсах, конференціях, подорожі визначними місцями країни).*

Формування цілісного світосприймання та розуміння як фундаменту світогляду учня, особливо самій мені подобається і вдається під час *уроку-кейсу*. Хоча такий урок потребує великої підготовки, та вся та робота обов'язково окупиться сторицею, коли бачиш, як подобається це дітям, як захоплюються навіть ті учні, кого зазвичай важко зрушити з місця. Під час уроку-кейсу розгортається така широка можливість «видобувати» нові й нові теки з валізи, впливаючи на свідомість і емоції учнів, викликаючи позитивну реакцію на все, що відбувається. У підсумку – чудові результати.

Для прикладу уроку-кейсу хочу навести свій урок із розвитку мовлення у 8 класі «**П'є журавка воду**». А поштовхом до нього стала згадка про почуту колись, ще в студентські роки, історію про жінку-матір, яка дочекалася з війни всіх своїх десятиох синів, і про те, що десь в Україні їй поставлено пам'ятник. Зацікавилась. Відшукала. Та в пору інтернету це їй не складно було. Дійсно, знайшлася розповідь про Євдокію Лисенко із села Бровахи на Черкащині...

І ось мої восьмикласники заходять до класу... Кутик вчительського столу застелено чорною з торочками у квіточку хустинкою, такою, як та, що на фото. Наложала вона Євдокії Лисенко. Поверх – букетик безсмертників, на дошці, нижче теми уроку, плакат, по центру якого слово «мама», а на партах кольорові стікери-сердечка.

Дзвенить дзвінок.

Перше, що проводимо на такому уроці, – позитивна настанова на урок. Звертаю увагу на тісний взаємозв'язок емоцій та розумової діяльності дітей, оскільки дуже важливим для вчителя є вміння відчувати внутрішній стан особистості. Тому проведення емоційних хвилинок – необхідність для встановлення цього взаємозв'язку. Такі хвилинки поліпшують настрій, викликають почуття очікування чогось нового, розвивають естетичні смаки.

Проходить позитивна настанова на урок десь у такому ключі:

- Діти, з яким настроєм ви прийшли сьогодні на урок?
- Я вам бажаю творчо працювати сьогодні, щоб ви поповнили свої знання, а робота на уроці принесла вам задоволення.
- Подивимось один на одного, посміхнемось і побажаємо успіхів.
- Сьогодні ми говоритимемо про маму.

Мабуть, немає у світі людини, серце якої б не стрепенулося при цьому слові. Ось на дошці ви бачите всього чотири літери: МА –МА. Саме так ви промовляли це слово, коли вчилися читати. Перед вами кольорові стікери, запишіть на них те одне слово, яким ви можете висловити свої почуття до матусь. Діти пишуть, виходять, зачитують і кріплять стікери на плакат навколо слова «мама».

У класі лунуть перші акорди пісні «П'є журавка воду» <https://www.youtube.com/watch>, у виконанні заслуженої артистки України Раїси Кириченко, а на екрані – відео, що передає і тривогу матері за дітей, і тугу осиротілої дружини: чоловік загинув на війні. Там і степи наші, і річка. І відвічна українська журба за загиблими.

Клас принишк. Оголошую тему і читаю розповідь про просту селянку, Матір-героїню. Про її долю нележку, адже мала шістнадцять діток: п'ятеро дочок і одинадцять синів. У голодовку втратила чоловіка та старшого сина. Усіх п'ятнадцять підняла сама. А коли почалася війна, то всі десять її синів боронили країну від фашистської навали.

Повернулися всі. Багато було розповідей їх, сестер, неньки, та висновок один – уберегла їх мати, її молитва, її віра в те, що всі неодмінно виживуть.

Пройшли роки...

Євдокія Данилівна Лисенко, яка була удостоєна звання Мати-Героїня, відійшла у вічність. Відчуваючи, що доживає свого віку, скликала всіх своїх дітей, приготувала їм вечерю і заповіла синам жити дружно...

Усе село зійшлося проводити в останню путь її, Матір-Героїню, яка виховала десять синів, десять воїнів, десять славних трударів.

Пам'ятник Євдокії Данилівні спорудили в 1984 році. На Шевченківській землі, у мальовничих Бровахах на Черкащині в центрі села на пагорбі стоїть пам'ятник Матері – простій селянській жінці у фартушку й хустині (фото1).

Вона, вдивляючись у далечінь, застигла в чеканні, ніби виглядає когось. *«Спинись у задумі, поклади їй квіти, як шану матерям усього світу»*, – викарбувано на підніжжі.

А біля монумента ростуть десять тополь і п'ять верб. Тополі – то її сини, верби – дочки. А ще живе пам'ять, бо вона нетлінна...

Уся розповідь супроводжується презентацією. Там і фото Євдокії Данилівни, і пам'ятника, і братів і сестер Лисенків.

Щоб доповнити враження учнів, та, попри унікальність описаного явища, все ж сказати, що подібні випадки вкрай рідко, але траплялися, враження доповнюю поезією, створеною на місцевому матеріалі.

Наш земляк, поет Кім Балабуха, розповів у своєму вірші «Безсмертники» про родину із села Старе Мажарове, у якій усі сини повернулися з фронту, а вже після того, як згадував сам автор, дізнався історію життя Євдокії Лисенко та її синів.

Безсмертники

П'ять синів було в матері,
П'ять соколів.
А вона у них, ненька,
Одна.
П'ять синів було в матері,
А в неділю під хатою
Їм вручила повістки
Війна!
Знає ж тільки півсвіту,
Темна ніч та повітка,
Та сиресенька знає ще,
Зна,
Що та кожна повістка –
П'ять – на неньку
(по одній – на дітки) –
Мов розверста, холодна –
Труна...
П'ять синів було в матері,
П'ять соколів...
І усіх їх – вернула
Війна...
І весіль було п'ять,
І хрестин двадцять п'ять!
Тільки мати така на півсвіту –
Одна!

Кім Балабуха

Слухають діти уважно. І видно, що моя розповідь зачіпає струни їхньої душі...

А на столі – букетик безсмертників. І це – велика можливість. Діти нюхають сухі квіти, розповідають свої враження. Хтось говорить, що так пахне поле, осінь, а хтось – що воля. Говорять навіть, що це пам'ять (фото 3).

Надаю слово заздалегідь підготовленому учневі (хоча можна б і вчителю біології), котрий розповідає про рослину, квітку кермек, яку в народі називають безсмертником.

Обов'язково наголошую на назві вірша. Говоримо, що безсмертник – слово багатозначне, називаємо два його значення, аналізуємо літературні тропи.

Далі ж перекидаю місточок від мистецтва малювання словом до зображення фарбами, до живопису.

Демонструю картину Федора Панка «П'є журавка воду» <https://www.google.com/u> (фото 2). Обговорюємо сюжет картини, плани зображення, кольорову гаму та (що, на мій погляд, дуже важливо) кольорову семантику картини порівнюємо з народним трактуванням кольорів. Робимо висновок, що картина перегукується з українським фольклором.

А ще необхідно порівняти, зіставити всі теки кейсу. Відшукати в них спільне, те, що об'єднує. І звісно, підвести до підсумку, що в життєвій історії, у пам'ятнику Євдокії Лисенко, у вірші «Безсмертники», в однойменних картині та пісні «П'є журавка воду», струменить одна ідея. Яка саме? Це може допомогти з'ясувати проведення інтерактивної гри «Мікрофон» десь за такими питаннями.

- Які спільні риси в опрацьованих матеріалах ви помітили? Назвіть їх.
- А що найбільше вас вразило в моїй розповіді?
- Яка головна думка розповіді?
- Чому люди поставили пам'ятник матері?
- А в яких ще містах є подібні пам'ятники?
- Як ви думаєте, що спонукало художника написати цю картину?
- Що зображено на передньому плані картини?
- Які кольори переважають на панно?
- У якій техніці виконано картину? Чому ви так вважаєте?
- Чи можемо назвати кожен із творів гімном матері?
- Яка ж головна думка кожного з творів мистецтва?
- Який можна зробити висновок?

А висновок, який роблять учні, ось такий. Споконвіку на українській землі шанували матір. Адже вона – берегиня роду людського, кожної сім'ї, вона зігриває та оберігає, дає насагу вистояти в найскрутніші часи нашого життя.

Ніхто так не розуміє дитину, не вміє так жертвовно любити, розрадити в тяжку хвилину. Саме тому ми завжди линемо до неї, до найдорожчої, котра подарувала нам життя. І скільки б не було в неї дітей, її любові, тепла, турботи, ніжності та терпіння вистачить на кожного. Материнська любов – споконвічна, всепереможна й життєдайна сила, що творить дива.

Завдання, отримане класом: осмислити почуте й побачене та написати твір про силу материнської любові.

Варто наголосити на доцільності спареного уроку. Не можна допустити втрату учнями отієї живої іскорки емоцій. Отже, під час другого уроку розгортається робота з написання твору.

Почуте, побачене, відчуте на запах і дотик, пройшовши через усі органи чуття, потрапивши до мозку та трансформувались в емоції, проливаються в душу дитини тим благодатним дощем, який пророщує зерна пошани, вдячності, пам'яті. Саме ці почуття до матері живлять людину все життя, допомагають долати найскладніші випробування. Саме вони роблять людину людиною.

Отже, на другому уроці колективне складання плану твору.

- Орфографічна підготовка: з'ясування правопису незрозумілих слів, добір синонімів.
- Складання усної розповіді з елементами опису за планом.
- Написання тексту твору учнями на чернетках.

- Підсумок уроку. Складання сенкана до слова мама. (Коллективне складання та записування на дошці навколо слова «мама»).

Учні отримують домашнє завдання: відредагувати твір і записати в зошит.

Хочу зазначити, що для досягнення мети таких уроків потрібна чимала підготовка. Треба, щоб весь задум пройшов не тільки через розум педагога. Необхідно, щоб ішло це з душі, від серця. Хоч і великий пласт роботи доводиться виконати, та окупиться він сторницею, коли ти бачиш блиск дитячих очей, коли усвідомлюєш, що ось вона, та можливість зацікавити, запалити, щоб разом із учнями йти до поставленої мети. Учителю на такому уроці мов вправний скрипаль, котрий у потрібний момент видобуває звук із тієї чи іншої струни.

Такі уроки запам'ятовуються на все життя. Пригадую свою першу спробу інтеграції. Це був урок із написання переказу «Місячна соната Бетховена». Переказ тексту супроводжувався музичним твором. Відсліджувалася інтеграція між українською мовою та музичним мистецтвом.

Якщо ж повернутися до уроку, розглянутого вище, то відбулася інтеграція української мови з українською літературою, літературою рідного краю, з образотворчим мистецтвом: скульптурою та живописом і кольорометрією, з музикою, з історією, з біологією, з фольклористикою.

Хочу назвати й *інші авторські інтегровані уроки та заходи*. Це урок-кейс на екологічну тематику на основі поезії та «Лісової пісні» Лесі Українки в 10 класі. Крім драми-феєрії, говорили ще про Лесини «квітчасті вірші» (фото 4). Добирали синоніми, читали поезію «В магазині квітів» (фото 5). Виготували проліски, прямо на уроці із задалегідь підготовлених елементів (потім діти вироби забрали із собою, бо це було десь на початку весни). Слухали спів сопілки. Читали в костюмі Мавки останній монолог, відшукували екологічні проблеми, удосконалювали навик писати есе. У групах складали частини, а потім об'єднували. Це були спарені уроки.

Вивчення біографії Т. Г. Шевченка з використанням карти життєвих доріг поета «Земля, яку сховає Тарас...», Шевченківські читання з відео, піснями, мультиком і картинками.

Література рідного краю за казкою Б. Лепкого «Ксеня і 12 місяців». Ми з дітьми виготували експозицію, підсніжники мініатюрні, Ксеню – малесеньку ляльку в одязі, її хатину, а потім уже і читали в ролях, і добирали синоніми, і слухали «зимову музику», і говорили про зимові свята (фото 6).

Проводила й позакласні загальношкільні заходи: «На вічну славу Кобзарю», «Вишиванка-генетичний код українців» та інші.

А чому подорожі визначними місцями України не можна інтегрувати у вивчення предметів? Скажімо, відвідали Полтаву – то до творчості Котляревського; Київ ось вам тут і легенда про «Кия, Щека і Хорива», пісня «Знову цвітуть каштани»; Запоріжжя, Хортиця – усі твори, пов'язані з козаками: і усна народна творчість, і «За сестрою» А. Чайковського та ін. А відвідини Канева, Чернечої гори – це й до біографії, і до творчості Кобзаря...

Зауважу, що ці мої уроки опубліковано на Національній освітній платформі Всеосвіта, тож ними можна завжди скористатися.

Підсумовуючи, зазначу, що в інтегрованих уроках практично безмежне поле діяльності й політ фантазії. Це саме та вдячна нива, де кожен учитель, виявивши індивідуальність власну, дає можливість кожній дитині бути індивідуальністю, а це дає і радість праці, і позитивні емоції, і партнерські стосунки. Отож, плекаю чи паростки знань та емоцій, людяності, формуємо цілісний світогляд учнів, адже посилюємо мотивацію до навчання, виховуємо позитивне ставлення до виконання самостійних

робіт, творчого пошуку, активізуємо бажання самореалізуватися. І пам'ятаймо, що ми – прометеї. Не забуваймо, що тільки маючи вогонь у серці, можна запалити інших.

Додатки

Фото 1

Картина Ф. Панка «П'є журавка воду»

Фото 2

Пам'ятник Євдокії Лисенко у селі села Бровахи на Черкащині

Фото 3

Фрагмент уроку-кейсу «П'є журавка воду»

Фото 4

Оформлення уроку-кейсу з написання есе на екологічну тему

Інтегрований підхід до навчання молодших школярів

*Шульга Віталія, учитель початкових класів
Гонтарівського ліцею Старосалтівської селищної
ради Чугуївського району Харківської області*

Автор розглядає перспективи організації інтегрованих уроків або використання елементів інтеграції в навчальному процесі як один із кращих способів трансформації знань, одержаних учнями на уроках суміжних предметів.

Ключові слова: вікові особливості молодших школярів, інтегративний та діяльнісний підхід до навчання, інтегровані уроки, інтегровані дні.

Сучасна початкова освіта характеризується системними змінами у структурі та змісті. Переосмислення пріоритетів навчання, ролі учня як суб'єкта навчального процесу, а також суспільні зміни зумовлюють нетрадиційні підходи до вирішення багатьох освітніх проблем. Однією з провідних тенденцій розвитку сучасної освіти є інтеграція її змісту. Інтегрований підхід до навчання в початковій школі дає можливість в основному реалізувати поставлені цілі. Це пов'язано з віковими особливостями молодших школярів: дитина молодшого шкільного віку у зв'язку з особливостями сенсорного розвитку, синкретичного сприйняття навколишнього світу, наочно-практичного характеру мислення, взаємної обумовленості всіх сфер життєдіяльності природним чином підготовлена до засвоєння інтегрованих знань, єдності способів пізнавальної діяльності.

В інтегрованому навчанні мене приваблюють можливості створення принципово нової навчальної інформації з відповідним структуруванням навчального матеріалу, навчально-методичним забезпеченням, новими технологіями.

Ідея інтегрованого підходу до навчання, енциклопедичності та взаємозв'язку знань була започаткована в роботах основоположників педагогіки Й. Гербарта, А. Дістервега, Я. Коменського, Дж. Локка, Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо. Ще К. Д. Ушинський шляхом інтеграції письма та читання розробив і впровадив синтетичний метод навчання грамоти. В. О. Сухомлинський показав приклад інтеграції різних видів діяльності, організовуючи «уроки мислення в природі», які він проводив у Павлиській школі для шестирічних учнів. Отже, необхідність інтегрування змісту освіти зумовлена інтеграційними процесами в науці, які нині, на думку науковців, стали переважаючими.

Слово «інтеграція» у перекладі з латинської означає відновлення, поповнення. У довідковій літературі цей термін тлумачиться як об'єднання в єдине ціле раніше ізольованих частин, елементів, компонентів, що супроводжуються ускладненням і зміцненням зв'язків і відношень між ними. Важливими чинниками особистісно розвивальної технології освіти має бути інтегративний та діяльнісний підхід до навчання. Під інтегруванням (інтеграцією) слід розуміти об'єднання навколо однієї теми навчального матеріалу кількох предметів, а під діялісним підходом – створення таких умов, за яких учень має виступати не лише об'єктом, а й суб'єктом навчального процесу, тобто коли засвоєння знань та формування практичних умінь і навичок є результатом його власної діяльності. Організація інтегрованих уроків або використання елементів інтеграції в навчальному процесі – це один із кращих способів трансформації знань, одержаних учнями на уроках суміжних предметів.

Отже, реформування сучасної освіти знаходиться на шляху подолання ізольованого викладання навчальних предметів і створення принципово нових навчальних програм, де освітній процес доцільно орієнтувати на розвивально-продуктивний інтегративний підхід.

Логічно, що інтеграцію навчання сьогодні намагаються здійснити, передусім, на його першому етапі – у початковій школі, адже сутність інтеграції багатокomпонентного змісту початкової освіти полягає в тому, що вона дає змогу дитині сприймати предмети та явища цілісно, різнобічно, системно та емоційно. Інтегрування в початковій ланці освіти допомагає уникнути перенавантаження дітей, скоротити кількість навчальних годин протягом тижня, вивільнити їх для предметів розвивально-виховного циклу. Та й саме інтегрування, на відміну від традиційного розрізненого вивчення окремих предметів, є важливим засобом і розвитку, і виховання молодших школярів

Специфіка інтегрованого навчання створює сприятливі умови для творчості вчителя. Вона забезпечує певну свободу вибору теми, змісту, засобів, що використовуються в навчанні молодших школярів.

У дітей досить рано з'являється свій «образ світу». Попри всю свою недосконалість, він має істотну характеристику – цілісність сприймання навколишнього середовища. Зі вступом дитини до школи часто ця цілісність сприймання руйнується через кордони між окремими предметами. Саме тому впровадження інтеграції має на меті формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, поглиблення їхніх знань, розвиток уваги, пам'яті, розширення пізнавальних інтересів, оволодіння навчальними прийомами, забезпечення цілком нового психологічного клімату для учня і вчителя в процесі навчання. У системі класно-урочного навчання оптимальними шляхами вирішення даної проблеми є інтегровані уроки, інтегровані дні та інтегративні курси. *Інтегровані уроки – це уроки, які об'єднують блоки знань із різних навчальних предметів, що за навчальним планом викладаються як окремі, навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів учня.* Такі уроки сприяють поглибленню та розширенню знань учнів, діапазону їх практичного застосування. Інтегративна цілісність уроку потребує наявності однакового рівня спільності взаємодіючих елементів, спільної мети для всіх процесів взаємодії, спрямованої на досягнення кінцевого результату. На практиці переконалася, що найчастіше інтегруються уроки рідної мови та читання. Завдяки проведенню саме таких інтегрованих уроків діти мають змогу продемонструвати свою мовленнєву компетенцію, а також тренувати такі вміння та навички:

- орієнтування в умовах спілкування;
- усвідомлення теми обговорення;
- пошук інформаційного матеріалу;
- відбір необхідної інформації для розкриття задуму, її групування;
- установлення смислових зв'язків між різними навчальними предметами тощо.

Серед форм інтеграції навчання використовую не лише інтегровані уроки, екскурсії, позакласні заходи, а й проводжу *інтегровані дні* – дні, коли зміст навчальних предметів найповніше інтегрується за змістом і дидактичною метою. *Прикладом такої інтеграції є підпорядкування навчальних предметів певного дня одній із тем.*

Сутність інтегрованих курсів полягає в тому, що вони дають змогу учням отримати спочатку загальне, цілісне уявлення про певну галузь знань, а потім конкретизувати, поглиблювати. Йдеться про конструювання інтегрованих навчальних курсів, на основі яких має розгортатися відповідний навчальний процес. Створення нових інтегрованих курсів, програм, факультативів, що увійшли до варіативної частини Базового навчального плану, та забезпечення наступності у їх викладанні, сприяло інтенсифікації навчального процесу в початковій школі. Вивчаючи можливості інтегрованого навчання, переконалася, що за інтегрованим навчанням – майбутнє. ***Результативність нашої роботи простежується в тому, що учні:***

- вчаться спостерігати, аналізувати, використовувати одержану інформацію з різних предметів;
- краще усвідомлюють матеріал навчальних дисциплін, об'єднаних однією тематикою;
- привчаються до самоконтролю і взаємоконтролю;
- з великим бажанням виконують творчі роботи;
- вчаться самостійно організувати свою роботу;
- із задоволенням беруть участь у позакласних і позашкільних заходах (предметні тижні, учнівські шкільні та районні олімпіади; Міжнародний конкурс знавців рідної мови імені Петра Яцика тощо) та посідають призові місця.

Проблема інтеграції навчання та виховання в початковій школі важлива й сучасна як для теорії, так і для практики. Актуальність її продиктована новими соціальними запитами, які пред'являються до школи, і обумовлена змінами у сфері науки та виробництва. Вивчивши літературу з цієї теми й керуючись тим, що сучасна система освіти спрямована на формування високоосвіченої, інтелектуально розвиненої особистості з цілісним уявленням картини світу, із розумінням глибини зв'язків явищ і процесів, які мають цю картину, я вирішила, що у своїй педагогічній практиці повинна застосовувати й творчо удосконалювати ефективні технології навчання, за допомогою яких зможу домогтися більш високих результатів навчання та виховання.

Для відстеження позитивної динаміки розвитку дитини проводжу вхідні психологічну та педагогічну діагностику і, виходячи з результатів, будую свою роботу. Потім проводжу порівняльну діагностику, яка свідчить про якість моєї роботи на певному етапі. Так, за останні роки я відзначила позитивну динаміку результативності та якості навчання. Вважаю, що позитивній динаміці зростання інтелектуального розвитку дитини сприяли використані мною нетрадиційні педагогічні технології, зокрема інтегроване навчання. Інтегрую такі предмети: українську мову й літературне читання, математику та технологію, «Я досліджую світ», українську мову й образотворче мистецтво, математику і «Я досліджую світ» та ін. Інтеграція сприяє більш високому рівню засвоєння матеріалу, його повторенню, підвищує мотивацію навчання, активізує пізнавальну та пошукову діяльність, сприяє сприйняттю цілісної картини світу. Також вважаю, що процес навчання став більш цікавим і творчим як для мене, так і для учнів. Діти відчують захоплення, вивчаючи новий матеріал, сприймаючи нові ідеї. На уроках вони усвідомлюють, що знання в одній галузі допомагають їм бути успішними і в іншій. Почуття задоволення своїми знаннями мотивує дитину до подальшого навчання та прагнення домогтися кращих результатів. Наявність спільних тем і об'єктів для вивчення, різний аспект і метод їх висвітлення на уроках у початкових класах дозволяють ставити питання про доцільність інтегрованого підходу до роботи над матеріалом. *На інтегрованих уроках учні отримують наукові знання в доступнішій, цікавій для них формі.* Також варто зазначити, що однією з основних форм організації процесу інтеграції предметів у початковій школі є інтегрований урок, особливістю якого виступає те, що його можуть вести два або три педагоги, а іноді й більше. Із психолого-педагогічної точки зору інтегрований урок сприяє активізації пізнавальної діяльності школярів, стимулює їх пізнавальну активність, є умовою успішного засвоєння навчального матеріалу.

При вивченні будь-якого предмета треба дбати не про кількість вивчених фактів і не про кількість вироблених навичок, а про формування узагальнених видів пізнавальної діяльності – логічних і специфічних. Оволодіння узагальненими прийомами пізнавальної діяльності не тільки підвищує рівень пізнавальних можливостей учнів, якість засвоєння знань, а й скорочує час, необхідний для навчання. Отже, необхідно зазначити, що

інтеграція можлива тільки при низці умов: спорідненість наук, відповідних інтегрованим навчальним предметам; збігу або близькості об'єкта вивчення; наявності загальних методів і теоретичних концепцій побудови.

Починаючи з першого класу, на уроках «Я досліджую світ» застосовую в практиці різні творчі проєкти.

1 клас. *Город на підвіконні* (грудень).

Діти, об'єднані в групи, досліджували ріст і розвиток рослин. Перша група посадила тюльпани в горщиках із землею, друга – зерна гірчиці в бульбах картоплі, третя – цибулю в стаканчиках із водою. Я запропонувала групам підготувати цікавинки про свої рослини та розповісти про них у класі; зобразити, тобто намалювати, який результат роботи вони очікують. Протягом усього проєкту діти доглядали за рослинами, робили контрольні вимірювання та записували результати в щоденник спостережень. У результаті вони закріпили знання з теми вимірювання величин, уміння аналізувати й робити висновки, творчо ставитися до очікуваного результату, відповідальність; активізувати пізнавальну та пошукову діяльність; розвиток зв'язного мовлення.

Роботою діти були задоволені та вражені, бо в березні групи отримали результати: квітучі тюльпани та жовтенькі квіти гірчиці з красивими пагонами бульб картоплі. Обговоривши користь вітамінів і здорового харчування, зелену цибульку з'їли під час обіду в шкільній їдальні.

Проект «Город на підвіконні»

У першому класі подібних проєктів було багато: і довготривалі, і короткі. Діти із зацікавленістю працюють більше практично, повторюють дослідження вдома разом із батьками, і батьки теж із цікавістю та ентузіазмом долучаються до роботи дітей, допомагають мені в реалізації наших цікавих уроків.

2 клас. *Проекти: «Властивості води», «Веселий бутерброд», «Ріст та розвиток рослин за різних умов», «Візуалізація мрії».*

Проект «Ріст і розвиток рослин за різних умов»

У 4 класі діти вже дорослі, ми зайнялися серйозними справами – вони стали маленькими волонтерами. Навчання поцікавішало: діти, отримуючи знання, застосовували їх на практиці, а найбільше їм подобалося те, що вони роблять свій внесок у перемогу.

Цікаві волонтерські проекти: «Збір кришечок на протезування поранених захисників», «Веселий ярмарок» (збір коштів на допомогу військовим), «Збираємо посылку для військових», «Листування із захисниками».

Підсумовуючи, можна зазначити, що на кінець 4 класу діти мали високі показники у навчанні. Учні стали призерами не тільки шкільних олімпіад, а й районних, а деякі – навіть міжнародних. У них великий дух патріотизму, вони відповідальні й активні. Сподіваюсь, що з гордістю будуть згадувати свої шкільні роки в початковій школі. Діти – наше майбутнє, тому завданням учителя є не тільки дати знання дитині, а насамперед навчити використовувати ці знання на практиці, уміти вчитися нового. На мою думку, я виховала гідних юних патріотів своєї держави.

Список використаних джерел

1. Н. М. Бібік, Н. З. Софій, О. В. Онопрієнко, Ю. М. Найда, М. С. Пристінська, І.О. Большакова. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Київ, Україна: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017.
2. І. Д. Бех. Інтеграція як освітня перспектива. *Початкова школа*. 2002. № 5. С. 5 – 6.
3. М. Г. Іванчук. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал. *Виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання*. Чернівці: Рута, 2004. 360 с.
4. О. М. Петрук. Проблема інтегрованого підходу до процесу навчання в науковій літературі. *Педагогічний дискурс*. 2010. № 8. С. 176 – 180.
5. Т. Воронцова, В. Пономаренко, О. Хомич, І. Гарбузюк, Н. Андрук. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1 – 2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посібник. Київ: Видавництво «Алатон», 2019.
6. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. URL: <https://edera.gitbook.io/glossary/metodiki-vikladannya-u-1-klasi/worldjo>. 2018.
7. Тараненко С. П. Інтеграція навчальних предметів як засіб формування в учнів початкової школи цілісності сприйняття навколишнього світу. URL: <http://library.ippro.com.ua>. 2017.
8. Як висвітлювати освітню реформу. URL: <https://video.detector.media/special-projects/yak-vysvitlyuvaty-osvitnyu-reformu-i46>. 2018.
9. Якими можуть бути українські вчителі майбутнього: досвід переможців «GlobalteacherPrize». URL: <http://lviv1256.com/news/yakymy-mozhut-buty-ukrajinski-vchyteli-majbutnoho-dosvid-peremozhtsiv-global-teacher-prize>. 2018.

Особливості організації освітнього процесу в дистанційному форматі за допомогою цифрових освітніх інструментів Google та створення тематичних блоків навчальних матеріалів із предмета «Мистецтво» з використанням застосунку Google Sites

Веклич Юрій, учитель мистецтва та технологій комунального закладу «Наталинський ліцей Наталинської сільської ради Красноградського району Харківської області»

Автор розглядає у статті проблему організації взаємодії між учасниками освітнього процесу, цілісності знань учнів із мистецтва; актуалізує поняття про систему навчальних матеріалів і творчих завдань за умов дистанційної освіти, а також урахувуючи особливі потреби учнів і універсальну доступність інформаційних програмових засобів. Акцентує увагу на можливості поділу навчального матеріалу на логічні тематичні блоки та добір до кожного з них вправ і завдань, які сприятимуть засвоєнню знань і формуванню їх цілісності.

Ключові слова: *проблема організації взаємодії між учасниками освітнього процесу, дистанційне навчання на основі цифрових інструментів Google, логічні тематичні блоки навчального матеріалу.*

Освіта є одним із базових прав людини, закріплених у 26 статті Декларації прав людини, Конституції України та законі України «Про освіту». Під час переходу на дистанційне навчання спочатку у зв'язку з пандемією Covid-19, а згодом у зв'язку з уведенням в Україні воєнного стану стала очевидною проблема організації взаємодії між учасниками освітнього процесу для того, щоб зберегти можливості покращення організації навчання, як це було в допандемічні роки.

Почав шукати шляхи розв'язання цієї проблеми та можливості змінити підхід відповідно до нових викликів часу. Відомо багато простих, відносно доступних інструментів і сервісів для створення задач і вправ. Для більш детального структурування освітнього процесу онлайн я використовую систему Google Клас і додатки до цієї платформи, які дозволяють надавати навчальний матеріал, гнучко й прозоро створювати завдання та вправи, проводити контроль знань, збирати фідбек і навіть вести журнал оцінок. Протягом двох років у зв'язку з пандемічними обмеженнями довелося налагоджувати й удосконалювати систему дистанційного викладання навчальних предметів і співробітництва з учнями.

Для розгортання такої системи та набуття навичок її використання я пройшов підвищення фахового рівня в «Академії цифрового розвитку», що покращило мою готовність працювати з новими інструментами, компенсувати час, що витрачався на цифровізацію навчального матеріалу. [№GDTfE-01-14737.pdf](#) [№GDTfE-01-C-01053.pdf](#) [№GDTfE-01-II-02386.pdf](#). Усе це дало змогу повноцінно працювати в дистанційному форматі, зменшило освітні втрати й надало рівний доступ до знань.

В умовах дистанційного навчання дуже важливою є взаємодія всіх учасників освітнього процесу. Тому було прийняте рішення про запровадження в ліцеї інформаційно-навчального середовища Google Workspace for Education (для освіти). Це пакет спеціалізованого хмарного програмного забезпечення, інструментів для спільної роботи й дистанційного навчання від компанії Google.

Таку систему у співпраці з директором ліцею Оленою Миколаївною Гавриловою ми застосували в закладі. На базі домену @nl34.ukr.education були створені корпоративна пошта, групи вчителів і учнівських колективів, згідно з навчальним планом закладу сформовані курси з кожного предмета для кожного класу, долучені батьки до контролю за процесом навчання дітей.

Проведена відповідна робота з колегами: на засіданні педагогічної ради обговорені питання особливостей навчання, де я виступив із доповіддю «Про особливості організації освітнього процесу в дистанційному форматі в умовах воєнного часу» та ознайомив із сучасними засобами й інструментами дистанційного навчання. Це ж питання висвітлив я і на засіданні територіального методичного об'єднання вчителів мистецтва та технологій Наталинської громади.

<https://sites.google.com/nl34.ukr.education/osvita/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0>

Зрештою, усі вчителі та учні отримали гарну можливість працювати й навчатися разом, де б вони не знаходилися, використовуючи набір безкоштовних програм Google, розроблених спеціально для шкіл, у який входять 14 основних і 51 додатковий сервіс Google, серед яких Gmail, Google Диск, Google Клас, Google Meet (засіб для відеоконференцій, що дозволяє провести онлайн-уроки в захищеному від зовнішнього втручання середовищі), Google Календар, Google Документи, Google Таблиці, Google Презентації, Google Sites, а також цифрова інтерактивна дошка Jamboard.

Запровадження системи дистанційного навчання на основі цифрових інструментів Google для освіти в нашому ліцеї сприяє плідній взаємодії між учасниками освітнього процесу, підвищенню рівня пізнавальної активності здобувачів освіти, партнерській співпраці з батьками. Усі учасники освітнього процесу працюють у єдиному захищеному освітньому просторі, мають широкі можливості для вільного спілкування онлайн, зручного та доступного подання навчального матеріалу, творчих завдань і якісного зворотного зв'язку.

За два роки я накопичив значну кількість цифрового контенту з предметів «Мистецтво» та «Технології». Але війна в Україні привнесла нові виклики: вимушено переселені учні, які навчаються в нових для себе школах по всій Україні та за її межами, «випадання» з освітнього процесу окремих дітей та цілих класів через повітряні тривоги, нестабільний зв'язок та інші причини, пов'язані з війною. Більшість завдань довелося адаптувати до нових вимог, але попри все якість освіти повинна бути в пріоритеті.

Тому виникло питання: як сформувати цілісні знання учнів із мистецтва, створити систему навчальних матеріалів і творчих завдань, урахувавши навчальні потреби учнів, засади універсальної доступності програмових засобів в умовах, коли навчання відбувається за допомогою цифрових пристроїв.

Зважаючи на реалії навчання, педагогу доцільно розділити матеріал на логічні тематичні блоки й обрати до кожного з них навчальні матеріали, вправи та завдання, які сприятимуть засвоєнню знань і формуванню їх цілісності. Це допоможе учням самостійно опрацювати навчальний матеріал, а разом із цим сформує уявлення про загальну структуру теми, що вивчається.

Для вирішення цих завдань у процесі створення тематичних блоків я використовую застосунок Google Sites (Сайт), що входить до програмного пакета додатків Google.

Ураховуючи зрозумілість інтерфейсу застосунку, є можливість для створення яскравого інформативного сайту, наповненого навчальними матеріалами, інтерактивними вправами та творчими завданнями для опрацювання учнями як самостійно, так і в співпраці з учителем під час онлайн-уроків.

Розробляючи Сайт, створюю логічну структуру тематичного блоку, розбивши всю тематику на окремі уроки – сторінки сайту. Google Сайт дає можливість інтегрувати документи, наприклад електронний варіант сторінок підручника чи інших посібників; відеоконтент, створений учителем, відеоматеріали YouTube чи завантажені з Google Диска або комп'ютера; тестові завдання, створені в Google Формах чи за посиланням на тести з інших освітніх ресурсів. Маю змогу через посилання включати до сторінок сайту

фрейми онлайн дошки, створені в додатку Jamboard; використовувати електронні презентації, QR-коди, галереї малюнків, посилання на сайти тощо.

До вашої уваги сайт «Кіномистецтво» як приклад використання Google Сайту для формування цілісності знань учнів із мистецтва при вивченні цієї теми. <https://sites.google.com/nl34.ukr.education/cinema/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0>

Сайт «Кіномистецтво» містить матеріали з теми, об'єднані в один тематичний блок і структуровані за темами уроків на відповідних сторінках: “Історія кінематографа”, “Види кіно”, “Мова кіно”, “Жанри кіно”, “Стилі кіно”, “Професії у кінематографі”, “Школи кінематографа”, “Українське кіно”, “Поетичне кіно”.

Кожна сторінка сайту містить матеріали окремого уроку і текст відповідного параграфа підручника, презентації та відеоматеріали з теми, посилання на інші джерела інформації, проєктні, дослідницькі, творчі завдання. Окремо виділено сторінку «Мистецька скарбничка», де наявний словник термінів, і сторінку «Практичні завдання», де передбачена можливість переходу по сторінках сайту для повторення набутих знань.

Посилання на сайт або кожну окрему його сторінку легко можна розмістити в Classroom чи на іншій навчальній платформі для роботи з учнями й отримати відповідний зворотній зв'язок. Сайт доступний з будь-якого гаджета, за умов наявності посилання та інтернет-зв'язку.

Сайт передбачає можливість колективної співпраці вчителів для створення якісного контенту: над створенням тематичного блоку можуть одночасно віддалено працювати декілька осіб.

Створені на основі сайтів тематичні блоки можна об'єднати в *повноцінний дистанційний курс із навчального предмета*. Такі розроблені курси можна використати в майбутньому під час навчання із застосуванням технологій «перевернутого класу», змішаного чи офлайн навчання. Також за умов переходу на дистанційне навчання створений контент допоможе відносно швидко налагодити освітній процес.

Використання такого контенту дає мені можливість застосування навчальних матеріалів при підготовці до уроків відповідної тематики згідно з програмовими вимогами та відкриває широкий доступ до цікавих, актуальних матеріалів для здобувачів освіти.

Так, при опрацюванні теми «Професії кінематографа» учні ознайомилися з особливостями роботи професійних кінематографістів, видами професій кіноіндустрії, видатними постатями акторів, режисерів, кінооператорів, композиторів, які зробили значний внесок у царині кіномистецтва, використовуючи інформацію, що розміщена на сторінках сайту. Випробували себе в ролі режисера ігрового кіно, створюючи проєкт «Мій майбутній кіношедевр».

Робота над виконанням проєкту передбачала розробку концепції власного художнього фільму, а саме вибір жанру та стилю, який найбільше імпонує автору, написання сюжету (місце подій, головні герої, сюжетна лінія), добір місця подій. Учні проводили пошук зображень обраних локацій. Серед відомих акторів українського та зарубіжного кіно обирали претендентів на головну роль у своєму фільмі, обґрунтовуючи свій вибір відповідно до типажу й ампуа артиста. Підбирали саундтрек до фільму, використовуючи твори композиторів класичної музики. Оформлення проєкту здійснювалось у формі електронної презентації або створення рекламного постера до фільму. Діти із захопленням брали участь у запропонованому проєкті.

Створення та використання подібних тематичних блоків із мистецтва, трудового навчання та образотворчого мистецтва показало, що учням стало набагато легше орієнтуватися в матеріалі та створювати логічні структурні зв'язки в межах

теми, що вивчається. Крім того, зросла навчальна мотивація та пізнавальна активність учнів, покращилася якість знань, підвищився рівень навчальних досягнень.

Тож надалі я планую розробити повноцінні курси з навчальних предметів «Образотворче мистецтво», «Мистецтво», «Технології», залучивши до співпраці колег нашої творчої освітянської спільноти задля створення якісного цифрового контенту.

Науковець-письменник – педагогам: інтеграція науки й освіти

*Писаренко Тетяна, Семисошенко Севіль –
методисти Центру інноваційного розвитку освіти
Харківської академії неперервної освіти*

У статті висвітлено значення в контексті теми науково-методичного журналу наукових праць і художніх творів харківського науковця-письменника Артура Петровича Яреценка, науково-педагогічна діяльність якого є зразком самовідданого служіння українській освіті й науці.

Ключові слова: інтеграція, історико-культурний контекст, етнокультура, етнологія, етномова, етноспільнота, український мелос.

*Знать, од Бога і голос той,
і ті слова ідуть меж люди.*

Тарас Шевченко

*Україно моя! Ти на лезі світів
Зореносну культуру свою будувала!
Хоч спливали віки, а народ поготів
Сік шаблями ворожі забрала!*

Артур Яреценко

Актуальність проблеми. Сучасність ставить перед національною освітою нагальну вимогу створити всі передумови, прогресивну дидактичну систему, ефективні методи виховання молоді, щоб формувати покоління українців, спроможних за умов глобалізації до прогресивного національного поступу. На часі – упровадження ідей інтегрованого навчання, зокрема літератури та мистецтва. Віталій Дончик слушно зауважує: «Наші прагнення що найпроникливіше і найсправедливіше осягнути сутність і неповторність українського художнього слова, надто Шевченка, Франка, Лесі Українки, інших класиків неможливі не лише без наукових заглиблень і відкриттів, а й без пристрасних роздумів, співпереживання, емоційних реагувань, натхненних пошуків і любові. Так, так. Справжня наука, творена не текстородами, а особистостями, також містить – більш чи менш приховано – великий і вічний формат любові» [1, с.10–11]. Увагу на цьому акцентовано також у працях таких відомих учених-мовознавців: Л. Мацько, І. Ющука, І. Муромцева, М. Пентилюк, Л. Кравець, Н. Голуб, О. Семенов, А. Загнітко, Л. Струганець, Т. Симоненко, Т. Осипової.

Висвітлення теми. Талановитих творчих особистостей подарувала світу й наша Слобожанщина. *Значне місце серед них належить професору Харківської академії неперервної освіти, науковцю-письменнику Артурові Петровичу Яреценку*, наукові праці й літературна творчість якого вже багато десятиліть поспіль розкривають і

збагачують споконвічні традиції українського мелосу, спонукають до роздумів про невмируще, захоплюють красою українського слова, ознайомлюють читачів із такими філософськими категоріями, як «людина – природа», «людина – суспільство», «людина – світ».

Він завжди мислить національними категоріями, тримаючи в пам'яті історико-культурний контекст доби, бажаючи якнайактивніше долучитися до культурно-національного відродження України. Захоплює його надзвичайна ерудиція: здається, що знає все про минуле української культури. Книги вченого й письменника виявляють величезний інтелектуальний потенціал, здатність генерувати й утілювати актуальні тематикою та вражаючі масштабом творчі проєкти, сміливість порушувати гострі проблеми, випереджуючи час. Активній багаторічній творчій діяльності сприяє відданість українству, діяльна любов до рідної України та своєї малої батьківщини – Слобожанщини.

Разом із життям Артур Ярещенко отримав великий Божий дар – Слово, без якого не уявляє себе, бо саме любов до слова, відчуття його краси й мудрості, здатності викликати думку, уяву, образи зумовили його професійний вибір – стати фахівцем української словесності. Окрім того, із дитячих років пише вірші, хоч і стверджує, що не поет.

В дитинстві воду дощову
Збирала мати по краплині...
Відтак – і я, поки живу,
Збираю мовнії перлини...

Але поезії створені майже про всі важливі події в житті, при цьому в них тісно переплітається краса українського слова, природи рідного краю, мистецтва.

Бабчанський ліс за друга маю,
За подарунок у житті.
З природою на самоті
Я самоти не відчуваю.

Ці ліричні рядки з'явилися на початку трудової діяльності вчителем української мови й літератури Великобабчанської середньої школи Вовчанського району Харківської області.

Благословен той день і час,
Коли промовлено – учитель.
Цей промінь розуму не згас:
Віками люди стали вчитись!

Науково-педагогічна діяльність А.П. Ярещенко є зразком самовідданого служіння українській освіті й науці. Його праці – невичерпне джерело знань для багатьох поколінь студентів, слухачів курсів підвищення кваліфікації, науковців-початківців; це наукова позиція вченого – чітка, логічна й переконлива.

Наука завжди освіжає душу
І кличе в невідому просторінь!
Я запевняти в цьому вас не мушу,
Це – шлях у неозору далечінь.

Наш інститут – це паросток науки!
Це симбіоз методики й знання,
В ньому злились дерзань чарівні звуки
З реаліями віри в майбуття!

(2009)

Не залишаючись байдужим до педагогічної справи, у 2005 році доктор філософії у філологічних науках Міжнародної кадрової академії, кандидат філологічних наук, професор філології, Почесний член Харківської письменницької організації Національної спілки письменників України, генерал-полковник козацтва, лауреат літературної премії імені гетьмана Мазепи в номінації «Публіцистика», лауреат Всеукраїнського конкурсу «Ділова людина України» Артур Петрович Ярещенко розпочинає працювати в нашій Академії (тоді – ХОНМІБО) як професор кафедри методики навчання мов і літератури. І всі ці роки він передає свій багатий досвід педагогам-практикам, розкриває перед ними питання етнокультури й етномови, не обминаючи сьогочасних питань розвитку української етноспільноти, українського державотворення, історії літературної мови та історичної граматики української мови.

Великий мовознавець Іван Юшук у статті «Українська мова – державна» наголошує: «Дбати в Україні про українську мову – це означає дбати про міць своєї держави і про власне інтелектуальне зростання. Для того в державі й запроваджується державна мова – мова нації, яка творить цю державу» [6, с. 54]. Допомогти педагогічній спільноті у виконанні цього нагального завдання спроможні наукові та науково-популярні праці й художні твори А. П. Ярещенко. Це 260 наукових, науково-популярних праць, методичних розробок, серед яких 30 монографій. Значення їх для нашої гуманітаристики величезне, особливо в мовознавчій царині. Фундаментальні праці кардинально змінюють парадигму досліджень проблем походження та розвитку української мови, її сучасного стану, зважаючи на історичне тло.

У контексті теми нашого часопису вважаємо за доцільне порадити педагогам-практикам ознайомитися з такими працями та використати їх у роботі зі здобувачами освіти: «Назви говорять», «Лексика та фразеологія української мови», «Топоніміка Харківщини», «Із життя імен», «Топонімічні та ономастичні реалії», «Український фенікс», «Харків'яни: хто вони?!», «Під чаром рідної землі», «Етнографічні особливості України», «Іван Ужєвич або перші кроки духовної інтеграції до Європи» (про паризький та арраський варіанти «Граматики словенської» 1643 року), «Будівничий української елітарності» (про Петра Могилу та його час), «Криниці долі. Короткі нариси з етніміки, топоніміки, етнокультури та антропології українства (на допомогу українському гуманітарієві)».

Одна з найкращих книг для вчителів-словесників – **«Етнологія України: роздуми й розшування (на допомогу українському словесникові)»**, 2021 рік [2]. Видання адресується насамперед тим, кому не є байдужою історія та доля нашої Батьківщини, тому розраховано на широке коло читачів: від учительства, учених, студентського й учнівського загалів – до всіх, хто цікавиться таємницями й загадками нашого етносу. Автор намагався доторкнутися до глобальних процесів, що сприяли планетарному масштабу, розвитку світової цивілізації, частиною якої був і є український етнопростір.

Матеріали книги можуть використовувати вчителі української мови й літератури, мистецтва, історії під час організації освітнього процесу та в позаурочній роботі зі старшокласниками, зокрема для написання учнівських науково-дослідницьких робіт. Зацікавлені школярі зможуть краще зрозуміти зміст творів давньої української літератури й зануритись у їхній художній світ, простежити нерозривний зв'язок з історією та культурою України, розібратись у сутності, перипетіях нашої нації, яка тисячоліттями виборювала священне право на вільний розвиток, незалежність і процвітання. Читач відчує трагічну трансформацію легендарної Хмельниччини в так звану «виговщину», яка породила появу зловісного терміна для України – «руїна».

Книга, за словами автора, є спробою дослідника розвінчати «міфи» про так звану офіційну етимологію та антропологію українства, про його «світобачення», «світовідчуття», «духовність», є прямим обвинуваченням так званого «руського миру»,

облудних тверджень про «об'єднання», «возз'єднання», намаганням по змозі проілюструвати віковічні прагнення українського народу до звільнення від будь-якого впливу.

У праці-розвідці розповідається про порухи минулого, простежується бачення сучасного, намагання зазирнути в майбутнє, відчуті сутність, окрасу і силу тисячолітньої Слов'янщини-України, звучить пристрасне звернення до сучасного вчительства, широкого кола вчених, студентської молоді, учнівського загалу, громадськості нашого героїчного краю.

Також значну допомогу вчителям і викладачам у підготовці та проведенні інтегрованих курсів, уроків і заходів надасть *серія науково-методичних посібників* А. П. Яреценка: «Українська етнокультура та мова», «Українознавство», «Краєзнавство», «Культурологія», «Етимологія слова», «Нотатки до етимологічних розшукань», «Етнокультурні реалії України (темпераційні студії)». *Акцентуємо увагу на науково-популярному виданні (посібнику з українознавства) «Під чаром рідної землі»*, у якому представлено історичний, мовний та етнокультурний матеріал з історії України, Слобожанщини, Харківщини. Це видання допоможе розумінню українознавства як наукової методології та філософії сучасної незалежної України. Адресовано філологам, історикам, краєзнавцям, слухачам курсів підвищення кваліфікації вчителів, студентам, учнівському загалу, усім, кому не є байдужою історія та культура рідного краю.

За словами автора: «Цей посібник укладався протягом багатьох років. У ньому подані спостереження й оповіді фольклорно-топонімічних експедицій, літописні зведення та зразки народної етимології, що стосуються українства як етноспільноти, його генези, мовного й культурного розвитку, починаючи з давніх часів...

Важливе місце в посібнику відведено боротьбі українського етносу за свою незалежність. У цьому контексті розглядаються феномен українського козацтва, постаті ватажків і керманічів визвольних рухів...

На основі наукової джерельної бази в роботі простежуються досвід поколінь, історичні уроки розвитку нації, мови, культури, зрушення етноспільноти.

Наявним є прагнення автора відтворити в літературній та художній площинах сутність національної ідеї, віднайти шляхи до виховання глибинного патріотизму...

Ця книга про нас, про наше минуле і сьогодення, про нашу мову і культуру, про важкий і суперечливий шлях нашого державотворення. Тому й назва її є не випадковою, бо кожен українець завжди знаходиться **під чаром рідної землі**, землі, яку заповідали йому минулі покоління» [3, с. 3–4].

З метою формування наукового та критичного мислення старшокласників бажано розглянути *цікаві проблемні статті* вченого :

«Одна з найдавніших мов східної Європи», «Українська етнокультура та історія шкільництва в Україні», «Формування синтетичних імперативних форм дієслова в українській мові (на матеріалі пам'яток XIV – XVII ст.)», «Українська етнокультура та літературна писемна традиція».

У контексті інтеграції мови й літератури можна запропонувати старшокласникам опрацювати та презентувати публікації, присвячені топонімічним і ономастичним реаліям, мові творів окремих письменників, зокрема П. Житецького, А. Кримського, Г. Сковороди, М. Гоголя, М. Хвильового, І. Перепеляка, Ю. Шевельова, а також присвячені описам-дослідженням давньоукраїнських пам'яток: «Пересопницьке Євангеліє XVI століття», «Синоніми слов'янороська невідомого автора XVII ст.».

Цікавим і пізнавальним для здобувачів освіти буде ознайомлення та різний вид роботи з нарисами й передмовами з коментарями А. П. Яреценка до творів діячів української історії та культури: Д. І. Багалія, Агатангела Кримського, Г. С. Сковороди,

П. Г. Житецького, М. Хвильового. Цю роботу можна проводити й у гуртку чи на факультативі журналістики.

Вартими уваги є словники науковця з етнокультури, етнографії, екології та археології, фразеології, яким можна присвятити інтегровані уроки різних предметів або заняття з працівниками бібліотеки. Допоможе в цьому науково-методичний посібник «Обрії української фразеології» [4].

Це буде школа української елітарності – вільного володіння всіма можливостями мови та творчого використання її, зокрема поглиблені знання з української фразеології допоможуть викликати цікавість до вивчення рідної мови, розкрити стилістичні особливості лексичних і фразеологічних одиниць, сформувати вміння використовувати фразеологізми у своєму мовленні, збагатити власний словник учнів крилатими висловами. Дослідницькі завдання з фразеології сприятимуть розвитку творчого мислення здобувачів освіти.

До прикладу. Виконати дослідницькі завдання, користуючись виданням «Сучасний фразеологічний словник української мови» (автори-упорядники: А.П. Ярещенко, В. І. Бездітко, О. В. Козир) [5]:

- знайти в наведених фразеологізмах стрижневі слова, подати тлумачення цих фразеологізмів;
- зробити висновок про роль фразеологізмів у мовленні (можна у вигляді відеопроекту);
- провести стилістичний експеримент «Синонімічні забавки» (замінити фразеологізми словами-синонімами).

Такі завдання навчають зосереджувати увагу на конкретному об'єкті, деталізувати важливі факти, шліфувати й відточувати думку до семантичної місткості, збагачуватися знаннями з різних галузей науки.

Резюмуючи, можемо впевнено стверджувати, що наукові праці й художні твори Артура Петровича Ярещенко є значною допомогою педагогам у формуванні громадян України, здатних до прогресивного національного поступу за умов глобалізації, особистості, яка спроможна бути носієм національної мовної свідомості, культури, мовних традицій. Також дають можливість учителям і викладачам збагачуватися відповідними часу новими мовними засобами зі сфери професійного мовлення власного та споріднених фахів.

Учительство й наука – неподільні,
За ними ми вимірюєм буття,
Й тому, хто став на шлях оцей мобільний,
Назад уже немає вороття!

Артур Ярещенко

Використані джерела

1. Дончик В. Г. Пріоритети: ґрунтовність, виваженість, сумлінність. *Скупейко Л. І. Апологія особистості: статті про Лесю Українку*. К.: Фенікс, 2015. С. 10 – 11.
2. Ярещенко А. Етнологія України: роздуми й розшукування (на допомогу українському словесникові). Харків: Золоті сторінки, 2021. 352 с.
3. Ярещенко А. П. Під чаром рідної землі: посібник з українознавства (монографія). К. : «ШАНС», 2008. 344 с.
4. Ярещенко А. П. Обрії української фразеології: науково-методичний посібник. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2018. 260 с.
5. Ярещенко А. П., Бездітко В. І., Козир О. В. Сучасний фразеологічний словник української мови. Х. : Факт, 2008. 240 с.
6. Юшук Іван. Українська мова – державна. *Дивослово*. 2021. № 3. С. 54.

Джерело педагогічних інновацій

Література та мистецтво: ідеї інтегрованого навчання

Редактор: *Писаренко Т.І.*

Упорядник: *Семисошенко С.В.*

Дизайн: *Семисошенко С.В.*

Електронне видання

Харківська академія неперервної освіти
61057, м. Харків, вул. Пушкінська, 24
Тел./факс (057)731-21-31
e-mail: kvnz.hano@gmail.com
[Web-сайт: edu-post-diploma.kharkov.ua](http://edu-post-diploma.kharkov.ua)